

valóság

A TARTALOMBÓL

Gazdag László: Merre tovább agrárium?

Palkó László András: A romlás virágai. Jeles ünnepek és tragikus hétköznapiak a történelmi Magyarország felbomlása idején, 1918 novembere – 1920. június 4. (1. rész)

Lakatos Adél: Antunovich János,
a bunyevácok apostola

Tóth I. János: Fekete Gyula demográfiai nézetei

Koudela Pál: Három különleges
helyzetű terület – A migráció szabályozása
Hongkongban, Makaón és Tajvanon

Tóth Zoltán: A gyülekezési jog egyes kérdései
Nagy-Britanniában és Magyarországon

Payer Gábor: A keresztény számszimbolika
és az evangéliumok rejtett üzenete

Stankovics Petra: Konferencia korunk
földkérdéséről Tanka Endre monográfiája
alapján (Földrablások a világban
és magyar földvédelem)

Lukács J. Ágnes: Csíki vallásosság,
avagy a keresztény társadalom
szigete a szekularizált Európában

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
1
9

7

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2019. július LXII. évfolyam 7. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf. 176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértes Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Tehetség Program,
Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő, Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Szerkesztőbizottság

Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tellér Gyula

Főszerkesztő

Kucsera Tamás Gergely
Tőkéczki László (1994–2018)

Szerkesztők

Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető

Deme Lívია

Merre tovább agrárium?

„A föld szereti a föléje görnyedő embert.”

Az emberiség történetében eddig négy nagy agrártermelési modell váltotta egymást, vagy élt egymás mellett párhuzamosan: a hagyományos paraszti gazdaság modellje, az iparszerű agrártermelés modellje, a biogazdálkodás, és végül az e három ötvözetéből napjainkban formálódó integrált mezőgazdaság. Jellemző hiba ugyanakkor korunkban a haladásellenesség, a technika- és tudományellenesség, a visszarévedés rég letűnt, sőt, igazából sosem volt, idealizált, ám versenyképtelen, elavult gazdálkodási formákhoz. Ilyen például a „kis családi gazdaság” idillje a tornácon vígan pipázgató és borozgató gazdával, aki nézi a kis földjén, hogy mint nő, virul magától a búza. A föld valóban szereti a föléje görnyedő embert, de meg is nyomorítja életét!

A másik fontos kérdés, hogy nem szabad egymással szembeállítani az *ökonomiai* és az *ökológiai* hatékonyságot, mert ez a kettő a mai világban már feltételezi egymást.

(*A hagyományos paraszti gazdaság modellje*) A megfogalmazás annyiban megtévesztő, hogy ez jellemezte a középkori extenzív latifundiumot is, de mégis helytálló, mert az is csupán a kisgazdaság modelljét terjesztette ki sok ezer hektárra. Időben nézve ez a modell jellemezte az agrárszektort történetének 99,8 százalékában, a Krisztus előtt 12 000 körül kezdődött domesztikációtól egészen a II. világháborúig. Tizennégyezer évvel ezelőtt a Mediterráneum keleti medencéjében, az úgynevezett termékeny félholdban ment végbe az első embercsoportok áttérése az elsajátító életmódról a termelő életmódra a domesztikáció révén. Az állatcsordák (kistestű kérődzők, vagyis a kecske és a juh) kontrollált vadászatából fejlődött ki a háziállat-tartás, amikor egy csoport a saját tulajdonaként kezdte kezelni az adott csordát, és igyekezett gátak közé szorítani annak térbeli mozgását. Észak-Amerikában az indián törzsek ennél a fejlődési foknál rekedtek meg évezredekken keresztül, egészen az európai ember megjelenéséig. A kontrollálás végső fázisa a karám lett, de ez megkövetelte az állatok etetését, vagyis a takarmánygyűjtést, majd később a termesztést is. Az emberi fogyasztás céljára való földművelés csak ezután következett, és a gabonakészlet lett az első olyan élelemforrás, amellyel már gazdálkodni lehetett és kellett, mert alkalmas volt a hosszas tárolásra minőségromlás nélkül. Egyben a gabonakészletek megjelenése kényszerítette az embert a letelepedett életmódra, és így alakultak ki az első városok. Nem kis falvak növekedtek évszázadok alatt várossá, ugyanis rögtön el kellett érni egy kritikus tömeget, kiterjedést, hogy fenn tudjanak maradni. Ennek emlékét őrzik a városalapító mítoszok, ezeknek igenis van valóságalapjuk a régészeti feltárások szerint.

A kialakult agrármodell lényege évezredekken keresztül az volt, hogy csak belső erőforrásokra támaszkodhatott, nagyon kevés külső inputot kapott. Ez a külső input, mint bizonyos eszközök, tehát a kapa, kasza, eke stb. sem a városból érkeztek, hanem a falusi kisiparból, a helyi kovácsműhelyből. E modellnek magas volt az élől munka-igénye, ne feledjük el, hogy XIV. Lajos idején (1643–1715) Franciaországban a lakosság 95 százaléka élt földművelésből. Angliában ez az arány 1800-ra már 25 százalékra csökkent, míg Magyarországon egy évszázaddal később is 57 százalék, és 1938-ban még mindig 51 százalék.

Az állattenyésztés erőforrása a növénytermesztés volt, és fordítva. A növénytermesztés adta a takarmányt, az állattenyésztés az igavonó állatot, illetve a szerves trágyát. Ebből következően viszont a termelés outputja is erősen korlátos volt, a termésátlagok, a fajlagos mutatók csak lassan, vontatottan javultak. Meg kell itt említeni az európai permanens agrárforradalmat, amely nagyjából a 9. század végétől a 14. század közepéig tartott. A ló vált az alapvető erőadó állattá, rögtön a szügyére került a könnyű hám a korábbi nehéz iga helyett, elkezdődött az istállózás, és ezzel a trágya hasznosítása, megjelent a vastalpú eke, majd a nehézeke és így tovább. Ha az európai ekeábrázolásokat időbeli sorrendbe rakjuk, akkor jól nyomon követhető a permanens fejlődés, tökéletesedés. Ennek a folyamatnak viszont nyomát sem találjuk a többi kontinensen, így Ázsiában sem! Az indiai, a kínai paraszt még nem is olyan régen ugyanazzal a változatlan faekével túrta a földet, mint 3-4 ezer éves ábrázolásokon. Megtévesztő ugyanakkor, hogy Kínában az uralkodói birtokokon kifejlesztett nehéz vaseke, amely jóval a hasonló európai eszköz előtt már megjelent, tiltva volt a parasztcsaládok számára! Itt ragadható meg az óriási különbség! A mi európai „sötét” középkorunkban az innovációk mindig a kolostori földekről és a kolostori műhelyekből indultak, de azonnal el tudtak terjedni! A kora középkorban (476–1000) a keresztény szerzetesek a római romokon elkezdték újra a kőépítkezést (kolostorok), és az agrártermelést is, mert nem volt még hatalom, amely eltarthatta volna őket. Ora et labora! – fogalmazta meg nursiai Szent Benedek 540 körül a reguláiban, Monte Cassinó-ban. Először a világtörténelemben: egyesült a szellemi és a fizikai munka! De csak Európában.

Ne sajnáljuk tehát le azt a bizonyos európai „sötét” kora középkort, volt akkor is fejlődés!

Most ugorjunk egy nagyot a történelemben: ez a hagyományos agrártermelési modell jellemezte a mezőgazdaságot a II. világháborúig! Íme egy döbbenetes adat: az Amerikai Egyesült Államokban a farmok 95 százalékában nem volt villany 1938-ban! Vegyük tudomásul: keserves életforma volt a hagyományos mezőgazdasági termelés évezredek óta!

Ugyanakkor ez a modell nagyon is ökológikus volt: nem ismerte a hulladék fogalmát, minden mellékterméket hasznosított. Nem szennyezte a környezetet, fenntartható volt.

(Az iparszerű agrártermelés modellje) A II. világháború után drámai változások következtek be a világ agráriumban! Óriási inputok kezdtek beáramlani a mezőgazdaságba az ipar felől: gépi technika és kemikáliák. Az agrárnépesség hirtelen lecsökkent tíz százalék, majd öt százalék alá, az USA-ban és az Egyesült Királyságban mára két százalék alá! Azt is hangsúlyozom, hogy ez a tendencia tovább folytatódik! Ezért volt illúzió a rendszerváltás után nálunk az az elképzelés, miszerint majd a vidéki munkanélküliséget felszívja az agrárszektor, mégpedig majd a „kis családi gazdaság”! A kicsi azért kicsi, mert tőkehiányos, jövedelemhiányos, nem tud növekedni! Az 1990-es évek elején Andrásfalvy Bertalan kutatócsoportja sok pénzt elköltött egy tanulmányra, amelynek címe: A kisgazdaságok versenyképességének vizsgálata. Akkor én írtam megmondtam volna, mi lehet ennek a vizsgálatnak az egyetlen eredménye: a kisgazdaság nem csak versenyképtelen, de életképtelen is hosszú távon.

Az iparszerű agrártermelés elszakította egymástól a növénytermelést és az állattenyésztést, megszüntetve így a belső erőforrás-korlátokat, ez nagyon hatékonynak bizonyult, a termelési mutatók látványosan javultak. Azonban hamarosan megmutatkoztak e

modell hátulütői. A túlzott, nyakló nélküli kemikáليافelhasználás komoly egészségügyi és környezeti problémákat okozott. A nitrogéntúladagolástól a felszín alatti vizek elnitratósdtak, a foszfortúladagolás miatt a felszíni állóvizek eutrofizálódtak, a termékekbe vegyszermaradványok kerültek. A növényvédelemben alkalmazott klórozott szénhidrogének (DDT, HCH) nem bomlottak le, felhalmozódtak az emberi zsírszövetben és rákkeltőnek bizonyultak. A madarak lágy héjú tojásokat tojtak, mert a DDT megzavarta a kalcium-anyagcsere forgalmát a szervezetben. Rachel Carson 1962-ben megjelent műve, a *Néma tavasz* erre figyelmeztetett: nem lesznek hamarosan madarak, ha nem változtatunk ezen. Mi magyarok viszont büszkék lehetnénk arra, hogy 1968. január elsejével, a világon elsőként a magyar törvények tiltották be a DDT és a HCH használatát. Vajon ez miért nincs ma benne a hazai köztudatban?

Az állattenyésztésben a nagyarányú koncentráció és a természetellenes, szenvedést okozó tartásformák váltak uralkodóvá. A hígtrágyás technológia, a betonajzat olcsónak tűnt, azonban ezzel a trágyával nem lehetett mit kezdeni, környezetszennyezővé váltak az állattartó telepek. Akkor még nem tudtuk, hogy mindennek az alapja a túl olcsó energia és nyersanyag volt. A melléktermékek, így a szalma, a szár, a trágya összegyűjtése és hasznosítása versenyképtelenné vált a primer forrásokkal szemben, és így a melléktermékek hulladékká degradálódtak. Olajjal fűtötték a szárítókat szalma és szár helyett, a műtrágya olcsóbb volt a szervestrágyánál stb.

Az állattenyésztésben a nagy létszámsűrűség és a zárt tartás miatt antibiotikumokat adagoltak az egészséges állatoknak is prevenciósz céllal. Csakhogy ez egyrészt elaltatta az állat természetes immunrendszerét, másrészt szuper ellenálló baktériumtörzseket tenyésztettünk ezáltal ki. A hozamfokozó céllal történt hormonadagolás pedig az emberi szervezetben is zavarokat okozott, hiszen az állati és emberi hormonok gyakran hasonló hatásúak. Pubertáskori zavarokra figyeltek föl az orvosok, mégpedig tömegesen.

A növénytermesztésben általánossá vált a monokultúra, vagyis ugyanazt a növényt vetették arra a táblára, akár évtizedeken keresztül. Ehhez fejlesztették ki az úgynevezett szuperszelektív vegyszereket, amelyek csak az adott növényt hagyták életben. Ráadásul a mezőgazdaság nem veszi figyelembe a helyi adottságokat, például gyümölcsstermesztésre alkalmas területeken kukoricát vetnek, legeltetésre alkalmas tájon szántóföldi gazdálkodást erőltetnek stb.

(Biotermelés) A vegyszermentes termelés (ez a biotermelés lényege!) elméleti alapjai ugyan Rudolf Steiner munkássága kapcsán már az 1920-as években kialakultak, de valójában az 1960-as években kezdett ez a forma elterjedni, éppen az iparszerű termelésre adott válaszul. Elhagyták belőle Rudolf Steiner spirituális körítését (teozófia), és kizárólag a praktikusság felől közelítették a kérdést. Azt azonban előljáróban rögtön leszögezem, hogy a biotermelés nem jelent visszatérést a hagyományos paraszti modellhez! Ez nem Mari néni, Józsi bácsi évezredes tapasztalatán alapul, hanem nagyon is modern, speciális ismereteket igényel. Agrármérnök alapképzettségűek szereznek valamilyen kurzuson másoddiplomát hozzá többnyire. A biogazdálkodás alkalmazza a korszerű agrártechnikát, tehát a gépeket, fajtákat, hibrideket stb., egyedül a vegyszereket, pontosabban azok egy részét számúzi. Például a szőlészetben továbbra is használni lehet a „hagyományos” vegyszereket, mint a rézgalic, vagy a mézskénlé. Nagyon sok a tévhit, az illúzió ezzel a gazdálkodási formával kapcsolatban. Régebben lehetett nálunk hallani, hogy „nyugaton már a férges almát keresik, mert abban biztos nincs vegyszer”. Nos, a bioterméknek is ugyanolyan hibátlannak kell lennie, mint a vegyszerrel kezelt-nevelt növény termésének. Na, ehhez kell a speciális szakismeret: vegyszer nélkül is

féregmentes legyen a gyümölcs! Voltak a rendszerváltás után olyan hagyományos ötletek is, miszerint Magyarország olaja lesz majd hamarosan a „bio”. Nos kérem, ez egy nagyon jól védett, zárt piac: ide nem engednek be egy nagy árletörő beszállítót sohasem. A biotermék ugyanis drágább a „hagyományos” (értsd: kemizált!) gazdálkodás termékénél, hiszen alacsonyabbak a hozamok, drágább az előállítás. A „védekezés” is nagyon egyszerű az árletörőkkel szemben: nem kell vám, kontingens, kvóta, elég kimutatni egy szállítmányban, hogy ennyi, meg annyi milliomodrész vegyszert tartalmaz. Az sem igaz, hogy korlátlan a felvevő piac: évtizedekkel a kezdés után még mindig az élelmiszerpiac 2-4 százaléka csupán a fejlett nyugati országokban, és nem nő! Ugyanis nem csak drágább, de szemre, ízre, illatra stb. nézve is rosszabb a minőségük. És nem egészségesebb a fogyasztásuk, a közhiedelemmel ellentétben! Ugyanis a bionövény *éhezik*, mert nem kapja meg a szükséges tápanyagokat. Ma már nem a töszám sűrűséggel dolgozunk a mezőgazdaságban, mint 50 évvel ezelőtt, és ahhoz visszatérni végképp nem lenne versenyképes! Valamikor 26 ezer tő kukoricát vetettek hektáronként eleink, amikor még kapálni kellett a tengerit. Ma már 90 ezer tő terem ugyanott. Ezt már nem lehet szerves trágyával ellátni. A biotermékben így kevesebb esszenciális aminosav, vitamin, ásványi anyag stb. termelődik meg. Azt is látnunk kell, hogy a biotermelés élőmunkaigénye ugyan nem éri el a hagyományos paraszti gazdaságét, de magasabb jóval még így is, mint az iparszerű mezőgazdaságé. Ezt is meg kell a vevőnek fizetnie!

(Megoldás: integrált agrártermelés) Az integrált agrártermelés lényege, hogy egyesítjük a három előző agrártermelési modell előnyeit, de kiküszöböljük a hátrányait. Vagyis használjuk a korszerű eszközöket, eljárásokat, közte a kemikáliákat is, de ez utóbbiakat minimalizálva, az éppen szükséges mértékre szorítva. Zárjuk a két alapágazat közti kapcsolatot, visszaállítjuk a melléktermékpályákat, az állattenyésztés visszatér az állat számára is komfortosabb almozáshoz, a szervestrágya-készítéshez és használatához. A szerves trágyára nem annyira az NPK-igény (nitrogén–foszfor–kálium) miatt van szükség, hiszen a műtrágyákhoz képest kicsi a koncentrációja, hanem a talajélet, a szervesanyag-képződés (humusz) és a mikroempótlás miatt. Természetesen a szerves trágyát már nem a villás ember készíti, hanem a gépek. A szerves trágya érlelését le lehet szorítani a korábbi négy évről egyre, mikroflóra-tenyészetek adagolásával. Vagyis e területre is belép a modern tudomány! A műtrágya-adagolás rendszeres talajvizsgálatokon, sőt, növényvizsgálatokon alapul, precíziós szórógépekkel, GPS-technika alkalmazásával, digitális vezérléssel. A traktorvezetés és -kezelés előbb lesz automatizálva, sofőr nélkül, mint a személygépkocsi-használat az utakon. A művelőutas technológia lehetővé teszi, hogy a nitrogén hatóanyagot folyékony műtrágya formájában akár ötször-nyolcszor elosztva juttassuk ki, mégpedig levéltrágya formájában, tehát végképp nem szennyezve a talajvizet.

A növényvédelem átalakul(t) integrált védelemmé: kémiai, agrotechnikai, mechanikai és biológiai védekezés együttese. A lehető legkörnyezetbarátabb növényvédőszert, a lehető legkisebb mennyiségben, precíziós módon alkalmazni, és csak ha elkerülhetetlen. Nem az egész táblát beszórni, hanem csak az idejében észlelt fertőzött gócot. Mechanikai védekezés: nem a kézikapához, hanem a gépi kapához, a kultivátorhoz térünk vissza gyomirtás céljából. A gyümölcsösökben, kertészetekben a beteg, vagy kártevők által megtámadott részek eltávolítása, megsemmisítése. Agrotechnikai védekezés: vetésváltás a monokultúra helyett. Valamikor törvény kötelezte a tsz-eket, állami gazdaságokat arra, hogy a kukoricaszárat legkésőbb február 15-ig takarítsák le és semmisítsék meg, hogy ne tudjon belőle kibújni a báb formájában ott áttelelt kukoricamoly.

Növények társítása, főleg a kertészetekben: vannak növények, amelyek riasztják a kártevőket az illatukkal. A biotermelők a nagy ismerői ezeknek a fogásoknak.

Az állattenyésztésben visszatérés az állatoknak jó közérzetet okozó nyílt tartásformákhoz: kifutó, legelő. Elhagyni a hormonokat (Európában már betiltva), az egészséges állatoknak az antibiotikumot.

Ez tehát a jövő útja! És ehhez elkerülhetetlen a föld- és tőkekoncentráció, amelynek a legjobb útja a szövetkezés. A családi gazdaságoknak szemléletváltásra volna szükségük: üzleti érdekű összefogásra. Magyarországon az agrárpolitika a szövetkezeti nagyüzemi rendszer szétverésével, a felaprózódással szembement a világtendenciákkal! A másik nagyon fontos tényező a vertikális integrációs láncolat kialakítása, mégpedig az agrártermelők tulajdonlásával: legyen az élelmiszer-feldolgozás és a kereskedelem is az agrártermelők kollektív tulajdona, ahogy ez Hollandiában és Dániában már megvalósult!

Befejezésül egy gondolat. Véleményem szerint az 1980-as években a magyar agrárium jutott a legközelebb az integrált agrártermelés modelljének megvalósításához, a szövetkezeti nagyüzemi rendszer és a termelési rendszereknek nevezett komplex szolgáltató-ellátó-fejlesztő szervezetek révén. Tovább lehetett volna ezt a sajátos magyar modellt fejleszteni, de sajnos nem ezt az utat választottuk. De ez már egy másik tanulmány témája lehetne...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benet Iván: Az agráripari egyesülések útkeresése. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1985.
Bökönyi Sándor: Vadakat terelő juhász. Magvető Kiadó, 1978.
Buday-Sántha Attila (Sántha A. néven még): Agrárgazdaság és környezetvédelem. Akadémiai Kiadó, 1990.
Buday-Sántha Attila: Agrárpolitika, vidékpolitika. Dialog-Campus Kiadó, 2006.
Buday-Sántha Attila: Környezetgazdálkodás. Dialog-Campus Kiadó, 2006.
Gazdag László. Termelési rendszerek és megújuló mezőgazdaság. Közgazdasági Szemle, 1993/IV. 363–375.
Gazdag László: A fejlődés természete. (Civilizációk.) Szamárfül Kiadó, 2011.
Gazdag László: Magyarország úttévesztése (A rendszerváltás közgazdaságtana). Mundus Egyetemi Kiadó, 2009.
Gazdag László: Magyarország agrártörténete. Agroinform Kiadó, 2016.
Gazdag László: Környezetgazdaságtan, környezetgazdálkodás. Kossuth Kiadó, 2018.
Nagy Pongrác: A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémiai Kiadó, 2004.
Nagy Pongrác: A gazdasági rendszerváltás a kispadról. Akadémiai Kiadó, 2004.
Szabó G. Gábor: Szövetkezetek és élelmiszergazdaság. Agroinform Kiadó, 2011.

A romlás virágai

Jeles ünnepek és tragikus hétköznapiak a történelmi
Magyarország felbomlása idején,
1918 novembere – 1920. június 4. (1. rész)

(Bevezetés) 2013 márciusában és májusában, a *Valóság* folyóiratban egy kétrészes tanulmányosorozat látott napvilágot *Sírva vigadtunk* címmel. E tanulmányosorozatban elsősorban azzal foglalkoztam, hogy miként tartottuk ünnepeinket az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő években, 1956 novembere és 1961 decembere között, illetőleg mi történt velük abban a néhány esztendőben, amikor a szélsőbaloldali hatalom helyzetét konszolidálta. Már az első tanulmányosorozat megírása után nem sokkal megfogalmazódott bennem, hogy munkámat folytatni lehetne. Így született meg egy újabb, kétrészes tanulmányosorozat *Keserédes napjaink* címmel, mely 2014 októberében és novemberében látott napvilágot itt, a *Valóságban*. Ez elsősorban arról szólt, hogy miként alakultak ünnepeink és ünneplési szokásaink az úgynevezett puha diktatúra időszakában, illetve melyek voltak azok a társadalmi és politikai változások, melyek 1962 és 1988 között ünnepeinket befolyásolták. Ezután a korábbi sorozatok folytatásaként 2017 februárjában és márciusában egy újabb tanulmányosorozat következett *Vigadtunk és sírtunk* címmel. Ez a politikai rendszerváltás időszakának ünnepeit, illetve ünneplési szokásait vizsgálta. Nem sokkal később, 2018 júliusában, illetve augusztusában egy újabb sorozat következett *A fellegekben jártunk* címmel, mely a második világháborút követő időszak ünnepeit és ünneplési szokásait vette górcső alá, 1945 tavaszától kezdődően egészen az 1956-os forradalom kitöréséig. Most pedig – az „ünnepi sorozat” részeként – egy újabb, szintén kétrészes írást szeretnék az olvasóval megosztani, melynek címe: *A romlás virágai*. E munkám egyfelől egy kritikus időszakkal, a történelmi Magyarország felbomlásának időszakával, illetve ezen időszak ünnepeivel és ünneplési szokásaival foglalkozik. Másfelől, ha nem is olyan hangsúlyosan, mint az ünnepekről, de az első világháborút követő időszak hétköznapijairól is szót ejtek. Nagyjából egy évszázada történt, hogy hazánk – számunkra tragikus történelmi folyamatok végeredményeként – elveszítette területének több mint kétharmadát, illetve lakosságának jelentős részét. Nagyjából egy évszázada, hogy véget ért az első világháború, kitört az őszirózsás forradalom, melyet aztán a Tanácsköztársaság, majd a Horthy-korszak követett. 1918 ősze és 1920. június 4-e között Magyarországnak, illetve a magyarságnak volt része mindenben: forradalomban, bolsevik terrorban, idegen megszállásban, fehérterrorban. Hogyan élte meg a kor embere mindezt? Hogyan csapódtak le a történelmi változások a hétköznapiakban? Jeles napjaink története mellett erről is szól ez a tanulmányosorozat, melynek végén – utószóként – június 4-e későbbi megítéléséről is szót ejtek, a trianoni döntés történelmi tanúságairól sem megfeledkezve. Mielőtt azonban mindebbe belemennék, röviden, szólnék ünnepeink 1918 ősztét megelőző történetéről.

(Előzmények) Az ünnepeknek az emberiség történetében mindig is fontos szerepe volt. Már az ókorban is megkülönböztették az ünnepeket a hétköznapiaktól. Az ókori Athénban például az év folyamán csaknem hatvan különböző nemzeti, politikai és egyes isteneknek szentelt vallási ünnepet ültek. Ezek egy része mindig a hónap meghatározott napjára

esett, más részük azonban „mozgóünnep” volt, vagyis változó időpontban ünnepelték, a keresztény húsvéhoz hasonlatosan. A jeles napoknak az ókori Rómában is nagy jelentőségük volt. Az év folyamán mintegy 180 napot tettek ki a különféle kisebb-nagyobb vallási, illetve állami ünnepek és évfordulók.¹

A középkori Európában évszázadokon át alapvetően három részre osztották fel az év napjait: hétköznapiakra, keresztény ünnepnapokra, illetve a heti pihenőnapra, vasárnapra. Nem volt ez másként hazánkban sem, ahol az államalapítást követően szintén az említett hármas felosztás érvényesült hosszú-hosszú évszázadokon át. Vasárnapról elsőként Szent István királyunk törvényei között olvashatunk,² ünnepeinkről pedig elsőként Szent László király alkotott törvényeket, kinek első törvényvénykönyvében több jogszabály is szól jeles napjainkról. Például Szent László határozta meg először, mely napokat kell hazánkban mindenképpen ünnepnapnak tekinteni: *„Eszkendőn által pedig ezeket az ünnepeket kell megülni: Nagykarácson napját, szent István első mártír napját, szent János evangyélita napját, Aprószentek napját, Kiskarácson, Vizkeresztet böjtjével együtt, Gyertyaszentelő Boldogasszony napját, Husvétkor négy napot, szent György mártír napját, Filepet Jakabot böjtjével együtt, a szent keresztnek megleletét, Áldozó csüörtörököt, Pünkösdkor négy napot, Keresztelő szent János napját, Péter és Pál apostolokat egy napon, szent Jakab napját, szent Lőrincz napját, Nagyasszony napját, szent István király napját, szent Bertalan napját, Kisasszony napját, a szent keresztnek felmagasztalását, szent Máté apostol és evangyélita napját, szent Gellért püspök napját, szent Mihály arkangyal napját, szent Simont és Júdát, Mindszentek napját, szent Imre herceg napját, szent Márton, szent András, szent Miklós, szent Tamás apostol napját; és mindegyik egyház ülje meg az ő szentjének és temploma felszentelésének ünnepét.”*³ Szent László rendelkezéseit később más Árpád-házi királyok tette teljessé. Könyves Kálmán például „dekrétomainak első könyvében”, a 72. „fejezetben” úgy rendelkezett: *„A szent Háromság ünnepét Pünkösöd után nyolczad napon kell megülni.”*⁴ Könyves Kálmán „dekrétomainak második könyvében” a 13. és a 14. „fejezetben” pedig arról olvashatunk: *„Ha valaki ünnepnapon árul, adja meg az árát négyszer, magát pedig alázza bűnbánattal.”*; illetve *„Valaki a rendelt ünnepeket meg nem tartja, ily törvényt lássanak reá: ha szabad ember, vezekeljen három nap; ha szolga, csapják hétig.”*⁵ Nem kevésbé volt fontos ünnepeink szempontjából is az Aranybulla, melynek Szent István király ünnepéről szóló első cikkelye kimondta:

„Rendeljük, hogy a szent király ünnepét minden esztendőnként, ha csak valami nagy nehéz ügyek gondja vagy betegségünk meg nem tilt minket, Fehérvárat tartozunk megülni.

*1. §. És ha mi ott nem lehetnénk, a nádorispán kétség nélkül ott leszen érettünk és a mi képünkben minden ember dolgát meghallgatja; és az egész nemesség, valaki akar, szabadon oda gyűlhessen.”*⁶

A későbbi évszázadok folyamán még számos jogszabály született az ünnepekről. Az újkori törvények sorában például III. Károly 1723. évi dekrétumának 29. cikkelye rendelkezett az ünnepekről, illetve az ünnepek kapcsán az általános törvénykezési szünetidők határnapjairól. Az említett törvény cikk alapján, nyáron például úgynevezett „aratási törvényszünetet” kellett tartani, mégpedig június 27-től augusztus 20-ig *„...szent László magyar király ünnepétől szent István napig.”*⁷ Volt emellett „szüreti szünet” is Szent Mihály napjától szeptember 29-től Szent Márton napjáig, november 11-ig. A jogszabály rendelkezett arról is, hogy a törvénykezés tekintetében *„...a karácsonyi szünetnapok Szent*

Tamás apostol napjától [december 21-től] kezdődjenek és a Vízkereszt utáni első vasárnapig tartanak..."⁸ III. Károly emellett törvénykezési szünetet rendelt el az összes vasárnap, továbbá „...szent László első könyvének 38. fejezete szerint a római szentegyház részéről, a legfőbb egyházi törvényszéken megtartatni szokott ünnepek.” idején, s jó néhány más alkalommal is.⁹ Ünnepeink szabályozása szempontjából kiemelkedő időszak volt még az 1890-es évtized. Ebben az időszakban két emlékezetes jogszabály is született jeles napjaink kapcsán. Az első az 1891. évi XIII. törvénycikk volt, mely egyebek mellett kimondta:

*„1. §. Vasárnapokon, valamint szent István király napján, mint nemzeti ünnepen, a magyar szent korona országainak területén az ipari munkának szünetelnie kell.
Kivételt képez az üzleti helyiségek és berendezések tisztántartásához és helyreállításához szükséges munka.
2. §. Az ipari munkának szünetelése legkésőbb vasárnap reggeli 6 órakor kezdődik és megkezdésétől számítandó 24 óráig, de legalább is a szüneti napot követő reggeli 6 óráig tart.”¹⁰*

Az ünnepeket érintő másik fontos jogszabály az 1898. évi V. törvénycikk volt, mely lényegét tekintve arról szólt:

*„1.§.
A nemzet kegyelettel és hálás érzélemmel emlékező meg az ország történetében korszakot képező 1848. évi azon a törvényhozási alkotásokról, melyekkel az alkotmányos jogok a nemzet minden osztályára kiterjesztettek, a képviselői alapon nyugvó felelős kormányrendszer behozatott, a közteherviselés általánosított, a földbirtok felszabadított, a sajtószabadság, a jogegyenlőség s általában a politikai és polgári szabadság magasztos elvei érvényre jutottak: ezen alapvető törvények megalkotásának félszázados évfordulója alkalmából a törvényhozás április hava 11-ik napját, mint azt a napot, a melyen dicső emlékeztető V-ik Ferdinánd király az 1848-ik évi korszakot alkotó törvényeket szentesítette, nemzeti ünnepé nyilvánítja.”*

*2.§.
E törvény 1898. évi április hó 11-ik napján lép életbe s végrehajtásával a ministerium bizatik meg.”¹¹*

Vagyis 1898-ban április 11-e vált az 1848-as forradalom államilag elismert ünnepévé, annak ellenére, hogy a magyar nemzet döntő többsége mindig is március 15-ét tekintette a forradalom igazi ünnepének.¹² Nem mellesleg az 1890-es évek nem csupán az ünnepek szabályozása szempontjából voltak kiemelkedőek. 1892. június 8-án az egész ország lelkesen ünnepelte Ferenc József magyar királyá koronázásának 25. évfordulóját.¹³ Néhány évvel később, 1896-ban pedig a honfoglalás ezer éves évfordulóját, ha lehet, még nagyobb pompával köszöntöttük. A fényes ünnepi rendezvények mellett 1896-ra elkészült a kontinens első földalatti vasútja és a Ferenc Józsefről elnevezett Duna-híd (1945-től Szabadság híd). Ugyanebben az évben átadták a Múcsarnokot és az Iparművészeti Múzeumot, utóbbit maga az uralkodó nyitotta meg. Szintén a millenniumi ünnepségekhez

kötődött a Vaskapu-szoros megnyitása a szerb, a román és az osztrák-magyar uralkodó jelenlétében. Mindezeket túl számos más ünnepség, ünnepélyes avatás, átadás, megnyitó volt 1896-ban a „boldog békeidők” szellemében, a békét és a fejlődést szimbolizálva.¹⁴

Más kérdés, hogy a „boldog békeidők” nem tartottak örökké. 1914 nyarán kitört az első világháború, mely idehaza is számtalan áldozatot és lemondást követelt. A háborús idők egyik első következménye a munkaszüneti napok felszámolása volt. „Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló 1891. évi XIII. t.-c. 5. §-ában nyert felhatalmazás alapján megengedem, hogy a bányászati és kohászati üzemeknél, az állami pénzverdénél, valamint az állami egyedárúságoknál és az azokkal összekötött vállalatoknál a hadiállapot tartama alatt az összes munkálatok vasárnapokon és Szent István-napján is végeztethessenek és hogy a dohányárúsok a hadiállapot ideje alatt a dohánygyártmányok eladását a munkaszüneti napokon is folytathassák.” – olvashatjuk Telenszky János pénzügyminiszter 97.749./1914. számú rendeletében, mely a *Közgazdasági Értesítő* 1914. évi szeptember 3-i számában (IX. évfolyam, III. kötet, 10. szám) látott napvilágot. A *Munkásügyi Szemle* 1914. évi novemberi számában pedig arról olvashatunk: „A m. kir. kereskedelemügyi miniszter f. évi augusztus hó 8-án 60.061. szám alatt a következő rendeletet intézte valamennyi magyarországi törvényhatóságnak: A hadi állapotra való tekintettel, törvényben biztosított jogomnál fogva, a hadiállapot tartamára a munkaszünetet az 1891. évi XIII. t.-c. hatálya alá tartozó mindennemű munkára, üzemre és elárúsításra nézve felfüggesztem.”¹⁵ S ezek csak az első megszorító lépések voltak, melyeket aztán újabbak követtek. A frontokon pedig tarolt a halál. Hazánk számára több mint négy évig tartott a háborús örület, s a világegés pokla természetesen ünnepeinkre is rányomta bélyegét.

Még az olyan jeles eseményekre is, mint a királykoronázás. IV. Károly király és felesége, Zita királyné koronázási szertartására Ferenc József 1916. november 21-én bekövetkezett halála után nem sokkal, 1916. december 30-án került sor Budapesten királyi esküvel, koronázási menettel, ünnepi díszebéddel, a hagyományos négy kardvágással (a hadban álló) Magyarország felett, szép koronázási ajándékokkal, csak és kizárólag a jeles esemény tiszteletére. Az 1916-os koronázás színvonalában nem maradt el sem Ferenc József 1867-es magyar királlyá koronázásától, sem a hazánk történetét végigkísérő többi fényes koronázástól. Ugyanakkor 1916-ban, a világháború idején mégis minden más volt. A koronázási díszebéd például csupán formai esemény volt. A feltálat, de meg nem kezdett ételeket a főváros kórházaiba szállították a sebesült katonáknak. A püspököknek szánt hagyományos ajándékok, a drága mellkeresztek és az ékköves gyűrűk sem készültek el soha. Helyettük a király és a királyné aláírásával ellátott bekeretezett fényképeket kapták meg a magyar főpapok, illetve a királynét koronázó veszprémi püspök kapott egy díszes pásztorbotot. A királyi párnak ugyan jutottak értékesebb ajándékok, de a nekik szánt legnagyobb ajándékot, 100 ezer darab aranyérmét jótékony célra, a Pro Transylvania segélyegylet révén Erdély megsegítésére fordították.¹⁶ Erre azért is nagy szükség is volt, mert a háború Erdélyt sem kímélte. A Román Királyság katonái 1916 augusztusában, Románia hadba lépését követően betörték Erdélybe, s ugyan sikerült kiszorítani őket, de a háborús pusztítás így is óriási volt. Ám ami még a jótékonyagnál, sőt az egyes hadi eseményeknél is fontosabb, az új uralkodó trónra lépését követően megpróbált kapcsolatot keresni az Antanttal, mivel különbékét szeretett volna elérni az osztrák-magyar állam számára. Ám ezt nem csupán Németország ellenezte hevesen, de a Monarchia háborúpárti politikusai is elutasították, az Antant vezetőinek többségéhez hasonlóan. Az öldöklés így folytatódott tovább.

Ráadásul a háborút a központi hatalmak végül elveszítették, az Osztrák–Magyar Monarchia pedig 1918 őszén, a katonai vereséget követően széthullott.¹⁷ A vereség és az elégedetlenség hatására idehaza 1918. október 28-án kitört az öszirózsás forradalom, mely 1918. október 31-én győzedelmeskedett. Ezen a napon József főherceg kinevezte a korábbi ellenzéki vezetőt, a demokratikus reformokat ígérő Károlyi Mihályt miniszterelnökké. 1918. november 16-án pedig kikiáltották a Magyar Népköztársaságot.¹⁸

(A köztársaság ünnepélyes kikiáltása és az oda vezető út) Igaz, a köztársaság kapcsán sokáig bizonytalanság uralkodott. Pontosabban szólva az már a forradalom napjaiban világos volt, hogy Magyarország így vagy úgy, de szakítani fog nem csupán a Habsburgokkal, de a királysággal, mint államformával is. Ám hogy ez pontosan hogyan következik majd be, nem volt egyértelmű. Eleinte az sem volt egyértelmű, hogy a leendő köztársaság irányítása milyen formában fog megvalósulni. Ugyanis bármennyire meglepő, de egy darabig élt egy olyan elképzelés, hogy nem egy köztársasági elnök áll majd a leendő köztársaság élére, hanem – legalábbis ideiglenes megoldásként – egy *kormányzó*. Természetesen nem Horthy Miklós később megvalósult kormányzóságára kell gondolni, ő ekkortájt még semmiféle politikai szerepet nem játszott, hanem éppenséggel Károlyi Mihály lehetséges kormányzóságára. „*Budapest, nov. 12. A kormány tagjai, mint a forradalom óta mindennap, Károlyi Mihály gróf miniszterelnök elnöklésével ma este is miniszteri tanácskozást tartottak a belügyminisztériumban. Foglalkoztak, értesülésünk szerint, a többi között a legközelebb összeülő és Magyarország államformáját megállapító nemzetgyűlés ügyeivel is. A nemzetgyűlést péntekre, e hónap tizenötödikére hívták össze. A kormány felfogása szerint a sürgősség mellett szól az a föltétlen szükségesség, hogy Magyarországnak megállapított államformája és az ország bizalmát bíró államfője legyen, a ki illetékes a külső ügyek irányítására és a külföldi államokkal való tárgyalásra. Az államforma megállapítása után, a mely előreláthatóan a köztársaság mellett fog dönteni, kormányzót választanak, a ki ideiglenesen, a míg a rendes alkotmányozó nemzetgyűlés összeül, mint államfő fogja intézni az ország ügyeit. Minden jel arra mutat, hogy Károlyi Mihály gróftól fogják kormányzónak megválasztani, esetleg kikiáltani. [...] Egy hírünk szerint a kormány ma foglalkozott behatóan az általános, egyenlő, titkos választói jogról szóló törvényjavaslattal is, melyet Batthyány Tivadar gróf belügyminiszter terjesztett elő.*” – olvashatjuk a *Budapesti Hírlap* 1918. november 13-i, szerdai számában *A magyar köztársaság kikiáltása* címet viselő írásban.¹⁹ Ugyanebből kiderül az is: „*Mint a Budapesti Tudósító jól értesült bécsi helyről értesül, Károly királynak a magyar trónról való lemondása közvetlenül küszöbön áll. Ennek kapcsán a Habsburgház valamennyi királyi hercege nyilatkozattal lemond a magyar trónra támasztható igényéről.*”²⁰ Legalábbis a *Budapesti Hírlap* november 12-én, kedden még így tudta, illetőleg erről értesülhetett az olvasó a november 13-i, szerdai számban.

A november 14-i, csütörtöki számban a *Magyarország – köztársaság* címet viselő cikkben pedig arról, hogy november 15-e, péntek helyett november 16-án, szombaton lesz a köztársaság ünnepélyes kikiáltása. Miért módosult a dátum? „*Budapest, nov. 13. A kormány ma első sorban az alkotmányhozó nemzetgyűlés előkészítésével és a köztársasági államforma megállapításának ügyével foglalkozott. Minthogy az a kívánsága, hogy a gyűlésen Magyarország valamennyi politikai testülete, vidéki nemzeti tanácsai, társadalmi egyesületei és testületei, a gazdák és kereskedők és egyéb osztályok is részt vegyenek: ma véglegesen olyképp állapotott meg, hogy a gyűlést szombat délelőttre hívja össze.*”²¹ Továbbá: „*Az államforma változtatását az ötszáz főre kiegészítendő Nemzeti Tanács fogja kimondani a képviselőház kupolacsarnokában tartandó ülés-*

sén, a melyre azonban meghívják a képviselőházat és a főrendiházat is.”²² A *Budapesti Hírlap* információja szerint: „A Nemzeti Tanács ülése pontban délben kezdődik. Ez a gyűlés ki fogja kiáltani a köztársaságot, elhatározza ugy a képviselőház, mint a főrendiház feloszlását és kormányzót választ arra az időre, míg a nemzetgyűlést összehívják. Ezenkívül előterjesztik és megszavazzák az általános, titkos, egyenlő, a nőkre is kiterjedő választójogot. Mindezeket a határozatokat a törvény erejével ruházzák fel és végrehajtásukkal a kormányt bizzák meg.”²³ Ami a király személyét illeti, a fővárosi napilap úgy tudta, hogy Károly király „...olyan formában mond le a magyar koronáról, mint a miképp az osztrák császári trónról.”²⁴ Azaz „Le fog mondani, vagyis már le is mondott a magyar állami ügyek intézésében való bármely részvételről. Erről a lemondott király kiáltványt intéz a magyar nemzethez.”²⁵ A történethez hozzátartozik, hogy a *Budapesti Hírlap* által említett november 13-i kormányülésen – melyen a jegyzőkönyv tanulsága szerint meghívottként Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke is részt vett – valóban szó esett a november 16-i ünnep programjáról, illetve az általános választójogról. Viszont a kormányzóságról egyáltalán nem. Továbbá a politikai vezetés nem csupán azt tervezte, hogy november 16-án, illetve azt követően leendő kormányt széleskörű végrehajtó hatalommal ruházzák fel, de azt is, hogy az összes állami hatalmat ráruházza a kormányra. Emellett a kabinet november 13-án már kész tényként kezelte Károly király lemondását is. „Ministerelnök ur jelenti, hogy Bécsből értesítést kapott, hogy Habsburg Károly az ország azon zászlósa előtt, akik tőle a királyságról való formális lemondást kérték, aláírt egy ugyanolyan okmányt, amilyent az osztrák-német nemzeti tanács számára adott ki.” – olvashatjuk a november 13-i minisztertanácsi jegyzőkönyvben.²⁶ Az említett lemondó okmányt, illetve kiáltványt egyébként a november 15-én megjelent napilapok tették közzé. Példának okáért a *Budapest Hírlap* november 15-i, pénteki számában. Mégpedig abban az írásban, melynek címe – a „változatosság kedvéért” – ismét az volt, hogy *Magyarország – köztársaság*. IV. Károly kiáltványa, melyet a köztársaságról szóló cikkben (is) olvashatunk – szó szerint – így hangzott:

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háboru borzalmaitól megszabadítsam, a mely háboru keletkezésében semmi részem nem volt.

Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva.

Ennélfogva minden részvételről az állami ügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövődő államformáját megállapítja.

Kelt Eckartsau, 1918 november 13.

Károly s. k.²⁷

Nem mellesleg a *Budapesti Hírlap* említett cikke egyéb más fontos dolgokról is tájékoztatót. Informált például arról, hogy a politikai vezetés végérvényesen szakított a kormányzóság gondolatával, illetve Károlyi kormányzóvá választásának ötletével.²⁸ Emellett a fővárosi napilap említett cikkéből további részletek derültek ki a november 16-i ünnepi programokkal kapcsolatban. „A Politikai Híradó jelenti: A Magyar Nemzeti Tanács csütörtökön délben Hock János elnöklésével ülést tartott. Az elnök felkérte a tanácsot, foglalkozzék a szombati nagy manifesztáció kérdésével és programjával. Általánosságban és egyelőre a következőkben történt megállapodás: Szombaton délelőtt 10 órakor a képviselőház ülés tart, a melyen az elnök bejelenti, hogy a forradalmi tények

következtében a képviselőház föloszlik. Ezt a határozatot üzenet alakjában átküldik a főrendiháznak, mely azt tudomásul veszi s erre a maga ülését berekeszti.” – olvashatjuk a *Budapesti Hírlap* köztársasággal foglalkozó cikkében.²⁹ Ugyanezen írásból megtudhatjuk azt is, hogy 1918. november 16-án, délelőtt „Tizenegy órakor a kupolacsarnokban a kiegészített nagy Nemzeti Tanács nagygyűlést tart, a melyen a föloszlatott képviselőház és főrendiház tagjai mint vendégek vehetnek részt.”³⁰ A *Budapesti Hírlap* információja szerint az említett gyűlésen „A nagygyűlés elnöke proklamálni fogja Magyarország teljes függetlenségét és önállóságát és a nagy Nemzeti Tanács ki fogja hirdetni a köztársaságot.”³¹ A fővárosi napilap azt is tudni vélte: „Az elnök a nagygyűlésen határozati javaslatot nyújt be az általános, egyenlő, titkos és a nőkre is kiterjedő választójogról, azzal, mondja ki a gyülekezet, hogy a jövő országgyűlés ennek alapján hívassák össze.”³² Nem mellesleg a gyűlés elnöke „Ugyancsak határozati javaslatot nyújt be a sajtószabadság és a gyülekezési jog törvénybeiktatásáról.”;³³ s „Kérni fogja továbbá, mondják ki, hogy a jövő országgyűlés az egykamararendszer alapján üljön össze.”³⁴ Igaz, „A nagygyűlés többi programjáról még nem történt végleges döntés, erről a legközelebbi ülés [a Nemzeti Tanács legközelebbi ülése] határoz.” – olvashatjuk.³⁵ Vagyis a végleges program az utolsó pillanatig nyitott kérdés volt, csupán annyi volt bizonyos, hogy főbb vonalaiban mi fog történni, illetve, hogy a Parlamentben „A kupolacsarnokban a kormány nevében Károlyi Mihály gróf miniszterelnök és Kunfi Zsigmond miniszter beszél, a Nemzeti Tanács nevében pedig Hock János.”³⁶

Természetesen másnapra, vagyis az utolsó pillanatra tisztázódtak az addig homályban maradt részletek is. „Holnap délben [ha az újságcikk megjelenését nézzük, akkor aznap délben] meg fog jelenni a parlamenti főbejárat lépcsőzetén. Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke és a közönségnek, mely az épület előtt gyülekezik, kihirdeti a magyar köztársaságot. A kilencszáz éves államforma átalakulását jelenti ez, megszűnését a királyságnak, a mely alatt oly sok dicsőséges és gyászos eseményt élt át a magyar nemzet.” – olvashatjuk a *Budapesti Hírlap* 1918. november 15-én (pénteken) keletkezett, s másnap, november 16-án, a szombati ünnepen napvilágot látott *A királyság utolsó napján* címet viselő cikkében.³⁷ Ugyanezen írásmű leszögezi azt is, hogy a királyság, mint intézmény „Emléke a történelemben fog élni és a naptárban, a melyben nemzeti ünnepnek tovább is megmarad Szent István napja.”³⁸ Ezt követően a *Budapesti Hírlap* ismertette a november 16-a részletes programját. „A főrendiház és a képviselőház tíz órakor tart ülést. Miután az országgyűlés mindkét háza és a kibővített Nemzeti Tanács tudomásul vette az új államformát, ezt Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke az országház előtti téren szabad ég alatt fogja tudatni az országgal és az egész világgal.”³⁹ Ezzel szoros összefüggésben: „A Nemzeti Tanács ma délelőtt tizenegy órakor Hock János elnöklésével ülést tartott, melyen főképp a holnapi alkotmányozó gyűlés részleteivel foglalkozott. [...] A Nemzeti Tanács kimondotta, hogy [ahogyan arról korábban már többször is szó esett] holnap délelőtt tizenegy órakor tartja meg a kupolacsarnokban az alkotmányozó nagygyűlést. Ezt megelőzően [ahogyan arról már szintén tájékoztatták a közvéleményt] a képviselőház délelőtt tíz órakor tart ülést, a melynek tárgya a képviselőház föloszlatásának kimondása.”⁴⁰ Történt egy pontosítás is: „Holnap [ha az újság olvasó általi kézhezvételét számítjuk, akkor aznap] délelőtt tíz órakor tart ülést a főrendiház is, a melynek tárgya a képviselőház üzenetének átvétele.”⁴¹ Ami viszont teljesen új információ volt az, hogy „A Nemzeti Tanács mai [azaz november 15-i] ülésén kimondotta, hogy a király és a királyné születés- és névnapja mint országos ünnep ezentul megszűnik. Elhatározták továbbá, hogy a holnapi nemzeti ünnepre való tekintettel a záróórát éjjel egyig meghosszabbítják és a vidéki városokat is fölszólítják, hogy holnap nemzeti ünnepet tartsanak.”⁴² Ezzel

összhangban „*A Nemzeti Tanács a holnapi alkotmányozó gyűlésnek azt javasolja, hogy a forradalom napját, október 31-ét és a köztársaság kikiáltásának napját, november 16-át nemzeti ünnepé avassák.*”⁴³ Szintén az ünnepel összefüggésben „*A holnapi nap általános munkaszünet lesz az egész országban...*”⁴⁴ Mindezek mellett a *Budapesti Hírlap* arról is tájékoztatót, hogy „*A rendőrfőkapitányság a következő kommunikét teszi közzé: A kormány elhatározása folytán a holnapi köztársasági ünnep alkalmából a vendéglők, kávéházak, színházak, mulatók és mozik záróóráját éjjel egy óráig meghosszabbították. A szeszkiméresi tilalom azonban a holnapi napra is vonatkozik s ezért a pálinkamérések és üzletek zárva tartandók.*”⁴⁵ Ezzel összefüggésben pedig „*A szesztilalmat szigoruan ellenőriztetik.*” – figyelmeztetett a rendőrség.⁴⁶ Ugyanis – a forradalmi helyzet miatt – a Nemzeti Tanács már 1918. november elején teljes szesztilalmat rendelt el. „*A Magyar Nemzeti Tanács elrendelte, hogy további intézkedésig az egész ország területén szesz kimérni nem szabad.*” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* november 3-i számában, az *Országos alkoholtilalom* címet viselő rövid közleményben.⁴⁷ Igaz a szesztilalmat 1918 novembere és 1919 februárja közt több alkalommal is enyhítették,⁴⁸ illetve 1919 februárjától a sörre és a borra vonatkozó korlátozó rendelkezések többségét eltörölték,⁴⁹ november 16-án azonban épp a „teljes absztinencia” volt érvényben, s ettől még a köztársaság ünnepélyes kikiáltásának okán sem óhajtottak eltérni. S hogy mi is történt még november 16-án, a köztársaság kikiáltásának napján?

A Parlamentben – legalábbis a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint – az alsóház utolsó, szám szerint 829. ülése igen rövidre, mindösszesen öt percesre sikeredett. A 829. ülés – az előzetes terveknek megfelelően – délelőtt tíz órakor vette kezdetét, azzal, hogy Szász Károly elnök megnyitotta az ülést, majd tájékoztatta képviselőtársait a megváltozott politikai helyzetről, illetve arról, hogy szükségessé vált a képviselőház feloszlátása. „*Kötelességemnek ismerem azzal a javaslattal lépnem a ház elé, hogy a magyar országgyűlésnek ez a még 1910-ben összeült képviselőháza, a teljesen megváltozott viszonyokra tekintettel mondja ki feloszlását.*” – fogalmazott az elnök.⁵⁰ S miután a képviselők ezzel egyetértettek, Szász Károly még két fontos bejelentést tett. Az egyik bejelentés úgy szólt, hogy az elnök ünnepélyesen ígéretet tett arra, hogy a képviselőház feloszlató határozatáról „...a főrendiházat átiratilag nyomban értesítem. (Helyeslés.)”⁵¹ A másik fontos bejelentés pedig arról szólt, „...hogy a ma délelőtt 11 órakor az országház kupolatermében ünnepélyes ülést tartó Nemzeti Tanács ez ülésén szívesen látja a feloszlátott képviselőház volt tagjait...”⁵² E bejelentéseket követően az ülés délelőtt 10 óra 5 perckor véget ért.

A felsőház ülése sem volt túl hosszú. A főrendiházi napló tanúsága szerint az 1910-ben alakult főrendiház CXVI. ülése 1918. november 16-án délelőtt 10 óra 15 perckor kezdődött, s délelőtt 10 óra 25 perckor, azaz tíz perccel később, már véget is ért. E rövid idő alatt főként báró Wlassics Gyula elnök tartott beszédet. Wlassics beszédében – többek közt – hitet tett a háború lezárása és egy független Magyarország megteremtése mellett, illetőleg reményét fejezte ki, hogy a háborút végképp lezáró békekötés méltányos lesz a magyarsággal. „*»Népeket és tartományokat nem lehet az egyik állam felsőségéből egy másikba áttolni, mintha csupán tárgyakról, vagy kövekről volna szó valamely játékbán«. Ezek az okos szavak Wilson ajkairól szálltak világgá. Mi ez okos szavak igazságában hittünk és hiszünk és ha hitünkre a későbbi megnyilatkozások némileg a csalódás árnyát borították is, — hitünk sokkal nagyobb az igazságban, hogy sem csüggedés szállná meg lelkiünket. Mi bizunk az erkölcsi erőnek, az emberi lelkiismeretnek a célzatos beállításokat legyőző energiájában. A magyar néplélek nem ismerne fájóbb sérelmet és égbekiáltóbb igazságtalanságot, mintha ezeréves állami életének e nagy világháború*

után az volna a jutalma, hogy földjét egyszerűen szabad prédának tekintsék. (Igaz! Ugy van!)” – fogalmazott az elnök.⁵³ Beszédét követően Wlassics Gyula bejelentette: „Méltóságos főrendek! Jelen ülésünket a képviselőház egy üzenetének átvétele céljából hívtam össze.”⁵⁴ S miután Hertelendy Ferenc jegyző felolvasta a képviselőház (már említett) üzenetét, az elnök ismét átvette a szót: „Azt hiszem, méltóságos főrendek, talán kimondhatom, hogy ezen üzenetet, mely szerint az 1910. évi június 21-ikére összehívott országgyűlés képviselőháza mai napon tartott ülésében magát feloszlattnak nyilvánította, a főrendház tudomásul veszi. (Helyeslés.)”⁵⁵ Az elnök aztán így folytatta: „Minthogy pedig a törvényeink szerint két házból álló országgyűlés képviselőházának feloszlatása természetszerűleg vonja maga után azt, hogy az országgyűlés másik háza sem folytathatja alkotmányos működését, a főrendház tanácskozásait ezennel berekesztetnek nyilvánitom.”⁵⁶ Végül – az ülés jegyzőkönyvének felolvasása után, illetve azt követően, hogy Wlassics Gyula az ülés jegyzőkönyvét hitelesítettnek mondta ki – itt is elhangzott, hogy „...a Nemzeti Tanács 11 óraker fogja az országház kupolatermében ülést tartani, melyen a képviselőház volt tagjainak és a főrendeknek megjelenését szívesen veszi...”⁵⁷ Ezután az elnök az ülést berekesztette.

Ami a Nemzeti Tanács (előre beharangozott) ülését illeti az ülés – az előzetes várakozásnak megfelelően – november 16-án délelőtt 11 óraker kezdődött. Az ülést – legalábbis, ha hihetünk a fennmaradt jegyzőkönyvnek – Hock János a Nemzeti Tanács, pontosabb nevén a Magyar Nemzeti Tanács elnöke nyitotta meg. „Tisztelt nemzetgyűlés! (Élénk felkiáltások: Éljen Károlyi!) Ha nemzetünk történelmét felnyitjuk, egy évezredes temetőnek kapuján lépünk be. – kezdte beszédét Hock János.⁵⁸ Ezt követően a Nemzeti Tanács vezetője hosszan ecsetelte a magyar nemzet szenvedéseit, szabadságküzdelmeit, azt, ahogyan harcoltunk az idegen hódítókkal szemben. Hock János szerint Magyarország még a kiegyezés, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte kapcsán is csupán áldozat volt. Az elnök úgy vélte: „Hogy nyelvünket és faji egyéniségünket fentarthatassuk, kénytelenek voltunk nemzeti életünk legfőbb szerveit egy idegen hatalomnak lekötni és az osztrák császárság nagyhatalmi politikáját támogatni.”⁵⁹ A Nemzeti Tanács vezetője úgy ítélte meg: „Ez a politika [mármint az osztrák hatalmi politika] egy ségben mutatkozott kifelé, befelé pedig a nemzetek, a népfajok szembeállításával akarta fentartani az abszolút uralkodás egyensúlyát. (Ugy van! Ugy van!) Rabszolgotartás volt a célja gyűlölet volt az eszköze, erőszak volt a fegyvere. (Igaz! Ugy van! Taps.) Így sodortattunk bele a német szövetség kényszerébe is. Egy rettenetes világháborúba, amely a nemzet színevirágát letarolta, gazdasági életünket feldulta és nemzeti fejlődésünket kulturánkkal együtt talán évszázadokra visszavetette.”⁶⁰ Vagyis az első világháborúban betöltött szerepünket is hasonlóképpen látta az elnök, illetve hallgatósága, mint a kiegyezést, illetve általában egész történelmünket. Eszerint Magyarország a szörnyűségek kapcsán csak és kizárólag áldozat volt. Mindig, mindenben! Más kérdés, hogy a győztesek ezt egyáltalán nem így látták, illetve – őszintén megmondva – nem így, ilyen megengedően ítél az utókor sem. Napjainkra már a hazai történetírás is szakított az „áldozatok voltak csupán” hamis koncepciójával, azzal együtt is, hogy egyébként a magyar történelem valóban nem nélkülözte a tragikus fejezeteket, illetve a mások által diktált kényszerpályákat sem 1918 előtt, sem azt követően.

Az 1918-as eseményeknél, illetve az ünnepi ülésnél megmaradva, Hock János a múlt eseményeivel összefüggésben nem csupán a szörnyűségekről beszélt. Szólt történelmünk dicső fejezeteiről is. Például az 1848–49-es forradalom és szabadságharc időszakáról, melyről – többek közt – ezt mondta: „A nagy népfajok történelme nem tud felmutatni olyan rohamos átalakulást, mely annyi akadályok közt, oly rövid idő alatt

annyi eredményt adott volna nemzetének, mint nekünk ez a Kossuth-korszak. (Élénk tetszés.) Reformkészségünkről, demokráciánkról, politikai érettségünkről leviszsgáztunk, tehát Európa szemében már 1848-ban.”⁶¹ A „Kossuth-korszak” méltatását követően az elnök – természetesen – nem feledkezett meg az új forradalom életéről sem. „Életünk kockáztatásával vállalkoztunk, hogy e nemzet erőit a Wilson-programm értelmében szervezzük, tiszta demokratikus, független köztársasággá, (Igaz! Ugy van! Taps és éljenzés.) hogy megdöntsük a zsarnokságot és a hivatalos erőszakot, hogy azokhoz csatlakozzunk, akik világszabadító eszméket hirdetnek, a nemzetek önrendelkezési jogát, az egyenlőség, a testvériség és a szabadság alapján. (Igaz! Ugy van! Éljenzés.) Hogy így gondolkodik az egész magyar nemzet, azt igazolhatjuk a mi dicsőséges, virágos és vértelen forradalmunkkal. (Igaz! Ugy van! Éljenzés.)” – más gondolatok mellett e szavakkal tett hitet az őszirózsás forradalom mellett Hock János.⁶² Az elnök (öndicséretet sem nélkülöző) beszédét követően sor került a „forradalmi napirend” elfogadására. „A napirend a következő: Az elnöki megnyitó után az elnök bejelenti a király lemondását, (Élénk helyeslés és éljenzés.) bejelenti a képviselőház és főrendiház feloszlását. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.) A nemzeti tanács intéző bizottsága azonban kijelenti, hogy ha ezen lemondások és feloszlások meg nem történtek volna, a forradalom erejével ezeket mi megszüntettük volna. (Hosszantartó meg-megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps.)” – olvashatjuk.⁶³ Igaz, arról is olvashatunk, hogy egy ismeretlen bekiabáló, „egy hang” erre közbeszólt: „Előbb kellett volna!”⁶⁴ Hock Jánost azonban ez a kritika nem tántorította el. A Nemzeti Tanács elnöke kimondta „...Magyarország önállóságát és függetlenségét. (Élénk éljenzés és taps.)”,⁶⁵ továbbá indítványozta „...az államforma megváltóztatását és a köztársaság ünnepélyes proklamálását. (Perczekig tartó meg-meg újuló élénk helyeslés éljenzés és taps.)”.⁶⁶ Emellett az elnök indítványozta azt is, „...hogy a győzedelmes forradalom napján, október 31-én és a köztársaság kimondása napján, vagyis november 16-án örök időkre szóló nemzeti ünnepet tartsunk, (Zajos helyeslés és taps.) és a nemzet történetét meggyalázó április 11-ét és a többi királycafrangos ünnepeket töröljük.”⁶⁷ Igaz, az nem derült ki egyértelműen, április 11-e mellett melyek is azok a bizonyos „királycafrangos” ünnepek. Csupán gyaníthatjuk, hogy a király és a királyné születés-, illetve névnapjának ünnepléséről lehetett ez esetben szó, bár az is igaz, hogy ezen ünnepek eltörléséről a Nemzeti Tanács egy nappal korábban már döntött egyszer, legalábbis ha hihetünk a *Budapesti Hírlap* (már idézett) beszámolójának.

A november 16-i történésekhez visszakanyarodva, a „forradalmi napirend” elfogadását követően a néphatározati javaslat következett. Ez rendelkezett arról, hogy hazánk önálló népköztársaság, melynek új alkotmányát az új választójog alapján egybehívott Alkotmányozó Nemzetgyűlés fogja megállapítani. Deklarálták a képviselőház és a főrendiház (nem sokkal korábban megtörtént) feloszlását, továbbá azt, hogy amíg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés másképpen nem dönt, a Károlyi Mihály vezette népkormány gyakorolja a hatalmat, a Magyar Nemzeti Tanács Intézőbizottságának támogatása mellett. A javaslat kimondta azt is, hogy a népkormány (úgy is, mint törvényalkotó szerv) minél hamarabb hozzon törvényeket, melyek az általános, titkos, a nőkre is érvényes választójogról, a sajtószabadságról, az esküdtbíráskodásról, az egyesülési és gyülekezési jogról, illetve a fölművesek földhöz juttatásáról szólnak. A fennmaradt jegyzőkönyv tanulsága szerint javaslatot a Nemzeti Tanács egyöntetűen, s nagy lelkesedéssel támogatta.⁶⁸

A néphatározat elfogadását követően gr. Károlyi Mihály szólt az egybegyűltekhez. A beszéd így kezdődött: „T. nemzetgyűlés! (Hosszantartó éljenzés és taps. Halljuk! Halljuk!) T. nemzetgyűlés! Négyszáz esztendeje küzd a magyarság függetlenségéért,

négyszáz keserű esztendőn keresztül nem tudta lerázni a Habsburg-ház uralmát, négyszáz esztendeje érzi ennek a béklyónak a rettenetes súlyát és tudja és tudta azt, hogy azért nem tudott fejlődni, mert nem volt meg a lehetősége, hogy mint szabad állam mint független állam belépjen az európai népek konczertjébe. (Ugy van!) T. nemzetgyűlés! Ez az állapot a mai napon megszűnt. A mai napon a nemzetgyűlés kimondotta, hogy Magyarország megváltoztatja államformáját és áttér a köztársasági formára. (Hosszantartó éljenzés és taps.)⁶⁹ Ezt követően a miniszterelnök szolt arról, milyen hosszú és keserves út vezetett el a magyar önállóságához, illetve a köztársasághoz. A kormányfő megfogalmazásával élve „...egy öt éves rettenetes háborúnak és egy forradalomnak kellett jönnie, hogy megalapozza a magyar köztársaságot...”.⁷⁰ A háborús szenvedés egyébként – legalábbis a miniszterelnök úgy látta – azért sem volt hiabavaló, mert „...csakis a háboru vértengerén át értették meg Európa összes népei és értette meg így a magyar nép is azt, hogy igenis csak egy program van és ez a paczifista program...”.⁷¹ E pacifista program – Károlyi Mihály véleménye szerint a jövőben – „...biztosítani fogja minden nemzetnek önállóságát és biztosítani fogja minden polgárának szabad fejlődését, mert ez a paczifista program ma nem csak egy szűkebb program, hanem egy világprogram. (Igaz! Ugy van! Hosszan tartó éljenzés.)”.⁷² Természetesen „Ebbe a világprogrammba a magyar államnak, a magyar nemzetnek, a magyar fajnak is bele kell kapcsolódnia...”.⁷³ E bekapcsolódás annál is inkább indokolt, mivel a miniszterelnök értékítélete szerint: „Ez a nagy háboru nem választotta el az embereket egymástól, hanem összehozta őket. (Élénk helyeslés.) Hiába voltak a lövészárkok, hiába voltak a gyilkoló eszközök, ez mind hasztalan volt, mert megérezte az emberiség azt, hogy ők haszontalan és idegen célokért harcoltak és egyes osztályoknak, egyes tőlük idegen bűnös céloknak váltak martalékává. (Igaz! Ugy van! Élénk taps.)”⁷⁴ Károlyi beszédében egyébként még számos más dologra kitért. Szolt például a háborús károk felszámolásának szükségességéről, a belső demokratizálás igényéről, továbbá arról, hogy a nemzetek, illetve nemzetiségek közötti ellentéteknek meg kell szünniük. A kormányfő azt sem mulasztotta el leszögezni, hogy „...mi igenis azon az alapon állunk – és ezt hangosan mondjuk ki – melyet Wilson az északamerikai köztársaság elnöke kihirdetett, hogy mi a népek örendelkezési joga alapján állunk, (Élénk helyeslés és éljenzés) és azt akarjuk, hogy mindenki maga határozzon saját sorsa felett. (Élénk helyeslés.)”⁷⁵ Hozzászólásának vége felé pedig Károlyi kijelentette: „Beszédemet azzal a kéréssel fejezem be, segítsenek – nem rajtunk, hanem e szegény országban, mely most egyszerre öt oldalról van megtámadva, s melynek egyetlen bűne az, hogy nem tudott elég hamar szakítani a multtal, nem tudott elég hamar rálépni arra az alapra, mely máttól fogva áll.”⁷⁶ E szavakat követően a miniszterelnök így folytatta: „S most, tisztelt nemzetgyűlés, engedjék meg, hogy végezetül felolvastassam azt a szikratáviratot, melyet ma minden civilizált nemzetnek el fogunk küldeni, mert amint mondtam, kívánom, hogy ne csak minden bel-, hanem minden külpolitikai akusunkról is tudomása legyen az egész magyar népnek. Kérem, hogy ezt a szikratáviratot az elnök ur sziveskedjék felolvasztatni.”⁷⁷

Hock János elnök azonban itt közbevágott: „Mielőtt e távirat felolvasatásához fognánk, meg kell jegyezni, hogy előre jeleztük, hogy a most ott álló tömeggel az országház erkélyéről pont 12 órakor ünnepélyesen fogjuk közölni határozatainkat. Ennélfogva felkérem e határozatok felolvasására és megmagyarázására Bokányi Dezsőt, a nemzeti tanács tagját, továbbá Jászi Oszkárt és Lovász Márton miniszter urat. Kérem őket, kegyeskedjenek a népnek kihirdetni imént elfogadott határozatainkat. (Élénk helyeslés.)”⁷⁸ Ezt követően – Hock János kérésére – Nagy György jegyző felolvasta a Károlyi Mihály által korábban említett szikratáviratot, mely szikratávirat legfontosabb

mondanivalója az volt, hogy „minden civilizált nemzettel” tudatta, hogy hazánk demokratikus köztársasággá vált. Mégpedig olyan köztársasággá, mely „... most a világ minden szabad népéhez fordul azzal a kéréssel, hogy támogassák őt Magyarország újjáalakításának nehéz munkájában.”⁷⁹ A távirat szerint az új köztársaság „...Wilson elnök pontjai alapján a legteljesebb és legtisztább demokrácia szellemében akarja Magyarország viszonyait újjárendezni...”⁸⁰, s ehhez, illetve általában a demokratikus viszonyok kialakításához kérte a „világ szabad népeinek” támogatását. Ezután Kunfi Zsigmond munkaügyi és népjóléti miniszter kapott szót. „T. nemzetgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) Azon a napon, amikor a magyar népköztársaság álomból valósággá serdül, a hála, a kegyelet és megindulás szavával kell köszöntenünk mindazokat, akik életükkel, szenvedésükkel, munkájukkal ezt a napot mindannyiunk számára megérelték. (Ugy van! Ugy van!)”⁸¹ – kezdte beszédét a Magyarországi Szociáldemokrata Párt által delegált miniszter; majd – Hock Jánoshoz és Károlyihoz hasonlóan – méltatta a forradalmat, éltette a demokráciát, a köztársaságot, s elítélte a háborút. Emellett Kunfi beszédében azzal a kéréssel is fordult a nemzetközi testvérpártokhoz, illetve általában a világ szociáldemokratáihoz, hogy segítsék az új Magyar Népköztársaságot, illetve legyenek bizalommal iránta.⁸² Kunfi Zsigmond beszédét követően a Nemzeti Tanács ülése délután fél egykor véget ért.

Így nézett ki tehát 1918. november 16-a „belülről”, az Országház falai között. És hogy mi történt a Parlament falain kívül? Budapesten „Tengernyi nép indul el a városban reggel. A kalapokon vörös virág, a köztársaságot éltető piros jelvények, szalagok a gombnyílásban, a szörnyű nagy Országház-tér felé igyekeznek az áradat.” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* november 17-én megjelent *Felvonulás a parlament elé* címet viselő írásában.⁸³ Az említett írás egyébiránt plasztikus képet nyújt a november 16-án, Budapest utcáin történekről. Olyannyira, hogy szinte ott érezheti magát az ember. „Már hallatszik az első katonazenekar indulója, az Üllői-uti kaszárnyából vonultak ki, hogy bejárják a várost. [...] Az Országház-téren már fölkészülten helyezkedik el az ünnep rendezősége: a népörség. Fegyvertelenül a népörség ötszáz tagja tartja fenn a rendet, a főkapitányságtól mindössze negyven rendőrt kértek. [...] Az Országház-tér zászlódiszben pompázik már, élénken kipiroslik a főbejárat körül négy tribün, köröskörül pedig a nemzeti színű zászlók és vörös lobogók. [...] A közönség nagyobb tömegei közelednek már. A Marseillaise üteme dobban mindenünnen, a tér felé hét utca nyílik, már föltűnnek a zárt sorokban érkezők, már látszanak távolról a jelvények és zászlók, amint mozdulva közelednek. [...] A tengerészek is elfoglalják helyüket a kordonnál s kilenc óra után egyszerre óriás tömegek lepik el a teret. Az Alkotmány-utca felől ezernyi sereg érkezik, mintha egy kaput vinnének maguk előtt, két póznára kifeszült fehér táblát visznek ezzel a felirással:

Ma délelőtt az Országház-téren ki-
kiáltjuk a köztársaság elnökévé
gróf Károlyi Mihályt!
Legyen ott mindenki!

Leles tömegek jönnek a Falk Miksa-utca felől, a budai és óbudai gyárok munkásai. A Vilmos császár-utról a Markó-utcán keresztül vonulnak a parlament előtti térre a Váci-uti gyárok munkásai, a város többi részéből érkezők a Báthory utcán és az Alkotmány-utcán át haladnak. [...] Már minden utca amely a Parlament elé vezet, emberek áradatát hozza, zsibongó, mámoros tömegeket, bokrétás lobogókkal és fölhangzik váltakozva a Himnusz, a Kossuth-nóta és a Marseillaise. [...] Féltizenegykor egyetlen fekete folt a hatalmas tér.” – egyebek mellett ezt olvashatjuk.⁸⁴

Ami a köztársaság ünnepélyes kikiáltását illeti, erre (mint arra már többször utalás történt) 1918. november 16-án, délben került sor. „*Izgalom vett erőt az Országház-téren álló tömegben, déli tizenkét óra. A nemzetgyűlés határozatát most fogják kihirdetni a nép előtt. Egyszerre a terraszon mozgás látszik, az országház nagy vasrácsos kapuja kitérül és megjelennek a tribünön Jászi Oszkár és Lovászy Márton miniszterek és Bokányi Dezső.*” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* november 17-én napvilágot látott *Kihirdetik a népköztársaságot az Országház-téren* címet viselő cikkében.⁸⁵ Ugyanezen írásműből más fontos részletek is kiderülnek. Például az, hogy először Bokányi Dezső szólt az összegyűlt tömeghez. Elsőként is „*Bokányi a nemzetgyűlés megbízásából közölte a köztársaság proklamálását és a nemzetgyűlés törvényeit.*”⁸⁶ Bokányi – a *Pesti Hírlap* beszámolója szerint – „*Zugó helyeslés közben olvasta fel a kupolacsarnokban [nem sokkal korábban] kihirdetett törvényeket.*”⁸⁷ A szociáldemokrata politikus ezután egy rövid beszédet is tartott. Más gondolatok mellett arról szónokolt: „*A mai nap legyen örömnappal, legyen a lelkeknek, szíveknek mámorja, annak öröme, hogy évezredek szolgálás után kivezényeltük az emberiséget a szabad fejlődés és haladás új igéretföldjére a modern társadalmi fejlődés földjére. Éljen a népköztársaság!*”⁸⁸ Bokányi beszédét követően „*A szinmagyar budapesti honvédeknek Fricsay karnagy vezetésével rázendített a Himnuszra, majd a Marseillaise akkordjai után Jászi Oszkár és Lovászy Márton mondtak még rövid beszédet.*”⁸⁹ Ezután „*Énekelve, lelkesen ünnepeelve várakozott tovább a tömeg. Háromnegyed egy órakor [vagyis a Nemzeti Tanács ülése után nem sokkal] a vaskapu előtt feltűnt gróf Károlyi Mihály miniszterelnök alakja.*”⁹⁰ Károlyi Mihály „*Hock János társaságában lépett a nép elé.*”⁹¹ s erre „*Egetverő éljenzésben tört ki a tömeg, Radics Béla száztagú cigányzenekara rázendítet a Marseillaisere.*”⁹² Mi több, „*Percekig tartott a zugó tüntetés, a diadal mámorába temetkezett a tömeg.*”⁹³ Ezt követően Károlyi Mihály szólt az egybegyűltekhez. A miniszterelnök egyebek mellett arról beszélt, hogy „*A szabadságot akarjuk biztosítani Magyarországnak számára, a független népuralmat, a nép jogait. [...] Földhöz akarjuk juttatni azokat, akik a hazáért véreztek... Azt akarjuk, hogy a munkás ezental megbecsültsék... Új választójogot akarunk, amelynek alapján alkotmányozó gyűlés ül össze, amely oly határozatokat hozzon, amelyeket a népakarat kíván...*”⁹⁴ Károlyi beszédét követően Hock János szólt az egybegyűltekhez. A Nemzeti Tanács elnöke beszédében főként a forradalmat és a köztársaságot méltatta, illetve a szabadságjogok kapcsán kijelentette: „*A szabadság, nem kiváltság, az isteni törvény, természetjog, amely megillet minden embert.*”⁹⁵ Hock János beszédét követően, illetve a beszédet követő „*...tüntető éljenzés után Garami Ernő kereskedelmi miniszter mondott még néhány szót...*”⁹⁶ illetőleg – az előbbieken említett beszédekkel párhuzamosan – „*Az Országház-térbe torkolló utcánál Welner Jakab, Csizmadia Sándor, Farkas István, Landler Jenő, Preusz Mór és Kitajka Lajos beszéltek a néphez.*”⁹⁷ Az ünnepség záróakkordjaként „*Azután Károlyi Mihály két kordon között elindult a térre.*”⁹⁸ Erre „*A mámoros tömeg áttörte a kordont, vállára emelte a miniszterelnököt és végigvitte az Akotmány-utcán.*”⁹⁹ ezzel párhuzamosan pedig, „*A katonazenekarok és a cigányzenekar, a postások zenekarával együtt egyszerre játszotta a Néphimnusz.*”¹⁰⁰ Az ünnepséget követően „*Visszaíndult az utcák felé az Országház-tér kétszázézerfős tömege, teljes csendben, oszlott szét délután két óráig kétszázézer köztársasági polgár.*”¹⁰¹ Legalábbis ha hihetünk a *Pesti Hírlap* korabeli beszámolójának.

Mely egyébként ugyancsak lelkes hangvételre sikeredett. Igaz a lelkes, helyenként patetikus hangvétel a köztársaság létrejötte kapcsán nem csupán a *Pesti Hírlap*ot jellemezte. 1918 novemberében az egész magyar sajtó a köztársaság lázában égett. „*Szürke novemberi ég alatt, fázós, borongó délelőttön megszületett a magyar népköztársaság.*

Harangok nem bugtak, ágyuk bronztorka nem bömbölt a mennyre, császári pompák rendezői nem varázsolták festői csoportozatu színpadi képpé: szürkén, a szürkéből oly természetesen és egyszerűen emelkedett elő a semmiből, mint a föld szelleme a falanxterbeli tudós szétpattant lombikjából.” – méltatta a köztársaság születését a *Budapesti Hírlap*.¹⁰² „Lehet erről írni? Lehet elmondani papírra tett beszéddel azt, amit érzek, mikor leirom ezt a két szót, az emberi nyelvnek a mi számunkra most legszebb és legnagyobb két szavát: magyar köztársaság?” – tette fel a kérdést a korszak egyik meghatározó napilapjában, a *Magyarország* címet viselő újságban Buza Barna földművelésügyi miniszter, a köztársaság születése alakalmából.¹⁰³ Ennél is tovább ment a korszak egy másik fontos lapja *Az Est*. Az említett napilap az új köztársaságot egyenesen az égi szférába emelte. „*Ez a nap [mármint 1918. november 16-a] az élet szent születése napja! [...] Gyönyörűséges nap, isteni megváltás! A nedves föld örök erejét csókolja talpunkba, a meztelen vizek öröme zug át bensőnkön, kezeink a falombokon mennek át, szemünk előtt a madarak szárnyalnak végtelenbe, homlokunk az ég dicső lapjával érintkezik. Még egyszer születünk. Megértük az álmok távol virradatát.*” – olvashatjuk *Az Est* 1918. november 17-i számának első oldalán.¹⁰⁴

Voltak persze kritikus, aggódó vélemények is. „*Ezzel [mármint a köztársaság kikiáltásával] tehát most már tényleg megszűnt a királyság. Szent István koronáját múzeumba tehetjük, ezeréves nemzeti életünk szép és szomorú emlékeivel. Vajon a köztársaság megéri-e ezeréves évfordulóját?!*” – tette föl a kérdést a Kolozsváron élő Ferencz József unitárius püspök naplójában.¹⁰⁵ S valóban! Kérdéses volt, hogy az új köztársaság, illetve annak vezetése mihez kezd majd a tengernyi problémával: A csödközeli gazdasági helyzettel, a katasztrofális közellátási viszonyokkal, a spanyolnátha járvánnyal, s nem utolsósorban azzal, hogy a világháború győztese hazánkat, Magyarországot – republika ide vagy oda – még mindig halálos ellenségnek tekintették. 1918 novemberének közepén – mint arra Károlyi Mihály is utalt ünnepi beszédében – már javában folyt az ország megszállása, illetve a történelmi Magyarország felbomlása, felbomlasztása. A horvát nemzetgyűlés már 1918. október 29-én kimondta Horvátország elszakadását a Magyarországtól, s csatlakozását a születő Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. A horvátok kiválását követően idegen csapatok lépték át a magyar országhatárt: 1918. november 2-án a császári és királyi 25. gyalogezred szlovák legénységű tartalék zászlóalja elfoglalta a Nyitra megyében található Holicst; november 6-án szlovák katonák szállták meg Szokolcát; november 7-én pedig szlovák katonai erők, s egy cseh rendőrszázad bevonultak Nagyszombatra, párhuzamosan azzal, hogy a szerbek délen, a Szerémségben átlépték a határt. A megszálló cseh és szlovák (csehszlovák), illetve délszláv csapatok a következő napokban, hetekben folyamatosan haladtak az ország belseje felé. A katonai megszállással párhuzamosan, november 13-án, a magyar kormány és az antant képviselői Belgrádban aláírták a fegyverszüneti szerződés kiegészítő katonai konvenciót, mely kijelölte hazánk katonai határait, illetve a demarkációs vonalat. Az említett konvenció értelmében a magyar kormánynak a Nagy-Szamos felső részétől egészen Marosvásárhelyig, a Maros folyó mentén Szegedig, illetve a Szabadka, Baja és Pécs vonalon a Dráváig terjedő demarkációs vonalat kellett elfogadnia, illetőleg az ettől a vonaltól keletre és délre fekvő területeket ki kellett ürítenie. És hogy ez ne legyen elég, egy nappal később, november 14-én az egyébként szintén vesztes államnak számító Ausztriában is megfogalmaztak bizonyos területi igényeket hazánkkal szemben. „*Bécs, november 14. – A német-osztrák nemzetgyűlés mai ülésén az állami kancellária több törvényjavaslatot terjesztett be. Az alkotmányjogi bizottság jelentést tett a Német-Ausztria határaitól szóló javaslatról. [...] Heilinger képviselő indítványozta, hogy Moson Sopron*

és Vas megyéket, valamint Pozsony megye egyes részeit csatolják Német-Ausztriához, főképpen Bécs város népének élelmiszerral való ellátása érdekében. [...] Renner kancellár kijelenti Heilinger képviselő indítványáról, hogy Nyugat-Magyarország német területeinek Német-Ausztriába való bekebelezését megfontolás tárgyává teszük, de némiképpen eltérő formában, minthogy mi csupán a régi osztrák állam területeivel rendelkezhetünk.” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* 1918. november 15-i számában.¹⁰⁶ Vagyis az osztrákok – ekkor még – tépelődtek, hogy területi igényeiket hazánk felé miképpen érvényesítsék.

(Szomorú ünnepek és keserű hétköznapok november 16-a és március idusa között) Igaz vívódásuk nem tartott sokáig. „*Bécs, nov. 18. (A Budapesti Hírlap tudósítójának telefonjelentése.) Német-Ausztria kormánya bejelentette igényét négy magyar vármegyére és hangoztatta, hogy a békekonferencián követelni fogja ezeknek Német-Ausztriához való csatolását.*” – olvashatjuk a *Budapesti Hírlap* november 19-i számában.¹⁰⁷ Talán mondani sem kell, hogy a románok is léptek. 1918. november 20-án a hazai románság legfontosabb politikai szervezete, a Román Nemzeti Tanács kiáltványban tudatta a világgal, hogy hazánk románok lakta területeit – beleértve nem csupán Erdélyt, de a Partiumot is – Nagy-Romániához kívánják csatlakoztatni. Nem sokkal ezután több román hadosztály is átkelt a történelmi magyar határon. December 1-én, Gyulafehérváron kezdetét vette a románok két napon át tartó nemzeti gyűlése, mely – a Román Nemzeti Tanács november 20-i kiáltványával összhangban – kimondta Erdély csatlakozását a Román Királysághoz. Közben, véres összetűzésekkel kísérve, folyt Erdély román megszállása: 1918. december 2-án a román csapatok elfoglalták Marosvásárhelyt. Néhány nappal később, december 5-én övük lett Brassó és Nagyszeben is. December 6-án a románok elfoglalták Székelyudvarhelyt, december 9-én pedig Sepsiszentgyörgy került Románia fennhatósága alá. December közepén a román csapatok átlépték a belgrádi konvencióban kijelölt demarkációs vonalat. Ezután pedig Erdély fővárosa, Kolozsvár következett.

„*1918. december 24-én a románok megszállották Kolozsvárt is. Karácson szombatján angolok járása helyett kucsmás oláh katonák. Bizony, szomorú Karácson. Ide jutottunk hát a diadalmas forradalommal! Hiszen maholnap az egész magyar népköztársaság az ellenség kezében lesz.*” – írta Ferencz József unitárius püspök naplójába, 1918. december 24-én. Mely karácsony ráadásul nem csupán Kolozsvár elvesztése miatt vált tragikussá. 1918. december 25-én a délszláv csapatok megkezdték a bevonulást az addig még magyar fennhatóság alatt maradt Muraközbe, illetve a Muravidékre. Így ezek a területek is elvesztek! December 26-án – a Gyulafehérváron hozott döntést megerősítendő – Bukarestben is deklarálták Románia és Erdély egyesülését. Nem sokkal karácsonyt követően december 29-én a csehszlovák csapatok elfoglalták Kassát. December 30-án pedig megkezdődött a csehszlovákok támadása Pozsony ellen. Ez utóbbi hadművelet 1919. január 2-ára már be is fejeződött. A csehszlovák erők az újévet követő napra teljesen a hatalmukba kerítették a korábbi magyar fővárost. Vagyis az 1919-es esztendő kezdete a magyarság számára éppoly borzalmas volt, mint az azt megelőző 1918-as karácsony, illetve az egész 1918-as év. „*1919. januárius 1. Új esztendő! Vajon megérdemled-e, hogy köszöntselek?! Mert ha te sem leszel jobb, mint testvéred, a múlt esztendő, akkor ne várd tőlem s egyetlenegy embertől se, akinek kebelében magyar szív dobog, hogy örömmel üdvözljön, akkor hiába mosolyogsz reánk s kérkedel azzal, hogy legyőzted, megölted testvéredet. Pedig nem nagy kilátásunk van rá, hogy jobb leszel. Több véráldozatot talán nem kívánsz, de könnyeink árját aligha megszünteted. Ha csak azt megérjük, hogy a béketárgyalásokon bérces hazarészünket, Erdélyt nem szakítják le az anyaország kebeléről s nem csatolják Romániához, amelynek hadserege már*

megszállotta, akkor is kibékülünk veled, s temetéseden, amely egy év múlva reád is bekövetkezik, nem fogunk megátkozni, mint tegnap eltemetett testvéredet.” – olvashatjuk Ferencz József naplójában.¹⁰⁹

A megszállt területeken egyébként később sem vált jobbá a helyzet. Az impériumváltással párhuzamosan a csehszlovák, délszláv és román megszállók folyamatosan zaklatták a magyar nemzetiséget ünnepnapokon éppúgy, mint a hétköznapokon. Csupán egyetlen példa: 1919. január 15-én Kolozsvárott, a román hatóságok letartóztatták, az erdélyi magyarság egyik kiemelkedő vezetőjét, Apáthy Istvánt, Erdély magyar kormánybiztosát, azzal a váddal, hogy „bolsevista”, illetve „románellenes” propagandát terjeszt. A kormánybiztos letartóztatásával párhuzamosan Kolozsvár egész városát megsarcolták a román megszállók. 900 ezer korona hadisarcot vetettek ki a városra, illetve annak vezetőire, melyet 24 órán belül kellett összegyűjteni.¹¹⁰ Az ilyen és ehhez hasonló önkényeskedések persze nem maradtak hatás nélkül. *„A megszállott területen a magyar lakosság hangulata a folyton növekvő terrorisztikus intézkedések és kiméretlen büntetések elszenvedése folytán elkeseredéssé élesedett. Az önrendelkezési jogban biztosított kedvezményeket megszüntetve a román csapatparancsnokság a megyei, városi és összes állami tisztviselőktől követelte a román imperiumra az eskü letételét, amelyet a szebeni román kormányzó tanács a tisztviselők fizetésének megvonásával, állásaikból való elkergetéssel és különböző fenyegetéssel keresztül-vezetni óhajtott.*” – olvashatjuk abban a jegyzőkönyvben, mely *„Felvétellett Nagyváradon, 1919 január 26-án az erdélyi nemzetőri kerületi parancsnokságnál d. e. 11 óraker.”*¹¹¹ Az említett jegyzőkönyv – mely arról szólt, hogy *„...dr. Pogány Béla tartalékos főhadnagy volt kolozsmegyei nemzetőri tiszt a keletmagyarországi főkormánybiztosság tisztviselője...”*¹¹² előadta a *„...Kolozsváron [folyó év] január hó 4. ike óta történt eseményeket.”*¹¹³ illetve vázolta az általános erdélyi helyzetet – persze más fontos megállapításokat is tartalmazott. Az erdélyi, illetve kolozsvári helyzet kapcsán például (a már említett) elkeseredett hangulat mellett, tevékeny ellenállásról is olvashatunk. Pogány Béla beszámolója szerint: *„Legelőször a kolozsvári városi tisztviselők tagadták meg az eskü letételét, utánna a megyei tisztviselői kar és velük együtt az állami szolgálatban állók.”*¹¹⁴ Ezután a baloldal is lépett. Mégpedig úgy, hogy *„...a szociáldemokrata párt szolidaritásba lépve a fenyegetett tisztviselőkkel, január hó 23-án d. e. 1 óraker egész Erdély területén sztrájkot rendelt el.”*¹¹⁵ A főhadnagy úgy tudta, hogy *„A sztrájkbizottság pontjai a következők voltak. 1. Apáthy főkormánybiztos haladéktalan szabadonbocsájtása. 2 Minden erőszakos intézkedés és botbüntetés megszüntetése. 3. A román csapatoknak január hó 27-ig a demarkációs vonalra való visszavonulása. 4. Az összes magyar tisztviselők hivatalban hagyása uj eskü vagy nyilatkozat tétel nélkül...”*¹¹⁶ Más kérdés, hogy a tiltakozás nem sok eredményre vezetett. A megszállók önkényeskedései tovább folytatódtak.¹¹⁷

Ráadásul a Magyar Népköztársaság (mondhatjuk úgy is, a meg nem szállt országrész) sem volt abban a helyzetben, hogy az idegen uralom alatt élőkön segíthessen. Egyrészt a politikai élet csúcsán jelentkező permanens kormány-, illetve vezetési válság miatt. A kormányból már 1918 decemberében távozott a nagy tekintélyű Batthyány Tivadar belügyminiszter és a fegyveres erők erősítését óhajtó Bartha Albert hadügyminiszter. Az őszirozsás forradalom egyik meghatározó alakja Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekért felelős tárca nélküli miniszter 1919. január 19-től kezdve szintén nem vett részt a kabinet munkájában. Mindeközben a kormányzó pártok között és azokon belül is folyamatosan nőtt az ellentét, s ezen az sem segített, hogy Károlyi Mihály 1919 januárjában köztársasági elnök lett, egy tapasztalt ügyvéd és jogtudós, Berinkegy Dénes pedig kormányfővé vált. A „csúcson” tapasztalható nehézségek mellett az „alsóbb szinteken”

is akadtak problémák bőven! Csupán néhány példa: Az ország középső részén, Jász-Nagykun-Szolnok megyében, 1919 kezdetén, „*A beérkezett jelentések szerint a lakosság nagy része nyugtalan. A jázsági felső járásban a leszerelt katonák a szesztilalmat áthágják, hozzájuk csatlakozik a csőcselék. A katonák legnagyobb része fegyveres, állandóan retteghésben tartják a lakosságot. – Törökszentmiklóson a kereset a kereset híjján és a megélhetés nehézségei és a zsidók és vagyonosok elleni uszítók miatt nyugtalan a lakosság. Lázítók urak, hatóságok ellen bujtogatnak, királypárti mozgalmak is észlelhetők.*”. Más dolgok mellett ez áll abban az összegző jellegű jelentésben, mely Jász-Nagykun-Szolnok megye közállapotairól készült 1919 év elején.¹¹⁸ A jelentés tanúsága szerint egyébként nem csupán a politikai helyzet volt bizonytalan, illetve a közbiztonság volt csapnivaló a megyében. A közellátásban is komoly nehézségek mutatkoztak. „*Ugy közélelmezés, mint fűtő, világitó anyag, ruházati és iparcikkek terén általános a hiány.*” – olvashatjuk.¹¹⁹ Gondok persze máshol is akadtak. Heves megyében például, szintén, igen rossz volt a közellátási helyzet. „*Általános hiány: petróleum, gyertya, cukor, só, szén, ruha, cipő, iparcikkek.*” – olvashatjuk az egyik, Heves vármegye közállapotait taglaló, 1919 elején keletkezett jelentésben.¹²⁰ A Csanád vármegye helyzetéről szóló év eleji összegző jelentésben pedig egyebek mellett arról olvashatunk, hogy általános volt az iparcikkhiány, továbbá „*Ruházati cikk, fűtővilágitó anyag, főzelék, zsír, cukorhiányt a központi járás és 5 község jelentett.*”¹²¹ Igaz, a jelentés azt is állította, hogy „*A lakosság hangulata egészben véve nyugodt.*”,¹²² ugyanakkor ez a nyugalom távolról sem jelentett valódi békességet. „*Egyes helyeken, mint Battonyán és a központi járás területén a leszerelt katonák fiatalabb korosztályai dolgozni nem akarnak. A nyugtalanságok főoka az általános bizonytalanság és a közszükségleti cikkeken mutakozó nagy hiány.*” – olvasható a már említett Csanád megyei jelentésben.¹²³

A sok nehézség, szomorú, tragikus történés mellett azért pozitív, reményt keltő fejlemények, illetve stabilizációra utaló jelek is voltak az 1919-es esztendő elején. Erre az időszakra esett például a már ígért földtörvény megalkotása. A Berinkey-kormány által 1919. február 16-án kihirdetett a *földművelő nép földhöz juttatásáról* szóló XVIII. néptörvény egyebek mellett arról rendelkezett, hogy az 500 holdon felüli világi és a 200 holdon felüli egyházi birtokokat kártérítés ellenében ki kell sajátítani, és a megmaradó nagyobb birtokok mellett 5-től 20 holdig terjedő kisbirtokokat kell kialakítani. Az igényjogosultak közt első helyen a hadiözvegyek, hadirokkantak, a nincstelen parasztok álltak, hogy a legszegényebbek megélhetését ilyen módon biztosítsák.¹²⁴ A reményt keltő dolgok közé tartozott az is, hogy 1919. március 2-án, Szatmárnémetiben, Károlyi Mihály köztársasági elnök az ország területi integritása iránt elkötelezett Székely Hadosztály előtt beszédet tartott. Beszédében – egyebek mellett – kijelentette: „*De értse meg a világ azt is, hogyha pedig a párisi békekonferencia a wilsoni elvek, a népek önrendelkezési joga és a megegyezései béke ellen és Magyarország földarabolása mellett döntene, akkor mi a végszükség esetében még fegyverrel is fölszabadítjuk ezt az országot.*”¹²⁵ Vagyis a korábbi külpolitikai vonalvezetésben, a pacifista politikát mindenek fölé helyező politikában történt némi elmozdulás. Végül, de nem utolsósorban ezen időszak, az 1919-es esztendő kezdetének pozitív fejleményei közül mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy Berinkey Dénes kormánya, 1919 februárjában – a Nemzeti Tanács korábbi határozatával összhangban – megalkotta az 1919. évi XXI. néptörvényt a magyar népszabadság ünnepnapjairól.

(Az 1919. évi XXI. néptörvény) Az ünnepekről szóló XXI. néptörvény megalkotására a következőképpen került sor: 1919. február 22-én a Minisztertanács ülésén Juhász Nagy Sándor igazságügy miniszter bemutatta „...a március 15. megünneplésére

vonatkozó néptörvény-javaslatot.”¹²⁶ Erre válaszul Böhm Vilmos hadügyminiszter és Peidl Gyula munkaügyi és népjóléti miniszter kijelentették, „...*hogy a javaslatot helyeslik, tekintettel azonban arra, hogy október 31. már nemzeti ünnep. május 1. pedig a munkásság nemzetközi ünnepe lévén, szintén munkaszüneti nap, ezen a nemzeti ünnepen ne legyen munkaszünet, hanem azt a legközelebbi vasárnapon ünnepeljék.*”¹²⁷ Az igazságügyi miniszter erre válaszul kijelentette, „...*hogy a törvényjavaslatot végleges szövegben a legközelebbi ministertanácsra terjeszti elő.*”¹²⁸ A ministertanács az előbbiekkal kapcsolatosan felkérte Nagy Vince belügyminisztert, hogy utasítsa a kormánybiztosokat, „...*az idei március 15-iki nemzeti ünnepet mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel üljék meg a vidéken. A kormánybiztosok legyenek rajta, hogy minden községben a forradalmi pártok tartsanak népgyűléseket és ott a forradalmi pártok együttműködéséről és a forradalom vívmányainak megőrzéséről beszéljenek a néphez.*”¹²⁹ Emellett a kabinet kifejezte azon óháját is, hogy „*A gyűléseket lehetőleg március 16-án, vasárnap tartsák meg.*”¹³⁰ illetőleg (jelen időben fogalmazva, s ezzel mintegy kész tényként kezelve) rögzítésre került, hogy március 16-án, vasárnap „...*a fővárosban is nagygyűlést tartanak a forradalmi pártok, amelyen a vidék képviseltetését kérik.*”¹³¹

Néhány nappal később, 1919. február 26-án a kabinet újabb ülést tartott. Ezen az ülésen – korábbi ígéretének megfelelően – Juhász Nagy Sándor beterjesztette „...*néptörvényjavaslatát a Magyar Népköztársaság szabadságünnepeiről.*”¹³² melyhez „*A ministertanács hozzájárul.*”¹³³ Hogy mit tartalmazott pontosan az említett néptörvény-javaslat? Ezt nehéz megmondani. E sorok szerzője ugyanis kutatásai során sehol nem akadt rá a Juhász Nagy Sándor által benyújtott törvényjavaslatra, illetve annak bármelyik változatára. Sem arról a javaslatról, javaslat-változatról, nem tudni pontosat, amiről a február 22-i ülés jegyzőkönyvben olvashatunk, sem arról, amiről a február 26-i jegyzőkönyvben. A fennmaradt ministertanácsi jegyzőkönyv alapján azonban valószínűsíthetjük, hogy a legelőször bemutatott törvényjavaslatban március 15-e még munkaszüneti napként szerepelhetett, amire azonban kabinet nem adta áldását. Ezután született, születhetett meg a második verzió, ami, több mint valószínű, már a törvény végleges szövegével megegyező, vagy legalábbis ahhoz nagyon hasonló lehetett, s amire a kabinet végül „igent” mondott. Ami a törvény végleges szövegét illeti: 1919. február 28-án került kihirdetésre az 1919. évi XXI. néptörvény a magyar népszabadság ünnepnapjairól. E törvény értelmében:

„1. §.

A Magyar Népköztársaság a magyar népszabadság 1848. évi március 15-én kivívott első győzelmének és 1918. évi október hó 31-én aratott diadalának emlékezetére, március hó 15. napját és október hó 31. napját a magyar népszabadság ünnepnapjaivá avatja.”

2. §.

Az 1898. évi V. törvénycikk hatályát veszti.

3. §.

*Ez a néptörvény 1919. évi március hó 15. napján lép életbe.
E néptörvényt a népkormány hajtja végre.”¹³⁴*

Mint az előbbiekből is látható, az említett törvény ünnepnapnak ismerte el mind március 15-ét, mind október 31-ét, ez utóbbit az új forradalom tiszteletére. Március 15-e nem vált munkaszüneti nappá, ami a kabinet korábbi döntését ismerve aligha meglepő.

Az viszont különös, hogy március 15-e kapcsán a kihirdetett jogszabályban nincsen leírva az, hogy március 15-e „nemzeti ünnep”, csupán annyi, hogy a „népszabadság ünnepnapja”, október 31-hez hasonlóan, bár a február 22-i jegyzőkönyv, illetve Böhm Vilmos és Peidl Gyula (idézett) kijelentései alapján mást hihetnénk. Továbbá hiába érvelt azzal Böhm Vilmos és Peidl Gyula, hogy október 31-e *már* nemzeti ünnep, semmilyen jogszabály nem rendelkezett erről. Csupán annyi történt, amiről már szó esett: a Nemzeti Tanács 1918. november 16-i ülésén Hock János indítványozta, hogy október 31-e és november 16-a „örök időkre” váljon nemzeti ünneppé, s a Nemzeti Tanács ezt lelkesen jóváhagyta. Ám ez a döntés ettől még aligha vált hatályos jogszabállyá. Nem mellesleg – szintén a február 22-i jegyzőkönyv, illetve Böhm Vilmos és Peidl Gyula felvetése alapján – azt is hihetnénk, hogy ekkortájt, 1919 kezdetén létezett olyan jogszabály, mely május 1-jét munkaszüneti nappá tette volna. Ám ez sem volt így. A „piros betűs” május 1-je bevezetésére csak később, a Tanácsköztársaság időszakában került sor. Végül, de nem utolsósorban a XXI. néptörvényt – más jogszabályokhoz hasonlóan – csupán az ország kisebbik, meg nem szállt felén lehetett érvényesíteni, a csehszlovák, román, délszláv, illetve francia megszállás alá került területeken egyáltalán nem.

(A forradalom kitörésének 61. évfordulója) Az idegen uralom alatt álló részeken a megszállók döntései voltak irányadóak. Köztük azok, melyek a forradalmi évforduló közzöntését tiltották. Pécssett például „A pécsi jogászfűjűság március 15-iki népgyűlését a szerb parancsnok betiltotta. Ennek dacára a jogászok Kossuth szobrát megkoszorúzták, a szobor előtt a tömeg elénekelte a Himnuszt, Szózatot és Kossuth-nótát, majd csendben szétoszlott. Az üzletek kirakataiban és a gomblyukakban piros-fehér-zöld szalagok: csendes és méltóságteljes demonstráció, melyet a legkisebb incidens sem zavart meg.” – legalábbis, ha hihetünk a *Világ* című napilap március 18-i számának.¹³⁵ Volt, ahol ennél is tovább mentek a megszállók. „Amint kassai tudósítónk jelenti, az ottani zsupán betiltotta a kassai munkásság matinéjét, amelyet a Nemzeti Színházban akartak rendezni. Március 15-én a honvédszobor előtt gyülekező közönséget a cseh katonaság szétkergette és a koszorukat a szoborról eltávolította. Ifju Deák Gyula banktisztviselőt egy katona megpofozta, mert virágot merészelt viselni a mellén. Délután pedig egy Bonduray nevű 15 éves fiut puskatussal vertek föbe a csehek, mert a közönséggel rokonszenvező olasz katonákat megéjenezte Ez a fiu vasárnap este sérülései következtében meghalt. [...] Hétfőn folytatták a csehek a magyarság provokálását. Vasárnap este néhány magyar ember koszorut tett le a Szabadságtéren levő Szabadságszoborra. Hétfőn hajnali 4–5 óra között nyolcvan főnyi cseh csapat egy tiszt vezetésével megszállotta a kassai Szabadság-teret és ledöntötték a Szabadságszobrot. A szobor ércfejét leütötték, a tizmázsás szobrot pedig vasrudakkal fölbortították. A városban e vandalizmus miatt igen nagy volt a fölháborodás. Délelőtt 10 óra felé nagy néptömeg verődött össze a téren és föl akarta állítani a szobrot. A vármegyeháznál levő órségről több cseh katonát rendeltek ki a térre, ezek azután a tömegbe lőtek. Egy fiatal újságárusleányt és egy asszonyt agyonlőtek.” – olvashatjuk a szociáldemokraták központi lapjának, a *Népszavának* 1919. március 19-i számában a *Cseh vérengzés Kassán* címet viselő újságcikkben.¹³⁶ Ugyanebből a cikkből kiderül az is, hogy a megszálló erők „Pozsonyban is fegyveres erővel akadályozták meg március 15-ének méltó megünneplését.”¹³⁷ Ahogyan erőszakos cselekményekre került sor Eperjesen is. A *Népszava* március 19-i beszámolója szerint: „Eperjesen már 14-én este kezdődött az erőszakosság. A Munkásotthonból a cseh katonák harminc elvtársunkat

elhurcoltak és csak másnap bocsátották őket szabadon. Másnap az iskolásfiúk közül is többet elfogtak és megbotoztak. Az egyik kis fiura 50 botütést szabtak ki; a szerencsétlen gyerek az iszonyú kínok következtében meghalt.”¹³⁸

A történehez hozzátartozik: a megszállók sem mindig, mindenütt viselkedtek agresszív módon. „(Máriadna, március 15. – *A Népszava* kiküldött tudósítójának távirata.) *A lugosi munkásság és polgárság ma nagy gyűlésen ünnepli március 15-ét. Az ünnepély megtartása elé az ottani francia parancsnokság nem gördített akadályt, hanem megengedte.*” – olvashatjuk a szociáldemokrata napilap március 16-i számában.¹³⁹ Általában azonban egyáltalán nem ez volt a jellemző magatartás az Antant és szövetségesei részéről, hanem sokkal inkább a tiltás, az elnyomás, illetve az erőszak. Ami még a békés ünneplést illeti: „*Bernből érkezett jelentésünk szerint március 15-ét csendesen, de lélekemelő módon megünnepelte a berni magyarság is. Szilassy követ fogadta a magyar kolóniát, amelynek nevében Pósfay Virgil főkonzul mondott beszédet.*” – legalábbis ha hihetünk a *Magyarország* című napilap március 17-én keletkezett, s március 18-án napvilágot látott beszámolójának.¹⁴⁰ Mely beszámoló azt sem mulasztotta el megemlíteni, hogy miről beszélt a svájci magyar nagykövet. „*Szilassy követ azt fejegette, hogy nálunk a nemzeti aspirációkat fölszították a monarchia nagyhatalmi törekvései, a nemzet boldogságát föláldozták imperialisztikus törekvéseknek. Most lehullottak a társadalmi és gazdasági bilincsek. A kormány kötelességének tartja, hogy a demokratikus haladás és társadalmi ujtás útjára vezesse a nemzetet.*” – olvashatjuk.¹⁴¹

Az itthoni történésekhez visszakanyarodva, Magyarországon, az idegen csapatok által meg nem szállt területeken a március 15-i ünnepek – a svájci helyzethez hasonlóan – békében, méltóságteljes módon zajlottak le. A legtöbb, illetve legnagyobb szabású ünnepeket a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezte, mégpedig – a kormány február 22-i döntésével összhangban – 1919. március 16-ára, az ünnepet követő vasárnapra időzítve. A szociáldemokraták országsszerte mozgósítottak. A fővárosban több helyszínen is voltak ünnepeik. A központi ünnepséget Pesten, a Petőfi-szobornál tartották. A *Magyarország* című napilap március 17-i beszámolója szerint: „*A Petőfi-szobor előtt lefolyt impozáns ünnepségek délután négy órakor kezdődött. Mintegy huszezer ember helyezkedett el a szobor körül. Balassa Jenő, a Vígyszínház tagja, Csizmadia Sándor »Tüz« című költeményének elszavalásával vezette be az ünnepet. Utána több cigányzenekar eljátszotta a munkásindulót, majd Landler Jenő dr. méltatta az ünnep jelentőségét. Hegedüs Pál negyvennyolcas honvéd meghatott szavai után a munkásdalárda néhány dalt énekelt és az ünneplők ugyancsak zászlók alatt szép rendben, szabadságdalokat énekelve szétoszlottak.*”¹⁴² Igaz a *Népszava* úgy tudta: „*Budapest szocialista munkássága e hó 16-án [délután négy óra helyett] délután három órakor tartotta meg az ünnepélyt a Dunaparton levő Petőfi-szobornál.*”;¹⁴³ pontosabban „*Az ünnepélyt 3 órakor az Általános Munkásdalárda kezdte meg a »Föl szocialisták, sorakozzunk« című indulóval.*”¹⁴⁴ Am akár délután 3 órakor kezdődött a szociáldemokraták központi ünnepe, akár délután négykor, az biztos, hogy nagyszabású volt. Ráadásul volt mellette egy másik nagy szociáldemokrata ünnepségek a Vérmezőn, ahol a budai munkásság ünnepelt,¹⁴⁵ továbbá volt még néhány kisebb ünnepi rendezvény. Példának okáért Pesten „*Az ifjúnok a Kálvária-téren nagyszabású ünnepélyt rendeztek.*” – már ha hihetünk a *Népszava* korabeli beszámolójának.¹⁴⁶

Nem melleleg Budapesten kívül szintén a baloldal, illetve a szociáldemokraták voltak a hangadók. A legtöbb vidéki településen az MSZDP szervezett – március 16-ra időzítve – március 15-i megemlékezést. A vezető baloldali párt nagy tömegeket mozgósított. Csupán néhány példa: a *Népszava* beszámolója szerint a fővárossal szomszédos

„Erzsébetfalván mintegy 4000 főnyi tömeg jelenlétében ünnepelték meg március 15-ét. A községháza előtti téren vörössel bevont zászlókról ismertették a szónokok a nap jelentőségét.”¹⁴⁷ A Dunántúlon, „Tolnában vasárnap délután 3 órakor a Munkásotthonban gyűlt össze a szervezett munkásság, mintegy 2–3000 főnyi tömeg...”¹⁴⁸ A Tiszántúlon, az akkor még magyar fennhatóság alatt álló „Beregszászon soha nem látott ünnep volt a vasárnapi márciusi ünnep. Több mint 10.000 ember vonult föl a vörös zászlók egész erdejével, éltetve a forradalmat és a világot megváltó nemzetközi forradalmi szociáldemokráciát.”¹⁴⁹ de ünnepeltek a szociáldemokraták Gödöllőn, Esztergomban, Szekszárdon, s más vidéki városokban is.

Az MSZDP mellett természetesen más pártok, szervezetek is részt vettek a forradalom 61. évfordulójának köszöntésében. A *Magyarország* című napilap (már többször idézett) március 17-i beszámolója szerint például „A Petőfi Társaság is tegnap [azaz március 16-án] délelőtt tartotta márciusi ünnepét Pekár Gyula elnöklésével.”¹⁵⁰ továbbá „A Március Kör több ezer főnyi közönséggel a [fővárosi] Gólyavárban ülte meg [pontosan meg nem nevezett időpontban] a forradalmi tavasz ünnepét.”¹⁵¹ Mindezek mellett „Székesfehérvárott a szociáldemokrata-, Károlyi- és a radikális párt március idusa alkalmából [március 16-án] vasárnap együttes ünnepséget rendezett. Tizenkétezer főnyi tömeg gyűlt össze a Vásártéren, szervezett munkások, polgárok és katonák együtt.” – legalábbis a *Népszava* így tudta.¹⁵² Igaz, a pártok közös ünneplése országsszerte egyáltalán nem volt jellemző. Kormánydöntés ide vagy oda, a pártok inkább saját ünnepségeiket, illetve politikai gyűléseiket preferálták, március 16-án, de más napokon is.¹⁵³ Ez bizonyos szempontból érthető, hisz minden párt készült az 1919. április 13-ára tervezett nagy megmérettetésre, a szabad nemzetgyűlési választásokra, s ennek megfelelően 1919. március 16-án – a forradalmi évforduló köszöntésével párhuzamosan – az ország számos pontján a tervezett választásokkal összefüggésben nagygyűléseket is tartottak.¹⁵⁴ Egyébiránt a kormány kívánsága is, láthattuk, az volt, hogy március 16-án vasárnap ne csupán a korábbi évszázad dicső eseményeire emlékezzenek, de „...a forradalmi pártok tartsanak népgyűléseket és ott a forradalmi pártok együttműködéséről és a forradalom vívmányainak megőrzéséről beszéljenek a néphez.”¹⁵⁵ s a gyűlések megtartása, ha nem is teljesen úgy, ahogyan azt a kabinet korábban elképzelte, de megvalósult. Az viszont már nem minden esetben valósult meg, hogy ezeken a gyűléseken a forradalmi pártok képviselői az együttműködéséről, a forradalmi vívmányok megőrzéséről beszéltek.¹⁵⁶ Maga a tervezett választás pedig soha nem valósult meg, mert 1919. március 21-én a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szélsőbaloldali Kommunisták Magyarországi Pártja – mely párt korábban hevesen agitált a szociáldemokraták ellen is és a köztársaság ellen is, illetve proletárdiktatúrát követelt – váratlanul egyesült. Létrejött a Magyarországi Szocialista Párt, illetve kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot. Kezdetét vette a Tanácsköztársaság időszaka, melyet, sokáig, a „dicsőséges 133 napnak” is neveztek Magyarországon.

JEGYZETEK

1 A görög és a római ünnepekről – egyebek mellett – részletesen is olvashatunk a *História* folyóirat 1992. évi 10. számában. E számban jelent meg Németh György: *Görög ünnepek*; illetve Szlávik Gábor: *A római ünnepek* címet viselő írása (3–5.

és 6–8. o.). Németh György írása részletesen is bemutatja az ókori görögök ünnepeit és ünneplési szokásait, Szlávik Gábor munkája pedig a rómaiak ünnepeiről és ünneplési szokásairól ad részletes és pontos felvilágosítást.

- 2 „Tehát, ha pap vagy ispán, vagy más keresztény ember vasárnapon talál munkában valakit, akárki legyen, üzzék el a munkától. 1. §. És ha ökrrel dolgozott, vegyék el ökrét és adják ételül a vár népének. 2. §. Ha pedig lóval, vegyék el lovát, melyet a gazdája ökrön váltson meg, ha kedve tartja; és azon ökröt egyék meg, a mint mondtuk. 3. §. Ha valakit egyéb szerszámokkal találunk, vegyék el szerszámaikat és ruháit, melyeket bőrénváltson meg, ha akar.” – olvashatjuk „Szent István király dekrétomainak második könyvében”, a 7. „fejezetben”. Szent István király törvényei között, „dekrétomainak második könyvében”, a 8. „fejezetben” pedig arról olvashatunk, hogy „Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg mindenfelé a falusbiráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfia s asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyet őrzik. 1. §. Valaki pedig konokul hátramarad, csapják meg és kopaszszák meg.”. Az idézett gondolatokat, illetve a 7. és 8. „fejezetet” ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények*. Franklin-Társulat. Bp., 1899. 25. o. E sorok szerzője fontosnak tartja megemlíteni, hogy az előbbiekben közzétett idézetek – a tanulmány sorozatban szereplő összes többi idézethez hasonlóan – az eredeti írásmód szerint kerültek közlésre; illetőleg a „Szent István király dekrétomainak második könyve”, hetedik és nyolcadik „fejezet” a *Magyar Törvénytár* szóhasználat. Az említett törvények, valójában, Szent István király első törvénykönyvéből valók. A szóhasználat pedig egyrésztől abból fakad, hogy sokáig István király Imre herceghez írt intelmeit is törvényeink közé sorolták; másfelől meg abból, hogy a *Magyar Törvénytár* Szent István, Szent László és Könyves Kálmán törvényei esetében a jogszabályokat nem a „megszokott” törvénycikk (régies helyesírással: törvénycikk) névvel illette, hanem úgynevezett „fejezetekről” olvashatunk.
- 3 Az idézet, Szent László király első törvénykönyvének 38. „fejezete”, mely a „szent ünnepek megünnepeléséről” szól. Az idézett 38. „fejezetet” ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények*. I. m. 63. o. Az idézet, illetve Szent László első törvénykönyve kapcsán megjegyzendő, hogy ez valójában László királyunk időben legkésőbb keletkezett törvényeit tartalmazza. Azokat a törvényeket, melyeket az 1092. évi szabolcsi zsinaton hoztak. A korábbi törvényeket Szent László király II. és III. törvénykönyve tartalmazza.
- 4 Az idézett mondatot ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények*. I. m. 117. o.
- 5 Az idézett mondatokat, illetve az ünnepnapjait árusítást tiltó 13. és az ünnepnapok meg nem tartását szankcionáló 14. „fejezetet” ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények*. I. m. 127. o.
- 6 Az idézetet ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények*. I. m. 131. és 133. o.
- 7 Az idézetet, illetve III. Károly 1723. évi dekrétumának 29. cikkelyét ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1657–1740. évi törvények*. Franklin-Társulat. Bp., 1900. 589. és 591. o. Idézet az 591. oldalon.
- 8 Az idézetet, illetve III. Károly 1723. évi dekrétumának 29. cikkelyét ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1657–1740. évi törvények*. I. m. 589. és 591. o. Idézet az 589. oldalon.
- 9 Az idézetet, illetve III. Károly 1723. évi dekrétumának 29. cikkelyét ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1657–1740. évi törvények*. I. m. 589. és 591. o. Idézet az 591. oldalon.
- 10 Az idézetet, illetve az 1891. évi XIII. törvénycikkét ld.: *Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1889–1891. évi törvények*. Franklin-Társulat. Bp., 1897. 391–392. o. Idézet a 391. oldalon.
- 11 Az idézetet, illetve az 1898. évi V. törvénycikkét ld.: 1898. évi *Országos Törvénytár (Corpus Juris)*, 5. szám. Kiadatott 1898. évi április hó 7-én.
- 12 A március 15-i ünnepnap történetéről a tizenkilencedik századtól egészen a huszadik század végéig bekövetkezett rendszerváltásig részletesen is olvashatunk Gyarmati György: *Március hatalma a hatalom márciusa (fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből)* Paginarum, Bp., 1998.
- 13 Az 1892-es ünnepségekről részletesen is olvashatunk: Papp Csilla: *A koronázási jubileum az erdélyi lapokban*. In: *Valóság*, 2017. február (LX. évfolyam 2. szám). 71–77. o.
- 14 A millenniumi ünnepségekről, illetve a kiegyezéstől az első világháború kitéréséig tartó „boldog békeidőkről” – más munkák mellett – részletesen is olvashatunk: Gerő András: *Két millennium Magyarországon*. In: *Mozgó Világ*, 2002. évi 8. szám; *Millenniumi magyar történet*. Szerkesztette: Tóth István György, Osiris Kiadó, Bp., 2001. Továbbá az 1896-os millenniumi ünnepségekről kitűnő összefoglaló közöl a Wikipédia is (https://hu.wikipedia.org/wiki/1896-os_millenniumi_ünnepségek).
- 15 Az idézetet ld.: *Munkásügyi Szemle*, V. évfolyam, 1914. évi novemberi (19–21.) szám. Az idézet, illetve 60.061 számú rendelet kapcsán megjegyzendő, hogy a *Munkásügyi Szemle* nem közlőny, hanem egy folyóirat volt. Egy ilyen rendeletet pedig nem itt és nem ilyen formában kellett volna közzétenni, hanem inkább a korszak

- hivatalos lapjában a *Budapesti Közlönyben* kellett volna, hogy megjelenjen. Am nem így történt! E sorok szerzője kutatásai során sem a *Budapesti Közlönyben* sem más „hivatalos helyen” (pl. a *Magyarországi Rendeletek Tárában*) nem bukkant rá a 60.061. számú rendelkezésre.
- 16 A koronázási ajándékokról, a királyi házaspár jótékonyágáról, illetve általában az 1916-os koronázás eseményeiről részletesen is olvashatunk: Maczó Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás*. Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp., 2016.
- 17 Az első világháború időszakáról, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáról – más egyéb munkák mellett – részletesen is olvashatunk: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Bp., 2010.
- 18 Az őszirózsás forradalomról, illetve Károlyi Mihály miniszterelnökségéről – számos kitűnő írás mellett – részletesen is olvashatunk: Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság*, Jaffa Kiadó, 2018.
- 19 Az idézett mondatokat, illetve *A magyar köztársaság kikiáltása* címet viselő írást ld.: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 266. szám, első és második oldal. Idézett gondolatok az első oldalon.
- 20 Uo.
- 21 Az idézetet, illetve a *Magyarország – köztársaság* címet viselő cikket ld.: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 267. szám, 1–3. o. Idézett gondolatok az 1. oldalon.
- 22 Uo.
- 23 Uo.
- 24 Uo.
- 25 Uo.
- 26 Az idézett mondatot, illetve a november 13-i kormányülés jegyzőkönyvét ld.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), K 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1918. november 13.
- 27 Az idézetet, illetve a *Magyarország – köztársaság* címet viselő írásművet ld.: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 268. szám, 1–3. oldal. Az idézett lemondó nyilatkozat az első oldalon.
- 28 A *Budapesti Hírlap* a kormányzóság ötletének ejtésére a következő magyarázatot adta: „*Megirtuk már, hogy az eredeti tervtől eltérően a szombati gyűlés nem választ kormányzót, hanem az alkotmányozó-gyűlés összeülésétől tovább is a kormány képviseli a legfőbb állami hatalmat. Annak több oka van, hogy miért határoztak így. Először, több oldalon, különösen a köztársasági pártban ellenezték a kormányzó-választást, mert azt mondták, ha már állítanak valakit ilyen hatáskörrel az ügyek élére, akkor válasszák meg mindjárt a köztársasági elnököt. Ezenkívül pedig nem tudtak megegyezni abban, hogy Károlyi után ki legyen a miniszterelnök, Batthyány Tivadar gróf, vagy Garami Ernő-e.*” – olvashatjuk a fővárosi napilap 1918. évi 268. számának harmadik oldalán, a (már említett) *Magyarország – köztársaság* címet viselő cikkben. Az idézett mondatok kapcsán érdemes megjegyezni, hogy – a *Budapesti Hírlap* – állításával ellentétben – korábban nem írt a kormányzóság ötletének elvetéséről. Vagyis az, hogy „megirtuk már”, nem felel meg a valóságnak, hanem – láthattuk – korábban éppenséggel még a kormányzóságról írtak ők is, meg egyébként más napilapok is.
- 29 Az idézetet, illetve a *Magyarország – köztársaság* címet viselő írásművet ld.: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 268. szám, 1–3. oldal. Idézett gondolatok a második oldalon.
- 30 Uo.
- 31 Uo.
- 32 Uo.
- 33 Uo.
- 34 Uo.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 Az idézetet, illetve *A királyság utolsó napján* címet viselő írásművet ld.: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 269. szám, 1–3. oldal. Idézet az első oldalon.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 Uo.
- 41 Uo.
- 42 Uo.
- 43 Az idézetet ld.: *A királyság utolsó napján* címet viselő cikk. Megjelent *Budapesti Hírlap* XXXVIII. évfolyamának 269. számában, az 1–3. oldalon. Idézet az első és a második oldalon.
- 44 Az idézetet ld.: *A királyság utolsó napján* címet viselő cikk. Megjelent *Budapesti Hírlap* XXXVIII. évfolyamának 269. számában, az 1–3. oldalon. Idézet az első oldalon.
- 45 Az idézetet ld.: *A királyság utolsó napján* címet viselő cikk. Megjelent *Budapesti Hírlap* XXXVIII. évfolyamának 269. számában, az 1–3. oldalon. Idézet a második oldalon.
- 46 Uo.
- 47 Az idézett közleményt ld.: *Pesti Hírlap*, XL. évfolyam, 258. (13875.) szám, 6. o.
- 48 Az első enyhítésre nem sokkal a tilalom bevezetése után került sor. „– *(Az alkoholtilalom enyhítése.) A Nemzeti Tanácsnak tudvalevően egyik első intézkedése az volt, hogy a szeszitalok árusítását minden vendéglőben, kévaházban és az üzletekben is megiltotta. Amint értesülünk, ezt az intézkedést most enyhítik: a rendőrség már a mai napon, pénteken, rendeletet ad ki, amelynek értelmében a vendéglők az ebédhez és vacsorához kiszolgálhatnak egy pohár sört vagy egy pohár bort, amely azonban három decinél több nem*

lehet. A pálinkamérésekre tovább is vonatkozik a tilalom. Az enyhítő rendelet már a mai napon érvényes.” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* 1918. november 8-i (pénteki) számában (XL. évfolyam, 262. szám), a 8. oldalon, a *Napi hírek* címet viselő rovatban. Néhány nappal később azonban (ismét) változás történt. A *Pesti Hírlap* november 16-i (szombati) számának (XL. évfolyam, 269. szám) 9. oldalán (a már említett) *Napi hírek* címet viselő rovatban a következőket olvashatjuk: „(Megint tilos az alkohol.) A rendőrfőkapitány tudvalevően néhány nap előtt az alkoholtilalmat oly irányban enyhítette, hogy a vendéglőkben és kávéházakban az étkezésnél minden vendégnek egy-egy pohár bor vagy sör – három deciliternél nem több – kiszolgáltatható. Minthogy azonban ezzel az enyhítő rendelkezéssel számos visszaélés történt, a főkapitány ma újabb rendeletet bocsátott ki, amelylyel visszaállítja az eredeti tiltó rendet és ezentul mindennemű szeszestil kiszolgáltatását eltiltja.” Igaz az már nem derül ki egyértelműen, hogy a „ma” meghozott rendelkezés kapcsán a pontosabban melyik nap is volt az a „ma”? A múlt időt használó megfogalmazás, illetve az újság megjelenési dátuma alapján gyaníthatóan a november 15-i, pénteki, esetleg a 14-i, csütörtöki napról lehetett szó, ám ha a rendelet kiadása nem is ekkor történt az – ezen írás alapján is, de a *Budapesti Hírlap* (már idézett) *A királyság utolsó napján* címet viselő cikke alapján is – biztos, hogy ez az (újabb) tilalom november 16-a előtt életbe lépett. Nem mellelleg nem sokkal később újabb módosítás történt! „(Az alkoholtilalom újabb enyhítése.) A belügyminiszter a főkapitánnyal egyetértően [pontosan meg nem nevezett időpontban] rendeletet adott ki, amelylyel enyhíti a legutóbb szigorított alkoholtilalmat. Eszerint a rendelet megengedi, hogy a vendéglők és kávéházak délelőtt fél tizenkét órától délután fél négy óráig és este hét órától kilenc óráig az étkezéshez három deci bort kiszolgáltassanak. Féldeci rum is kiszolgáltatható. Sört korlátlan mértékben adhatnak a vendéglősök és kávéosok. A rendelet már ma, szombaton, érvénybe lépett.” – olvashatjuk a *Pesti Hírlap* november 23-i (szombati) számában (XL. évfolyam, 275. szám), a nyolcadik oldalon, a (már többször említett) *Napi hírek* címet viselő rovatban. Egyébként ez a rendelkezés sem volt túl hosszú ideig érvényben. Ugyanis az 1918-as esztendő végén az alkoholtilalomra vonatkozó szabályok ismét módosultak. „Népjóléti miniszter ur indítványára a ministertanács kimondja, hogy visszaállítja Szilvesztertől kezdve az absolut alkoholtilalmat.” – olvashatjuk a Minisztertanács 1918. december 28-i jegyzőkönyvében (MNL OL, K 27. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek). Röviddel ezután megszűletett az 1918. évi 6721. számú miniszterelnöki rendelet, mely rendelet

– más dolgok mellett – kimondta, hogy 1918. december 31-én, déli 12 órától (ismét) tilos alkoholtartalmú italt árusítani. Két kivétel volt mindössze. Az egyik, hogy „A fűszer- és csemegeüzletekben, valamint az oly üzletekben, amelyek bornak, sörnek kizárólag zárt palackokban való árusítása az említett üzletek nyitva tartására nézve előirt idő alatt meg van engedve.”. A másik kivétel az volt, hogy a „Gyógyszertárakban és drogériákban gyógyboroknak és gyógyászati célokra szolgáló égetett szeszestiloknak a szokásos keretekben való kiszolgáltatása meg van engedve.”. Az idézett mondatokat, illetve a 6721. számú M. E. rendeletet ld.: *Budapesti Közlöny*, 1918. évi 299. szám. Bp. 1918. december 31. Az idézett újságcikkek kapcsán megemlíteném, hogy kutatásaim során sehol nem akadtam rá azokra az alkoholtilalom szabályozó rendelkezésekre, melyeket a Nemzeti Tanács, a rendőrség, illetve a belügyminiszter adott ki 1918 őszén. E rendelkezések kapcsán csupán a sajtó beszámolóira tudtam támaszkodni, mely beszámolók közül a *Pesti Hírlap* írásai talán a leginkább pontosak. Talán mondani sem kell, hogy az alkoholtilalom körüli kálváriának a miniszterelnöki döntéssel még nem lett vége. Mivel a szilvesztertől hatályba lépett szabályozás (is) betarthatatlannak bizonyult, 1919. január 27-én a kormány „elvi hozzájárulást” adott Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter azon javaslatához, miszerint „...az étkezés ideje alatt 12 órától 3-ig és este 6 órától 9-ig sört korlátlanul, bort 3 deci szolgáltatassanak ki a vendéglősök.”. Igaz az égetett szeszestilok árusítását vagy épp a bort zárt palackokban történő eladását továbbra sem fogadta el sem a miniszter sem a kabinet, ugyanakkor a bor eladása kapcsán Garami Ernő jelezte: „Nyílt kérdés maradna, mi történne a tényleges borkereskedőkkel.”. A miniszteri elképzelés szerint: „Engedélyt kell adni, hogy a bor, sör és pálinkamérők reggel bizonyos időben, 6 órától 8-ig teát és 1/4 deci rumot adhassanak ki.” A kormány döntése nyomán aztán, rövidesen, 1919. február 12-én, napvilágot látott belügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter 46.461/1919. K. M. számú rendelete. E rendelet a rumos tea, vagy teás rum (kinek hogy tetszik) árusítását – kormánydöntés ide vagy oda – nem engedte, ugyanakkor a sör és a bor vonatkozásában az alkoholtilalom enyhítéséről rendelkezett. Nagy Vince belügyminiszter és Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter közös rendeletének első paragrafusa – a kormány korábbi döntésével többé-kevésbé összhangban – kimondta: „Vendéglőkben bort és sört kizárólag a déli tizenkét órától délután három óráig és [este hat óra helyett] este hét órától kilenc óráig terjedő időben szabad a helyiségben való elfogyasztásra kiszolgáltatni és pedig a

- borból egy-egy vendégnek délben, valamint este legfeljebb három decit, míg az üzlethelyiségben való sörfogyasztás nem esik korlátozás alá.” A második paragrafus úgy rendelkezett: „A bor-, sör- és pálinkamérések csupán köznapokon és pedig reggel hét órától délelőtt kilenc óráig lehetnek nyitva. Ezekben az üzletekben reggel hét órától délelőtt kilenc óráig terjedő időben semminemű szeszes italt sem tisztán, sem más itallal keverve kiszolgáltatni nem szabad; a déli tizenkét órától délután három óráig terjedő időben sörnek kiszolgáltatása az üzlethelyiségben való elfogyasztása nincsen korlátozva, borból egy-egy vevőnek kizárólag az üzlethelyiségben való elfogyasztásra legfeljebb három decit szabad kiszolgáltatni, míg mindennemű más szeszes italnak bárminő mennyiségben való kiszolgáltatása tilos. A kizárólag égetett szeszes italok kimérésére berendezett üzletek csak köznapokon és pedig reggel hét órától délelőtt kilenc óráig lehetnek nyitva. Ezekben az üzletekben a jelzett nyitvatartási idő alatt semminemű szeszes italt sem tisztán, sem más itallal keverve kiszolgáltatni nem szabad.” A harmadik paragrafus értelmében, a kávéházakban csupán sört volt szabad kiszolgáltatni, s azt is csupán déli 12 óra és délután 3 óra között, illetve este hét óra és kilenc óra közt. A negyedik paragrafus előírta, hogy a borkereskedésekben, pontosabban azokban, melyek „...1918. évi október hó elsején már fennálltak...” szintén szabad volt bort árulni, zárt palackokban, reggel nyolc és délután négy óra között. Vagyis a zárt palackban történő borellátás tilalmát (szintén) elvetették a rendelet alkotói, hogy a „nyílt kérdést” a „tényleges borkereskedők” helyzetének rendezését megoldják. Végül, de nem utolsó sorban ott volt a rendelet ötödik, hatodik, hetedik és nyolcadik paragrafusa. Az ötödik paragrafus kimondta, hogy „Gyógyszertárakban gyógyboroknak és gyógyászati célokra szolgáló égetett szeszes italoknak a szokásos keretekben való kiszolgáltatása meg van engedve.”. A hatodik paragrafus világossá tette, hogy a felsorolt könnyítésekben túlmenően más engedmény nincsen az alkohol árusítása terén; a hetedik paragrafus büntetést helyezett kilátásba a rendelet megszegőivel szemben; a nyolcadik paragrafus pedig a miniszterelnök korábbi rendeletének hatályon kívül helyezéséről szólt. Az első három idézetet, illetve a kereskedelmi miniszter javaslatát, s a kormány döntését az enyhítése alkoholtilalom tárgyában ld.: MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. január 27. A további idézeteket, illetőleg belügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter 46.461/1919. K. M. számú rendeletét pedig ld.: *Budapesti Közlöny*, 1919. évi 36. szám. Bp. 1919. február 12.
- 50 Az idézetet, illetve a november 16-i (829.) ülés jegyzőkönyvét ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, negyvenegyedik kötet. Bp., 1918.
- 51 Uo.
- 52 Uo.
- 53 Az idézetet, illetve a főrendiház 1918. november 16-i (CXVI.) ülésének jegyzőkönyvét ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, V. kötet. Bp., 1919.
- 54 Uo.
- 55 Uo.
- 56 Uo.
- 57 Uo.
- 58 Az idézetet, illetve a Nemzeti Tanács november 16-i ülésének jegyzőkönyvét ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, negyvenegyedik kötet. Bp., 1918.
- 59 Uo.
- 60 Uo.
- 61 Uo.
- 62 Uo.
- 63 Uo.
- 64 Uo.
- 65 Uo.
- 66 Uo.
- 67 Uo.
- 68 Az 1918. november 16-án elfogadott néphatározatot ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai*. LXIV. kötet, Bp., 1918. A néphatározat elfogadását pedig ld.: A Nagy Nemzeti Tanács november 16-i ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, negyvenegyedik kötet. Bp., 1918.
- 69 Az idézetet, illetve a Nemzeti Tanács november 16-i ülésének jegyzőkönyvét ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, negyvenegyedik kötet. Bp., 1918.
- 70 Uo.
- 71 Uo.
- 72 Uo.
- 73 Uo.
- 74 Uo.
- 75 Uo.
- 76 Uo.
- 77 Uo.
- 78 Uo.
- 79 Uo.
- 80 Uo.
- 81 Uo.
- 82 Kunfi, szó szerint, így fogalmazott: „És mert tudom, hogy ez az az ut, amelyen járni akarunk és amelyen az egész kormány járni akar, ezért és mint nemzetközi szocialdemokrátá (Elénk éljenzs.)

- ez voltam és fogok maradni mindig, — azért, mert tudom, hogy a szocializmus felé való fejlődés útján hatalmas lépésekkel akarunk előre menni, ezért merek én, mint nemzetközi szociáldemokrata, innen e helyről egy szóval fordulni a világ szociáldemokratáihoz, (Halljuk! Halljuk!) azoknak az államoknak szociáldemokratáihoz, (Halljuk! Halljuk!) amelyek ma még ellenséges erővel állnak szemben Magyarországgal, fordulok a cseh-szlovák szociáldemokratákhoz és megkérem őket innen, a magyar nép, az egész szociáldemokrata munkásság és az egész magyar nemzetnek nevében, hogy lássák be azt, hogy mi most az újjáépítés óriási művén fáradsunk, adjanak nekünk némi haladékat, hogy berendezhesük házunkat, amelyről látni fogják, hogy semmit sem akar tőlük, csak a jövőben egyetértésben velük együtt küzdeni, az emberiség nagy ellenségei, a szolgaság, a szegénység, a tudatlanság és a betegség ellen. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.) Azt mondom nekik, hogy bizzanak meg bennünk, bizzanak meg abban, hogy semmi ellenséges célunk nincs, és bizzanak meg abban, hogy mi nem akarunk egyebet, mint velük testvéri szolidaritásban dolgozni.” Az idézett gondolatokat ld.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója*, negyvenegyedik kötet. Bp., 1918.
- 83 Az idézett mondatokat, illetve a *Felvonulás a parlament elé* címet viselő írást ld.: *Pesti Hírlap*, XL. évfolyam, 270. (13887.) szám. A *Felvonulás a parlament elé* címet viselő írás az első és a második oldalon. Idézett mondatok az első oldalon.
- 84 Uo.
- 85 Az idézetet, illetve a *Kihirdetik a népköztársaságot az Országház-téren* címet viselő cikket ld.: *Pesti Hírlap*, XL. évfolyam, 270. (13887.) szám. 7–8. o. Idézet a 7. oldalon.
- 86 Uo.
- 87 Uo.
- 88 Uo.
- 89 Uo.
- 90 Uo.
- 91 Uo.
- 92 Uo.
- 93 Uo.
- 94 Uo.
- 95 Uo.
- 96 Az idézetet, illetve a *Kihirdetik a népköztársaságot az Országház-téren* címet viselő cikket ld.: *Pesti Hírlap*, XL. évfolyam, 270. (13887.) szám. 7–8. o. Idézet a 8. oldalon.
- 97 Uo.
- 98 Uo.
- 99 Uo.
- 100 Uo.
- 101 Uo.
- 102 Az idézetet ld.: *A köztársaság születésének ünnepén*. Megjelent a *Budapesti Hírlap* 1918. november 17-i számának (XXXVIII. évfolyam, 270. szám) első és második oldalán. Idézet az első oldalon. Illetőleg ugyanezen idézetet olvashatjuk *A béke első hónapja Magyarországon* (1918. november 3. – december 3.) címet viselő könyv 354. oldalán. Az említett könyv egyébként egészében vagy részleteiben számos olyan újságcikket közöl, melyek a béke első hónapjában, 1918. november 3-a és 1918. december 3-a között jelentek meg a hazai sajtóban. Emellett van egy kronológia is (31–51. oldal), mely az 1918. október 5-e és 1920. november 15-e közötti történésekkel foglalkozik; továbbá van egy bevezető tanulmány is (9–29. oldal) a kötetet szerkesztő Gerő András tollából. E tanulmány *A béke háborúja* címet viseli, s részletesen foglalkozik az első világháborút követően, a béke első hónapjában történt eseményekkel. E sorok szerzőjeként fontosnak tartom megemlíteni, hogy munkám megalkotása során nagy segítségemre volt *A béke első hónapja Magyarországon* (1918. november 3. – december 3.) címet viselő könyv, a bemutatott újságcikkek éppúgy, mint a kronológiai rész, vagy Gerő András írása.
- 103 Az idézetet ld.: Buza Barna *Köztársaság* címet viselő írása. Megjelent a *Magyarország* című napilap 1918. november 17-i számának (XXV. évfolyam, 270. szám) első és második oldalán. Idézett mondatok az első oldalon.
- 104 Az idézett mondatokat ld.: *Ez a nap* címet viselő írás. Megjelent *Az Est* IX. évfolyamának 270. számában.
- 105 Részlet Ferencz József unitárius püspök naplójából. 1918 augusztusa és 1920 januárja közötti naplófeljegyzések. In: *Trianon arcai (naplók, visszaemlékezések, levelek)*. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: Kunt Gergely, L. Balogh Béni, Schmidt Anikó. Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 34. o.
- 106 Az idézeteket ld.: *Az osztrák-németek magyar területeket követelnek* címet viselő cikk. In: *Pesti Hírlap*, XL. évfolyam, 268. (13885.) szám, 8. o.
- 107 Az idézetet ld.: *Négy vármegyét követel a német-osztrák államanács* címet viselő írás. In: *Budapesti Hírlap*, XXXVIII. évfolyam, 271. szám, 4. o.
- 108 Részlet Ferencz József unitárius püspök naplójából. 1918 augusztusa és 1920 januárja közötti naplófeljegyzések. In: *Trianon arcai (naplók, visszaemlékezések, levelek)*. I. m. 34. o.
- 109 Részlet Ferencz József unitárius püspök naplójából. 1918 augusztusa és 1920 januárja közötti naplófeljegyzések. In: *Trianon arcai (naplók, visszaemlékezések, levelek)*. I. m. 35. o.
- 110 A hadisarc hivatalos indoka az volt, hogy egy magyar–román összetűzés során 1919. január 13-án, Cigányinál elesett 9 román katona, s az ő családjukat kívánták a kárpótolni. Valójában

- persze a magyarság megfélemlítése volt a cél. Erdély román megszállásáról, a Cigányinál történekről, Kolozsvár városának megsarcolásáról, illetve Apáthy István letartóztatásáról, annak körülményeiről részletesen is olvashatunk: Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Helikon Kiadó, 2018.
- 111 Az idézeteket, illetve a jegyzőkönyv teljes szövegét ld.: MNL OL, K 440 PTI 607. f. A polgári demokratikus forradalom iratai, 3. doboz, 33. ő. e. *Az erdélyi nemzetéri parancsnokságon felvett jegyzőkönyv a román csapatok Kolozsvárra való bevonulásával kapcsolatos eseményekről*.
- 112 Az idézetet, illetve a jegyzőkönyv teljes szövegét ld.: MNL OL, K 440 PTI 607. f. A polgári demokratikus forradalom iratai, 3. doboz, 33. ő. e. *Az erdélyi nemzetéri parancsnokságon felvett jegyzőkönyv a román csapatok Kolozsvárra való bevonulásával kapcsolatos eseményekről*.
- 113 Uo.
- 114 Uo.
- 115 Uo.
- 116 Uo.
- 117 Igaz, Pogány Béla úgy tudta, hogy a román megszállók „Tehetetlenek lévén: azonban az általános mozgalommal szemben a szrajkbizottság tagjaival megkezdték a tárgyalást melynek eredménye képen Apáthy fő kormánybiztos [január] 24-én szabadlábra lett helyezve. – Az erőszakos intézkedések megszüntetésére ígéret van téve és kilátásba van helyezve az önrendelkezési jog szerint a magyar tisztviselők működésben hagyása.”; ám az igazság az, hogy Pogány Béla ezt rosszul tudta! A korszakkal foglalkozó történettudományi kutatások – többek közt Romsics Ignác kutatásai – világosan rámutatnak arra, hogy 1919 januárjában nem engedték szabadon Apáthy István kormánybiztos, erre csupán 11 hónap múltán, 1919. december 22-én került sor, s persze az is egy illúzióknak bizonyult, hogy a román állam változtat a magyarsággal szembeni jogtipró bánásmódon.
- 118 Az idézett mondatokat, illetve a Jász-Nagykun-Szolnok megyéről szóló összegző jelentést ld.: MNL OL, 607 f. 31. ő. e. Az idézet, illetve az összegző jelentés kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyéről szóló összegző jelentést az ún. Országos Propaganda Bizottság készítette. A jelentésnek pontos keletkezési dátuma ugyanakkor nincsen. A keltezés ideje kapcsán biztosan csupán annyit lehet tudni, hogy a jelentés elkészítésére „Az 1919. január 20-ról [helyesen január 20-tól] kiállított kérdőívek alapján.” került sor, illetőleg a jelentés valamikor március 21-e előtt keletkezett. Ez utóbbira abból lehet következtetni, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyéről szóló jelentésben csak és kizárólag olyan eseményekről esik szó, melyek 1919 esztendő kezdeti időszakára, a Tanácsköztársaság létrejötte előtti időszakra utalnak. Például hosszan olvashatunk arról, hogy a különféle politikai erők, (polgári és szocialista) politikai pártok miként szervezkedtek Jász-Nagykun-Szolnok megyében, 1919-ben, ugyanakkor a Tanácsköztársaság időszakára jellemző politikai szervezetekről, vagy épp a Tanácsköztársaság idején történt eseményekről egyáltalán nem esik szó.
- 119 Az idézett mondatot, illetve a Jász-Nagykun-Szolnok megyéről szóló jelentést ld.: MNL OL, 607 f. 31. ő. e.
- 120 Az idézetet, illetve a Heves megyéről szóló jelentést ld.: MNL OL, 607 f. 31. ő. e.
- 121 Az idézetet, illetve a Csanád vármegyéről szóló jelentést ld.: MNL OL, 607 f. 31. ő. e. A Csanád vármegyéről szóló jelentés, illetve a többi megyei jelentés kapcsán megjegyzendő, hogy az Országos Propaganda Bizottságtól, összesen öt, dátumozás nélküli, megyei jelentés maradt fenn (MNL OL, 607 f. 31. ő. e.). A (már említett) Csanád megyei, hevesi és a Jász-Nagykun-Szolnok megyei jelentések mellett van egy jelentés Borsod megyéről is, s fennmaradt egy olyan jelentés is, mely „...a részben megszállott Zemplén vármegye közállapotairól...” ad felvilágosítást. Mégpedig az 1919. január 20-a és 1919. február 15-e között kiállított kérdőívek alapján. A kérdőívek pontos kiállítási idejét egyébiránt onnan lehet tudni, hogy a Borsodról és Zemplén megyéről szóló jelentések kezdetén – a Csanád és Heves vármegyéről szóló jelentésekhez hasonlóan – nem csupán annyi szerepel (pontatlanul), hogy a jelentés az 1919. január 20-tól kiállított kérdőívek alapján készült, de – szerencsére – azt is feltüntették, hogy a kérdőíveket meddig állították ki. A Borsod megyéről szóló jelentés elején például az áll, hogy a jelentés „...Borsod-vármegye közállapotairól az 1919. január 20. február 15. között kiállított kérdőívek alapján.” készült el, s hasonló tartalmú mondatot olvashatunk a Csanád, a Heves és a Zemplén megyékről szóló jelentések elején is. Ez alapján, illetve a jelentések tartalma alapján szinte biztos, hogy a Borsod, Csanád, Heves és Zemplén vármegyéről szóló összefoglaló jelentéseket – a Jász-Nagykun-Szolnok megyéről szóló jelentéshez hasonlóan – valamikor 1919. február végén, talán március első néhány hetében, a Tanácsköztársaság létrejöttét megelőzően, készíthették.
- 122 Az idézetet, illetve a Csanád vármegyéről szóló jelentést ld.: MNL OL, 607 f. 31. ő. e.
- 123 Uo.
- 124 Az 1919. évi XVIII. néptörvényt ld.: 1919 évi Országos Törvénytár (*Corpus Juris*), 11. szám. Kiadott 1919. évi február hó 16-án.
- 125 Az idézett mondatokat, illetve Károlyi Mihály március 2-i beszédének teljes szövegét ld.: Károlyi

- Mihály: *Az új Magyarországért (Válogatott írások és beszédek 1908–1919.)* Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Litván György. Bp., 1968. 292–294. oldal. Idézet a 294. oldalon.
- 126 Az idézetet ld.: MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. február 22.
- 127 Uo.
- 128 Uo.
- 129 Uo.
- 130 Uo.
- 131 Uo.
- 132 Az idézetet ld.: MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. február 26.
- 133 Uo.
- 134 Az idézetet, illetve az 1919. évi XXI. néptörvényt ld.: 1919. évi Országos Törvénytar 13. szám. Kiadatott 1919. évi február hó 28-án.
- 135 Az idézetet lásd a *Világ* című napilap 1919. március 18-i számának (X. évfolyam, 66. szám) első oldalán, a *Március 15-ike – Péccett* címet viselő újságcikkben.
- 136 Az idézetet, illetve a *Cseh vérengzés Kassán* címet viselő cikket lásd a *Népszava* 1919. március 19-i számának (XLVII. évfolyam, 67. szám) 3. oldalán.
- 137 Uo.
- 138 Uo.
- 139 Az idézett táviratot ld.: *Népszava*, XLVII. évfolyam, 65. szám, 7. o.
- 140 Az idézetet ld.: *Március 15-iki ünnepségek* címet viselő cikk. Megjelent a *Magyarország* című napilap 1919. március 18-i számának (XXVI. évfolyam, 66. szám) második oldalán.
- 141 Uo.
- 142 Uo.
- 143 Az idézetet ld.: *A forradalom Márciusa* című cikk. Megjelent a *Népszava* 1919. március 18-i számának (XLVII. évfolyam 66. szám) 6. és 7. oldalán. Idézet a hatodik oldalon.
- 144 Uo.
- 145 *A budai munkásság a Vérmezőn ünnepelt. A négy-ötezer főnyi hallgatóság előtt Migray József méltatta az októberi forradalom jelentőségét. Fleischer Ernő, Rácz József, Egan Ede és Bálint Ödön beszéde után a munkások Martinovich vesztőhelyére mentek, ahol ugyancsak Migray József beszélt.*” Az idézett gondolatokat ld.: *Március 15-iki ünnepségek* címet viselő írás. Megjelent a *Magyarország* című napilap 1919. március 18-i számának (XXVI. évfolyam, 66. szám) 2. oldalán.
- 146 Az idézett mondatot ld.: *A forradalom Márciusa* című cikk. Megjelent a *Népszava* 1919. március 18-i számának (XLVII. évfolyam 66. szám) 6. és 7. oldalán. Idézet a hatodik oldalon.
- 147 Az idézetet ld.: *A forradalom Márciusa* címet viselő írás. Megjelent a *Népszava*, XLVII. évfolyam 66. számának 6–7. oldalán. Idézet a 7. oldalon.
- 148 Az idézetet ld.: *A forradalom Márciusa* címet viselő írás. Megjelent a *Népszava*, XLVII. évfolyam 66. számának 6–7. oldalán. Idézet a 6. oldalon.
- 149 Uo.
- 150 Az idézetet ld.: *Március 15-iki ünnepségek* címet viselő írás. Megjelent a *Magyarország* című napilap 1919. március 18-i számának (XXVI. évfolyam, 66. szám) második oldalán.
- 151 Uo.
- 152 Az idézetet ld.: *A forradalom Márciusa* címet viselő cikk. Megjelent a *Népszava* 1919. március 18-i számának (XLVII. évfolyam 66. szám) 6. és 7. oldalán. Idézett mondatok a hetedik oldalon.
- 153 A *Magyarország* című napilap, 1919. március 18-i számában, a *Megtörténtek az első jelölések* címet viselő cikkben – más dolgok mellett – a következőket olvashatjuk: „*Budapest, március 17. (A Magyarország tudósítójától.) A választási mozgalmak mind nagyobb méreteket öltenek. A fővároson kívül, ahol nap-nap után különböző politikai pártokhoz tartozók szervező-gyűléseket és egyelőre még nem nyilvános összejöveteleket tartanak, a vidék látott a legjobban a munkához. Egyes helyeken a választások előkészületeivel a különböző pártok már elkészültek. A jelöléseket elvégezték. Így esőnek a somogyi választókerület szociáldemokrata párti listája készült el, amelyen listavezető Göndör Ferenc, Hamburger Jenő dr., és Vargha Jenő dr., egyetemi tanár. Szegeден a Károlyi-párt megyei vezetősége ugyancsak összeállította a jelölő-listát. A kerületek meghallgatása után csak olyanokat vettek be a listába, akik valóban Károlyi-pártiak és akiknek a választókerület egyes körzetei kívánták a listába való felvételét. Szegeден Detre dr., volt kormánybiztos, a listavezető, akit Nagy György követ második helyen. Nagy Györgyöt vasárnap a szentesi népgyűlésen jelölték. A népgyűlésen Jócsák Kálmán, szociáldemokrata kormánybiztos is beszélt. [...] A fővárosi politikai klubok és pártkörök kivétel nélkül igen látogatottak. Mindenütt a választások intézésével foglalkoznak. A legszervezettebben eddig a szociáldemokrata párt választási irodája dolgozik, amely máris teljesen kezébe vette az egész ország szociáldemokrata szervezeteinek központi irányítását.” Az idézett mondatokat, illetve a *Megtörténtek az első jelölések* címet viselő cikket ld.: *Magyarország*, XXVI. évfolyam, 66. szám, 1. és 2. o. Idézett mondatok az első oldalon.*
- 154 A szabad választások jogi háttérét az 1918. évi I. néptörvény adta a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról, mely 1918. november 23-án került kihirdetésre (*Budapesti Közlöny*, 1918. évi 269. szám); illetőleg az 1919. évi XXV. néptörvény az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról, mely törvény 1919. március 5-én került nyilvánosságra (*Budapesti Közlöny*,

1919. évi 54. szám). A választások időpontjáról a kormány hozott döntést, mégpedig 1919. március 17-én, egy nappal a forradalmi évforduló köszöntése után. „*Belügyminister ur indítványára a ministertanács a választás határidejét kitűzi április 13-ára.*” – olvashatjuk a március 17-i minisztertanácsi jegyzőkönyvben (MNL OL, K 27.). A kormány döntése egyébként két nappal később, március 19-én vált hivatalossá. Ekkor látott ugyanis napvilágot a *Budapesti Közlönyben* (1919. évi 66. szám) a Magyar Népköztársaság kormányának 1.995/1919. M. E. számú rendelete, melynek lényege az volt, hogy hivatalosan is tájékoztattak mindenkit: A kabinet 1919. április 13-ra tűzte ki a nemzetgyűlési választásokat.
- 155 Az idézetet ld.: MNL OL, K27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. február 22.
- 156 Volt ki tisztelte a kormány óhaját, ám volt olyan is ki nem. A *Magyarország* című napilap (már említett) március 17-i beszámolója szerint: „*Nagy Vince belügyminiszter vasárnap Zalaegerszezen résztvett az ottani Károlyi párt nagygyűlésén. A belügyminiszter hosszabb beszédet mondott, amelyben többek között a következő kijelentéseket tette: – A forradalom új világot teremtett és nekem mint miniszternek lázitanom kellene, hogy minden szívben felgyuljon a forradalom tüze, amíg az ország át nem alakul az új világrendnek megfelelően és amíg a dolgozó milliók nem lesznek az ország urai. [...] A dolgozó polgárnak együtt kell haladnia a munkássággal. Mi megtagadunk minden közösséget a reakciós polgári pártokkal, amelyek nem tartoznak a forradalmi pártok közé. [...] Cegléden Szabó István népgazdasági miniszter beszélt az ottani kisgazdapárt népgyűlésén. A miniszter beszédében kijelentette, hogy az új világ szelleme megkívánja a dolgozó polgároktól és dolgozó munkásoktól, hogy testvéri jobbot nyujtsanak egymásnak.” Az együttműködés szükségessége helyett azonban Szabó István miniszter „*Azután arról beszélt, hogy mi választja el őt a szociáldemokrata párt programjától.*”. Az idézett mondatokat ld.: *Megtörténtek az első jelölések* címet viselő írás. Megjelent a *Magyarország* 1919. március 18-i számának (XXXVI. évfolyam, 66. szám) első és második oldalán. Idézett mondatok a második oldalon.*

Húsz éve hunyt el Gerhard Herzberg

A Herzberg család története a lutheránus egyház feljegyzései szerint 1573-tól 400 éven keresztül egyetlen helyhez, a tübingiai Langensalzához kötődik. Gerhard apja, Albin is innen költözött Hamburgba, ahol házasságából egy éven belül két fia született. (Walther januárban, Gerhard 1904. december 25-én.) A szülők a tőlük telhető legjobb iskoláztatást biztosították a gyermekeiknek, aminek fontos része volt a zenei képzés: Gerhard hegedülni, bátyja zongorázni tanult. Apjuk beteges volt, korán meghalt. Szerencsére Gerhard tanulmányi eredményei révén ösztöndíjjal tanulhatott a reálgimnáziumban. Szerette az asztronómiát, de igazán a nulladik óra modern atomfizika órái hozták lázba. A sokoldalú gimnáziumi oktatás folyamán alapos nyelvi, reál- és irodalmi ismereteket, valamint életre szóló barátokat szerez. Ezen barátok egyike Alfred Schulz, akinek unokahúga évtizedekkel később a második felesége lesz.

A középiskola után egyetemre készül, csillagásznak. A hamburgi obszervatórium vezetője azonban lebeszélte a tervéről. Így a darmstadti Műszaki Főiskola mérnöki fizika szakára jelentkezett, oda vállalati ösztöndíjjal jutott be. A mérnöki kihívások helyett rövid időn belül az alapkutatóvá választotta. Hans Rau professzornál kezdi mutogatni oroszlánkörmeit. Olvasta a legfrissebb publikációkat, egyebek közt Schrödingerét a kvantummechanikai függvények sajátérték-problémáiról. Herzberg éppen a parciális differenciálegyenletekkel ismerkedett, előadást is tartott róla, ami után Rau elküldte Schrödinger kurzusára Freiburgba.

1927-ben évfolyamelsőként végzett, diplomája (és egyben első három cikke) a H_2 Balmer-sorozatát ismerteti. 1928-ban készült el a doktorija. Ösztöndíjjal Göttingenbe került Max Bornhoz. Itt dolgozott együtt a 20. század nagy egyéniségeivel, például Wignerrel, Hunddal és jövőbeli feleségével, Luise Oettingerrel, aki szintén fizikusnak tanult. Hallgatói kérésére atomi és molekuláris spektroszkópiái jegyzetet írt, ami a következő évtizedek alatt 3200 oldalas könyvsorozattá bővült. A Hund munkáin alapuló, kötő és lazító molekulaorbilátokról szóló cikke felkeltette Lennard-Jones érdeklődését, aki meghívta Bristolba. Spektrográftot építettek, amivel két- és többatomos molekulákat tudtak vizsgálni. Hazájába visszatérve spektroszkópiái labort alapított, és egészen 1935-ig Darmstadtban maradt. Ez az öt év elég volt arra, hogy nemzetközi híré kutatóhelyet alakítson ki, ahová olyan látogatók érkeztek, mint Mulliken, vagy a posztdoktori hallgató, John Spinks, a kanadai Saskatoonból. Spinksszel sikerült deutériummal nehésvizet, majd számos helyettesített molekulát előállítani, amelyeknek elvégezték a spektroszkópiái elemzését. Herzberg ekkor már konferenciák meghívott előadója volt, ismerte Tellert és Polányit. Teller Edével megalapozták a spektroszkópiái kiválasztási szabályokat. Közben felesége, Luise is megszerezte doktoriját a többatomos molekulák spektroszkópiái elemzéséből.

Zsidó felesége védelmében Németországból a kanadai Saskatchewanba költöztek. John Spinks kijárta Herzbergnek a professzori állást egy olyan egyetemen, amely kb. 100 oktatót foglalkoztatott, köztük öt fizikust, 2000 hallgatóval rendelkezett, szinte zéró támogatottsággal és nem utolsósorban mindenféle spektroszkópiái felszerelés nélkül. Két héttel érkezése után már két kurzust vezetett, és örült annak, hogy diákjai milyen érdeklődőek. Első évfolyamának hallgatói között ott volt Schneider és Taube is. Állandó szerződést kötöttek vele, megjött a családalapítási kedve, itt született fia és lánya.

Felfedezte, hogy a szén-szén kötéstávolság a metil-acetilénben jelentősen eltér a megszokott egyszeres kötéstől. Egy csillagászati tematikájú találkozón Tellerrel vetették fel, hogy az akkor felfedezett, 400 nm környéki spektroszkópiai vonalcsoport a CH^+ -kationnal magyarázható. Herzberg végül labor körülmények között reprodukálta a vonalakat, így elsőként bizonyította a CH- vegyület jelenlétét az űrben, amivel nevet szerzett asztronómiai körökben. Saskatchewan évei alatt tíz diplomázója végzett kutatásokat többatomos molekulákon, ő maga pedig kikapcsolódásképpen énekleckéket vett.

Három év kitérő következett a Yerkes Observatóriumban, ami során kiváló csillagászokkal és az egyetemen dolgozókkal – Mullikan, Teller és Beutler – működött együtt. Konkáv tükrökkel felszerelt, 22 méter hosszú cellát épített az űrben feltételezett többatomos molekulák színképelemzésére, valamint felvette a H_2 kvadrupól spektrumát. Utóbbi segítségével azonosították később a hidrogént idegen égítetek atmoszférájában. A tudományos termékeny évek ellenére honvágy gyötörte Kanada iránt, ahová 1948-ban tért vissza családjával, hogy az élete hátralévő ötven évét ott töltsse.

1959 őszén irodájában ült és éppen a kéziratain dolgozott, amikor belépett ifjú technikus, Jack Shoesmith: „– Van egy érdekes spektrumom.” Herzberg fáradsan felállt, és követte Jacket, aki saját építésű spektográfjához vezette. Amikor a direktor odalépett, már egy egész csoport leste a vonalakat. Herzberg felkiáltott: „ez az”, és hangosan felnevetett: „már 18 éve kereslek!” Így vehette először szemügyre a metilgyök színképét, ami végül megalapozta a Nobel-díját.

A National Research Council ottawai kutatóhelyén teljesen szabad kezét kapott, és még a fizikai osztály igazgatójává történő kinevezése után is a tudománynak élt. Az NRC háborús fejlesztései révén jelentős anyagi eszközök felett rendelkezett. Felvirágoztatta spektroszkópiai fellegrát, ahová a világ minden részéről érkeztek a kutatók.

Számos kitüntetés mellé 1971-ben megkapta a kémiai Nobel-díjat, amelyet a „molekulák, különösen a szabad gyökök geometriai és elektronszerkezeti jellemzése terén elért eredményeiért” vehetett át. Öröme nem volt teljes, hiszen hű társa, Luise öt hónappal a bejelentés előtt meghalt. Herzberg egészen 1994-es visszavonulásáig, tehát még 25 évvel nyugdíjazása után is rendszeresen bejárt dolgozni. Kisebbszíninfarktuskok érték, majd 1996-ban egy komolyabb, ami jelentősen lerontotta fizikai állapotát. 1999. március 3-án ottawai otthonában tért örök nyugalomra.

Antunovich János, a bunyevácok apostola

(*Bevezetés*) Tanulmányomban Antunovich János püspököt (1815–1888), a bunyevác nemzeti mozgalom elindítóját szeretném bemutatni, akit tevékenységének köszönhetően a legnagyobb bunyevácként, a bunyevácok apostolaként, a bunyevác öntudat felébresztőjeként tartanak számon.

A bunyevác népesség a Bácskába a török hódítás elől menekülők első csoportjaival érkezett. Eredetüket illetően többféle, egymásnak sokszor ellentmondó elmélettel találkozhatunk. Sokáig úgy tartották, hogy a Neretva bal parti mellékfolyójának, a Buna folyónak a forrásvidékéről vándoroltak be mai lakóhelyükre. Valójában őshazájuk az egészen Nándorfehérvár elestéig (1521) és a mohácsi csatáig (1526) a középkori Horvát Királyság részét képező, Dalmácia, a Svilaja- és Dinári-hegységek közötti vidék (itt helynevek, köztük hegycsúcs is, őrzik a bunyevác népcsoport nevét), illetve Délnyugat-Bosznia és Nyugat-Hercegovina. Itt élésük során magukba olvasztották a dinári vidék kis létszámú, katolikus vallású vlach pásztornépességét is. A Bácskába és mai horvátországi lakóhelyeikre több hullámban érkeztek. Nagyobb létszámú csoportjaik a 15 éves háború után (1607-től kezdve), valamint 1687 táján léptek az említett területekre, de a 17. században tulajdonképpen folyamatos volt a bevándorlásuk. Az újabb kutatások során előkerült oszmán források szerint a 17. század elején a „balkáni vándorlásuk” egyik állomásáról, a török által megszállt Horvátországból, a likai és klisszai szandzsákból költöztek a Duna mentére. A bunyevác népnév jelentése bizonytalan. Egyes kutatók a Buna folyó nevéből származtatják, de akkor az elnevezés nem felelne meg a što nyelv-járás hangtani szabályainak. (A helyes alak a Buna-Bunavac lenne.) Más vélekedések szerint a bunyevác szó a Dinári vidék kőből rakott pásztorkunyhójának „bunja” megnevezéséből ered, amelynek többes számú alakja a bunje. Több forrás is úgy említi, hogy a „bunyevác” a Dinári- és a Svilaja-hegységek közt élő katolikus lakosság gúnyneve volt, amit feltehetően idővel a népcsoport is elfogadott önelnevezésékként.¹

Antunovich János személye meghatározó, identitásformáló volt a történeti Magyarországon élő bunyevácság számára. Antunovich püspök, komoly anyagi áldozatokat hozva, támogatta őket anyanyelvük és kultúrájuk megőrzésében. Előrelátó módon megmaradásukat a horvát nemzetiségbe integrálva képzelte el, felismerve az önálló nemzetiségi lét veszélyeit, mely a magyarságba, ill. szerbségbe történő, gyors beolvadást jelentette volna a számukra. Törekvései mind a mai napig nagy jelentőséggel bírnak a hazai és a szomszédos Szerbiában élő bunyevácság körében. Tevékenységének, egész életművének ismerete a bunyevácok önreprezentációjának fontos része a jelenben is. Antunovich János püspök törekvéseinek feltárása egyúttal a kalocsai főegyházmegyének, tágabb értelemben az ország déli részének, nemzetiségei történetének gazdagodását is jelenti.

(*Antunovich János származása és hivatali pályája*) Az Antunovichok Bácska előkelő bunyevác családjainak körébe tartoztak. „*Ott [ti. Szabadkán] voltak rokonaim, mint ősi fészükben, a hova a mohácsi vész után Délről beköltöztek, és a Bunjevácok és szerbeknek segítették Szabadkát, a török és más e vidékre törő ellenség ellenében, vérük- és más vagyonukkal megvédeni.*”² – olvashatjuk Antunovich János családjának eredetéről szóló gondolatait „Fény- és árnyképek a lelkipásztorkodás terén” című, 1880-ban, magyar nyelven megjelent művében.

Antunovich János a család elszegényedett ágából származott. A kunbajai birtok elvesztése után dédapja, Antunovich Ádám úgy döntött, hogy fiával és unokájával Bácsalmásra költözik. Antunovich János szülei, Antunovich József és Petrich Magdolna Csávolyn kötöttek házasságot 1806-ban. Öt gyermekük született. Közülük felnőtt korában Mária Szabadkára, Rozália Nemesmiliticsre költözött, Magdolna és Ferenc Bácsalmáson maradtak. Antunovich János 1815. június 15-én született Kunbaján. A korán özvegyesre jutott édesanyát és gyermekeit Antunovich Albert, Bács-Bodrog vármegye későbbi alispánja vette pártfogásába. Korán felismerte Antunovich János tehetségét és támogatta iskoláztatását. Antunovich János gyermekkoráról keveset tudunk. „Fény és árnyképek a lelkipásztorkodás terén” című könyvében így ír erről az időszakról: „*Pedig Szabadkára szerettem menni, minthogy életem legkedvesebb korát a gyermek kort ott töltöttem. Hiszen még most is édesen emlékezem vissza a helyekre, a hol és a pajtásokra, a kikkel az iskola után játszottam, pedig játszani igen szerettem, oly annyira, hogy a midőn láttam hogy a felnőttek nem játszanak, nem egyszer gondolkodám, miként leszek én majd ha felnövök, a ki így szeretek játszani.*”³

Az elemi iskola négy osztályát 1821–1825 között Bácsalmáson fejezte be. Majd a szabadkai ferencesek által vezetett gimnázium három osztálya után 1828–1831 között a kalocsai Piarista Gimnázium tanulója volt. A szünidőket szülőföldjének és a népszokásoknak megismerésével töltötte, egyik helységről a másikba gyalogolt. A teológiai képzés előtt kötelezően előírt kétéves bölcseleti tanulmányok első évfolyamát Pécsen, a másodikat pedig a szegedi piarista atyák által működtetett Királyi Líceumban végezte.

Antunovich Jánost, jó eredményeinek köszönhetően, a bölcseleti tanulmányok befejezése után, Klobusiczky Péter kalocsai érsek a bécsi Pázmáneumba szerette volna küldeni teológiát tanulni. Antunovich azonban súlyosan megbetegedett, és nem tudott vállalkozni a hosszú utazásra. Fél évig a szülői házban lábadozott. Gyógyulása után, 1835-ben a kalocsai papneveldeben kezdte meg teológiai tanulmányait. 1838. október 8-án szentelték pappá. Első miséjét 1838. december 4-én, Borromeo Szent Károly ünnepén, Bácsalmáson mutatta be a rokonok és ismerősök jelenlétében. Az újmisést pap először Csantavéren lett káplán.

1839-ben Klobusiczky Péter érsek a több nyelven beszélő, művelt, tehetséges, széles látókörű papot Kalocsára hívta, ahol különböző tisztségeket töltött be az érseki aulában. Hivatali előmenetelét Klobusiczky oldalkanonokja, Bedcsula Tamás is egyengette. Először iktató (protocillista), 1840-ben szentszéki jegyző és levéltáros (notarius consistorialis una archivarius), 1841-ben pedig érseki szertartó lett. Háromévi szolgálat után Girk György püspök, érseki helyettes, későbbi pécsi püspök titkáráként tevékenykedett. 1842-ben elnyerte a bácsalmási plébániát. 1859-ben kalocsai kanonokká nevezték ki. Kalocsai kanonoki kinevezése után költözött be a kalocsai Hunyadi u. 2. szám alatt álló kanonokháza (Katona István történetíró, kanonok egykori lakóházába), mely egészen haláláig otthona maradt. Egyházi pályája tovább ívelt felfelé. 1848-ban espereskerületi jegyző lett. 1851-től az almási egyházkerület esperese. 1859-től kalocsai kanonok, 1863-ban címzetes apát, 1866-ban bácsi prépost, 1875-ben nagyprépost, és 1876-ban bosoniai címzetes (más szóval: választott) püspök⁴ lett.

(*Antunovich János irodalmi tevékenysége*) Antunovich János első írásai kalocsai kanonoki kinevezése után jelentek meg. Egyházi tematikájú írásai mellett ismertek még bunyevác nyelvjárásban írt versei és novellái is. Magyar és bunyevác nyelven írt műveinek jelentős részét Kalocsán jelentette meg a saját költségén.

1870 márciusában indította útjára „Bunjevačke i šokačke novine” (Bunyevac és Sokác Újság) címmel a bácskai bunyevácok és sokácok történetének első közéleti és politikai lapját, melynek hasábjain a bunyevác értelmiség valamennyi jelentős személyisége publikált (a jogász Ambrozije Boza Šarčević, az újságíró Kalor Milodanović, az ügyvéd Ago Mamuzić, a pap Blaž Modrošić). 1875-től pedig önálló lapként jelentette meg a korábban „Bunjevačke i šokačke novine” irodalmi és kulturális mellékleteként kiadott „Bunjevačka i šokačka vila”-t (Bunyevac és sokác tündér). Végül 1884-ben támogatásával alapították meg a Neven című lapot, melyet eleinte Baján adtak ki. A lapok köré gyűjtötte az akkori bácskai bunyevác értelmiséget, melyet a korszakban főleg papok és tanítók alkottak.

Antunovich püspök, noha nem volt történész, szorgos gyűjtőmunka után 1884-ben Bécsben megjelentette a bácskai bunyevácok és sokácok történetét tárgyaló könyvét „Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih” (Értekezés a Duna-menti és Tisza-menti bunyevácokról és sokácokról) címmel. A könyv megjelentetésében az a meggyőződése motiválta, hogy segítse vele a bunyevác és sokác kisebbség nemzeti öntudatának felélesztését, megőrzését. Művében nem foglalt állást a bunyevácok és sokácok nemzeti hovatartozását illetően. Részletesen tárgyalta azonban az őshaza, a migrációk és a Horvátországban élő bunyevácok kérdését.

(Antunovich János, a közéleti-társasági ember: felfejthető személyiségjegyei) Antunovich János egyszerű, polgáris háztartására jövedelmeink csak a töredékét fordította, vagyona nagy részét közcélokra, a szegények segítésére fordította. Sokat foglalkozott a szegény- és koldusügy rendezésének kérdéseivel is. Mintegy 200, főleg szegény sorsú diák taníttatását tette lehetővé. Támogatta őket egészen addig, amíg csak önállóságra nem jutottak. Otthonában naponta 60-70 személy étkezett.

Élénken részt vett a kalocsai társadalmi életben. Nevéhez köthető a Takarékpénztár, a Jótékonyági Nőegylet és az Olvasókör megszervezése is. Bács-Bodrog vármegye Gazdasági Társaságának is alapító tagja volt.

Antunovich Jánost kortársai nyílt, segítőkész, jó humorú és társaságkedvelő emberként jellemezték. Jó humorát betegséggel terhelt élete során végig megőrizte.

Kalocsai otthona rendszeresen baráti összejövetelek helyszínévé szolgált. Egy-egy ilyen alkalom hangulatát jól érzékelteti egyik pártfogoltjának, Anton Milorjub Evetovity költőnek Antunovichról írt életrajzában olvasható jelenet: „*Szerette a társaságot, nyílt vendégszerető házat tartott. Hallani lehetett a régi kalocsaiaktól, hogy milyen barátságos összejöveteleket szervezett, s azokon kik vettek részt. Vidám kedélyű ember volt. Tréfás kedvében szerette hangoztatni, hogy milyen bátor: senkitől sem ijed meg. Ezért aztán két barátja – papi emberek – megbeszélték, hogy megijesztik. Bunyevác kocsisukat és udvarosukat rábeszéltek, hogy öltözzenek rablónak, és mikor vígan társalognak, hirtelen lepjék meg őket, hadd ijedjen meg a méltóságos úr. A kocsis meg a társa szabódott, de végül engedelmeskedtek. Nem is értették, miről van szó, azt hitték, hogy igazi rablónak kell lenniük. Mikor aztán a kanonok úr két barátja szokás szerint megjelent, a két rablónak öltözött embernek is fel kellett lépni. Mindenféle madárijesztő gúnyában, arcukat bekormozva, késekkel, baltákkal felfegyverkezve beléptek a szobába, ahol a kanonok úr két barátjával beszélgetett. Amikor beléptek, és meglátták gazdájukat, annyira zavarba jöttek, hogy csak ennyit tudtak mondani: »Hfaljen Isus! Mi smo lopovici« (Dicsértessék! Rablók vagyunk!) Nagyot nevettek az elvetélt tréfán.”¹⁵*

Fény és árnyképek a lelkipásztorkodás terén” című könyvében több, a korabeli társasági élettel kapcsolatos anekdotát is feljegyzett.

1888. január 13-án este halt meg Kalocsán. A kalocsai temetőben helyezték örök nyugalomra, szeretett édesanyja mellé. Sírja ma már nincs meg. Egy 1970-es években készült temetői térkép még jelölte a helyet, amely Malatin Antal sírjának közelében volt.

(Antunovich János emlékezetének továbbélése) Antunovich püspök emlékezete egyfajta aszimmetrikus emlékezetnek is nevezhető, mely a bunyevácságnál, érthető módon, mindig is hangsúlyosabban volt jelen. Emlékezhelyként természetesen vannak olyan pontjai, ahol összetalálkoznak a bunyevác és magyar szálak. Ilyen pl. a kalocsai érsek-ség története, a katolikus lelkiségtörténet. Ilyen értelemben a vallási-felekezeti emlékezet hordozója is.

Irodalmi munkássága, bunyevác nemzetébresztő szerepe rendszeresen felbukkan e népcsoport történetével foglalkozó munkákban a 19. század végétől. A 20. század történései és ennek árnyékában, a bunyevác népcsoport identitáskereső törekvései az „Antunovich-emlékezhely” jelentőségének növekedését eredményezték. Azt mondhatjuk, hogy az „Antunovich-emlékezhely” fennmaradása, különösen a legtávolabbra „szakadt” bácskai bunyevácok számára, a bunyevác identitás fennmaradásának egyik alapfeltételévé vált. Ennek köszönhetően született meg Matija Evetović 1935-ben írt Antunovich életrajza⁶, vagy alakult meg 1989-ben a szabadkai Antunovich János Kulturális-, Történeti- és Lelkiségi Katolikus Intézet (lásd továbbiakban Antunovich Intézet).

Ha megnézzük az Antunovich Jánossal kapcsolatban fennmaradt emlékeket, akkor láthatjuk, hogy segítségükkel elsősorban lelkisége, irodalmi működése ragadható meg az utókor számára. Ebbe a csoportba elsősorban azokat az emlékeket soroltam, melyek személyiségének olyan fontos, nélkülük nehezen megfogható részét sűrítik magukban, ami leginkább a lelkiség fogalmával foglalható össze. Ilyen, pl. Szűz Mária tisztelete, de idetartozik az a fajta, közösség iránt elkötelezett attitűdje is, amely már kortársaiból nagy tiszteletet váltott ki.

Máriás lelkiségének fontos emléke volt a hajósi kegytemplomban őrzött arany mellkeresztje, apáti gyűrűje, melyet 1864-ben súlyos betegségéből való felgyógyulása után adományozott oda. A hajósi hagyomány szerint ekkor egy új, díszes ruhát is csináltatott a hajósi Szűz Mária kegyzobornak hála jeleként. A hajósi kegyhely az egyházmegye magyar és német ajkú hívei mellett a bunyevácok egyik fontos búcsújáróhelye is volt. Az adományozás emlékét 1900-ban Rosty Kálmán, a kalocsai jezsuita gimnázium tanára „A hajósi szent Szűz és a prépost kereszt” című versében örökítette meg.⁷ Az Új Ember 1978. évi számában, Tóth Sándor a szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet hajósi zárándoklatáról írt cikkében is fontosnak tartotta megemlíteni a kegyzobor nyakában függő Antunovich-mellkeresztet⁸, melynek emléke, annak ellenére, hogy napjainkra nyoma veszett, továbbra is élénken él Hajóson.

A közösség érdekeit előtérbe helyező személyiségjegye több forrásból is kitűnik. Halála után a Sárközi Ármentesítő Társulat 1888-ban megjelent évkönyve az árvédelem ügyének „előharcosaként” emlékezett meg róla.⁹ Érdújehelyi Menyhért, újvidéki káplán, számos, a kalocsai egyházmegye történetével kapcsolatos mű írója „Dudás Gyula: A bácskai nemes családok” című munkájával kapcsolatban, 1893-ban írt recenziójában szintén a köztisztelőben álló Antunovich emlékét közvetítette az utókor felé, amikor a műből kimaradt egy-két előkelő híru nemessel kapcsolatban megjegyezte, hogy hiányzik pl.: „néhai Antunovics János kalocsai nagyprépost és bosoni vál. püspök, ki egyházi és világi körökben egyaránt nagy tiszteletnek örvendett.”¹⁰ Hang Ferenc, 1897-ben írt „Kalocsai szellemi omnibusz” című művében megemlékezett arról a vacsoráról, melyet

Antunovich a kalocsai kaszinó egyesület pestmegyei képviselői számára adott, ahol a szerzőnek először volt alkalma szónoki tehetségében gyönyörködni.¹¹

Antunovich János püspök személye napjainkig a bunyevácok számára kiemelt jelentőséggel bíró emlékeztethely. Az általa közvetített értékrendnek, szellemi örökségének ápolására, továbbhagyományozására 1989-ben intézményes keretek teremtődtek Szabadkán az Antunovich Intézet felállításával. Szintén az Antunovich-örökségnek a bunyevác kulturális emlékezetben tartását szolgálja az 1990-es évek végétől Kalocsán évente megrendezett egyházmegyei horvát nemzetiségi nap, melyet hagyományosan Antunovich János születésnapja körül tartanak.

Az Antunovich-emlékeztethely fontos pontját jelenti Antunovich János egykori lakóháza, ahol márványtábla hirdeti egykori nevezetes lakóját. Az emléktáblát a Bács-Kiskun Megyei Horvát Önkormányzat készítette és 2001. május 8-án avatták fel. A márványtábla bal oldalán a nagyprépost bronzból készült dombozműve látható „BISKUP IVAN ANTUNOVIC” alatta „1815–1888” szöveggel. A tábla jobb oldalán lévő magyar és horvát nyelvű szöveg a következő: „E házban élt és alkotott az ő / „kedves és szeretett, csodálatos népéért” / minden Duna menti horvát / lelki vezetője és gyámolítója / Antunovich János címzetes püspök. E táblát kinevezésének 125. évfordulóján, / 2001. május 8-án helyezték el / a hálás bácskai horvátok. U ovom domu je živio i stvarao za svoj / „mili, dragi, nikad nezaboravljeni rod” / duhovani vođa i preporoditelj / 2svih podunavskih Hrvata/ biskup Ivan Antunović. Ovo oboilježje podižu u povodu 125. Obljetenice/ njegevog biskupkog imenovanja, / 8. svibnja 2001. godine/ zahvalni bački Hrvati”.

Antunovich életművének bemutatására vállalkozott a Kalocsai Érseki Kincstár az Antunovich Intézettel együttműködve 2013. május 23. és október 31. között „Életem legyen a Krisztus” címmel, emlékkiállítás keretében. A kiállítást a Szabadkai Városi Múzeumba is meghívták, Antunovich születése 200 éves évfordulójának alkalmából. Megnyitására a szabadkai, 2015. június 19–21. között rendezett Antunovich János-emléknapok keretében került sor.¹² A tárlatot a Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények (Főegyházmegyei Levéltár, a Kalocsai Érseki Kincstár és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár) anyagai mellett az Antunovich Intézet, a szabadkai Szent Teréz-székesegyház és a Szabadkai Városi Múzeum tárgyai¹³ is gazdagították. Mind a kalocsai, mind a szabadkai Antunovich-kiállítás a bunyevácok és magyarok közös „zarándoklatát” jelentette az Antunovich-emlékeztethelyre.

Az Antunovich-emléknap programját „Ivan Antunović – a délvidéki horvátság nemzeti újjászületésének legkiemelkedőbb alakja” címmel, két helyszínen, Szabadkán és Kalocsán szervezett, nemzetközi tudományos konferencia színesítette. A 2004-ben alapított Magyarországi Horvátok Tudományos Intézetének honlapján a következő olvasható az Antunovich-konferenciával, ill. a püspök személyével kapcsolatban: „A konferencia három ország (Horvátország, Szerbia és Magyarország), valamint hat szervezet (intézetek, egyetemi karok, egyesületek) közreműködésével valósul meg. A magyarországi (Duna-menti) horvátok múltjában kiemelkedő szerepet játszó egykori kalocsai kanonok munkásságának tudományos igényű feltárása a magyarországi horvát közösség feladata is.”¹⁴

Asbóth Miklós 2014-es, Kalocsai Néplapban megjelent cikkében Kalocsa nevezetes emberei között fontosnak tartotta Antunovich János megemléztetését is.¹⁵ Szintén ebben a helyi sajtóorgánumban írt két cikkében Bikfalvi Géza is megemlékezett Antunovichról. 2017-ben „Földink, Herkó páter” című írásában így idézte meg személyét: „A magyar szólásmondásokban sokszor idézett Herkó páter földink volt, a XVII. század közepén

*Bácskában és a Kiskunságban megtelepedett bunyevácok közül származott, a későbbi korokban híressé vált Antunovich családból, amely olyan neves embereket adott, mint Antunovich Albert megyei alispán vagy Antunovich János (1815–1888) püspök.*¹⁶ Másik, 2018-as cikkében a bunyevác kultúra kalocsai örökösei között említi Antunovich Jánost.¹⁷

(Irodalmi működésének emlékei) Antunovich János irodalmi működését többen is méltatták. Egyházi tematikájú, a lelkeségi irodalom körébe sorolható művei úgy tűnik, elnyerték az „utódok” tetszését. Szöllősy Károly, aradi polgári iskolai tanár 1888-ban a Magyar Sion hasábjain, a kalocsai főegyházmegyei papság irodalmi működését ismertette megjegyezte Antunovich Jánosra vonatkozóan, hogy széles teológiai ismeretek és praktikus észjárás jellemezte.¹⁸ Irodalmi munkásságának adatai megtalálhatóak Szinnyey József „Magyar írók élete és munkái”, valamint a folytatásaként, Gulyás Pál szerkesztésében azonos címen megjelent kötetben is. Legtöbbször mint a bunyevác nemzeti mozgalom elindítójával, irodalmi nyelvük megteremtőjével találkozhatunk Antunovich nevével. A Pallas, majd a Révai-féle lexikon bunyevác címszava alatt olvashatjuk, hogy Antunovich biztatására kezdtek el nyelvjárásukon írni.¹⁹ Hasonlókat olvashatunk Cseresnyés Iván 1941-es cikkében: „*Saját nyelvjárásukon csak az utóbbi évtizedben kezdtek írni Antunovich János címz. püspök buzdítására, ki történetüket is először igyekezett megvilágítani.*”²⁰

Több vitát is kiváltott a „Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih” címen, 1884-ben megjelentetett műve. Leginkább azt a nézetét vitatták, mely szerint a bunyevácokat a Duna- és Tisza-menti területeken őslakosnak tekinthetjük. Iványi István szabadkai történész 1891-ben, az Ethnographia-ban így írt erről: „*Antunovics János kalocsai kanonok és cz. püspöknek Razprava stb. című munkája sem fejtette meg a kérdést, ...*”²¹ Azt viszont Iványi sem vitatta, hogy a bunyevác irodalmi nyelv megteremtése az ő nevéhez fűződik, bár azt is megjegyezte „Szabadka története” című munkájának „A bunyevácok és szokásaik” fejezetében, hogy az Antunovich kezdeményezte bunyevác irodalmi nyelv nem sok termést hozott, mivel a bunyevácok nagy része elmagyarosodott, és általában magyarul írt, az irodalmi szlávot nem ismerték.²²

Később, 1942-ben Thim József a Láthatár hasábjain a délszláv nemzetiség történetét, köztük a bunyevácokét ismertette, hivatkozva arra, hogy az adott történelmi körülmények között mennyire fontos a nemzetiségek tüzetes ismerete. Antunovichot szintén a bunyevác nemzeti mozgalom alapítójának nevezte. Megemlítette az általa alapított Bunjevačke i šokačke novine-t és a Bunjevačka i šokačka vila-t is. A bunyevác és sokác történetével kapcsolatos munkájával kapcsolatban viszont megjegyezte, hogy Antunovich „kevés kritikával” írta. „*Antunovich jó magyar akart lenni, jó bunyevácnak maradni, de szlávoknak is. A magyar szent korona védelme alatt óhajtott dolgozni, mely alatt legbiztosabbnak tartotta a bunyevác vallást és nemzetiséget, s mely megvédi őket a német germanizációtól és a görögkeleti oroszoktól.*”²³

Bálint Sándor a „Sorsunk” című folyóiratban 1944-ben közölt cikkében szintén cáfolta Antunovich bunyevácokkal kapcsolatos elképzelését. „*A Bácskában, főleg Szabadka, Baja, Zombor vidékén élő bunyevácok híres történetírójuk, Antunovich János választott püspök, kalocsai nagyprépost szerint azoknak a szlávoknak lennének a leszármazottjai, akiket a honfoglaló magyarság már itt talált ezen a földön. Föltevése azonban tarthatatlan, mert a török hódoltság idején tűnnek fel hazánkban, de nagyobb számban csak Buda felszabadulta után (1686) vándorolnak be.*”

(354. o.) Az Antunovich kezdeményezte bunyevác irodalmi nyelvvel kapcsolatban pedig némiképp bírálólág jegyezte meg, hogy nem a póriásnak érzett tájszólásból merítet, hanem azt a horvát irodalmi nyelvhez közelítette.²⁴

Antunovich János irodalmi munkásságával Urošević Danilo is foglalkozott a Petőfi Népében megjelent „Két régi bunyevác újság” című cikkében, ill. az Országos Széchényi Könyvtár 1968–1969-es évkönyvében.²⁵

Antunovich Jánost több szerzői is a bunyevác néprajz jeles kutatójaként említi. Bálint Sándor 1971-ben a Vigíliában így emlékezett meg róla: „*Szintén a szegedi gimnáziumba járt a bunyevác néprajz kutatásának máig egyedülálló, alapvető mestere, Antovich Iván (1815–1888) későbbi püspök és kalocsai nagyprépost, a bunyevác nemzeti tudatnak megteremtője és máig legnagyobb képviselője.*”²⁶ 2003-ban Barna Gábor a néprajz, mint tudomány legfontosabb képviselői között Antunovichot is megemlítette.²⁷ (23. o.)

(*Kitekintés*) Az Antunovich-emlékezethely fenntartása, közösségi potenciálja a 21. században a megbékélés, a magára találás lehetőségét nyújtja a bunyevácok számára. Aleida Assmann kifejezésével élve csak „az emlékezet átalakító erejében” bízhatunk. Az emlékezés Antunovich püspökre kölcsönös elfogadásra készítheti régióink sok viszontagságát megélt népcsoportjait, anélkül, hogy ez önfeladásukkal járhatna.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári forrás

KFL.I.1.c. Antunovich János perszonális iratai. 1815–1889.

Irodalom

Antunovich János: *Fény- és árnyképek a telkipasztorkodás terén*. Vác, 1880. 256 o.

Bácska. 1888. 5. szám.

Antunovich János gyászjelentése. IN: *Religio*, 1888, 1. félév, 5. szám, 40. o. *Kalocsai Néplap*, 1888. január 21. XI. évfolyam. 3. szám. 22. o.

Asbóth Miklós: Nevezetes kalocsaiak. *Kalocsai Néplap*, 2014. augusztus 13.

Barna Gábor: A néprajztudomány két jelentős jubileuma elé. Száz éve született Bálint Sándor (1904–1980) és 75 éve alakult meg a néprajz első egyetemi tanszéke Magyarországon (1929–) IN: *Honismeret*, 2003, 31. évf. 6. szám, 20–25. o.

Bálint Sándor: A hazai bunyevácok. IN: *Sorsunk*. A Janus Pannonius Társaság folyóirata, 1944. 4. évf., 6. szám, 354–357. o.

Bálint Sándor: A szegedi kegyes iskola. IN: *Vigília*, 1971. február. XXXVI. évf. 2. szám, 104–106. o.

Bikfalvi Géza: Földink, Herkó páter. IN: *Kalocsai Néplap*, 2017. január 19.

Bikfalvi Géza: A bunyevác kultúra kalocsai örökösei. IN: *Kalocsai Néplap*, 2018. május 23.

Borovszky Samu: *Bács-Bodrog vármegye. I–II. kötet*. Budapest, 1909.

Cseresnyés Iván: A bunyevácok és sokáccok. IN: *Magyar Kisebbség*. 1941, 20. évfolyam, 12. szám, 293–296. o.)

Dalmaták. *Magyarország*. 1995. augusztus 18., 32. évf., 33. szám. 20. o.

Érdújhelyi Menyhért: Dudás Gyula: A bácskai nemes családok. Könyvismertetések és bírálatok. IN: *Katolikus Szemle*. 7. évf., 1893, 5. szám. November–december. 921–924. o.

Gajáry Ödön: *Kalocsai nagy prépost*. Nemzet, 1888.

Gajári Ödön: *A Pestmegyei Sárközi Armentesítő Társulat 1887. évi működése*. Kalocsa, 1988. 15–16. o.

Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái. I–XVII. kötet*. Budapest, 1939–1995.

Hang Ferenc: *Kalocsai szellemi omnibusz*. Kalocsa, 1897.

Iványi István: *Szabadka története. I–II. kötet*. Szabadka, 1886–1892.

Iványi István: A szabadkai bunyevácok és szokásaik. (A társaság 1890. december havi felolvasó ülésén bemutatta Hadzsics Antal). IN: *Etnographia*. 1891, 2. évf. 5. füzet, 185–199. o.

- A Kalocsai Érseki Levéltár. Levéltárismeretű.* Szerk.: Lakatos Adél, Lakatos Andor, Szabó Attila. Kalocsa, 2002. 341 o.
- Lakatos Andor: Közvetítés és kiegyenlítés. Haynald Lajos szerepe az autonómia-mozgalom 1868–1871 közötti szakaszában. In: *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918 között.* 119–132. o. Szerk.: Sarnyai Csaba Máté. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 2001.
- Magyar Katolikus Lexikon. I–XVI. kötet.* Budapest, 1993–2013. (Antunovich János prépostkanonokról.), 293. o.
- Pallas nagy lexikona. 3. kötet.* 1893. 827–828. o. Bunyevácok címszó.
- Révai nagy lexikona. 4. kötet,* 1912. 110. o. Bunyevác címszó.
- Sokcsevics Dénes: A horvátság csángói. A bunyevác népcsoport a horvát nemzeti integrációs folyamatban. *Limes* 16 (2003) 3, 67–82. o.
- Sokcsevits Dénes: Képek a bajai bunyevátság múltjából. 1. rész. IN: *Bajai Honpolgár.* Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata. 2017. október. XXVIII. évfolyam, 10. (324.) szám. 6–9. o. A cikksorozat további részei a Bajai Honpolgár 2017. november XXVIII. évfolyam, 11. (325.) számában (8–10. o.) és a Bajai Honpolgár 2017. december, XXVIII. évfolyam, 12. (326.) számában (14–18. o.) jelentek meg.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. I–XV. 1891–1914.* I. kötet, 195–196. o.
- Szölösy Károly: A Kalocsai-Főmegyei papság irodalmi működése. IN: *Magyar Sion, Egyházirodalmi folyóirat.* Esztergom, 1888. Új sorozat, 2. évfolyam. I. Értekezések. 294–373. o.
- Tamási Zsolt: A katolikus egyházvezetés önvédelmi törekvései az 1848–1849-es szabadságharc leverése után. 361. o. IN: *Történelmi Szemle* LI. 355–383 o.
- Timár Kálmán: Rosty Kálmán S.J. élete és műfordításai. Születésének százados évfordulójára. Rosty Kálmán: A hajósi szent Szűz és a prépost kereszt. Irodalomtörténeti értekezések. *Pannónia* 5. sz. Kalocsa, 1932.
- Tóth Sándor: Hajósi ének. IN: *Új Ember,* 1978. június 4. 34. évfolyam, 23. (1665.) szám. 3. o.
- Urošević Danilo: Két régi bunyevác újság. *Petőfi Népe* 28 (1973) 41, 5. o.
- Urošević Danilo: A könyvek, újságok, folyóiratok és olvasókörök fejlődése a magyarországi bunyevácoknál a XIX. század második felében. *OSZK Évkönyv* (1968–1969), 373–383. o.
- Thim József: A magyarországi vendekről, horvátokról, bunyevácokról és sokacokról. (Elhangzott 1942. augusztus 12-én). IN: *Láthatár,* 1942. 10. évfolyam, 10. szám, 277–279. o.

JEGYZETEK

- 1 Sokcsevits Dénes: Képek a bajai bunyevátság múltjából. 1. rész. IN: *Bajai Honpolgár.* Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata, 2017. október, XXVIII. évfolyam, 10. (324.) szám, 6–9. o. A cikksorozat további részei a *Bajai Honpolgár* 2017. november, XXVIII. évfolyam, 11. (325.) számában (8–10. o.) és a *Bajai Honpolgár* 2017. december, XXVIII. évfolyam, 12. (326.) számában (14–18. o.) jelentek meg.
- 2 Antunovich János: Fény- és árnyképek a lelki pástorkodás terén. Vác, 1880. 256 o. 31–32. o. Ld. továbbiakban: Fény- és árnyképek a lelki pástorkodás terén.
- 3 Fény- és árnyképek a lelki pástorkodás terén. 31. o.
- 4 Magyarországon a pápa engedélyezte az uralkodó számára az egykor hazánkban létező, a középkorban vagy a török hódoltság idején megszűnő püspökségek címeinek adományozását. Ilyen címek voltak, pl.: *Belgrád (ma Beograd), Bidua, Boson, Drivasztó, Tinnin (ma Knin), Trau (ma Trogir) stb.* E címek viselőit, kivéve a belgrádit és tinninit, nem szentelték fel, választott püspököknek nevezték őket. In: *Magyar Katolikus Lexikon* II. kötet. Budapest, 1993.
- 5 Az idézet itt olvasható: <http://www.magyarKurir.hu/kulhoni/antunovich-janos-emlekkiallitas-nyilt-szabadkan>. 2019. január 8-i megtekintés.
- 6 Život i rad biskupa Ivana Antunovića, narodnog preporoditelja. Szabadka, 1935.
- 7 Timár Kálmán: Rosty Kálmán S.J. élete és műfordításai. Születésének százados évfordulójára. Irodalomtörténeti értekezések. *Pannónia* 5. sz. Kalocsa, 1932.
- 8 Tóth Sándor: Hajósi ének. IN: *Új Ember,* 1978. június 4. 34. évfolyam, 23. (1665.) szám. 3. o.
- 9 Gajári Ödön: A Pestmegyei Sárközi Ármentesítő Társulat 1887. évi működése. Kalocsa, 1988, 15–16. o.
- 10 Érdűjhelyi Menyhért: Dudás Gyula: A bácskai nemes családok. Könyvismertetések és bírálatok. 923. o. IN: *Katolikus Szemle,* 7. évf., 1893, 5. szám (november–december), 921–924. o.
- 11 Hang Ferenc: Kalocsai szellemi omnibusz. Kalocsa, 1897, 94. o.
- 12 A kiállításról a következő cikk számolt be: <http://www.magyarKurir.hu/kulhoni/antunovich-janos-emlekkiallitas-nyilt-szabadkan>. A kiállítás kurátora Lakatos Adél volt. A Magyar Kurír cikkében

- tévesen a kalocsai Antunovich-emlékkiállítás fotóanyaga látható. 2019. január 8-i megtekintés.
- 13 Erre az alkalomra restaurálta Korhecz-Papp Zsuzsa, a Szabadkai Városi Múzeum munkatársa Oláh Sándor 1935-ben festett, egészalakos Antunovich János-portróját (olaj, vászon, 193×113 cm).
- 14 <http://mhti.hu/hirek/ivan-antunovi-emleknapok>. 2019. január 8-i megtekintés.
- 15 Asbóth Miklós: Nevezetes kalocsaiak. Kalocsai Néplap, 2014. augusztus 13.
- 16 Bikfalvi Géza: Földink, Herkó páter. Kalocsai Néplap, 2017. január 19.
- 17 Bikfalvi Géza: A bunyevác kultúra kalocsai örökösei. Kalocsai Néplap, 2018. május 23.
- 18 Szőlősy Károly: A Kalocsai-Főmegyei pap-ság irodalmi működése. IN: Magyar Sion. Egyházirodalmi folyóirat, Esztergom, 1888. Új sorozat, 2. évfolyam. I. Értekezések. 294–373. o.
- 19 Bunyevác címszó. Pallas nagy lexikona. 3. kötet, 828. o., ill. Révai lexikon. 4. kötet, 110. o.
- 20 Cseresnyés Iván: A bunyevácok és sokácok. 294. o. IN: Magyar Kisebbség, 1941, 20. évfolyam, 12. szám, 293–296. o.)
- 21 Iványi István: A szabadkai bunyevácok és szokásaik. (A társaság 1890. december havi felolvasó ülésén bemutatta Hadzsics Antal). 187. o. IN: Etnographia, 1891, 2. évf. 5. füzet, 185–199. o.
- Iványi István: Szabadka története. I–II. kötet. Szabadka, 1886–1892.
- 22 Iványi István: Szabadka története. I–II. kötet. 581. o. Szabadka, 1886–1892.
- 23 Thim József: A magyarországi vendekről, horvátokról, bunyevácokról és sokacokról. (Elhangzott 1942. augusztus 12-én). 278. o. IN: Láthatár. Kisebbségi kultúr szemle. A külföldi magyarok és közép-európai népek szellemi életének figyelője, 1942. 10. évfolyam, 10. szám, 277–279. o.
- 24 Bálint Sándor: A hazai bunyevácok. 354. o. IN: Sorsunk. A Janus Pannonius Társaság folyóirata, 1944. 4. évf., 6. szám, 354–357. o.
- 25 Urošević Danilo: Két régi bunyevác újság. IN: Petőfi Népe, 28. (1973) 41, 5. o. Urošević Danilo: A könyvek, újságok, folyóiratok és olvasókörök fejlődése a magyarországi bunyevácoknál a XIX. század második felében. IN: *OSZK Évkönyv* (1968–1969). 373–383. o.
- 26 Bálint Sándor: A szegedi kegyes iskola. 106. o. IN: Vigília. 1971. február. XXXVI. évf. 2. szám, 104–106. o.
- 27 Barna Gábor: A néprajztudomány két jelentős jubileuma elé. Száz éve született Bálint Sándor (1904–1980) és 75 éve alakult meg a néprajz első egyetemi tanszéke Magyarországon (1929–) 23. o. IN: Honismeret, 2003, 31. évf. 6. szám, 20–25. o.

Fekete Gyula demográfiai nézetei

(*Bevezetés*) Fekete Gyula (1922–2010) író már a hatvanas években, a demográfusok előtt, sőt azokkal vitatkozva felismerte, hogy a magyarság demográfiai összeomlás felé halad. Ez a felismerés egyrészt könnyű volt, hiszen a statisztikai adatok feketén-fehéren mutatták, másrészt mégis nehéz volt, hiszen szinte minden közéleti szereplő a demográfusoktól, az orvosoktól át a politikusokig jobb esetben nevétségeseznek (Fekete AlaláGyula), rosszabb esetben veszélyesnek, értsd nacionalistának és fasisztának minősítették az író nézeteit. Tanulmányomban Fekete demográfiai nézeteit elsősorban a következő pontokra szorítkozva vizsgálom: mi jellemzi a magyar népesedési csődhelyzetet, ennek mi az oka, következménye és milyen megoldása lehetséges.

(*A magyarság pusztulása*) A második világháború után Magyarországon nem alakult ki baby boom. Ezt a problémát a kommunista kormányzat 1953 és 56 között elsősorban a művi abortusz betiltásával próbálta orvosolni.¹ Ennek következtében javultak a termékenységi mutatók, az 1954-es maximumnál az élveszületés 223 ezer fő, a nyers születési arányszám 23%, míg a termékenységi arányszám 2,97 gyermek/nő volt és a népesség 112 ezer fővel nőtt.² A forradalom leverése után a kormányzat irányt váltott és a születési számok is gyorsan csökkentek. 1963-ban már Magyarországon volt a legalacsonyabb, 13,1% a nyers születési arányszám a világon, ekkor a születési szám: 132 ezer csecsemő és a termékenységi arányszám: 1,82 gyermek/nő. (Minden relatív, mai szemmel nézve ezek a demográfiai adatok már egyáltalán nem tűnnek olyan rossznak.) Az 1957 utáni tizenöt évben 680 ezerrel kevesebb gyerek született, mint az 1957-et megelőző tizenöt évben. Ennek következtében nemcsak a születési szám esett mélypontra, hanem a 14 év alatti gyerekek számaránya is csak 14,2 ezrelék, miközben ugyanez az érték Nyugat-Németországban (NSZK) 17,1 ezrelék volt a hetvenes évek elején.³

Fekete Gyula a katasztrófálisan alacsony születési számokról Bor Ambrus író, műfordító és Bozóky Éva író, újságíró dolgozataiból szerez tudomást.⁴ A hatvanas években a népesség létszáma még nőtt, ezért a politikusok és a demográfusok (!) is könnyen letagadhatták a problémát a közvélemény előtt. Talán innen a csúfolódó szlogen is: „fogyik a magyar”.

„Mit láthatott a demográfiában járatlan közember az 1958-as *nyitány* után: nincs itt semmi baj, évről évre szaporodik az ország lakossága. Honnan is tudhatta volna, ha elhallgatta előtte a politika, a tudomány, a média, hogy *már csak öregekkel szaporodunk*. Miközben évről évre fogytak a gyerekek, a fiatal korosztályok, vénült a társadalom. Az újszülöttek vészes fogyását elfedte, sőt húszgynéhány évig túl is teljesítette az öregek »szaporulata«.”⁵

Fekete szerint a forradalom után a pártállam a jólét növelésének legegyszerűbb módját a csökkenő gyerekszámban ismerte fel. Erre a magyar „egyke” hagyományból jól ismert összefüggésre más írók is felhívták a figyelmet.⁶ „Az volna a jó, ha ötmillióra csökkennénk, annál több jutna egyre a javakból” – mondta egy orvostanhallgató egy filmbemutatót követő anketón.⁷

„A magyarság történelmi méretű önpusztítása az anyaországban 1958-ban kezdődött, igen tevékeny pártállami ösztönzéssel. Nem kell ennyi rengeteg gyereket! – adta ki az ukázt agitrop hadseregének a politikai hatalom 1957–58-ban,

éppen amikor a születésszám elégtelenre váltott. A pártvezérelt sajtómonopólium tette a dolgát, s 1962-ben már a népességhez arányítva nálunk született a legkevesebb gyerek a világon. ...Az átlagos életkor kitolódása elfedte a gyermek korosztályok gyorsuló fogyását, s az először 1981-ben jelentkező »természetes fogyás« 2000-re huszonnyolcszorosára nőtt.⁹⁸

A rendszerváltáskor, 1989-ben a legfontosabb demográfiai mutatók értékei a következők: élvészülés: 123 ezer, halálozás: 145 ezer, természetes fogyás: 21 ezer fő, születési arányszám: 12‰, termékenységi arányszám: 1,8 gyermek/nő. Az író, mint az MDF egyik alapítója, kezdetben még abban reménykedett, hogy az első szabad nemzeti kormány ciklusának a végére, de legrosszabb esetben is 1995-re a népességpusztulását megállítjuk. Sajnos ez nem történt meg, s ebben az is fontos szerepet játszott, hogy a rendszerváltó elit 2010-ig nem sokat tett a demográfiai fordulat érdekében, sőt esetenként kimondottan rontott a helyzeten. Az író halálakor, 2010-ben a demográfiai mutatók minden korábbi értéknél rosszabbak: élvészülés: 90 ezer, halálozás: 130 ezer, természetes fogyás: 40 ezer fő/év, születési arányszám: 9‰, termékenységi arányszám: 1,25 gyermek/nő.⁹⁹ Az adatok 2011 után valamennyit javultak, de még mindig fényévekre vagyunk a népességfogyás megállításához szükséges 2,1-es termékenységi aránytól és a jelenleg hozzá tartozó évi 130 ezres születési számtól.

A szerző pesszimizmusát nemcsak a magyarság elöregedése és fogyása, nemcsak az elit érdektelensége, hanem a lakosság közönye is növelte. „Ez a pusztulás az anyaország lakosságának meglehetősen jóval nagyobbik részét – nem érdeklí.”¹⁰⁰ Fekete szerint ez a kommunista párt propagandájának a következménye, „amelynek legfőbb törekvése – a nemzeti érzés, a nemzettudat irtása, legyalázása volt”.¹⁰¹ Az írónak hasonlóan rossz véleménye volt az MSZP–SZDSZ kormányzatokról (1994–1998, 2002–2010) és benne a Bokros-csomagról is. „A Horn–Kuncze-kormány idején még a Kádár-érához képest is súlyosbodott a helyzet. Bokrosnak a gyermekes családokat sújtó megszorításai, amennyiben a születés gátlásának minősíthetők, a népiértés soha el nem évülő büntettének a gyanúját is fölvetik.”¹⁰²

(*A pusztulás okai*) A magyarság demográfiai pusztulásának Fekete szerint konkrét okai vannak, azaz az író nem hisz abban, hogy ez valamilyen külső végzetként csapna le a nyugati civilizációra és benne a magyarságra. Ez az értelmezés már csak azért sem merülhetett fel, mert a magyarság pusztulásának a mértéke sokáig unikális jelenség volt a világban.

A *Véreim, magyar kannibálok* (1992) című művében 30 oldalon, 10 alcímben és 162 pontban tárgyalja az okokat. Itt a következő alcímeket olvashatjuk: présben a család, dráguló gyermekeink, az anyaság rangfosztása, antibébi (fogamzásgátló technológiák), dolce vita (szexuális forradalom), mint lepke a fényt... (család- és gyermekellenes ideák elterjedése), a politika ellenszelében, önemésztő nyugdíjrendszer, pillanatkép (jelenérek és az individualizáció), mint oldott kéve (agónia, nemzettudat eltűnése).

Az önemésztő nyugdíjrendszert bírálva írja Fekete: „A csőd felé sodródó képtelen nyugdíjrendszer helyreigazítására tesz kísérletet Demény Pál (Population Council, New York) azzal a kifejezett céllal, hogy »visszaállítsa azt a közvetlen kapcsolatot, ami valaha fennállt a termékenységi magatartás és az öregkor gazdasági biztonságának egyéni kilátásai között«... Jól látja Demény Pál, milyen kapcsolatban van az elhibázott nyugdíjrendszer a csökkenő termékenységgel, a népességfogyással.”¹⁰³

Az *Első számú közügy* (1997) című műben a fogyás okait „ömlesztve” 10 oldalon (78–88. o.) át tárgyalja. Ezek a következők: a termelés-központú családokat felváltják a fogyasztás-központú családok, családi étellel szembeni nevelés, válások magas száma,

együttélők növekvő aránya, a gyereknevelés növekvő költségei, gyermekellenes adórendszer, gyermekellenes infláció, létbizonytalanság, munkanélküliség, anyaság rangfosztása, a magas termékenységu háztartásbeli nők arányának a csökkenése, gyerekek anyák hátrányos megkülönböztetése, karrier lehetőségek, abortuszliberalizáció, meddség, fogamzásgátlás, gyermekvállalás mint magánügy, feminizmus, szexuális forradalom, születéskorlátozás reklámja, nagycsaládosok jólétének a csökkenése, szekularizáció, alacsony szintu családi juttatások, egykés világ erkölcsi rendje, ellenséges média, gerontokrácia, kis lakásokat preferáló lakáspolitiká, gyermekellenes nyugdíjrendszer, jelenérdeku politika, fogyasztási kényszer, erkölcsi csőd, szexuális szabadosság, jövőképhiyánya, jövő kifosztása, anómia, magas termékenységu parasztság arányának a csökkenése, szülöképes korosztályok csökkenése, elvándorlás, menyasszonyexport, káros szenvedélyek, dohányzás, alkoholizmus, drog, és a nemzeti sorskérdések iránti közöny.

A jövő megrablása (2005) címü munkájában a gyermekvállalás gazdasági aspektusát állítja előtérbe. Fekete már a hatvanas évek közepén feltette a kérdést: „*Ki viselje az utódnevelés költségeit?*”, amire állítása szerint érdemi választ sohasem kapott.¹⁴ A közgazdaságtudomány klasszikusai (Adam Smith, Malthus, Ricardo) szerint a munkabér nemcsak a munkás, hanem a családjának a fennmaradását, újatermelésének a költségeit is tartalmazta. Napjainkban azonban a dolgozó férfi, illetve a kétkeresős családmódel kialakulásával a dolgozó nő is, a munkabérére kizárólag úgy tekint, mint a saját jövedelmére, amelyet jogosult teljes mértékben magára költeni. Fekete elfogadja, de mégis helyteleníti ezt a felfogást és úgy értékeli a helyzetet, hogy a modern ember meglopja a gyerekeit: „bárki magára költhette munkabérének azt a részét is, amely a feleségét, gyerekeit illetné – kivált ha nem is volt családja –, így akár megháromszorozhatta életszínvonalát.”¹⁵ Ezzel párhuzamosan a modern világban az emberek jelentős része a gyermekvállalást magánügynek tekinti, mint a bélyegyűjtést vagy a kutyatartást stb. Ha pedig hobbi, akkor ezt mindenkinek önerejéből kell finanszírozni. A gyerek tehát öncélú kedvtelés, amelyben a közösség szempontjai semmiféle szerepet nem játszanak.¹⁶ Ezt nevezi az író hobbi elméletnek, valójában ez egy liberális felfogás, ami az internacionálista jellegü kádári rendszert is áthatotta.

Fekete szerint a munkabérel kapcsolatban mindkét megfontolás jelen van a társadalomban. Vannak olyan szabályok, amelyek szerint a munkabér tartalmazza gyermeknevelés költségeit, tehát annak egy része a dolgozó gyerekeit illeti meg (lásd pl. gyermektartási kötelezettség). Ugyanakkor vannak olyan jogszabályok, amelyek szerint a munkabér teljes egészében a munkást illeti meg (a személyi jövedelmi adó is erre az előfeltevésre épül). S végül a családi pótlék, a gyermekintézmények rendszere, amely költségtérítést, illetve juttatást ad a családoknak, azt a filozófiát tükrözi, hogy a gyereknevelés olyan közhasznú tevékenység, amely megérdemli a társadalom támogatását.

Tehát jelenleg az a helyzet, hogy a társadalom és az állam elsödlegetesen magánügynek és hobbinak tartja a gyereket (aki vállalta, tartsa is el), de hasznos hobbinak, méltónak a kedvezményre, támogatásra. Ezért különböző segélyek, juttatások és támogatások címszóval valamint visszaad a gyermeket vállaló szülöknek. Feketének nem tetszik ez a megoldás; valamint az első számü közügyünket a létezés-megmaradás ügyét a szociálpolitikára taksálni annyi, mint ha a parasztember a vetömagot abból az oszúból vételezné, amit még a hombár fenekéről összesöpör.¹⁷

Szerintem mindegy, hogy mit gondoltak kétszáz évvel ezelött a klasszikusok, jelenleg az a közfelfogás, hogy a munkabér a munka ellenértéke, amit a dolgozó teljes mértékben jogosult magára költeni. Teljesen elképzelhetetlen, hogy ennek a jövedelemnek egy részét adó formájában visszavegyék a 2-3 gyereknel kevesebbet vállaló emberektől.

Ebből az következik, hogy a gyermeknevelés költségeit egy családbarát társadalomban, ahogy a megoldást keresve maga Fekete is javasolja (lásd később), elsődlegesen nem munkabéreként kell kifizetni. Ugyanis, ha a munkabérben adjuk oda az embereknek a gyermeknevelés költségeit, akkor arra kényszerítjük őket, hogy a gyermek és a jólét között válasszanak. Mivel minden újabb gyerekkel csökken a párok jóléte, ezért ez a gyakorlat a lehető legkevesebb gyerek vállalására ösztönöz. Ezt számos gazdag ország – Olaszország, Németország, Japán – példája is meggyőzően bizonyítja.

Az okok kapcsán Fekete bevezeti az F-tényező fogalmát, amely alatt a jövő generációjának az előállításához szükséges munkát, töredelmet, áldozatot, anyagi, szellemi, érzelmi, erkölcsi „ráfördítást” érti. Világos, hogy az F-faktort a felnőtt nemzedékeknek a következő generáció előállítására kell fordítania. Ha ezt nem teszi meg, akkor kizsákmányolja a jövőt, ami egy átmeneti ideig növeli az aktív lakosság jólétét, hosszútávon azonban ez az önzés kamatostul megbosszulja magát. A kevés gyereket vállaló generációk kannibál módjára a saját jövőjüket eszik meg. Ahogy Illyés Gyula mondta: »Amelyik ország évenként több embert tesz sírba, mint bölcsőbe, az nem takarít a jövőre – föleszi az egészet.«¹⁸ Világos, hogy ez a gyermekellenes társadalmi gyakorlat fenntarthatatlan.

Az író szintén visszatérően hivatkozik Theodor W. Schultzs, Nobel-díjas amerikai közgazdászra a human capital – az emberi tőke – tudós kutatójára. Schultzs szerint a nemzeti jövedelemnek mintegy 30%-át köti le a munkaerő előállításának a költsége. Ez a költség azonban nem jelenik meg az országok államháztartásában, sem a cégek költségvetésében, mert szinte teljes mértékben a szülők magánjövedelmére van terhelve: „voltaképp a munkaerőt *ingyen* kapják a munkahelyek, csak a használatáért kell majd fizetniük, annyira, amennyire. (Mintha a gépkocsit ingyen osztanák a gyárak a jelentkezőknek, a használóját csak az üzemeltetés költségei terhelnék.) [...] A képtelenül igazságtalan tehermegosztás azonos munkát végzők jövedelmében, élet-színvonalában két-három-négyszeres különbséget hoz létre, és ez csupán az anyagiak megoszlását jellemzi.”¹⁹

Itt említem meg, hogy Fekete szinte minden könyvében érinti az általa alaptörvénynek nevezett összefüggést.

„Egy axiómából indulok ki.

Az emberi lét első számú és legmagasabb rendű törvénye: az élet fenntartásának, lehetséges gazdagításának és átörökítésének parancsa, szüksége, kötelessége.

Olyan alaptörvény ez, amely tartósan az emberi-társadalmi lét semmilyen más törvényének nem rendelhető alá, viszont amelynek minden más törvényt alá lehet, sőt végső esetben alá is kell rendelni.

Áthatja ez az alaptörvény az emberi világot minden részletében. Elsődlegesen határozza meg alakítja ki, minősíti az ilyen-olyan rendező elvet, értékrendet is.

Csak jellemzésül: még az igazságos háborúnak, a szabadságharcos véráldozatoknak, a mártírhalálának is egyedül az ad értelmet, ha egyesek halála mások – a közösség – életét szolgálja, az élet fennmaradását, magasabb szintű kiteljesedését, átörökítését.²⁰

Ez az alaptörvény tehát azért fontos, mert belőle levezethető a helyes és a helytelen családpolitika, sőt általában a politika jó és rossz iránya is.

(*A fogyasztás következményei*) E témával kapcsolatban a legjobb, amit tehetek, hogy idézem Fekete rövid összefoglalását:

„Olyannyira nem számol a közgondolkodás az előregedés következményeivel, olyan bűnösen hallgat erről a sajtó [...], oly mértékben lapít a *szaksajtó*, hogy ömlesztve ide kívánczik a részben már említették s nem említették summázata.

1. Az elvénülés, a »szürke veszedelem« maga is következmény: a tartósan elégtelen születéseké. [...] 2. Romlik a termelők és az eltartottak aránya, vele együtt az életszínvonal – a realbér, a reálnyugdíj csökken –: *a hasonló színvonalú, szervezetszerű gazdaságokhoz képest*. 3. Az előregedés arányában nő *a társadalmi rezi*. 4. A külpiacon folyamatosan romlanak a cserearányok. 5. Lohad a vállalkozó kedv, elgyávul a kezdeményezés, gyengül, sorvad az innováció. 6. Szűkül a »merítőbázis«, ritkulnak a tehetségek. 7. Nyomott, szorongó, rossz a társadalmi közérzet. 8. Kődbe vesznek a távlatok, s az »éljük a mának« szemlélet uralkodik el. 9. Az öregek érdekérvényesítésének sokkal jobbak az esélyei, akár a fiatalok – de kiváltképpen a még ezután születők – rovására is. 10. A demográfiai vákuum, jórészt demográfiai túlnyomás közepén – a nemzeti lét, fennmaradás veszedelme. 11. Vendégmunkások áradása az elkerülhetetlen gondokkal, feszültségekkel, veszedelmekkel. 12. Terjed, megerősödik az új élősködési forma: a jövő fogyasztása kizsákmányolása, megrablása. 13. Hosszú távú kölcsönök, eladósodás – a gyerekek és az unokák terhére. 14. A nyugdíjaskorúak és a már nyugdíjaztatásukra készülődők többségbe kerülnek a szavazópolgárok közt. 15. »Az infrastruktúra egy főre jutó költségei megnövekednek.« 16. A közösség, az etnikum lélekszáma folyamatosan csökken, majd elvesztve tartását, hirtelen omlik össze, esik szét. 17. A halálozás aránya egyre tovább nő az elvénülő társadalomban, a születésszám egyre tovább csökken. 18. A teljes pusztulás.²²¹

Fekete már 1973-ban felismeri, hogy a népességfogyás sokkal alattomosabb veszedelem, mint a túlnépesedés.

„A fogyás azért alattomos, mert az első tizennyolc-húsz évben, amíg a társadalom »megtakarítja« a meg nem született gyermekeket illető anyagi és időbeli ráfordítást [...] jelentősen növeli az életszínvonalat, az étvágyat, az igényeket. [...] De utána harmincöt-negyven évig kell ezért a rövidlátásért uzsorakamattal fizetni; sőt pontosabban ötvenöt-hatvan évig. Például azok, akik 1972-ben hiányoztak a társadalmilag szükséges újszülött létszámból, a termelők létszámából is hiányozni fognak 2032-ig. Azért is alattomos veszedelem a fogyás, mert ha sikerülne is elérnünk a demográfiai optimumot, ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy tizennyolc-húsz évig állandóan nő a gyermekkorosztályok eltartási terhe, ugyanakkor, amikor az előregedés miatt évről évre állandóan nő a nyugdíjas korosztályok eltartási terhe is. És ugyanebben az időben állandóan csökken a termelő korosztályok létszáma, amelyeket így kétoldali növekvő terhelés nyomaszt. Az optimális születési szám első kedvező hatása csak tizennyolc-húsz év múlva jelentkezik és csak attól kezdve enyhül a kettős eltartási teher nyomása, de még további harmincöt-negyven év kell hozzá, amíg a teljes egyensúly helyreáll.»²²²

Európa öngyilkossága (2007) című könyvét a következő sorokkal fejezi be:

„Hová züllött 1956 csudálatos népe...

Két-három békés évtized alatt ez a lakossággá züllesztett nemzet több magyar lelket gyilkolt ki a világból, mint ezer év háborúban együttvéve összes ellensége: tatár, török, német, orosz. Minden hiába? Azt az iszonyú erejű sodrást, amely a pusztulás partjára lökött bennünket, már lehetetlen fékezni, megállítani?

Ha így van, akkor számunkra a tisztességnek, a becsületnek egyetlen útja maradt: A Lehetetlen ostroma.²²³

(„*Kétpártrendszerünk*”) A jövő kizsákmányolása, vagyis a szükséges mértékű reprodukció hiánya elsősorban a társadalom objektív (fizikai-biológiai) világában zajló jelenség, mégis mint minden társadalmi jelenség, ez is át van itatva szubjektív hittel, érdekekkel

és ideológiával.²⁴ Az írónak az alacsony születésszámok miatt érzett aggodalmát a hivatalos politika elutasította, sőt egyesek fasizmusnak minősítették. Ezzel kapcsolatban Fekete folyamatosan panaszodik.

„Népesedési csődhelyzetünk feloldásának talán a legnagyobb akadálya mindmáig az a fobia, melyet jó negyven éven át programoztak be a szívekbe és az agyakba: aki büszkén vallja magáról, hogy ő magyar, azt nyilván megszállták ordas eszmék, a nacionalizmus leprája emészti. S ha még ráadásul orvul azt is számolgtatja magában, hányan születnek, hányan halnak meg, az már a totális fasizmus.”²⁵

Fekete a népesedési helyzetet értékelve az emberi élet közösségi formáinak elpusztításában érdekelt életellenes erőt tételez fel.

„Közéletünkben a forradalom óta két erő – ha úgy tetszik két »párt« – küzd egymással; az egyik az életé, a *megmaradásé*, a másik – akarva-akaratlan, tudva-tudatlan – a *pusztulásé*. E két pólus köré rendeződnek – itt nem csupán a népesedésről van szó! –, e pólusokra tájolódnak az ilyen-olyan hatalmi törekvések, politikai, ideológiai tusakodások, manipulációk, a gazdaság, a kultúra szövedékei a parttalan közélettől a tíz millió magánéletig.”²⁶

Az életellenes erők általában szorgalmazzák: az egynemű párok házasságát és az örökbe fogadást, valamint a drog legalizálását. Az alkoholizmus és a dohányzás is életellenes, ez azonban nem ad alapot arra, hogy tovább terjesszük az életellenes viselkedési formákat, mondja Fekete. Természetesen a művi abortusz liberalizálása is életellenes, amelyek eredménye nemcsak a legyilkolt magzat, hanem a meddővé váló és pszichoszomatikus betegségektől szenvedő anya is.

Életellenes az adórendszerünk, mert megadóztatja a szülőt minden gyermeke után. A Horn-Bokros időkben megvonták a gyermekeket is megillető, személyenként a lakás 25 négyzetmétere érvényes adómentességét. Életellenes a nyugdíjrendszerünk, amely öngyilkos érdekviszonyokat kényszerít a társadalomra. Egyrészt törvényes szankciókkal biztosítja a jogot az öregkori ellátásra–eltartásra, másrészt a legkevesebb figyelmet sem fordítja az utódnemzedék előállítására. Sőt önpusztító ellenérdekeltséget teremt, mivel képtelen felismerni, hogy a nyugdíj nemcsak a javak, hanem az emberek újratermelésén is nyugszik.

Életellenes a média. Ezer évig a család szocializálta a gyermeket, most a média. Az a média, amely valamilyen oknál fogva eleve család- és gyermekellenes. Életellenes a szekularizáció, a jólét, kényelem, és szórakozás-élvezkedés, a pillanatnyi érdek előtérbe kerülése és a sor hosszan folytatható. Az életellenes oldal minden tevékenysége arra utal, hogy a hagyományos értékeket beleértve a népet, illetve a nemzetet is elpusztítsa, gondolom ezért is nevezi őket Fekete életelleneseknek, és fordítva.

Nem teljesen világos, hogy pontosan mire vagy kire gondol Fekete, amikor ezt a két „pártot” megkülönbözteti: pronatalistákra vagy antinatalistákra, tradicionalistákra vagy modernekre, keresztényekre vagy szekuláris emberekre, nemzeti oldalra vagy globalistákra, illetve ezeknek a dichotómiáknak a kombinációjára? A következő két idézet talán segíti a megértést.

„Ezek a példák is jelzik, hogy a korunkbeli doktriner mánia – többnyire »liberális« áruhában – a jog nevében támad: a jogrendbe igyekszik beépíteni, emberi alapjoggá avatni az életellenest, hogy bíróság elé citalhassák – teszem azt a »diszkrimináció« vagy a »gyűlöletkeltés« vádjával –, aki a joggá felkelt abszurditást az élet védelmében visszautasítja. (Mintha a szabad fertőzés jogával ruháznánk fel az AIDS-es beteget, aki feljelenthetné, büntethető perbe hívhatná az ellenállót, mondván: megsértette emberi jogait.)”²⁷

Ezek szerint az életellenes oldalt a liberális áruhába öltözött doktriner jogvédők képviselik. Másrészt hivatkozik a globalizációra és pénztökére mint az életellenes oldal főszereplőjére, szemben az organikus (vagyis nemzeti) tőkével.

„A pénztőke a befektetések gyors megtérülésben érdekelt, és ádáz ellensége az emberi tőkébe történő befektetésnek, tehát a saját utód nevelésének, mondván: túl drága befektetés és sokáig kell a megtérülésére várni, a szegény túlszaporodó országokból viszont várakozás nélkül és ingyen beszerezhető munkaerő, bármilyen mennyiségben. Lelkesen támogatja ezt számos baloldalinak nevezett párt és a liberális tömegtájékoztatók eszmei terrorja, mely szerint az őshonos lakosság lélekszámának, anyanyelvének, kultúrájának, továbbadását védelmezők eleve »rasszisták«, »fasiszták« »idegengyűlölők«.”²⁸

Sokan axiómaként kezelik, hogy a kortárs liberalizmus, vagyis a neoliberalizmus a nemzetközi nagytőke érdekeit képviseli a politika és az ideológiai világában. Ezért e két entitás közötti kapcsolat érthető. Adós marad viszont a válasszal a szerző, hogy a baloldal miért támogatja ezt a programot és a mögötte álló pénztőkét. Joggal tételvezhető, sőt a nyugat-európai tapasztalatok is azt mutatják, hogy a tömeges betelepítésből származó veszélyek, kockázatok és károk először az őshonos szegényeket sújtja. Mindenesetre az életellenes oldal gyűjtőpontjában a nemzetközi nagytőke és a globalizmusban érdekelt erők állnak. De ki áll a másik oldalon, az élet oldalán? Ideáltipikus esetben a nemzetállam. Az esetek döntő többségében azonban a globális erők által korrumpált komprádor politikai elit az államot is a másik oldalra pozicionálja. Így az élet, a nép és a nemzet pártjának gyűjtőpontjában nem marad más, csak néhány nemzeti érzelmű gondolkodó és író.

Az idősödő Fekete egyre nyiltabban beszél arról, hogy a népességfogyás mögött szándékosság áll. Szinte minden könyvében idézi a náci Himmlernek az OST fedőnevű tervét, amely az orosz nép jövőjének aláaknázására készült. „»Az orosz területek lakosságával kapcsolatos német politikának az lesz a célja, hogy keresztülvigye, hogy az orosz születési arányszám jóval alacsonyabb legyen, mint a németeké.«²⁹ Ezért, mondja a náci terv, olyan politikát kell folytatnunk, amely a lakosság csökkentésére irányul. Ennek érdekében a lakosság között el kell terjeszteni, hogy káros a sok gyerek, a gyereknevelés anyagi áldozattal és egészségügyi kockázatokkal jár. A fogamzásgátló szereket népszerűsíteni kell, az abortuszokat a legcsekélyebb mértékben sem kell korlátozni, nem kell támogatni a törvénytelen gyermekeket, nem kell adókedvezményt adni a sokgyermekeseknek, sem pénztámogatást. »Számunkra, németek számára az a fontos, hogy elerőtlenítsük az orosz népet... Ezt a célt a felsorolt eszközökkel érhetjük el...«.”³⁰

Fekete, ha kérdés formájába, de mégiscsak azt sugallja, hogy az 56-os forradalom után erre a tervre alapozott a honi népesedéspolitika. Az *Első számú közügyben* „A népiertás honosított változatai” című részben szintén csak sejteti, hogy a kádári rendszer, majd az őt követő szocialista-liberális kormányzat szándékosan népességritkító politikát folytatott. Máshol ezt a véleményét direkt módon is megfogalmazta.³¹

(*Mi a megoldás?*) Fekete a demográfiai témájú könyvei végén rendre nekifut ennek az alapvető kérdésnek is. A *Véreim, magyar kannibálok*, című kötetének a végén (337–340. o.) először is felteszi a kérdést, „van-e megoldás egyáltalán?”³² Fekete elutasítja azt a véleményt, hogy a „népesedési folyamatokat nem kell és nem is lehet befolyásolni, még ha azok kedvezőtlen irányokba haladnak is.” Hiszen valójában a rendszer durván és erőszakosan befolyásolja a gyermekvállalást „a jövedelemelosztással, az adóztatással, a minden tudományos alapot nélkülöző, képtelen nyugdíjrendszerrel stb. stb...”³³

„A népesedés befolyásolására két példát közvetlen szomszédságunkból: Csehszlovákia, Románia. Tényekkel bizonyítható, hogy nyilvánvalóan és nagyon lényegesen alakítja a születésszámot a népesedéspolitika mindkét alapformája:

csehszlovák, amely a gyermekes családok terheinek közösségi átvállalásával, az anyák helyzetének a könnyítésével stb. igyekszik serkenteni a szülési kedvet, és a román, amely kényszerintézkedésekkel – igazán nem vonzó módon – befolyásolt.”³⁴

Fekete hivatkozik az amúgy az ő javaslatára bevezetett GYES-re is, amely nyilvánvalóan javított a születési számokon. Továbbá beszámol a franciaországi és svédországi eredményekről, ahol különböző támogatásokkal, pl. jövedelemadó-kedvezményekkel, családi pótlékkal stb. szintén emelték a gyermekvállalási hajlandóságot.

A lehetséges megoldási javaslatok sorát a főhivatású anyasággal kezdi.

Ez „lehetővé tette volna, hogy három vagy több gyereküket gonddal-szeretettel nevelő anyák megfelelő fizetéssel, nyugdíjjogosultsággal gyermekeik mellett maradhassanak. Közgazdasági vizsgálatok kimutatták, hogy a *főhivatású anyaság* intézménye sokkal-sokkal kevésbé terhelné a költségvetést, mint az ugyanolyan gyermekszámot ellátó gyermekintézmény, sőt a munkaerőmérlegen is javítana.”³⁵

Meg kell említenem, hogy a könyv kéziratát a szerző 1989-ben zárta le, azóta az ország a demográfia helyzete sokat romlott. Ebből adódóan, számításaim szerint a hivatásos anyaság, legalábbis önmagában ma már csak akkor jelentene megoldást, ha a főállású anyák legalább öt vagy annál több saját gyereket nevelnének fel.

Fekete kitér az anyasági nyugdíjra, amely azoknak az anyáknak járna, akiknek három vagy több gyermeke rendszeresen dolgozik. Ez a javaslat a társadalmi igazságosság szellemével összhangban megpróbálja kompenzálni azokat a sokgyermekes anyákat, akik óriási költségek mellett több fiatal is munkába állítottak. A szerző megemlíti még a bedolgozás korszerűsítését, és megszabadítását a szemérmetlen kizsákmányolástól; továbbá a rövidített munkaidőt az anyáknak.³⁶ A jelenlegi szöhasználat szerint az előbbi a távmunkára, míg az utóbbi a rész munkára utal. Végül Fekete hangsúlyozza a családi életre való nevelés fontosságát is.

A szükséges tennivalók legrövidebb összefoglalását a *Vitairat a jövőről* (1990) című munkájában olvashatjuk. Ezt a kéziratát még a rendszerváltás előtt (1988-ban) zárta le. Itt is az a legjobb, ha magát az író idézem, csak helykímélés céljából a bekezdéseket gondolatjellel helyettesítem.

„– A családok növekvő arányban közvetlenül kapják meg a gyermekek nevelésének alapvető költségeit, a jövedelemelosztás új rendje szerint, amely a munka szerinti jövedelmet és a *még nem dolgozók* ellátásának költségeit elkülöníti, ez utóbbit a gyermeket ténylegesen nevelő családokhoz közvetítve. – Olyan új nyugdíjrendszer kidolgozására van szükség, amely tekintetbe veszi a felnevelt, dolgozó gyermekek számát is. – A gyermek- és családellenes jövedelmi adórendszer gyökeres átalakítása gyermek- és családpártivá. Minden családtagot illesse meg a társadalmi minimum adómentessége. – A különösen kártékony lakáspolitikát meredek fordulattal családpártivá kell fejleszteni, ellensúlyozva például a nagycsaládok és a család alapító fiatalok eleve hátrányos helyzetét. – Az iskolában, a tankönyvekben, a mindennapi tájékoztatásban a népesedési kérdéseket az évezredes erkölcsi törvények, az élet tisztelétének szellemében fogalmazzák meg. Vissza kell szerezni az anyaság rangját, becsületét. A »főhivatású« anyaság intézményesítése. Elismerni a gyermeknevelést értékteremtő »produktív« – munkának. – Teljes *szabadságot* a felvilágosításnak a magzatgyilkos abortusz visszaszorítására. – Ne gátolják a nyílt, valós tájékoztatást demográfiai kérdésekben, s a vele kapcsolatos tudományos munkát ne rendeljék alá rövidlátó napi politikai érdekeknek. – A jövő első számú és legfontosabb tényezője a népesedési helyzet, az ehhez kapcsolódó ügyekben név szerinti szavazással a döntsön az

országgyűlés. – A törvényhozó és a végrehajtó hatalom a legmagasabb szinten hozzon létre kellő intézkedési hatáskörrel rendelkező szervet az átfogó népese-
déspolitika megvalósítására.

És így tovább és így tovább...

Felelősséggel írom le: minden *objektív* feltétel megvolna ahhoz, hogy kitör-
jünk a rossz irányú sodrásokból, a bűvös körökből.

A *szubjektív* feltételek hiányoznak egyelőre.³⁷

Az *Első számú közügy* (1997) című könyv „Mít lehet tenni?” című alfejezetében a szerző először is azt hangsúlyozza, hogy az orvoslás nem támaszkodhat tüneti kezelésre. „Az oszlásnak indult, halálos beteg társadalom csak olyan merész szerkezeti átalakításokkal gyógyítható, amelyekre sem a kapitalizmus, sem a terhes emlékü »szocializmus« nem szolgál alkalmazható mintákkal.” Új utat kell keresnünk és ez nem idegen a magyarságtól, hiszen 1956-ban és 89-ben is képesek voltunk újat adni a világnak.

Ezután a szocializáció problémáját tárgyalja. Rámutat arra, hogy a társadalmak leghatalmasabb és bőven termő energiái a nevelésben, a szocializálásban rejlenek. „Csodákat termő hatalom, tér és idő leküzdhető vele.” Másrészt a megfelelő szocializáció elmulasztása, ahogy történt a szocializmusban, minden fertőzés legjobb táptalaja. A hajdan első helyen szereplő fő tantárgyat a „*vallás- és erkölcsstant*” kiirtották az iskolai tananyagokból, s nem helyettesítették semmivel, ami a diákokat az emberi együttélés, viselkedés, tisztesség elemi szabályaival normáival megismertette volna. Így nőttek fel szociálisan analfabéta generációk, és ma már nekik kellene szocializálni a saját gyermekeiket.³⁸

Ezt követően az anyaság szerepének helyreállítását javasolja. Mint írja az „emancipáció feminista ihletésű változatai rendre kihagyják üdvözítő képleteikből az anyaságot. Kihagyják, kifelejtik vagy éppenséggel kiátkozzák.” Fekete szerint ez az út nyilvánvalóan csőd, zsákutca és a biztos pusztulás, hiszen a csökkenő gyerekszám minden társadalmat összeroppant. „A feminizmus elhitte – és sokakkal elhitette –, hogy a férfiak fontosabb szerepet töltenek be a társadalomban, mint a nők. Ebbe az otromba tévhitbe fog belepusztulni az európai civilizáció.” Az író a megoldást az anyaságot középpontba állító emancipációban látja. Szerinte a társadalmat úgy kell felépíteni, hogy annak centrumában „az anya senkire át nem ruházható, létfontosságú szerepének” kell állnia.³⁹

„Más szóval: az az új munkamegosztás, az az új családmodell, az az emancipáció válik életképessé, és csak is azt igazolja majd a történelem, amelyben a nők szívesen és önként vállalják (társadalmi átlagban) legalább két-három gyermek születését és – az új munkamegosztás valamely változata szerint – a rájuk eső részt a gondozásból, a felnevelésből.”³⁴⁰

Tehát Fekete a feminista jellegű emancipációval szemben egy anya-centrikus emancipáció mellett érvel. Felfogása szerint a modern társadalomban a gyermekét nevelő anya munkája a legfontosabb.

A szerző igazságos tehermegosztást követel. Elutasítja mindazokat az elméleteket, amelyek szerint a gyermekvállalás és nevelés magánügy (hobby), miközben az öregek ellátását mindenki közügynek tekinti. Ez a helyzet egy képtelen ellentmondáshoz vezet: „milyen alapon tekinthetjük közügynek az öregek ellátását-eltartását, a honvédelmet, magát a termelést, ha azoknak a megszületést, táplálását-ruházását, fölnevelését, akikre *mindez a kötelezettség hárul*, teljességgel magánügynek, magánügynek tekintjük.”³⁴¹ Elutasítja azt a szociálpolitikai megközelítést, amely igyekszik javítani a családok helyzetén, feltéve, hogy jut rá pénz. Hasonló szellemben bírálja az aktuális és öngyilkosnak minősített nyugdíjrendszert és általában a szülést gátló tényezőket. „Sürgősen meg kell zaboláznunk a *leleményes erőszakot*, mely azzal »befolyásolja a népesedési folyamatokat«, hogy az anyaságot, a gyermek vállalását, gondos nevelését szemérmetlenül durván *bünteti*.”³⁴²

Tehát Fekete úgy látja, hogy demográfiai „lerobbanásunk” technikai szempontból könnyen orvosolható, mivel elvileg megteremthető egy olyan elosztási rend, ahol a fiatalok abban érdekelték, hogy sok gyereket vállaljanak. A megoldáshoz szükséges társadalmi és politikai akarat hiánya miatt a helyzet azonban mégis reménytelen. Ugyanis a nagyobb létszámú új generációk eltartása jelentős áldozatot kíván nemcsak a szülőktől, hanem az egész társadalomtól. Ezt a plusz áldozatot azonban az emberek nem akarják vállalni és ebből következően a politika, különösen a demokratikus versenyben levő politikai pártok nem merik meghozni az ehhez szükséges népszerűtlen intézkedéseket. Gazdasági növekedés esetében a helyzet valamivel egyszerűbb, hiszen ekkor úgy lehet pluszjövédelmet adni a gyereket vállaló családoknak, hogy senkinek sem kell csökkenteni a jövedelmét. Ebben az esetben már lehet népszerű politika a gyereket vállaló szülők támogatása. A kormányfő 2019-es évértékelőjén bejelentett hétpontos családvédelmi akciótérv is népszerű a társadalomban.

(Túlnépesedés és bevándorlás) Míg a fiatal Fekete a demográfiai összeomlást egy speciális magyar, addig időskorában már európai problémaként kezeli (lásd Európa öngyilkossága, 2007).

„A XXI. században meghatározó szerephez – meglehet főszerephez – juttatja a népesedés kérdéskörét. Mális az egész világra kiható, merőben új helyzetet teremtett egyfelől a népességrobbanás, másfelől a civilizált országok népességének növekvő iramú fogyása és elvénülése”.⁴³

Fekete mindkét folyamatot problematikusnak látja, de érdeklődése magyarként és európaiként nyilvánvalóan az utóbbira irányul.

A túlnépesedéssel kapcsolatban két könyvében is megtalálható a következő szöveg.

„A demográfiai robbanás felfogható agresszióknak is: hosszú távú támadó hadművelet a világ újrafelosztásáért. ... S a megtámadott, szorongatott fél még abból a csapdából sem menekülhet, hogy humanitárius okból neki kell elhárítania a túlszaporodókat – legkivált szerencsétlen gyerekeiket – fenyegető éhhalált, hogy tehát azok a súlyos következményektől mentesülve továbbra is túlszaporodjanak.”⁴⁴

A vénülő civilizált világ persze válaszolhat a demográfiai vákuumra bevándoroltatással, de ez két ok miatt is problematikus. Egyrészt Fekete nem hisz a homogén és egynyelvű emberiségben.

„Nem hiszem, hogy van olyan »legfelső« foka az emberi fejlődésnek, amelyen, mint minden addigi törekvések végcélja: a leegyszerűsödés, az egyneműség, a homogenitás végleges formát ölt. Noha minden nagy étvágyú hatalom szívesen elábrándozgat ilyen szélcsendes végállomásra. Amelynek persze, ő az állomásfőnöke.”⁴⁵

Másrészt Fekete abban sem hisz, hogy az előregedő civilizált világ képes lenne integrálni a beáramló fiatalokat.

A szegény világ népességrobbanását, amely évente 80-90 milliós növekményt is jelent, a civilizált világ semmiképpen sem tudja befogadni, ráadásul még a befogadott kisebbséget sem tudja asszimilálni. „Legyengülve, elvénülve arra már semmi esélyük, hogy asszimilálják az életerős, fiatal beáramlókat”.⁴⁶ A tömeges bevándorlás egy kezelhetetlen etnikai aknamezőhöz fog vezetni, amelyen „hamarabb lesznek áldozatok a vénülő, ritkuló befogadók, mint a betelepülők, akik fiatalok, életerősek, s *szaporák*”.⁴⁷

Az író szerint „nagyobb veszedelem az emberiségnek a civilizált népek jövőfogyasztása, elvénülése, lassú fogyása s az így támadt demográfiai vákuum, mint az ugyancsak súlyos következményekkel fenyegető túlszaporodás.”⁴⁸ Már csak azért is, teszi hozzá,

mert ez a probléma rendre kimarad az emberiség létét fenyegető veszedelmek leltárából. Példa erre a Római Klub jelentéseinek a többsége. Itt is vannak azonban olyanok, örven-dezik Fekete, akik a nemzetek előretörésével számolnak.

„Mások éppen fordított irányú menetrendet jósolnak. Jay Forester például A gazdasági növekedés új távlatai című a Római Klub megbízásából készült tanulmányában, szemben a világot egységbe gondoló, és az emberi túlélésre globális programokat fölvezető elképzelésekkel, kifejti: »megoldások csak nemzeti szinten születhetnek, mivel csak a nemzeti intézmények rendelkeznek a cselekvéshez a szükséges hatalommal«. A világ számára is az lesz a megoldás »ha minden egyes nemzet saját földrajzi eltartó-képességhez igazítja igényeit«. A megoldás ilyenfajta megközelítése legfejlettebb országok számára valóban a legfájdalmasabb, hiszen »a legtöbb ipari ország jó ideje földrajzi lehetőségét meghaladó színvonalon él«.

Naisbitt a Megatrendekben kifejti: »A mindennapi életet tekintve... amint egyre inkább kölcsönös függésekre felépített globális gazdasággá válunk, jómagam a kulturális és a nyelvi öntudat reneszánszára számítok. Röviden: a svédek svédebbé válnak, a kínaiak még kínaiabbakká, ami pedig a franciákat illeti – segítsenek a mennyeciek – franciábbakká.«⁴⁹

Végül idősebb pályatársának a mondatait felhasználva mondja: „»A történelem népekben él, és népekben gondolkodik – írja Német László –, népével az egyén földi hallhatatlanságának is vége: semmiféle nemzetközi megváltás nem mentheti meg a rajtunk átszálló életet a jövőnek, ha a népnek, melyben atomok voltunk, magva szakadt.«⁷⁵⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fekete Gyula: Vitairat a jövőről. Koszmosz Könyvek. Budapest, 1990.
 Fekete Gyula: Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992.
 Fekete Gyula: Első számú közügy. Balaton Akadémiai könyvek. Balatonboglár, 1997.
 Fekete Gyula: A jövő megrablása. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2005. (Népfőiskolai Füzetek 8.)
 Fekete Gyula: Európa öngyilkossága. Trikolor Könyvkiadó, Budapest, 2007.
 Magyarország a XX. században, II. kötet. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/221.html>
 KSH: Népeesség, népmozgalom (1900–) 2018. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html?down=865

JEGYZETEK

1	Magyarország a XX. században.	8	A jövő megrablása, 5. o.
2	KSH, 2018.	9	KSH, 2018.
3	Európa öngyilkossága, 44–45. o.	10	A jövő megrablása, 5. o.
4	Bor Ambrus: Tizenhárom ezrelék. Kortárs, 1963
5. sz. 721–731. o., ill. Bozóky Éva: Magánügy
vagy a köz gondja? Élet és Irodalom, 1964. január
11. 7–8. o.	11	A jövő megrablása, 6. o.
5	Első számú közügy, 9. o.	12	Európa öngyilkossága, 253. o. (Egy 2001-es pub-
likáció alapján.)
6	Bor Ambrus: Több kenyér – kevesebb gyerek?
Élet és Irodalom, 1963. december 14. 5. o.	13	Véreim, 324. o.
7	Véreim, magyar kannibálok! 317. o.	14	A jövő megrablása, 7. o.
		15	A jövő megrablása 7–8. o.
		16	A jövő megrablása, 8. o.
		17	A jövő megrablása, 10. o.

18	Idézi Véreim, 314. o.	33	Véreim, 337. o.
19	A jövő megrablása, 17–18. o.	34	Véreim, 337. o.
20	Európa öngyilkossága, 66. o. (1974-es publikáció alapján.)	35	Véreim, 339–340. o.
21	Véreim, 335–336. o.	36	Véreim, 340. o.
22	Európa öngyilkossága, 45. o. (1973-as publikáció alapján.)	37	Vitairat a jövőről, 145–146. o.
23	Európa öngyilkossága, 323. o.	38	Első számú közügy, 101–103. o.
24	A jövő megrablása, 7. o.	39	Első számú közügy, 104. o.
25	A jövő megrablása, 6. o.	40	Első számú közügy, 104. o.
26	Első számú közügy, 25–26. o.	41	Első számú közügy, 107. o.
27	A jövő megrablása, 12–13. o.	42	Első számú közügy, 115. o.
28	A jövő megrablása, 15–16. o.	43	A jövő megrablása, 5. o.
29	Első számú közügy, 12. o.	44	Európa öngyilkossága, 275. o. (1992-es publikáció).
30	Első számú közügy, 13. o.	45	Első számú közügy, 68. o.
31	Európa öngyilkossága, 212–214. o. „Profi népírtás” című részlet (1996-os interjú).	46	Európa öngyilkossága, 275. o.
32	Véreim, 337. o.	47	Európa öngyilkossága, 315. o.
		48	Európa öngyilkossága, 275. o.
		49	Európa öngyilkossága, 156. o.
		50	Európa öngyilkossága, 156. o.

Három különleges helyzetű terület – A migráció szabályozása Hongkongban, Makaón és Tajvanon

(Három különleges helyzetű terület) Hongkong és Makaó 1997-ben és 1999-ben váltak a Kínai Népköztársaság Különleges Igazgatási Területeivé, megőrizve független kormányzati és gazdasági rendszerüket. A kínai és brit tárgyaló felek 1984-ben állapodtak abban, hogy Kína 1997-től ötven éven át garantálja Hongkong számára a függetlenség ezen elemeit. Kína és Portugália 1987-ben egyeztek meg nagyon hasonló feltételekről Makaót illetően.¹ Tajvan 1945-ben jött létre önálló államként, s 1971-ig az ENSZ-ben képviselte Kínát. Ekkor azonban kiszavazták a Népköztársaság javára,² s 2019-ben már csupán 16 tagállammal tartott fenn kapcsolatot. Mindettől függetlenül önálló kormányzattal és gazdasággal rendelkezik, és ha nem is formálisan, de a legtöbb állammal kapcsolatot tart fenn. Mindhárman önálló migrációs politikai rendszert működtetnek, annak minden vetületével, különös tekintettel a Kínai Népköztársaságra és a közöttük zajló népességmozgásra, ami sokszor igen ellentmondásos helyzetet idéz elő.

Nehéz értelmezni ennek a három területnek a régióban betöltött szerepét is, hiszen az annyiféle szempont szerint lehetséges. A jelenlegi tartalmi elhelyezés nem kíván semmilyen politikai nézetet tükrözni, csupán a térség lehetséges összetevőiként reflektál rájuk. Földrajzi és demográfiai értelemben igen csekély a három szereplő súlya, egyszerűen azért, mert együttes területük sem éri el a 40 ezer négyzetkilométert, vagy mert lakosságuk alig több mint 31 millió fő, s egy csöppnyi Hongkongnak hogyan is lehetne befolyása a nagy Kína kormányzati politikájára?³ Ha pedig inkább gazdasági súlyukat vennénk figyelembe, s együttes GDP-jük – ami hozzávetőleg másfél milliárd dollár – számítana térségi helyzetük megítélésében, akkor már jelentősebb tényezők lehetnének annak formálódásában. Olyan kérdéseket is feltesznek időnként, hogy hatással van-e Hongkong és Makaó évszázados tartományi történelme során kialakult demokratikus intézményrendszere, gazdasági berendezkedése és gondolkodásmódja Kína fejlődésére, politikai döntéshozatali mechanizmusára? Kifejezhető-e egy ilyen modernizáció a migrációs politika alakulásával? És végül: van-e a régiót átalakító, befolyásoló, vagy csupán megosztó jelentősége annak, hogy Hongkongban és Makaón sajátos világ alakult ki az elmúlt másfél évszázadban? Ugyan ezek a kérdések Tajvannal kapcsolatban is, annyival kiegészülve, hogy vajon a két ország kapcsolata hatással van-e a térség, s a világ egyik legfontosabb államának belpolitikájára? III. a geopolitikai feszültség, amit Tajvan helyzete kelt és a modernizáció között van-e dinamikus viszony hosszú távon? Egyes területeken egyértelműen megmutatkoznak az ilyen irányú változásoknak a jelei: már az 1978-as fordulatot követően láthatók voltak Hongkong hatásának nyomai a gazdaság kapitalista átalakulásában,⁴ s a visszacsatolás után egyértelműen kitűnik a Népköztársaság bankrendszerére gyakorolt befolyása.⁵ Mára világosan látszik, hogy a Kína által a két városra gyakorolt növekvő befolyása és az ettől való, jól ismert félelmek, nem csupán egy egyirányú folyamat, hanem a kapcsolatnak van egy kevésbé ismert másik oldala is.

(*Hongkong és Makaó*) A politika működését befolyásoló tényezők azonban sokkal nehezebb területet jelentenek az elemzés számára. A közvetlen döntéshozatalra ugyanis aligha lehet hatással Hongkong. 2003-ban, a tervezett nemzetbiztonsági törvénykezés ellen tiltakozó félmillió embernek is csupán a hongkongi végrehajtó bizottság elnöke, vagyis a főkormányzó két évvel későbbi lemondását sikerült kicsikarnia.⁶ A nyolcvanas évek gazdasági összefonódása óta azonban Dél-Kína, különösen Sencsen tartománya egyértelmű politikai példát talált Hongkongban. A közvélemény egyre nagyobb nyomást gyakorolt a gazdaságot érintő törvényhozásra, s annak alakításához a gazdag város szolgált modelltül.⁷ A Népköztársaság, már csak méreténél fogva is szükségszerűen kialakult területi dezintegrációja is szerepet játszik abban, hogy a tartományi vezetések szemlélete eltérhet a központtól. Az ilyenfajta, alulról induló hatásoknak ráadásul sohasincs egyszer s mindenkorra vége, még akkor sem, ha alkalmasint sikerülne gátját vetni felülről. Minél többen élnek ugyanis kisebb-nagyobb időt Hongkongban, annál nagyobb a beszivárgó tapasztalat befolyása a Népköztársaságban, s ekképpen a két terület közötti növekvő migráció egyben tovagyrűző politikai hatást is generál. Azok a vezetők, akik korábban csak a bizonytalanság és instabilitás forrását látták Hongkongban, az ott töltött szolgálatauk után már inkább a politikai pluralitás pozitívumait emelik ki.⁸ Elég csupán az „egy ország, két rendszer” megoldásra gondolnunk, hogy máris egy alkotmányos hatást érzékelhessünk, Hongkong demokráciájának fejlődése hatással van Peking politikai szemléletére is. Persze a reakciónak általában látványosabb elemei a nemzetbiztonsági kockázatként értelmezett „felforgatás, rendbontás és szeparatizmus”, mely szigorúbb beavatkozást kényszerít ki Kína részéről. A 2014-ben kibocsájtott nyilatkozat arról, hogy Kína átfogó joghatóság Hongkong fölött, egyértelmű példája ennek.⁹ A tüntetések fő szervezőit 2019-ben ítélték el, s nemsokkal később máris hatalmas tömegek tüntettek a bevezetni kínált kiadatási szabályozás ellen. Az oktatás nemzetivé tétele és az ellene zajló harc, mely agyimosásként értelmezi annak bevezetését Hongkongban, vagy a kormányzó közvetlen hongkongi választásáért folytatott küzdelem a másik oldalról csupán aktuális konfliktusok egy létező demokratikus szemlélet és a diktatúra között.¹⁰ Az előbbi azt jelenti, hogy hangot ad véleményének, míg a diktatúra lényege, hogy nincs ilyen vélemény-közvetítő mechanizmus. Az előbbi tehát elsősorban akkor lesz hatással, ha mint magatartásminta példaértékűvé válik a Népköztársaságban, s ekképpen lassabb, ám egyben kevésbé kontrollálható folyamat lehet, mint a közvetlen intézményes átalakulást befolyásoló tényezők.

Egyfelől, tehát Hongkong és Makaó továbbra is Különleges Igazgatási Területek, habár a Kínai Népköztársaság szuverenitása alá tartoznak. A különleges helyzethez az is hozzátartozik, hogy megőrizték önálló végrehajtó, törvényhozói és bírói hatalmukat, jogrendszerüket, pénzügyi, vám- és nem utolsósorban migrációs politikájukat.¹¹ Másik, de legalább ennyire fontos szempont, hogy mindig is jelentős migrációs központok voltak. Hongkong már a Brit Birodalomhoz csatolása, vagyis 1842 óta tömegekben küldte a kínai kivándorlókat a világ különböző országaiba, s 1939-re számuk a hatmilliót is meghaladta.¹² A második világháború előtt a Gyöngy-folyó torkolatában fekvő Kanton keresztül a szomszédos Hongkong és Makaó vált a legfontosabb migrációs csatornává Kína számára. Önmagában ez a tény is hozzásegítette különleges helyzetéhez a diaszpóra és a Népköztársaság közötti kapcsolatában, mind a beruházásokat, mind a hazautalásokat és persze általában az információcserét illetően is. Hongkong vált a világ fejlett országaiban élő kínai népessége számára azzá a kulturális központtá, mely Kínával ellentétben nem szigetelődött el a kapitalista világtól, s egyszerre lehetett mozgatókéjük beruházásainak célpontja, és a populáris kínai kultúra, filmek, újságok és

más termékek forrása.¹³ Színes, nagyvilági életével persze jóval a visszacsatolás előtt is nagy hatással volt már a megszorításokkal terhelt és puritán életet élő kínaiak számára a Népköztársaságban.

(*A két autonóm terület migrációs rendszere*) 1949-et követően Hongkong több mint egymillió kínai menekültet fogadott, s a szellemi tőke ilyen nagymértékű beáramlása segített a középosztály és a vállalkozói réteg megerősödésében a rákövetkező években. Ellentmondásos korszak volt az ötvenes évek Hongkong bevándorlói számára, hiszen a kulturálisan alapvetően kínai társadalomba csak úgy tudtak beilleszkedni, ha elfogadták annak angol nyelvűségét. Nagy fájdalom volt ez főként azok számára, akik magasabb képzettségük és tapasztalatuk ellenére kénytelenek voltak hitványabb munkákat elvállalni, csak mert nem részesültek angol oktatásban.¹⁴ Az alacsonyabb képzettségű bevándorlók és hongkongiak gyakran tovább vándoroltak a világ más részeibe, 1984 előtt főként Nagy Britanniába, amíg ez utóbbi még korlátozni nem kezdte a Népszövetség országaiból való bevándorlást. Ebben az évben, amikor a Kínai Népköztársaság és az Egyesült Királyság aláírt egy közös nyilatkozatot a tizenhárom évvel később lejáró, Hongkong területét kibővítő 1898-as egyezményről, újabb kivándorlási hullám vette kezdetét, melyet az 1989-es pekingi megszárlás is serkentett. 1987 és 1989 között évente 45 ezren hagyták el Hongkongot, ami az 1984-es év hasonló értékének a kétszerese, majd 1991 és 1992-ben 60, ill. 66 ezer főre gyarapodott az emigrálók száma. Ugyanezen időszakban azonban az elvándorló magasan képzett munkaerő helyére már megindult a hasonló összetételű bevándorlás Japánból, Észak-Amerikából, Nyugat-Európából és Délkelet-Ázsiából; őket nem korlátozta a vízumpolitika.¹⁵

1. táblázat. A Kína többi részéből érkező bevándorlók száma Hongkongban (ezer fő)

2002–2006	2007–2011	2012–2016
246,1	210,1	235,9

Forrás: Livelihood of new arrivals from the Mainland. Home Affairs. Research Office, Legislative Council Secretariat. 2018.

A Hongkongba történő bevándorlás legfőbb forrása azonban már a nyolcvanas években is a Népköztársaság volt. A város napi 75 főben limitálta az onnan érkező bevándorlást, majd ezt a kvótát fokozatosan emelte, így az 1994-ben már 105 fő volt, 1995-ben pedig 150 fő, s ma is ugyanennyi. Nem csoda, ha az 1991-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 34,4 százaléka Kínában született, s csupán 59,8 százaléka látott napvilágot Hongkongban.¹⁶ A következő fordulóponthoz a migráció történetében, különösen a kivándorlásban, 1997 jelentette, s az a politikai instabilitás, amit okozott. Az államváltás traumatikus hatása ellenére az addigra igen szorossá vált gazdasági kapcsolat Kínával a legtöbb helyi vállalat számára lehetetlenné tették, hogy véglegesen kivonuljanak Hongkongból, s ez bizonyos mértékig a kivándorlási hullámot is mérsékelte. Ráadásul a korábbi bevándorlók Kínában hátrahagyott mintegy 400 ezer hozzátartozója Hongkong alaptörvényének megfelelően jogosult volt a bevándorlásra 1997 után is. 2011-ben a Kínában született polgárok már 40 százalékot tettek ki a népességből, habár azok aránya, akik Kínából érkeztek, ugyanakkor hét évnél rövidebb ideje tartózkodtak csak Hongkongban 2001-ről 2011-re 4,2-ről 2,5 százalékra csökkent a teljes népességben belül.¹⁷

A *Különleges Igazgatási Területek* ugyanis elvileg a Népköztársaság állampolgársági törvényének hatása alá tartoznak, ám a visszacsatolást megelőző időszak folyamán, a még 1980-ban született törvény két kiegészítő magyarázatot is kapott a két területre vonatkozóan. Ennek következtében az alapvetően vérségi elven alapuló kínai állampolgárság helyett Hongkongban és Makaóban a területükön való születés alapján jár az állampolgárság, ill. abban az esetben is, ha az egyik szülő állandó lakos volt a születéskor, de mindezekon túl, akár hét év tartózkodás is elégséges feltétel annak igényléséhez.¹⁸ A hongkongi és makaói polgárok természetesen kínai állampolgárok, hiszen Kína a visszacsatolásuk előtti időszakra vonatkozóan sem tekinti a két területet különállónak, így tehát a hongkongi és makaói lakosokat a kínai állampolgárság vér szerint megilleti, s automatikus elvesztésük is csak akkor lenne lehetséges, ha idegen területen telepednének le. Hasonló dilemma merül fel tehát itt is, mint a diaszpóra esetében,¹⁹ ám megoldást itt úgy talált rá a Népköztársaság, hogy az esetlegesen más országokban igényelt tényleges másik állampolgárságot, nevesül a brit határon túli státuszt, tartózkodási jogként nevezi meg. Így elkerüli a kettős állampolgárság alapvető tilalmával való szembekerülést, s a törvényi anomáliát. Erről a törvény 9. cikke gondoskodik, sőt a 3. cikk kiegészítése azt is lehetővé teszi, hogy ezek a polgárok idegen utazási okmányaikkal is ki- és beutazzanak Hongkong területére. Mindezekon túl, még azoknak az állampolgároknak, akik külföldön települtek le, s le akarnak mondani a kínai állampolgárságukról, még nekik is személyesen be kell menniük a hongkongi bevándorlási hivatalba, s ott deklarálniuk külföldi illetőségüket, máskülönben továbbra is megtartják azt. Egykönnyen nem ereszti tehát el állampolgárait Kína, még akkor sem, ha azt soha nem is igényelték.

Makaó esetében még tovább bonyolódott a helyzet. Ennek oka részben éppen az volt, hogy Portugália sok másik hajdani gyarmatán érvényesült a portugál kettős állampolgárság. Ennek következtében viszont ezeknek az afrikai, dél-amerikai és csendes-óceáni országoknak az állampolgárai – lévén egyben portugál útlevél birtokosai is – akadálytalanul utazhattak az EGK egész területére. Ez az, ami nem tetszett a briteknek, s ezért szóltak bele ők is a *Sino-Portugál Közös Nyilatkozat* előkészítésébe. Eredményt azonban Kína mindezek ellenére is könnyebben ért el Portugáliával, mint két évvel korábban Nagy Britanniával. A két fél végül is abban állapodott meg, hogy a makaói illetőségű polgárok ma használhatják portugál útlevelüket Kína és Makaó területén kívül, ezen a két területen belül viszont nem; a kettős állampolgárság rémét tehát ezzel a sajátságos megoldással sikerült ismét elkerülnie a Népköztársaságnak.²⁰

Mind Hongkong, mind Makaó vízummentes beutazást garantál területére turisztikai és üzleti tevékenységek céljából a világ országainak többsége számára különböző időtartamra, hét és 180 nap között.²¹ A nem bevándorló jellegű beutazások szabályozása is összhangban van tehát a bevándorlás általános szabályozásával, s így az sem meglepő, hogy a Hongkong 7,2 milliós népességében 2,8 millió bevándorló volt 2013-ban, ami a népesség 39 százaléka. Makaó 578 ezres népességéből pedig 333 ezer volt ugyanabban az évben a bevándorló, vagyis arányuk 58,7 százalékot tett ki.²² Sem az idegenforgalom, sem a bevándorlás önmagában azonban nem jelent hosszú távú megoldást a két városnak. Már említettük, hogy Hongkong számára a humántőke és a gazdaság növekedésének egyik legfontosabb forrása éppen az a masszív bevándorlás volt, ami a Népköztársaság megalakulása körüli forradalmi időszakban zajlott. Az 1949 és 1951 között bevándorolt, főként kínai lakosság nagyrészt eleve képzett volt, de életstratégiájában a megélhetést akkor is a felsőfokú végzettség megszerzéséhez kötötte, ha nem rendelkezett olyannal. 1980 és 1998 között azonban éppen az aktív korú képzett munkaerő vándorolt ki Hongkongból, nagyjából 842 ezer ember, legtöbben az 1997-et megelőző

bizonytalanság miatt. A „reform és nyitás” politika 1980 után részben pótolta ugyan Hongkongban az elvesztett munkaerőt, ám ekkor főként alacsonyán képzett munkaerő vándorolt be a Népköztársaságból: 1978 és 1980 között 300 ezer fő. Hongkong nem reagált elég gyorsan a társadalom összetételét befolyásoló változásokra, s a felsőoktatását nem fejlesztette kellőképpen, mint ahogyan pl. Szingapúr tette, miután termékenységi politikája csődöt mondott.²³

(*A migráció szabályozása Hongkongban*) A fenti hiányosságok következtében ma a munkaerő folyamatosan csökken Hongkongban, s a felsőfokú végzettségűek – habár számuk jelenleg lassuló ütemben, de nő – átlag életkora fokozatosan emelkedik. A felsőfokú végzettségűek korösszetételének csúcsa jelenleg a huszonéves korosztályban van, de 2050-re várhatóan már a hatvanévesek dominálnak majd a diplomások között. A folyamat a teljes népességet érintő korszerkezetváltásnál is gyorsabb, s habár az egész munkaerőpiacot sújtja az elöregedés, jelenleg egy, a helyzetet orvosló, Szingapúréhoz hasonlóan kiforrott bevándorlási politika még nem alakult ki Hongkongban.²⁴ A migráció szabályozását átalakító folyamat azonban már elindult, így pl. 2006-ban bevezették a *Minőségi Bevándorlási Felvételi Rendszert*, aminek célja a magasan képzettek becsalogatása az országba; az intézmény pontrendszeren alapul és évi ezer fős a kvóta. A pontszámítás összetevői a megszokottak: életkor, végzettség, munkahelyi tapasztalat, nyelvtudás és családi háttér. A cserébe kínált lehetőség a munkavállalói vízum és munkavállalói ajánlat nélküli letelepedési engedély.²⁵ Létezik ugyanakkor egy, az elért kiemelkedő eredményen alapuló lehetőség is, főként olimpiai bajnokok és Nobel-díjasok számára, de általában a komoly eredményeket felmutatni tudó tudósok és szakemberek számára is elérhető. Az első, aki ilyenformán megkapta a letelepedési engedélyt a világhírű zongorista, Lang Lang volt 2006-ban.²⁶ A program a kezdeti években azonban nem volt túl sikeres, 2007-ben 582 jelentkező volt csupán, akik közül 322 kapta meg a letelepedési engedélyt. 2008-ban enyhítettek tehát a feltételrendszeren, s az öt év munkaviszonyt kötetőre csökkentették, az életkorhatárt kitöltték 50-ről 55 évre, s a kínai és angol mellett más nyelvismeretért is jár már pluszpont a jelentkezőnek. 195 pontból ma legalább 80-at kell elérni a továbbjutáshoz.²⁷

2013 közepéig összesen nem egész tízezren jelentkeztek a programba, s a negyedük részesült kedvező elbírálásban: 78 százalékuk Kínából, 11 százalékuk pedig Ázsia egyéb országaiból jött, s csupán 257-en érkeztek Észak-Amerikából és Európából.²⁸ 2015 második felében az egyre fenyegetőbb demográfiai helyzet, s a program részleges sikere folytán újabb enyhítéseket vezettek be, hogy fokozzák a bevándorlást Hongkongba.²⁹ Habár a rendszer teljes értékű bevándorlást ígér a jelentkezőknek, a végleges letelepedést maga az elbírálás nem garantálja, hanem komoly papírmunka vár még a sikeres pályázóra, hogy azt elérje. Másfelől nem ez az egyetlen bevándorlást segítő intézmény Hongkongban. Már 2003-ban létrejött a *Tőkebefektetői Felvételi Rendszer*, mely külföldi állampolgárok mellett kifejezetten a következő csoportokat célozta meg: makaói lakosokat, állandó külföldi tartózkodási engedéllyel rendelkező kínaiakat, tajvaniakat és olyan hontalanokat, akik állandó letelepedés engedéllyel rendelkeznek valamely országban. A regisztráció feltétele a betöltött 18. életév és nem kevesebb, mint nettó tízmillió hongkongi dollár értékű vagyon, melynek a jelentkezést megelőző legalább két évben a birtokosa volt a jelentkező. 2015. január 15-én azonban a kormány felfüggesztette a rendszert, s egyelőre nem fogad be újabb jelentkezéseket, 2018 végéig a leadott 44 ezer igénylőből 35 ezer már megkapta a jóváhagyást.³⁰ A feltételek között volt továbbá legalább tízmillió dollár befektetése a hongkongi gazdaságba: részvények, hitelviszonyt

megtestesítő értékpapírok, letéti, alárendelt kölcsöntőke, illetve hitelképes kollektív befektetési konstrukciók formájában. A hathónapos eljárás sikeres lezárása után az első három hónapra csak látogató státuszt kaptak a befektetők, s ezek után kétévente hosszabbíthaták vízumukat, amíg a szükséges hét év az állandó tartózkodási engedély igénylésének benyújtásáig le nem járt.

Hongkong az elmúlt években számtalan az előbbiekhöz hasonló rendszert dolgozott ki, hogy különösen a külföldi és kínai szakembereket, de általában a munkaerőt az országba vonzza. Ilyen keret az Általános Foglalkoztatás-politika, a *Felvételi Rendszer Kínai Tehetségek és Szakemberek Számára*, a *Bevándorlási Szabályzat Nem Helyi Lakos Pályakezdekők Számára* és a kiegészítő *Munkaerő-rendszer*;³¹ ez utóbbi kifejezetten alacsonyan kvalifikált munkaerő részére jött létre. Az általános beléptetési mechanizmusban nincsenek kvóták, és nem szektor-specifikus, azonban szakképzett munkaerőt céloz meg, mégpedig olyan területeken, melyek Hongkongban hiányszakmának számítanak. Kimondottan azon külföldiek számára dolgozták ki, akik nem rendelkeznek hongkongi tartózkodási engedéllyel, vagy az már legalább egy éve lejárt. Felsőfokú vagy magasan kvalifikált végzettség és versenyképes fizetéssel járó munkaajánlat az előfeltétel a jelentkezéshez, ugyanakkor a sikeres pályázók is csak belépői vízumot kapnak, s 2-2 majd 3 éves, vagy a szerződésüknek megfelelő hosszúságú tartózkodási engedélyekért, ill. hosszabbításokért folyamodhatnak a rákövetkező hét év során.

Az általános bevándorlási rendszer kizárja a kínai szakembereket, számukra ugyanis egy külön felvételi séma készült 2003-ban, amely szintén kvóta- és specifikáció mentes. A feltételek teljesen azonosak a kettőben, ez utóbbiban csupán a jelentkezés kiegészítő adminisztratív kivánalma a kínai hatóságok által kiállított kilépési engedély és a háztartás-nyilvántartás jóváhagyása. A korábban említett harmadik rendszert pedig azon külföldi diákok számára dolgozták ki 2008-ban, akik Hongkongban szereznek diplomát. Ez utóbbi abból a felsőoktatási programból nőtte ki magát, amely a férőhelyek húsz százalékát eleve a külföldi hallgatók számára biztosította a felsőoktatás különböző szintjein. Még ez a kvóta sem érvényesül azonban a posztgraduális kutatási programokban, ott ugyanis korlátlan mennyiségben várja a kormány a bevándorlókat. A jelentkezők a diploma megszerzését követő hat hónapon belül frissdiplomásnak számítanak, és állásajánlat nélkül is beadhatják vízumigényüket, egy év haladékot kapva, hogy állást találjanak. Félév lejárta után viszont már visszatérő diplomásnak minősül minden diplomás és csak érvényes állásajánlattal jelentkezhet a rendszerbe; a Népköztársaságból érkezők számára itt nincs külön eljárás, csak a már ismert, szükséges kiegészítő engedélyeket kell csatolniuk a dokumentációjukhoz.³² 2013 végéig 30 ezer sikeres jelentkező került így Hongkong munkaerőpiacára,³³ 2017-ben már 14, 2018-ban pedig 15 ezer fő kapott így vízumot.³⁴

Jóval több korlát nehezíti a szakképzetlen munkaerő bevándorlását. A munkáltatónak csak hazai dolgozókkal nem betölthető pozíciókba lehet külföldi munkásokat alkalmaznia, s még így is meg kell fizetnie az átképzés 400 dolláros árát foglalkoztatotanként az minden egyes ledolgozott hónap után, s teheti mindezt csupán akkor, ha a külföldi munkavállalók mindegyike ellenében két másik hongkongi állampolgárt is foglalkoztat. A munkaerő-toborzás ilyen módon meglehetősen nehézkes és lassú, az egyes kamarák olyan listák összeállításával igyekeznek gyorsítani az eljárást, melyek előre meghatározzák, hogy milyen munkaerőre van szüksége az adott szektornak vagy foglalkoztatási területnek. 2014 szeptemberében 75 360 ilyen állásajánlat várt betöltésre a piacon, főként az import-export, nagy- és kiskereskedelem, valamint a szociális és személyes szolgáltatások és az étkeztetés területén. E három csoport együttesen az állásajánlatok kétharmadát tette ki, habár az első kettő az elmúlt években csökkenő mértékben, miközben az étkeztetés

mellett igen gyorsan növekszik az építőiparban jelentkező munkaerőhiány.³⁵ 2017-ban és 2018-ban is nagyjából háromszázezer munkás kapott tartózkodási engedélyéhez hosszabbítást ebben a rendszerben.³⁶

A különböző bevándorlást egyengető intézmények elég újak Hongkongban, s még csak nem is zökkenőmentes a működésük. Hatékonyságuk csak lépésről lépésre korrigálható, hiszen ahogyan a tehetség-program is lassan indult be, más rendszerek is alacsony áteresztő képességűek: különösen a Kínából érkező szakemberek és a szakképzetlen munkaerő jelentettek alacsony arányt a teljes munkaerőpiacon: 0,2-0,2 százalékát tették ki annak 2010 és 2013 között. Az egyetlen jól működő forma a befektetői vízum volt, ami évi 3-4 ezer főt engedett át a második évtized első éveiben, ám ezt, mint említettük, a kormány 2015 elején leállította. A modernizáció jelei tisztán láthatóak: ha hatékonyságuk nem is érte el a szingapúri bevándorláspolitikáét, a mögöttes szándék meglehetősen jól kivethető. Makaó lényegesen sikeresebb a szakképzetlen külföldi munkaerő hasznosításában: azok munkaerőpiaca 26 százalékát tették ki ugyanezen időszakban, s ez általában egyfajta referenciaként is szolgál Hongkong számára. Ugyanakkor a szakképzett bevándorlók helyzetét tovább nehezítik a magas ingatlanárak és bérleti díjak, de panaszkodnak a rossz levegőminőségre és a nemzetközi iskoláztatás lehetőségének hiányos voltára is. Nem meglepő, ha a sikeres pályázók csupán 38 százaléka marad végül Hongkongban három évnél tovább. A képzetlenek bejutását pedig az igen erős szakszervezeti nyomás gátolja, melynek félelme az, hogy a növekvő migráns munkaerő egyfajta klasszikus bércsökkenő hatást vált ki, s ebből fakadóan életszínvonal-zuhanás következne be a hazai munkaerő körében.³⁷

A hosszútávú gazdasági érdek és a folyamatos munkaerő utánpótlás szükségessége itt szembekerül a rövidtávú társadalmi stabilitással s a kialakult intézményrendszer működése fenntartásának igényével, ám ez egyértelműen egy modern kapitalista társadalom problémája. Hongkong számára még mindig fennáll a lehetősége, hogy a közel nyolcszázézes emigrációját hazavonzza, s ez – tekintettel arra, hogy nagyobb részük magasan képzett – jelentős humántőke-bevonást is jelentene a városnak. A modernizáció további lépéseként azonban szinte biztosan szüksége lesz arra, hogy a tartós bevándorlók számára gondülékenyebb tartózkodási lehetőséget biztosítson, s vélhetően arra is, hogy a hazai munkaerő hiányában megüresedő állások betöltését külföldi dolgozókkal hatékonyabbá tegye. Az integráció fejlődésének egyik elemeként került az új társadalombiztosítási rendszerbe a kínai bevándorlók jogainak kiterjesztése is, de az a tény, hogy ők is azonos feltételekkel férnek hozzá a szolgáltatásokhoz, hatalmas vitát is generált egyúttal.³⁸ A dolog érdekessége, hogy a rendszer kirovó-felosztó, tehát adóbefizetésekből működik, mégpedig rászorultsági alapon, vagyis egy alacsony szintű szolgáltatást nyújtó redistributív rendszer. 2004 előtt mindössze egy év folyamatos hongkongi tartózkodás volt a feltétele az egészségügyi és egyéb szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférésnek, azonban attól kezdődően a kormány ezt kibővítette az állandó tartózkodáshoz szükséges hét évre. A migráció azonban hálózatos természetű és lánc-jellegű, így gyakran előfordul, hogy míg a korábban beutazott munkavállaló megkapja, a később érkező családtagok már nem részesülnek a szolgáltatásokban, ami pedig időnként még a rendszer kijátszásához is vezethet. A gyerekek ugyan mentesülnek a szigorúbb feltételek alól, ezzel is enyhítve a kialakult helyzetet, a már tizenkét éve tartó feszültség azonban elindította a szokásos folyamatokat. Az NGO-k a legális lehetőségeket kihasználva igyekeznek az általuk diszkriminatívnak minősített szabályzat ellen fellépni, miközben az egyre sztereotípiában „gondolkodó” közvélemény olyan általánosabb okokat igyekszik keresni az idegenellenesség növekedésére, mint amilyen a gazdasági fenyegetettség, a társadalmi stabilitás vagy a kulturális identitás kockázatai, persze számtalan egyéb érv mellett.³⁹

(*A vándorlás szabályozása Makaón*) Makaó helyzete némileg eltér ettől, már csak abból fakadóan is, hogy a területe mindössze 28,2 négyzetkilométer, s 2018-ban csupán 606 ezer lakosa volt. Demográfiai problémái azonban hasonlóak: a népesség öregszik, a születéskor várható élettartam 84,6 év, míg a teljes termékenységi egyútható csupán 0,95. 2013-ban 136 800 makaói kivándorló élt a világ országaiban, vagyis a népesség 24,1 százaléka, ők leginkább Hongkongban, Kínában és Szingapúrban telepedtek le. Ezzel szemben a bevándorlók száma 333 300 volt ugyanebben az évben, ami a népesség 58,7 százalékát tette ki, ők főként ugyancsak Kínából, Hongkongból és kisebb részt a Fülöp-szigetéről érkeztek.⁴⁰ Makaó igen sajtáságos hely: 2001-ben megnyitotta kapuit a világ előtt, s azóta az egyik legnagyobb szerencsejáték-központtá vált a világon, milliárdosra emelve bevételét évről évre; 2015-ben a teljes államháztartási bevétel 76 százalékát adta a játékipar, nem kevesebb mint 30,7 millió látogatót vonzva a városba egy év leforgása alatt. Mindebben persze jelentős szerepe volt annak, hogy Kína időközben feloldotta az utazási korlátozást Makaóba, így mára a turisták kétharmada onnan érkezik. Csakhogy 2015-ben a kínai antikorrupciós program következtében több mint húsz százalékot csökkent a város GDP-je, s ez szépen mutatja, hogy Makaó gazdasága egyben milyen kiszolgáltatottá vált azzal, hogy a hagyományos termelőipart leépítette a kaszinók javára az elmúlt években.⁴¹

A gazdasági helyzet alakulása 2015-öt megelőzően rendkívül pozitív volt: 1999 és 2011 között a szerencsejáték-iparból származó bevétel évi 29 százalékkal nőtt, 2005 után pedig a növekedés sohasem esett 35 százalék alá. Nem meglepő, ha Makaó egyre inkább rászorult a munkaerő-behozatalra, s következőképp a népesség 2000 óta átlagosan évi 2,5 százalékkal nőtt.

2. táblázat. A tartózkodási engedélyt szerzők száma Makaón

1990–1999	2000–2009	2010–2018
25 790	52 564	20 239

Forrás: Government of Macao Special Administrative Region, Statistics and Census Service.

2017-re az állandó tartózkodási engedéllyel nem rendelkező munkavállalók száma elérte a 176 666-ot, ami a munkaerő egyharmada, (ez valamivel kevesebb mint 2016-ban, amikor a számuk már 182 344 volt). A többség, pontosabban 63 százalékuk Kínából érkezett, ezen kívül pedig a Fülöp-szigetek, Vietnám és Hongkong, ahonnan jelentős számban érkeznek bevándorlók Makaóba. Míg a Fülöp-szigetiek és vietnámiak közel fele háztartási munkát végez, a kínaiak túlnyomórészt a vendéglátásban és építkezéseken dolgoznak.⁴² A szerencsejáték ilyen nagymértékű dominanciája azt eredményezte, hogy a szellemi tőke is egysikúvá vált. Már 2010-ben javaslatok szóltak a diverzifikáció szükségességéről,⁴³ és a későbbi kedvezőtlen fordulat ezt igazolta is. Makaó számára a lehetséges megoldások egyike éppen az volna, amit Hongkong tett a különböző bevándorlási programjaival, így a kulturális turizmus és a gazdasági szolgáltatások fejlesztése válna lehetségessé. Makaó mind ez ideig csupán a munkaerő-szükséglet aktuális, a gazdasági igényektől függő kielégítésére törekedett, időnként még a bevándorlók illegális foglalkoztatását is tolerálva.⁴⁴ Az egysikú szakképzetlen munkaerő-behozatal ráadásul annak ellenére váltott ki hazai ellenállást és ellenségességet, hogy – ellentétben Hongkonggal – itt a migránsok nem részesülnek a szociális juttatásokban.⁴⁵

(Migráció és politika Tajvanon) A Kínai Köztársaságnak talán még az előbbieknél is sajátosabb a helyzete a térségben. Ezt a kis szigetországot, amelynek a nemzeti pártja által 1947-ben megalkotott alkotmánya még egész Kínára kiterjedt, még Tajvan szigetére menekülve, sőt ott gyakorolt katonai uralma ellenére is az egyetlen Kínaként ismerte el az ENSZ egészen 1971-ig.⁴⁶ Mára azonban csupán 22 állam, köztük a Vatikán tart fenn diplomáciai kapcsolatokat vele, s habár nemzetközi kapcsolatrendszerében számtalan egyéb kötelék helyettesíti ennek hiányát, a nemzetközi életben való helyzete mégiscsak meglehetősen bizonytalan. A nyolcvanas évektől gyorsan demokratizálódó ország mindazonáltal egyike volt azon gazdasági csodáknak, amik Kelet-Ázsiát önálló globális központtá emelték a huszonegyedik századra, s ebben az ételemben Tajvan, a négy tigrisek egyike sokkal nagyobb szuverenitást is élvez, mint a nemzetközi diplomáciai kapcsolatok terén. Az ország a WTO és az APEC tagja s mára igen fejlett demokratikus intézményrendszert hozott létre, ezzel kimagasló helyet szerzett a legkülönbözőbb dimenziókban, a sajtó- és gazdasági szabadságtól kezdve a fejlettségi indexekig.⁴⁷ Természetesen nem célunk a teljes geopolitikai, sem a demokratizálódási helyzetnek még csak a felvázolása sem itt és most. Mindez túlnyúlna kereteinken kezdve attól az alkotmányosan is kimondott területi igénytől, amit a Kuomintang esetlegesen továbbra is fenntart Kínával szemben, vagy az amerikai katonai támogatástól a Tajvani-szorosban zajlott kínai hadigyakorlatok jelentőségéig, s folytatva azzal, hogy már Teng Hsziao-ping felajánlotta Tajvannak, hogy az is legyen Különleges Gazdasági Terület, Hongkonghoz és Makaóhoz hasonlóan. De ide tartozna az is, hogy az elmúlt időkben megenyhült a két Kína kapcsolata, és – 1949 óta először – 2015-ben felsővezetői találkozót is tartottak.⁴⁸

A valaha Foromosa-nak, vagyis szép (szigetnek) nevezett ország számára azonban mindig is meghatározó folyamat volt a bevándorlás, különösen a 17. századtól, amikortól a zömmel han kínaiak benépesítették a szigetet. A mai napig a lakosság túlnyomó része azon betelepülők utóda, akik 1949 előtt érkeztek a szigetre, s csupán kisebb része az a kétmillió menekült és utódaik, akik 1949-et követően telepedtek le ott.⁴⁹ Az 1990-es évektől kezdődően pedig új ki- és bevándorlási hullám indult meg a szigetország életében, különösen a Népköztársaság és Tajvan között zajló vándormozgalom erősödött fel. Ennek két legfontosabb összetevői a következők: az egyik az anyaországiak hazaköltözése a Népköztársaságba, annak következtében, hogy ott a gazdasági lehetőségek fokozatosan javulni kezdtek. A másik, hogy a – különösen az északi területeken – gyorsan növekvő igény a szolgáltató szektorban egyre nagyobb számban vonz oda délkelet-ázsiai munkaerőt. A kilencvenes években megnyílt munkaerőpiac ugyanis az ASEAN országokból érkező egyre több munkavállaló mellett a házasság-piacot is élénkíteni kezdte, mely utóbbi szép lassan egy újabb csatornájává vált a bevándorlásnak. Ugyanebben az időszakban a magasan képzettek hazaköltözése mellett erősödni kezdett a nyugati országokba zajló családös kivándorlás is: ennek célpontjai főként az Egyesült Államok, Ausztrália és Új-Zéland lettek.

3. táblázat. A bevándorlók száma Tajvanban küldő ország szerint 2015-ben

Európa	USA és Kanada	Malajzia	Indonézia	Fülöp-szk.	Thaiföld	Vietnám	Japán	Egyéb	Összes
5 125	11 271	17 626	220 688	122 063	65 194	165 849	12 728	17 299	637 843

Forrás: National Immigration Agency, MOI, 2016.

Habár Tajvan az egyik legnagyobb kinnlevőségekkel rendelkező ország a világon, s ez részben éppen a hazai munkaerőhiánynak és a növekvő béreknek a következménye,⁵⁰ a befele áramló közvetlen tőkebefektetések szintén fontosak számára. Noha a partnerek egy része változó, s az elmúlt években egyre inkább a fejlődő országok, különösen a karibi térség játszik domináns szerepet benne, a tartós partnerek akárcsak az importban, itt is Japán, Kína és az Egyesült Államok. Ennek következtében ezekből az országokból bizonyos értelemben garantált az állandó bevándorló jelenlét. Mindez persze csupán része annak a folyamatnak, ami a hatvanas évek óta zajlik. Akkor ugyanis csupán a magasan képzett szakembereket engedte Tajvan határain belül dolgozni, ám, az 1991-ben megkezdett nagyszabású kampány, s az eredetileg az illegális munkaerő-bevándorlás megfékezésére létrehozott, 1992-ben kibocsájtott *Foglalkoztatási Törvény* következtében mindez alapvetően megváltozott.⁵¹ Jelenleg a külföldről érkező, illegálisan az országban tartózkodó munkásoknak hat éven belül lehetősége van arra, hogy helyzetüket tisztázzák a hatóságok előtt. Ez egy fejlődési folyamat lépéseként is felfogható, hiszen 2006 előtt ezek a külföldi dolgozók munkát nem vállalhattak, s csupán az akkor lezajlott reformoknak köszönhetően kezdett emberi jogi helyzetük javulni.⁵²

Tekintettel arra, hogy még tajvani állampolgárság esetén sem rendelkezik az alapvető jogokkal az a személy, akinek nincs állandó bejelentett lakcíme, a külföldről érkezők számára is elsődleges valamelyik lehetséges lakcímkártya igénylése. Ilyen az *Idegenek Lakcímkártyája*, az *Idegenek Állandó Lakcímkártyája* vagy a *Családi Kapcsolatot Szolgáló Tartózkodási Vízum*.⁵³ Az első ezek közül a legáltalánosabb, s a munkáltató állítja ki a munkavállalási engedéllyel együtt. Az első öt éves ott tartózkodás során évente kell hosszabbítani a vízumot, majd pedig az állandó tartózkodási engedélyért is lehet folyamodni. Ennek elnyerésétől kezdve az állandó tartózkodás szabad munkavállalást tesz lehetővé, s munkavállalási engedélyre sincs már szüksége a bevándorlónak. A harmadik típus házasságkötéskor váltható ki, s bár hasonló jogokkal ruházza fel a birtokosát, mint az állandó tartózkodási engedély, de válás, sőt a házastárs halála esetén is érvényét veszti. A lakóhely és az állampolgárság illetően összekapcsolása nagyban emlékeztet a Népköztársaságban tapasztaltakra, ám Tajvanon elég csupán a személyazonossági igazolványt megszerezni, hogy állampolgárnak minősüljön bárki, aki azt hordozza. Kettős állampolgárság azonban itt sincs, és az igazolvány megszerzéséhez előbb le kell mondani a korábbi állampolgárságról. Mind a két esetben könnyen találhatja magát a bevándorló abban a helyzetben, hogy hontalanná vált: vagy mert nem sikerült megszereznie a személyazonossági dokumentumot, vagy mert meghalt a férje, s a kibocsájtó ország nem ismerte el kettős helyzetét, így korábbi állampolgárságát elvesztette. Számptalan vietnámi járt így Tajvanon az elmúlt években.⁵⁴

Az állampolgárság igénylésének alapfeltétele egyébiránt a fenti három okirat valamelyikének a birtoklása, s öt, feleségként csak három év állandó tajvani tartózkodás. Ugyancsak a jelentkezés egyik feltétele, hogy az aspiráns egy megfelelő értékű ingatlant

birtokoljon, vagy szakképzettséggel rendelkezzen, ezek hiányában pedig a minimálbér legalább kétszeresét kell havi jövedelemként igazolni, ami pedig 2016 első félévében 20 008 tajvani dollár volt, s ami nagyjából 633 USA dollárnak felelt meg.⁵⁵ Akik szinte az összes jellemző problémát megtestesítik vagy szembesülnek vele, a vietnámi bevándorlók. Ők az 1992-es törvényt követően 1999-ben jelentek meg a tajvani munkaerőpiacon, s akárcsak más országokban – a legnagyobb mértékben Koreában –, itt is meglehetősen sokan hagyják el munkahelyeiket, lépik túl vízumaikat, anélkül, hogy hazautaznának. Ennek a folyamatnak az eszkalálódását megakadályozandó a tajvani kormány 2005-ben betiltotta munkavállalásukat az országban, s ezt a korlátozást csak 2015-be oldotta fel, akkor is azzal a feltétellel, hogy a munkavállalásuk felső határát tizenkét évben rögzítette.⁵⁶ Mi sem bizonyítja jobban a tajvani bevándorláspolitikát egyfelől kirekesztő, másfelől piaci jellegűt,⁵⁷ mint az, hogy a sokszor éppen csak a minimálbér fölött kereső vietnámiaknak esélye sincs állandó tartózkodási engedélyért, vagy állampolgárságért pályázni.

Kétségtelen, hogy bármely jogi és intézményi helyzetet több oldalról is meg lehet közelíteni, többféleképpen is értelmezni lehet azt. Hoang Lan Ahn idézett művében amellett érvel, hogy a tajvani nemzetiségi és állampolgársági törvényalkotás szelektív és nem humánus. Szinte minden olyan törvény, ami egyes csoportokat olyan keretek közé szorít, melyek nem felelnek meg, ill. nem reagálnak elég rugalmasan az egyéni különbségekre, megkaphatja ezt a jelzőt. Kétségtelen, hogy azok a korlátozások, melyek – s ilyen a tajvani is – csak akkor engedik meg a külföldi háztartási alkalmazott foglalkoztatását, ha a foglalkoztatók vagy három gyermeket nevelnek – mindegyiket hároméves kor alatt, ami gyakorlatilag csak hármaskorúaknál kivitelezhető –, vagy, ha az igénylő külföldi alkalmazott, mégpedig legalább hárommillió tajvani dollár fizetéssel, szinte az abszurditásig fokozzák az alkalmaztatás feltételeit. A helyzet megértéséhez hozzátartozik az is, hogy az exportorientált ország erősen függ a női foglalkoztatástól, s így mára a családok többsége számára a kétkeresős modell elfogadottá vált, ennek következtében viszont a főként női háztartási és segítő alkalmazottak behozatalára az igény erősen megnőtt. Jogszabályi korlátozással csupán az az eredmény alakult ki, hogy az informális foglalkoztatás egyre jobban elterjed.⁵⁸

Ez a piaci szemlélet elmaradottnak tűnik egy nyugati társadalom megfigyelője számára, hiszen azokhoz a gazdasági folyamatokhoz és az azzal összefüggő migrációhoz hasonlatos, amilyeneket az Egyesült Államokban vagy Európában évtizedekkel ezelőtt elemeztek utoljára. Az országot korábban jellemző, a kiutazás és állampolgárságot szigorúan korlátozó autoriter rendszerből azonban a gazdasági racionalitás érvényre juttatása a legkecsegtetőbb és leggyorsabb kiút, még akkor is, ha az – remélhetőleg csupán átmenetileg – az említett problémákkal szembesíti az egyént és a jogait védő intézményeket. Ugyanakkor a piac működésének szükségessége sem hagyható figyelmen kívül. Olyan rendszerhez viszonyítva érdemes elemezni a tajvani, hongkongi és a térség egyéb országainak migrációs politikáját, annak fejlődését, mint Szingapúr – ahol szinte általánosan egy olyan utilitarista személetet látunk elterjedni⁵⁹ –, mely hosszú távon képes fenntartani az egyén számára legkedvezőbb feltételeket, körülményeket.

Jelen körülmények között a szakképzetlen munkavállaló helyzete Tajvanon meglehetősen reménytelen. Egy kétéves szerződéssel ott dolgozó vietnámi gyári munkás átlagos éves fizetése hatezer amerikai dollár; a kétéves szerződést ugyan egy évvel meghosszabbíthatják, s a havi 500 dolláros fizetésből a tajvani törvényi korlátozásoknak megfelelően csupán egyhavi fizetésnek megfelelő összeget fizetnek kezelési költségként.⁶⁰ Igen ám, de a gyakorlatban a vietnámi közvetítő elkér hatezer US dollárt, vagyis egy évi fizetésüket is egy-egy ilyen szerződésért, ezt egy összegben kénytelenek kiadni, valamint

további havi 1500-1800 tajvani dollárt fizetnek havonta a fizetésükből a közvetítőnek – ez 50-60 US dollárnak megfelelő összeg – ezt minden további nélkül bele is foglalják a szerződéseikbe.⁶¹ Persze az egyes országok bevándorlói között vannak különbségek, s így pl. míg az indonéz bevándorlóknak meghitelezi a közvetítő a szükséges összeget – lévén nem is csupán egyszerű bróker, hanem egyben a falu megbecsült vezetője személyisége és bizalmi embere –,⁶² addig a vietnámiaknak maguknak kell előteremteni a szükséges pénzt. Ehhez az is hozzátartozik, hogy az utóbbiaknak még az utazási költségeik is nagyobbak. Ilyenformán nem marad semmi esélyük, hogy akár csak egy kisebb összeget is megtakarítsanak, s csupán egy újabb külföldi munkavállalás jöhet szóba szerződésük lejártakor.

Hosszú fejlődés vezetett azonban idáig is, hiszen a második világháború után, s a rákövetkező hidegháborús időszakban Tajvan szigorúan korlátozta a ki- és beutazást, a kommunisták beszivárgását megakadályozandó. Ezt megelőzően a sziget fél évszázadon át japán megszállás alatt állt, s mind ezeknek a hatása nem múlt el nyomtalanul. Az ország, az 1945-ben történt átadásakor megőrzött néhány gyarmati biztonsági intézményt: ilyenformán élte túl a megszállás korszakát a háztartás-nyilvántartási rendszer, a személyi igazolvány megelőző formája és a Pao-Csia is, ami egy közösségi alapú bűnmegelőzési rendszer volt. Egészen a hetvenes évekig tehát nem volt szabad külföldre utaznia a tajvaniaknak, s ha mégis, akkor az útlevelel kívül külön kormányzati engedélyre is szükség volt hozzá.⁶³ Magának a katonai rezsimnek a hanyatlása a nyolcvanas évek végén, de általában az évtized globalizációja, a tőke, a személyek és a gondolatok szabadabb áramlása Kelet-Ázsiában, mind hozzájárult a tajvani migrációs politika átalakulásához.

A Köztársaság bevándorlási rendszere a Népköztársasághoz fűződő sajtóságtól miatti igen bonyolult. Alapvetően hat csoportba sorolja az idegeneket: az elsőbe azon bevándorlók tartoznak, akik a Kínai Népköztársaságból jönnek, beleértve azokat is, akik Hongkongból és Makaóból érkeztek a Kínához történt visszacsatolás után. A másodikba azok a külföldi kínaiak tartoznak – beleértve a visszacsatolás előtt letelepülő vagy bevándorló hongkongi és makaói polgárokat –, akik 1949 előtt hagyták el Kínát, de ide sorol mindenkit, aki birtokolja a Kínai Köztársaság útlevelet, s azok gyermekeit is. A harmadik csoportba a külföldön élő kínai etnikumú népesség tartozik, de a Népköztársaság vagy tajvani útlevelel nélkül, míg a negyedikbe azon tajvaniak, akik időközben más országok állampolgáraivá váltak. Külön kategóriába sorolja a Népköztársaság volt állampolgárait is, akiket egy harmadik országban honosítottak, s végül a bármilyen kínai vonatkozást nélkülöző külföldieket is külön kezeli a vízumpolitika. Mind ezek mögött természetesen elsősorban a kínai-nem kínai distinkció a meghatározó,⁶⁴ s a fenti, bonyolult kategorizáció csupán annak eredménye, hogy a különböző történeti korok hatása mind megőrződött benne.⁶⁵ Tajvan ugyanis pontosan ugyanannak a kínai hagyománynak az örököse, mint a Népköztársaság, ennél fogva kínainak tekint minden személyt és közösséget, akit származása oda köt, tekintet nélkül arra, hogy ő milyen rég, vagy a családja hány generációk óta él máshol, s egyben továbbra is az egyetlen szuverén Kínaként határozza meg az országot.

Akárcsak Kína, Tajvan is kínai iskolákat alapított a világ számtalan országában, s az ott hallgató diákok továbbtanulhatnak a tajvani felsőoktatásban. A jus sanguinis és a minőségi bevándorlás elve itt találkozik. Az előbbi egyértelműen érvényesül a korábbiakban leírtakban, sőt, egészen az új, 1999-ben kibocsájtott Állampolgárságról szóló törvényig tartó időszakban, a kínai etnikum elismerése csupán atyai ágon öröklődött,⁶⁶ s így azt megelőzően csak azok folyamodhattak honosításért, akiknek az apja

rendelkezett tajvani útlevéllel. Ez az az év, amikor a Népköztársaság és Tajvan először egyaránt elfogadja azt, hogy Tajvan népe kulturálisan han, s ennél fogva a kínai nemzet részét kéne, hogy képezze, majd Tajvan hivatalosan mégis elutasítja a han kultúra és a kínai nemzeti identitás közötti kapcsolatot.⁶⁷ A hatvanas években ugyanakkor külön *Népesedéspolitikai Bizottság* működött a kormány alatt, mely hivatott volt a „minőség” társadalom kereteit kidolgozni, s bár a demokratizálódás sok szempontból gyorsan haladt a nyolcvanas évek óta, a 2009-es *Irányelvek a Kormánypolitika Végrehajtásához* elnevezésű dokumentum még mindig tartalmazza ezt a látásmódot. „A kormány fokozni fogja a határellenőrzés hatékonyságát, megelőzi az embercsempészetet, következetes politikát dolgoz ki, hogy üldözze és megelőzze az embercsempészetet és hogy a külföldi kiváló minőségű személyeket az országba vonzza.”⁶⁸ A fenti szemlélet érvényesülését a nem kvalifikált munkaerő helyzetének bemutatásakor már láttuk korábban, s tapasztalható lesz a nemzetközi házasságok helyzetének bemutatásakor is.

Legalább ennyire fontos szempont a migrációs politika jellemzésekor a nemzetbiztonsági elv.⁶⁹ Ez különösen a Népköztársasággal szemben érvényesül, s úgy jelenik meg a bevándorlás szabályozásában, hogy bármely onnan érkező állampolgár belépését illetően kockázati indokokkal meg lehet tagadni, valamint úgy, hogy ők munkát is csupán az állandó tartózkodási engedély megszerzése után kaphatnak, sőt a honosítás után további tíz évig nem vállalhatnak közhivatalt. A jelenleg is zajló, a nemzetközi közösség és a hazai NGO-k által gyakorolt nyomás hatására 2012-ben feloldották a korlátozást, mely korábban tiltotta, hogy a Népköztársaság diákjai hazai egyetemeken tanulhassanak. Azok a külföldi kínaiak, akik rendelkeznek vagy valaha rendelkeztek a Köztársaság útlevelével ugyanakkor egy ún. *Külföldi Kínaiak Igazolást* kapnak. Ez lehetővé teszi, hogy akadálytalanul beruházzanak, tanuljanak, vagy akár letelepedjenek Tajvanon. Mindez egyszerre zajlott azzal az emigrációs folyamattal, amit a kilencvenes évektől egyre növekvő külföldi befektetések tettek lehetővé, főként a Népköztársaságba és Délkelet-Ázsiába. Következésképp azok számára, akik külföldön telepedtek le egy újabb kategóriát hoztak létre a tajvani bevándorlási rendszerben, úgyminth külföldi kínaiak.⁷⁰ Az ő visszavándorlásuk egyszerű, ha tudják igazolni, hogy valaha volt hazai útlevelük, személyi igazolványuk vagy háztartás-nyilvántartási igazolásuk. 1986-ban Tajvan feloldotta a korábbi hazalátogatási korlátozást is a Népköztársaságba, ami korábban Csang Kaj-sek veteránjait sújtotta.⁷¹

(*A tajvani házasságpiac*) Mindezen folyamatok eredőjeként a személyes kapcsolatok is intenzívebbé váltak, s az egyre gyarapodó, az anyaországi és tajvani állampolgárok által kötött házasságok végül szükségessé tették a korábbi ellenségkép felülbírlását. Így született meg 1997-ben az *Anyország és Tajvan lakosainak kapcsolatát szabályozó törvény*.⁷² Az integráció azonban még így is diszkriminatív, hiszen a Népköztársaság állampolgáraival kötött házasságot – beleértve Hongkongot és Makaót is – külön törvény szabályozza, mint az összes többi, s ne feledjük, hogy a bevándorlás körülményei és feltételei is szigorúbbak, tekintettel a fokozott biztonságpolitikai kockázatra. A Népköztársaság és Tajvan kapcsolatainak ilyen pozitív alakulása e téren igen jelentős eredmény, még akkor is, ha a gazdasági partnerséggel összehasonlítva jelentéktelennek tűnik. Meg kell érteni, hogy a két fél megalakulásuk óta fél szemét a másikon tartja, és sokszor másolja, sőt gyakran utánozza a másik politikáját. Pl. a hidegháború alatt mindketten a hatalmas délkelet-ázsiai diaszpórához fordultak, akkor elsősorban a politikai legitimitáció megerősítését várva. 1989 óta azonban a Népköztársaság ideológiai eszközként a nacionalizmushoz fordult, a fokozatosan demokratizálódó Tajvan így viszont elvesztette a kommunizmus-

sal szembe forduló pozícióját, s főként a tajvani diaszpórával való kapcsolatát igyekezett erősíteni. Ahogy Kína, úgy Tajvan migrációs politikája sem érthető tehát meg a másik ismerete, s a kölcsönhatások tanulmányozása nélkül.⁷³

A nem kínai külföldiek szintén kezelendők a szigetországban, s három csoportba oszthatók: szakképzetlen, házassági és szakképzett bevándorlókra. Az első bevándorláspolitikai kategóriát 1991-ben hozták létre, mégpedig kifejezetten a rövidtávú szerződéses munkákra, mely egyben az ott-tartózkodást is csupán erre az időszakra engedélyezi. Velük ellentétben, az állandó tartózkodási engedély elsődleges célcsoportja a szakképzett munkaerő. 1991-ben egy híján háromezer vendégmunkás dolgozott a Köztársaságban, ám számuk hamarosan százezresre nőtt. A kezdetben hároméves tartózkodási limitet 2000-ben hat évre, majd 2007-ben kilenc évre emelte a kormány. A bevándorlás feltételeit a *Bevándorlási törvény*⁷⁴ szabályozza, míg a tartózkodási engedély elnyerését követően a *Foglalkoztatási törvény* hatálya alá kerülnek a bevándorlók.⁷⁵ A *Nemzeti Bevándorlási Hivatalt* 2007-ben állították fel a Belügyminisztériumban a még 1952-ben alapított *Ki- és Belépésekért Felelős Osztály* utódként, s ez az intézmény kezeli a bevándorlás ügyeit általában, felel a ki- és belépések biztonságáért, a határszolgálatokért, az állampolgárságért, a vízumokért és az ország területén történő bármilyen áthaladásáért. Így gyakorlatilag egyedül a vámokért felelős a Pénzügyminisztérium, minden más, a bevándorláshoz, beutazáshoz kapcsolódó kérdésben az előbbi hivatal működik közre. Hozzá tartozik az illegális bevándorlók felderítése, a nyomozás, a deportálások és a megelőzés is, sőt foglalkozik azon, a Népköztársaságból, Hongkongból vagy Makaóból származó kínaiakkal is, akik nem rendelkeznek tajvani nyilvántartással.⁷⁶

A demográfiai problémák ugyanúgy sújtják Tajvant, mint a modern társadalmakat általában: a korszerkezet előregedő. A 23,5 milliós társadalom helyzete 1,13-as teljes termékenységi együtthatóval és 80,4 év születéskor várható élettartammal jellemezhető a legrövidebben, s a 15–24 éves korcsoport csupán 12,52 százalékát teszi ki a teljes népességnek, míg 65 év felettiak részaránya 1988-ban még csupán 5,7 százalék volt, ám 2018-ban már 14,36 százalékra emelkedett.⁷⁷ Ráadásul az urbanizáció eredményeképpen a nagyvárosok erendően nukleáris családjaiban a felnőtt utódok, különösen a férfiak, egyre gyakrabban maradnak a szüleikkel. Mindezekkel összefüggésben van, hogy a házassági ráta is folyamatosan csökken: 2007-ben a 30-44 éves férfi korosztály 27,5 százaléka nem nősült meg, a nőknél ez az arány viszont jóval alacsonyabb, s így a házassodási mérleg is felborult.⁷⁸ Ennek következményei szerteágazóak, hiszen így az idősellátás kiépítése államilag kevésbé volt szükséges, ugyanakkor a mégis nősülni vágyó férfiak számára szűk a „piac”, tehát kénytelenek külföldről menyasszonyt behozni. A szociálpolitikai helyzet az egyedül élő 65 év felettiak részarányának folyamatos növekedése következtében válik problémássá, míg a külföldről hozott feleségeknek mind a családi, mind a társadalmi és az állami integrációja is súlyos gondokkal küzd. Habár a házasság segítségével beilleszkedni vágyókat elvileg állampolgárként kéne kezelni, valójában súlyosan diszkrimináltak, s ez ugyancsak a minőségi megkülönböztetés népedéspolitikai elvét tükrözi Tajvanon.⁷⁹

Az ezredfordulót követően a házasságok egytizede-egynolcada tajvani férfi és külföldi nő között kötötték. Ebbe az arányba azonban nem számítanak bele a Népköztársaságból érkező menyasszonyok, tekintettel arra, hogy őket a kormány nem tekinti idegeneknek; vélhetően az ő számuk ugyanannyi, mint az összes többi együttvéve. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy őket kiemelten vagy pozitív megkülönböztetéssel kezelnék – 2004-ben a határállomásokon zajló interjúzások szigorítását követően számuk ugyanúgy egyharmadával esett vissza, mint ahogy történt ez a vietnámi

menyasszonyok között, akiknek 2005-től ugyancsak szigorúbb interjúkon kellett keresztülesniük Ho Si Minh városban, szintén csökkenést eredményezve közöttük. A házassági bevándorlás hatása hamarosan tovább gyűrűzött, s 2003-ról 2007-re harmincezerről százezer fölé emelkedett a bevándorló szülőkől származó iskolás gyermekek száma. A külföldi házastársak 95 százaléka nő, így általánosságban beszélhetünk feleségről, házastárs helyett. Mindössze 35 százalékuk foglalkoztatott, s ez az arány még alacsonyabb az anyaországból érkező menyasszonyok esetében, akiknek csupán az egynegyede áll munkaviszonyban Tajvanon. Ez persze annak köszönhető, hogy az utóbbiak számára, a tartózkodásuk első hat évében a kormány tiltja a munkavállalást.⁸⁰

A tajvani férfiak iskolázottsága nem magas, tipikusan fizikai munkát végeznek, farmon dolgoznak vagy taxisofőrök; átlagéletkoruk 36 év, míg a külföldi menyasszonyok 85 százaléka fiatalabb ennél a kornál. A férfiak általában szegény környékről kerülnek ki, s kedvezőtlen társadalmi helyzetük ugyancsak megnehezíti, hogy társat találjanak. Ettől némileg tér csak el az anyaországban dolgozó egyedülálló, fiatal technikusok helyzete, akik alapvetően nem is feleségért mennek Kínába, hanem dolgozni, s a házasság ott helyben válik csupán realitássá. A többség családjában általában a gyerekszám is jóval az átlagos alatt marad, viszont a férj szülei igen gyakran élnek együtt velük; úgy tűnik tehát, hogy míg a középosztálybeli családok háztartási alkalmazottat hoznak külföldről, hogy az idősek ellátását, annak segítségét megoldják, a szegényebb családokban ezt a szerepet a külföldi feleség veszi át. Ez a kvázi gazdasági funkció, ill. bevándorlás egészen általános Japánban és Koreában is.⁸¹ A feleségek helyzete azonban nagyon vegyes, sok esetben nincs tisztázva, hogy milyen mértékben házastársak, s mennyire háztartási alkalmazottak, így az sem, hogy a háztartáson kívül is kereshetnek-e munkát maguknak. A mindezekből fakadó konfliktusok és a média negatív beállítása miatt sok problémájuk akad Tajvanon a bevándorló feleségeknek. A családi viszonyok meglehetősen patriarchálisak és hierarchikusak, s ez tovább fokozza kiszolgáltatottságukat. Kínaiul csak kevesen beszélnek a főként elmaradott, falusi környezetből érkező menyasszonyok, s összetartó közösségeik sem igen alakultak ki, ami pedig segíthetné beilleszkedésüket.

Családi helyzetük tehát kiszolgáltatott, s a törvényi szabályozás diszkriminatív, de a helyi média még a valóságosnál is rosszabbnak mutatja életkörülményeiket. Hogy a valóságban milyen, arról egymásnak igencsak ellentmondó kutatási beszámolókat találhatunk. A terepmunkák egy része során messze nem találtak annyi konfliktust és beilleszkedési nehézséget, mint amilyen mértékben azt a média felnagyítja. Az utóbbiban az egyik oldalról olyan sztereotípiák váltak általánossá, mint a zsarnoki anyósoknak kitett és bántalmazott feleségek tömege, a másik szintén gyakori és leegyszerűsítő nézőpont szerint pedig mindahány bevándorló feleség pénzéhes élősködő, aki csak kárára van Tajvan társadalmának. Már az 1980-as évektől kezdtek a feleségért külföldre járni a tajvani férfiak, s rövidesen létrejöttek a speciális házasságközvetítő ügynökségek is, amik mára 10-15 ezer amerikai dollárnak megfelelő összeget is elkérnek egy-egy sikeres házasságért.⁸² Mindez hamar a sajtó érdeklődésének középpontjába került, s mára a helyzet ábrázolása gyakran szélsőségesen idegenellenes formát ölt; a média a bevándorlókat ugyanis beteges, fizikai és szellemi tekintetben is alsóbbrendű, rosszabb minőségű embereknek festi le.

Érdekes példája ennek az a félelem, ill. félelemkeltés, mely a vietnámi bevándorlókkal kapcsolatos. A napilapok, újságok, televízió-műsorok Tajvanon gyakran beszélnek, írnak a még a vietnámi háború során Agent Orange-nak kitett beteg bevándorlókról. Az amerikai hadsereg által használt növényirtó szer arra szolgált, hogy a fák lombkoronáját megsemmisítve a talajt átláthatóvá tegye, ám az érintett lakosság körében

igen súlyos egészségügyi károkat, születési rendellenességeket okozott. A tajvani média úgy állította be a vietnámi bevándorlókat, mint akiknek a többsége vagy a vegyszer hatására sérült meg, vagy ilyen szülőktől született, s hordoz ekként valamilyen rendellenességet. A folyamatosan kommunikált nézőpont szerint egy ilyen összetételű tömeges bevándorlás rossz hatással van a befogadó társadalom minőségére.⁸³ A helyzet sajnos a tudományos elemzések terén is ellentmondásos. Ez utóbbiak esetében tehát, míg az egyik oldal mellett érvel, hogy a házassági bevándorlás intézménye harmonikusan működik, s azzal igazolja állítását, hogy a válási arány is alacsony, mindössze 9-10 százalékos közöttük, addig a másik oldalon szintén nagyszabású empirikus forrásanyag támasztja alá ennek éppen az ellenkezőjét. Erőszakos férjek és anyósokról olvasható rengeteg beszámoló, akik a kínaiul nem tudó menyasszonyoknak nemhogy a nyelvtanfolyamot nem engedik, hanem sokszor egyenesen prostituáltaknak adják el őket.⁸⁴ A konkrét helyzet megítélése tehát problémás, s még az sem általánosan alkalmazható szempont, hogy mennyire tarthatjuk elitistának a szelektív migrációs technikákat. Legfeljebb azt állíthatjuk, hogy ezek az eszközök még nem finomodtak ki kellőképpen, de az általános elv, mely sokszor valóban túlzottan nacionalista, sőt sovíniszta frazeológiába van ugyan csomagolva, nagyban szerepet játszik olyan fejlett országok bevándorlási politikájában is, mint Ausztrália, Új-Zéland vagy Kanada.

(Záró gondolatok) Hongkong, Makaó és Tajvan egyaránt szorosan kötődik Kínához, mind kulturális, területi és természetesen sok egyéb tekintetben is. Ugyanakkor migrációs politikájuk modern vagy a modernizáció útján előrehaladott, így helyzetük átmeneti Kína sajátságosan geopolitikai indítatású és Délkelet-Ázsia piaci alapú migrációs politikája között. A köztes helyzet leginkább tehát nem annak köszönhető, hogy egyik terület sem definiálható szuverén államként teljes egészében, hanem részben az előbbiekért, részben pedig a Népköztársaságra gyakorolt létező vagy lehetséges hatásuk folyamányaként. Ugyanakkor átmenetet képeznek Kína és a másik két nagy ország, Japán és Dél-Korea között is. Mégpedig abban az értelemben, hogy a nacionalista szemlélet félig már olyan jellemzőket produkál, mint az utóbbi két országban, miközben alapvetően sokkal inkább hasonlít a migrációs politikája az anyaországéhoz. Lakóhelyi szempont és etnikai globalizmus képezi az alapját, de pl. a tajvani házassági migráció integrációs problémái már olyan modern nemzeti felfogást tükröznek,⁸⁵ ami a Meidzsi-restaurációval jelent meg Japánban, s terjedt tovább a megszállt területekre, így Tajvanra és Koreára is a huszadik század első felében. Tajvan esetében ugyanakkor a bevándorlás, különösen a házassági bevándorlás esélyt jelenthet arra is, hogy az állampolgárság felfogása megváltozzon.⁸⁶

JEGYZETEK

1 Carroll, John (2007): A Concise History of Hong Kong. Lanham: Rowman & Littlefield.; Mendes, Carmen Amado (2013): Portugal, China and the Macau Negotiations, 1986-1999. Hong Kong University Press. 2 Cole, Bernard D. (2006): Taiwan's Security: History and Prospects. London: Routledge. 2. 3 Lo, Sonny Shiu-hing (2010): Competing Chinese Political Visions: Hong Kong vs. Beijing on	Democracy. Santa Barbara, Praeger Security International. 235. 4 Scobell, Anderw (1988): Hong Kong's Influence on China: The Tail That Wags the Dog? In: Asian Survey, Vol. 28. No. 6. 599-612. 5 Alford, Duncan (2012): The Influence of Hong Kong Banking Law on Banking Reform in the PRC. In: East Asia Law Review, Vol. 3. No. 1. 35-57. 6 Chan, Carrie (2005): Tung resigns. In: The

- Standard. 2 March, 2005. Valamint Huge protest fills HK streets. CNN. July 2, 2003. <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/east/07/01/hk.protest/> (hozzáférés: 2018. július 20.)
- 7 Lo, Shiu-hing (1999): Hong Kong's Political Influence on South China. In: *Problems of Post-Communism*, Vol. 46. No. 4. 33–41. 33.
 - 8 Cheung, Peter T. Y. (2011): Who's Influencing Whom? Exploring the Influence of Hong Kong on Politics and Governance in China. In: *Asian Survey*, Vol. 51. No. 4. 713–738. 716.
 - 9 Beijing emphasises its total control over Hong Kong in white paper. *South China Morning Post*. 10 June, 2014. <http://www.scmp.com/news/hong-kong/article/1529300/beijing-reasserts-its-total-control-over-hong-kong-white-paper> (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 10 Lo, Sonny (2015): Historical Origins of the Hong Kong Model of Democracy and Interactions with the China Factor. In: Lo, Hong Kong's Indigenous Democracy. Origins, Evolution and Contentions. New York, Palgrave Macmillan. 23–59. 27. és 57.
 - 11 The Basic Law of the Hongkong Special Administrative Region of the People's Republic of the China. Chapter II: Relationship between the Central Authorities and the Hong Kong Special Administrative Region.
 - 12 Sinn, Elizabeth (1995): Emigration From Hong Kong before 1941: General Trends. In: Skeldon, Roald (szerk.): *Emigration From Hong Kong*. Hong Kong, Chinese University Press. 11–34. 12.
 - 13 Wong, Siu-lun (1997): Hong Kong. In: Brownlee, Patrick és Colleen Mitchell (szerk.): *Migration Issues in the Asia Pacific*. Asia Pacific Migration Research Network. Wollongong, Centre for Multicultural Studies - Institute for Social Change & Critical Inquiry. 67–85. 67.
 - 14 Matthews, Gordon; Eric Kit-wai Ma és Tai-lok Lui (2008): *Hong Kong, China. Learning to belong to a nation*. London, Routledge. 27.
 - 15 Liu, Guoli (2014): Great Britain and China Agree on Control of Hong Kong. In: Magill, Frank N. (szerk.): *Chronology of Twentieth-Century History: Business and Commerce*. Volume two. London, Routledge. 1321–1324. 1323.
 - 16 Census and Statistics Department, Hong Kong (1992): *Hong Kong 1991 Population Census: Main Tables*. Printers, Hong Kong Government. 54–55, 58–59, 68–69.
 - 17 Census and Statistical Department (2012): *Thematic Report: Persons from the Mainland Having Resided in Hong Kong for Less than 7 Years*. Hong Kong, Hong Kong SAR Government. 18.
 - 18 Explanations of some questions by the Standing Committee of the National People's Congress concerning the implementation of the Nationality Law of the People's Republic of China in the Hong Kong Special Administrative Region. Immigration Department, The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. In: *Hong Kong Government, Nationality Law of the People's Republic of China*. Valamint Chapter III Fundamental Rights and Duties of the Residents. Basic Law of the Macao Special Administrative Region of the People's Republic of China. Adopted by the Eighth National People's Congress at its First Session on 31 March 1993.
 - 19 Koudela Pál (2018) A kínai diaszpórapolitika. *Polgári Szemle*, 14(4–6) 337–346.
 - 20 Mendes, Carmen Amado (2013): *Portugal, China and the Macau Negotiations, 1986-1999*. Hong Kong, Hong Kong University Press. 56–58.
 - 21 Hong Kong Immigration Department. *Visit Visa / Entry Permit Requirements for the Hong Kong Special Administrative Region*. <http://www.immd.gov.hk/eng/services/visas/visit-transit/visit-visa-entry-permit.html> (hozzáférés: 2018. július 20.), valamint Government of Macao S.A.R., Public Security Police Force. *Entry and Exit of Non-residents*. http://www.fsm.gov.mo/psp/eng/psp_top5_2_1.html#EDoN_VII (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 22 World Bank (2016): *Migration and Remittances Factbook 2016*. Washington, The World Bank. 140. és 171.
 - 23 Wong, Richard Y.C. (2013b): Human Capital Enhancement through Education and Immigration – Rekindling Hong Kong's Magic (Part IV). In: *Hong Kong Economic Journal*, 11 December 2013. <http://www.wangyujian.com/?p=3709&lang=en> (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 24 Wong, Richard Y.C. (2013a): The Population Quality Challenge – Rekindling Hong Kong's Magic (Part III) In: *Hong Kong Economic Journal*, 20 November 2013. <http://www.wangyujian.com/?p=3616&lang=en> (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 25 Hong Kong Immigration Department. *Quality Migrant Admission Scheme*. http://www.immd.gov.hk/eng/services/visas/quality_migrant_admission_scheme.html (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 26 Mainland Musician Lang Lang Migrates to Hong Kong. *CRI.com* November 28, 2006. <http://www.china.org.cn/english/culture/190458.htm> (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 27 Hong Kong Immigration Department. *Quality Migrant Admission Scheme*. <http://www.immd.gov.hk/eng/services/visas/points-based-tests.html> (hozzáférés: 2018. július 20.)
 - 28 Hong Kong SAR Government. *LCQ12: Immigration policy. Annex 9 to LCQ12*. http://gia.info.gov.hk/general/201310/09/P201310090550_0550_118640.pdf (hozzáférés: 2018. szeptember 8.)

- 29 Hong Kong Immigration Department. Enhancement Measures on Admission Schemes for Talent, Professionals and Entrepreneurs <http://www.immd.gov.hk/eng/faq/enhancement-measures-on-admission-schemes.html> (hozzáférés: 2018. július 20.)
- 30 Hong Kong Immigration Department. Capital Investment Entrant Scheme. Valamint Statistics on the Capital Investment Entrant Scheme. http://www.immd.gov.hk/eng/services/visas/capital_investment_entrant_scheme.html (hozzáférés: 2019. április 20.)
- 31 Immigration Department (2015): Guidebook for Entry for Employment as Professionals in Hong Kong. Hong Kong, The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Valamint Supplementary Labour Division of the Labour Department. Supplementary Labour Scheme (SLS). Labour Department, The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. <http://www.labour.gov.hk/eng/plan/iwSLS.htm> (hozzáférés: 2018. július 21.)
- 32 Immigration Department. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Immigration Arrangement for Non-local Graduates (IANG). <http://www.immd.gov.hk/eng/faq/non-local-graduates-return-employment-arrangement.html> (hozzáférés: 2018. július 21.)
- 33 Chief Secretary for Administration's Office (2015): Population Policy. Initiatives and Strategies. Hong Kong, Government Logistics Department of Hong Kong Special Administrative Region Government. 31.
- 34 Immigration Department. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Statistics on Admission Scheme for Mainland Talents and Professionals. <https://www.immd.gov.hk/eng/facts/visa-control.html> (hozzáférés: 2019. április 29.)
- 35 Chief Secretary for Administration's Office (2015): 32.
- 36 Immigration Department. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Statistics on Extension of Stay Granted to Non-Permanent Residents. <https://www.immd.gov.hk/eng/facts/visa-control.html> (hozzáférés: 2019. április 29.)
- 37 Lam, Gigi és Edward Jow-Ching Tu (2015): Hong Kong's population policies on immigration: challenges and feasibility. In: *Asian Education and Development Studies*, Vol. 4. No. 2. 180–189. 187.
- 38 Ku, Agnes S. (2004): Immigration policies, discourses, and the politics of local belonging in Hong Kong (1950–1980). In: *Modern China*, Vol. 30. No. 3. 326–360., valamint Sautman, Barry (2004): Hong Kong as a semi-ethnocracy: “Race”, migration and citizenship in a globalized region. In: Ku, Agnes S. és Ngai Pun (szerk.): *Remaking Citizenship in Hong Kong Community, Nation and the Global City*. New York, RoutledgeCurzon. 103–125.
- 39 Lee, Siu-Yau; Isabella FS Ng és Kee-Lee Chou (2016): Exclusionary attitudes toward the allocation of welfare benefits to Chinese immigrants in Hong Kong. In: *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol. 25. No. 1. 41–61. 42–44.
- 40 CIA World Factbook. Macau. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mc.html> (hozzáférés: 2019. április 21.), valamint World Bank (2016): *Migration and Remittances Factbook 2016*. Washington, The World Bank. 171.
- 41 Metaxas, Theodore és Sotiris Folinias (2016): Gambling Tourism and Economic Development: Some lessons from Macao. In: *Munich Personal RePEc Archive*, No. 72397. 1–19., valamint Lia, Jun (Justin); Woo Gon Kim és IpKin Anthony Wong (2016): Does destination perception differ based on traveler type? A case of the world gambling capital: Macau. In: *Tourism Planning & Development*, Published online: 21 Mar 2016.
- 42 Public Security Police Force (2017): Number of non-resident workers by industry and country/region of issuance of identification document – End of May 2017. Government of the Macao Special Administrative Region – Labour Affairs Bureau.
- 43 Li, Xi és Cheng Si Wei (2010): The Way to the Diversification of Macau's Social Economy: A Study on Macau's Cultural Tourism Development. In: *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 1. No. 2. 131–135., valamint Zeng, Zhong-Lu és Dong-Mei Zhang (2012): Industrial Diversification: A Comparison of Small Economies in the World. In: *Economic Geography*, Vol. 32. No. 9. 15–20.
- 44 Sim, Amy és Vivienne Wee (2009): Undocumented Indonesian Workers in Macau: The Human Outcome of Colluding Interests. In: *Critical Asian Studies*, Vol. 41. No. 1. 165–188.
- 45 Li, Bingqin és Zhonglu Zeng (2015): Economic Structure, Social Risks and the Challenges to Social Policy in Macau, China. In: *Asia & the Pacific Policy Studies*, Vol. 2. No. 2. 383–398. 394.
- 46 United Nations General Assembly Resolution 2758. Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327774/IMG/NR032774.pdf?OpenElement> (hozzáférés: 2018. július 22.)
- 47 Yao, Grace; Yen-Pi Cheng és Chiao-Pi Cheng (2008): The Quality of Life in Taiwan. In: *Social Indicators Research*, Vol. 92. No. 2. 377–404.
- 48 Perlez, Jane és Austin Ramzy (2015): China, Taiwan and a Meeting After 66 Years. In: *The New York Times*, November 3, 2015. <http://www.nytimes.com/2015/11/04/world/asia/>

- leaders-of-china-and-taiwan-to-meet-for-first-time-since-1949.html?_r=0 (hozzáférés: 2018. szeptember 2.)
- 49 Department of Information Services (2014): The Republic of China Yearbook 2014. Taipei, Executive Yuan. 47–48., valamint Wang, Hong-zen (2002): Class Structures and Social Mobility in the Initial Post-war Taiwan. In: *China Journal*, Vol. 8. No. 2. (Hivatalosan: No. 48.) 55–85.
- 50 Tierney, Robert (2007): The guest labor system in Taiwan: labor market considerations, wage injustices, and the politics of foreign labor brokerage. In: *Critical Asian Studies*, Vol. 39. No. 2. 205–228. 215.
- 51 Liu, Dorothy S. (1996): The 1992 Employment Service Act and the Influx of Foreign Workers in Taiwan (and Translation of the 1994 Implementary Provisions). In: *Pacific Rim Law & Policy Journal*, Vol. 5. No. 2. 599–637. 612.
- 52 Lin, Ji-ping (2012): Tradition and Progress: Taiwan's Evolving Migration Reality. In: *Migration Information Source*, January 24, 2012.
- 53 National Immigration Agency. Application Information, How does a foreigner renew or apply for an ARC? (Serial No. 0902). <https://www.immigration.gov.tw/ct.asp?xItem=1090287&ctNode=30085&mp=2> (hozzáférés: 2018. július 22.)
- 54 McKinsey, Kitty (2007): The stateless brides of Viet Nam. In: *Refugees*, Vol. 37. No. 3. 26–27.
- 55 Dickinson, David (2016): Recruitment Costs Brief: Taiwan. Research Report. *Transient Workers Count Too*. 6.
- 56 Hoang, Lan Anh (2016): Governmentality in Asian Migration Regimes: the Case of Labour Migration from Vietnam to Taiwan. In: *Population, Space and Place, Early View* (Online Version of Record published before inclusion in an issue). 4.
- 57 Lan, Pei-Chia (2006): *Global Cinderellas: Migrant Domestic and Newly Rich Employers in Taiwan*. Durham, Duke University Press. 44., valamint Bauder, Herald (2011): The regulation of labour markets through migration. In: Phillips, Nicola (szerk.): *Migration in the Global Political Economy*. Boulder, Lynne Rienner Publishers. 41–60. 42.
- 58 Friman, H. Richard (2011): The illegal 'migration industry'. In: Phillips, Nicola (szerk.): *Migration in the Global Political Economy*. Boulder, Lynne Rienner Publishers. 83–101. 94.
- 59 Yeoh, Brenda S. A. (2006): Bifurcated labour: the unequal incorporation of transmigrants in Singapore. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 97. No. 1. 26–37.
- 60 Hoang, Lan Anh és Brenda S. A. Yeoh (2015): Transnational labour migration, debts, and family economics in Vietnam. In: Hoang, Lan Anh és Brenda S. A. Yeoh (szerk.): *Transnational Labour Migration, Remittances and the Changing Family in Asia*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 283–310. 292.
- 61 Hoang (2016): 5.
- 62 Rudnyckij Daromir (2004): Technologies of servitude: governmentality and Indonesian transnational labor migration. In: *Anthropological Quarterly*, Vol. 77. No. 3. 407–434. 414.
- 63 Wang, Hong-zen (2011): Immigration Trends and Policy Changes in Taiwan. In: *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol. 20. No. 2. 169–194. 170.
- 64 Cheng, Isabelle (2014): Home-going or home-making? The citizenship legislation and Chinese identity of Indonesian-Chinese women in Taiwan. In: Chiu, Kuei-fen; Dafydd Fell és Lin Ping (szerk.): *Migration to and from Taiwan*. London, Routledge. 135–159.
- 65 Uo. 170–171.
- 66 Lien, Pei-te és Dean P. Chen (2012): The evolution of Taiwan's policies toward the political participation of citizens abroad in homeland governance. In: Tan, Chee-Beng (szerk.): *Routledge handbook of the Chinese diaspora*. Abingdon, Routledge. 42–59. 54.
- 67 Brown, Melissa J. (2004): *Is Taiwan Chinese? The Impact of Culture, Power, and Migration on Changing Identities*. Berkeley, University of California Press. 22., de mivel a kérdés igen bonyolult, az egész 6. fejezetet ajánlom hozzá.
- 68 *Taiwan Immigration Laws and Regulations Handbook – Strategic Information and Basic Laws*. International Business Publication, USA. Washington DC, USA-Taiwan. 2013. 40.
- 69 Wang, Hong-zen és Danièle Bélanger (2008): Taiwanizing female immigrant spouses and materializing differential citizenship. In: *Citizenship Studies*, Vol. 12. No. 1. 91–106. 96.
- 70 Wang, Hong-zen (2008): PRC Skilled Labor on the Move: Mobilizing Ethnic Resources by Taiwanese Business in Asia. In: *Asian Survey*, Vol. 48. No. 2. 265–281.
- 71 Davison, Gary Marvin (2003): *A short history of Taiwan: the case for independence*. Westport, Praeger. 103.
- 72 Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan). *Act Governing Relations between the People of the Taiwan Area and the Mainland Area* (old version). <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=90541&ctNode=5914&mp=3> (hozzáférés: 2018. július 23.)
- 73 Han, Enze (2017): Bifurcated homeland and diaspora politics in China and Taiwan towards the Overseas Chinese in Southeast Asia. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Special Issue: The Microfoundations of Diaspora Politics, 1–18. 2–3.
- 74 Taichung Harbor Police Department. *Immigration Act*, Chapter I. General Provisions.

- 75 Ministry of Labour. Law Source Retrieving System of Labour Laws and Regulations. Employment Services Act. <http://laws.mol.gov.tw/eng/EngContent.asp?MsgID=68> (hozzáférés: 2018. július 23.)
- 76 National Immigration Agency. The History of the National Immigration Agency, Ministry of the Interior. <http://www.immigration.gov.tw/ct.asp?xItem=1297855&ctNode=35851&mp=2> (hozzáférés: 2018. július 24.)
- 77 CIA World Factbook. Taiwan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tw.html> (hozzáférés: 2019. április 23.)
- 78 Wang (2011): 174–179.
- 79 Wang, Hong-zen és Daniele Belanger (2008): Exploitative Recruitment Processes and Working Conditions of Vietnamese Migrant Workers in Taiwan. In: Chan, Anita (szerk.): *Labor in Vietnam*. Singapore, ISEAS. 309–334.
- 80 Wang, Hong-zen (2007): Hidden Spaces of Resistance of the Subordinated: Case Studies from Vietnamese Female Migrant Partners in Taiwan. In: *International Migration Review*, Vol. 41. No. 3. 706–727. 709–710.
- 81 Kojima, Yu (2001): In the Business of Cultural Reproduction: Theoretical Implications of the Mail-Order Bride Phenomenon. In: *Women’s Studies International Forum*, Vol. 24. No.2. 199–210., valamint Suzuki, Nobue (2000): Between Two Shores: Transnational Projects and Filipina Wives in/from Japan. In: *Women’s Studies International Forum*, Vol. 23. No. 4. 431–444., valamint Hwang, Min-Chul (2015): Exploring marriage migrants’ citizenship acquisition in South Korea. In: *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol. 24. No. 3. 376–402.
- 82 Hsia, Hsiao-Chian (2006): Empowering ‘Foreign Brides’ and Community through Praxis-Oriented Research. In: *Societies Without Borders*, Vol. 1. No. 1. 89–108. 90.
- 83 Hsia, Hsiao-Chian (2007): Imaged and imagined threat to the nation: the media construction of the ‘foreign brides’ phenomenon’ as social problems in Taiwan. In: *Inter-Asia Cultural Studies*, Vol. 8. No. 1. 55–85. 56.
- 84 Hugo, Graeme és Nguyen T. H. Xoan (2007): Marriage Migration between Vietnam and Taiwan: A view from Vietnam. In: Atané, Isabelle és Christophe Z. Guilmoto (szerk.): *Watering the Neighbour’s Garden: The Growing Demographic Female Deficit in Asia*. Paris, CICRED. 365–391.
- 85 Lan, Pei-Chia (2008): Migrant Women’s Bodies as Boundary Markers: Reproductive Crisis and Sexual Control in the Ethnic Frontiers of Taiwan. In: *Signs*, Vol. 33. No. 4. 833–861.
- 86 Hsia, Hsiao-Chian (2009): Foreign Brides, Multiple Citizenship and the Immigrant Movement in Taiwan. In: *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol. 18. No. 1. 17–46.

A gyülekezési jog egyes kérdései Nagy-Britanniában és Magyarországon

Néhány fontosabb jogszabályi rendelkezés és értelmezési probléma bemutatása

(Bevezetés, történeti előzmények Magyarországon) A gyülekezési jog ma már közhelyszerűen az elidegeníthetetlen emberi jogok közé tartozik. Hasonlóképpen, mint az egyesülési jog és a véleménynyilvánítás szabadsága, a 18. század végétől, az európai polgári forradalmak kezdetétől kezdtek kiharcolni az abban résztvevők, hogy politikai, gazdasági, társadalmi követeléseiket nyilvánosan is megfogalmazhassák. A kezdeteket tekintve az Amerikai Egyesült Államokban az 1791. évi alkotmánymódosítás mondta ki, hogy a Kongresszus „nem csorbítja a népnek a békés gyülekezéshez való jogát”. Franciaországban szintén 1791-ben született meg a gyülekezési jogot tárgyaló első rendelkezés.

Magyarországon a nemesi hagyományok, a vármegyei hatalomgyakorlás lehetővé tette ennek a jognak a gyakorlását, ezért még az 1848-as forradalmi törvényeknek sem kellett erről külön rendelkezni. Magától értetődőnek vették, működő jogintézményként tekintettek rá. Csak a pesti tüntetések, zavargások után született 1848-ban külön rendelkezés a gyülekezési jog gyakorlásának szabályairól.¹

Európában a német területeken az 1850-es években sorra hozták a gyülekezési jog gyakorlásáról a helyi törvényeket, Magyarországon viszont csak 1868-ban készült egy BM-rendelet és ennek nyomán egy törvényjavaslat az egyesülési és gyülekezési jogról, melyet azonban soha nem léptettek hatályba.

Tisza Kálmán kormánya az 1878. évi 171. sz. BM rendelettel kívánta szabályozni a gyülekezési jogot, de annak szigora olyan mérvű tiltakozást váltott ki, hogy visszavonásra került. Az általános gyakorlat az maradt, hogy a hatóság a gyűlés feloszlátását is kezdeményezhette, ha törvénytelen vagy a közrendre veszélyes cselekményekre került sor. Ugyanígy feloszlatandó volt az előre be nem jelentett gyűlés. Ha ez sikertelen volt, a katonaságot is bevezethették. A rendőrhatalóság viszont csak kivételes helyzetben tagadhatta meg a gyűlés bejelentésének tudomásulvételét, igaz ennek megítélése nem volt részletesen szabályozva, így tág teret adott az önkénynek. Ha pedig tömegoszlatásra került sor, akkor katonaság is bevezethető volt. A dualista korszakban ennek eredményeképp több véres összecsapásra is sor került a tüntetők és a hatóság között.

A szociális elégedetlenség, a paraszti, illetve a munkásság részéről megnyilvánuló követelések, ellenzéki pártok gyűlései egyaránt okot adtak az összecsapásokra, erőszakra. Az I. világháború végének zavaros időszaka, majd a Károlyi-kormány, a Tanácsköztársaság rövid időszaka után a Horthy-korszak szintén nem kedvezett a gyülekezési jog szabad gyakorlásának. A korszak legvéresebb eseménye az 1930. szeptember 1-re a Szakszervezeti Tanács és a Szociáldemokrata Párt részéről szervezett tüntetés volt.

Ezt követően nem sokkal az 1570/1933. ME. sz. rendelet a politikai gyűlések teljes tilalmát rendelte el. Az 1939 évi. 2. – honvédelemről szóló – törvény kivételes felhatalmazást adott a kormánynak. A 8120/1939. ME. sz. rendelet már a háborúra viszonyokra gondolva született, ismét teljes gyűléstiltalmat írt elő.

A II. világháború végén, az Ideiglenes Kormány belügyminisztériumi rendelete a „Gyűlések bejelentéséről” szóló rendelet a politikai és gazdasági jellegű gyűlések bejelentési kötelezettségét írta elő. Ez a rendelet 1989-ig érvényben maradt.

Ezzel szemben viszont az 1946. évi I. tv. bevezető része az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogaként rögzítette a gyülekezési szabadságot. Az 1946. évi X. tv. pedig büntettnek minősített, és öt évig terjedő börtönnel sújtott minden olyan hivatali eljárást és intézkedést, amellyel az állampolgárok valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát törvényellenesen megsértik. Ez utóbbi törvényi rendelkezés ugyan hatályban maradt szintén 1989-ig, de ennek alapján törvénysértést soha nem állapítottak meg.

Az 1949. évi XX. törvény – azaz az alkotmány – szerint a gyülekezési jognak a dolgozók – az 1972. évi alkotmánymódosítás szerint: a nép – érdekeinek kellett megfelelnie. Azonban egészen az 1989. évi rendszerváltásig nem készült a gyülekezési jogot részletesen szabályozó törvény.

Megjegyezhető ugyanakkor, hogy szerepe lehetett az 1956-os halálos sortűzekben annak a hiányosságnak, hogy sem a rendőrség sem az államvédelmi hatóság felszerelésében, illetve kiképzése révén nem volt felkészülve egy esetleges tömegoszlatásra.

A rendszerváltással Magyarország is a demokratikus országok sorába lépett és az országban a nyugat-európai országok jogfejlődésének általános tendenciái érvényesültek. Ugyan a gyülekezési jog, illetve a rendőrségi beavatkozás szabályozásai, valamint a tüntetési kultúra minősége eltérő az egyes országokban, azonban a kilencvenes évekre mégis nagyjából egységes irányba haladt a szabályozás több nemzetközi összehasonlító kutatás szerint. Donatella della Porta², azt fogalmazta meg, hogy Nyugat-Európában és Észak-Amerikában a tiltakozókkal szemben toleránsabb rendőri fellépés volt tapasztalható az 1970-es évek óta, a társadalmi-politikai tiltakozás intézményesedésével összefüggésben. Különösen munkaügyi és bérkonfliktusok, a sztrájkok rendőri kezelése esetén. Ugyanakkor, míg a tiltakozások egészére igaz ez az állítás, addig bizonyos szubkulturális csoportok vagy a nagyvárosok színesek lakta szegénynegyedeinek lakossága, illetve a terroristának tartott és autonóm jogokat követelő, valamint bizonyos erőszakra hajlamos etnikai és vallási csoportok esetén, a szeparatistának bélyegzett szervezetek ellen a rendőrségi fellépés mindinkább eldurvult, rendészeti helyett inkább katonai jellegűt öltött. Ez a kettősség jellemzi a tiltakozások rendőri kezelésének változásait az utóbbi évtizedekben.

Ezek a nyugati-európai demokráciákban kialakult gyakorlati tapasztalatok hatást gyakoroltak 1990 után a kelet-európai országokban a tüntetésekkel kapcsolatosan kialakuló új eljárásokra. A korábbi erőszakos beavatkozó-oszlató stratégiákkal szemben a rendőrség és a tüntetők között általában bizonyos kommunikáció létrejött, megnőtt a hatóságok toleranciája, emellett azonban fennmaradt a rendőri erőszak alkalmazása bizonyos, e konszenzust és kommunikációt elutasító speciális csoportokkal³.

A kelet-európai demokráciák kész megoldási javaslatokat kaphattak pl. az ún. „közrendvédelmi biztonsági partnerség” koncepciójára, a tüntetők megkülönböztetésére, kik azok, akiket úgy kezelnek, hogy a megadott korlátok közé szoríthatóak, illetve a tiltakozók/tüntetők másik csoportja, akikkel szemben megelőző intézkedéseket kell foganatosítani visszaszorításuk érdekében.

A gyülekezési jogról szóló 1989. III. törvénnyel megvalósult a tüntetéshez való jog Magyarországon. A politika már nem léphetett fel korlátlan rendőri eszközökkel a neki nem tetsző tiltakozásokkal szemben. A tüntetések megszervezésének keretfeltételei törvény által szabályozottá váltak. Csak törvényben meghatározott esetekben vált lehetővé a gyülekezés engedélyezésének megtagadása vagy feloszlata. Ugyanakkor a

szervezők bírói felülvizsgálatot kérhettek. A rendőrség tevékenységét pedig ezekben az esetekben a rendőrségi törvény és annak végrehajtási utasítása részletesen szabályozta. Jellemző módon a közelmúlt tragikus eseményei miatt külön rögzítették a tömeggel szembeni löfegyverhasználat tilalmát (r. t. 57. § 1.).

Összességében a fent említett 1989. II. törvényt követő gyülekezési törvénnyel – 1989. évi III. törvény – adottá váltak a nyugati demokráciákhoz hasonló politikai keretfeltételek.

Általánosságban kijelenthető, hogy a magyar gyülekezési törvény nemzetközi példákat is figyelembe vett, különösen érdekes lehet viszont néhány olyan példát közelebbről is megvizsgálni, hogyan érvényesülnek ezek a jogok egy nyugat-európai országban.

(*Nagy-Britannia*) Nagy-Britanniában Angliában, Walesben, Észak-Írországban és Skócia területén önálló törvények vannak hatályban, melyek a gyülekezési jogot szabályozzák. Ezek közt a legrészletesebb a két angol törvény⁴, az Észak-Írország területére érvényes jogszabályt pedig inkább a katolikus–protestáns közösség közti évtizedes feszültségek befolyásolják, melyek kihatással vannak az Orange Order nevű protestáns szervezet jelenléte miatt a skót szabályozásra is.

Angliában két jogszabályt kell figyelembe venni. A *Public Order Act*⁵, a közrendről szóló törvény és az *Anti-Social Behaviour Act*⁶. Public Order Act statikus és dinamikus gyűléseket különböztet meg. A nem statikus gyűlések esetében, hat nappal a tervezett gyűlés előtt bejelentési kötelezettséget ír elő a szervezőknek.

A közrendről szóló törvény pedig lehetővé teszi a gyülekezés maximum három hónapra történő betiltását [13. § (1) bekezdés] egy adott helyen. Megjegyezhető, ez az idő már túlságosan hosszúnak látszik – egy adott társadalmi/politikai szituációban három hónap alatt már olyan változások következhetnek be, mely alatt a tüntetés/gyülekezés teljesen értelmét veszítheti.

Külön kitér a törvény a gyülekezés alkalmával bármilyen nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet kifejezésének, illetve az ezekre való felbujtás tilalmára is.

Az Egyesült Királyságban érvényben lévő speciális szabály – a 2011. évi Police Reform and *Social Responsibility Act 143*⁷ – szerint tilos a Parlament közelében sátrakat vagy bármilyen más alváásra alkalmas fekvőhelyeket felállítani, vagy hosszabb – meghatározatlan – ideig ott tartózkodni. Nyilvánvalóan az ilyen rendelkezések a Parlament előtti békés, de hosszú távú tüntetések betiltását célozzák. A törvény meghatározza – ha nagy bizonyossággal arra lehet következtetni – hogy ha a felvonulás zavarná a közrendet vagy a közösséget, illetve súlyos kárt okozna, akkor a rendőrség bizonyos feltételeket szabhat, például maximalizálhatja a résztvevők számát, vagy időbeli korlátot állapíthat meg. Amennyiben a szervezők/tüntetőik ezeket a feltételeket megszegik, az bűncselekménynek minősül.

Fontos része az angol szabályozásnak, hogy a rendőrség korlátozó előírásai más, abban az időben az adott helyszínre szervezett rendezvényre is vonatkoznak. Ez érthető, mert így nem lehet csatlakozni az egyik tüntetés résztvevőinek a másik rendezvényen ott tartózkodókhoz és így kijátszani a rendőrségi korlátozásokat. Ami viszont kevésbé fogadható el, az az ebben az esetben is a fentebb említett három hónapos időtartam, mely ebben az túl hosszúnak tűnik.

A Public Order Act megkülönböztet statikus és dinamikus gyűléseket.⁸ Logikusan megkülönböztetve az egy adott helyszínen zajló és a dinamikus, helyváltoztatással járó rendezvényeket. A gyülekezést legalább húsz személy részben szabadterén történő gyűléseként határozza meg, míg a felvonulást emberek csoportjának meghatározott útvonalon, közterületen való mozgásaként rögzíti a törvény.

Hozzá kell tenni, hogy későbbiekben a húsz fős létszámot a fentebb említett másik törvény – Anti-Social Behaviour Act – két főre módosította.

Az elsődleges cél a közrend fenntartása. A Public Order Act szerint a törvénysértő gyűlések előzetesen is betilthatók. Ha a rendőrség megalapozottan azt feltételezi, hogy a rendezvény nem a tervezett útvonalon fog haladni, az érintett közösség normális életvitelét súlyosan sértené, károkat okozhat, ekkor a rendőrség vezetője javasolhatja az önkormányzatnak a felvonulás megtiltását. A tiltás ekkor is maximálisan három hónap időtartamú lehet. Az önkormányzati döntését azután minisztériumi szinten is jóvá kell hagyni.

Korlátozások: A legmagasabb rendfokozatú rendőr – korlátokat szabhat a felvonulásal vagy a gyűléssel kapcsolatosan, a közrend sérelme, a tulajdon súlyos megrongálódása, a közösség életének megzavarása, megfélemlítő magatartás, illetve külső személyek valamilyen szándékkal ellenkező cselekedetre való kényszerítése esetén. A korlátozó rendelkezések megszegésére való felbujtás is büntetendő magatartás.

A közrendről szóló törvény kimondja,⁹ hogy a szervezők felelősségét, ha szándékosan megszegnek egy törvényi feltételt és nem tudják bizonyítani, hogy ez nem rajtuk kívül álló okok következménye volt. A verbális erőszak, gyalázkodás, fenyegető viselkedés, vagy ennek megfelelő kép, írás is ezek sorába tartozik.

A megelőző intézkedések is rendkívül szigorúak és a demokratikus kormányzati elvekkel számos esetben kevéssé egyeztethetők össze. A tüntetőket a hatóságok számos esetben a tüntetést megelőzően felszólítják arra, hogy nem kerülhet sor rendbontásra, illetve a terrorizmusról szóló törvény¹⁰ alapján széles hatáskörrel rendelkeznek, hogy megalapozott gyanú nélkül is egy személyt megállítsanak, átkutassanak.

Tömegoszlatás: A tömegoszlatás részletes szabályait Criminal Law Act¹¹ és a Human Rights Act¹² tartalmazza. Ezek értelmében arányos erő alkalmazható bűncselekmény megakadályozásának érdekében, illetve bűncselekmény elkövetőjének elfogásában. Mérlegelés tárgya, hogy a tömegoszlatás a megfelelő megoldás és végrehajtható-e az adott helyzetben rendelkezésre álló rendfenntartó erőkkkel.

A tömegoszlatás végrehajtása előtt a tárgyalásra is sor kerülhet, abban az esetben, ha úgy ítélik meg, hogy van lehetőség olyan személlyel/személlyekkel tárgyalni, aki/akik elérhetik a tömeg békés felosztatását. Ha ez nem ér cél, akkor kerülhet sor a fizikai erőszak alkalmazására (pajzs, gumibot). Lovas rendőrök és szolgálati kutya, rendőrségi járművek bevetése csak előzetes figyelmeztetés után lehetséges.

A tömegoszlatást figyelmeztetésnek kell megelőznie, és ha ezt a későbbiekben a tüntetés résztvevői vitatják, akkor a rendőrségnek képesnek kell lenni bizonyítani, hogy a figyelmeztetés megtörtént. Videó vagy hangfelvétel, esetleg írásos dokumentum szolgálhat bizonyítékként.

Az Anti-Social Behaviour Act

Ez a törvény szintén Anglia és Wales területére vonatkozik. Bizonyos társadalmilag károsnak ítélt tevékenységek szankcionálására vonatkozik. Erre lehet példa a graffitik eltávolítása, a csavargás, a bandatevékenység, nyilvános helyen részegen történő rendezvény, a mentők és tűzoltók hamis riasztása. A gyülekezési joghoz hasonlóan a három hónapos tilalmi határidő szerepel ebben a törvényben is. Például egyes épületek bezárathatóak, ahol bizonyíthatóan jelentős és tartós rendezvény folyt a környező lakosság hétköznapi életvitelét károsan befolyásolva. Lehetőség van csoportok felosztatására bármilyen közterületen, ha jelenlétük súlyos zavarokat, megfélemlítést jelent. Tizenhat

éven aluli, kíséret nélküli személyt a rendőrség hazakisérhet este kilenc óra és reggel hat óra közötti időben. De olyan kisebb jelentőségű ügyekre is kitérnek az egyes paragrafusok, mint az átutazók szabályszegése, vasúti kihágások, kődobálás, vagyis olyan cselekedetekre, amelyek az emberi együttélést megzavarhatják.

(*Gyülekezési törvény Magyarországon – 2018. évi LV. törvény*¹³) Magyarországon az elmúlt évben született meg az új gyülekezési törvény. Természetesen minden olyan jogszabályt, mely az alapvető szabadságjogok érvényesítését biztosítja, és egyben meghatározza annak kereteit, bizonyos várakozás előz meg. Az esetleges pozitívumok, a régi szabályozást felváltó előnyösebb megfogalmazások és a negatívumok, kevésbé sikerült részletek mérlegelése kerül elsőként az elemzések középpontjába.

Ha az új magyar gyülekezési törvényt a fenti szempontok alapján elemezzük, akkor a szakértők nagyobb része azt emelte ki, hogy több pozitívuma van az új jogszabálynak, előrelépés történt a korábbiakhoz képest.

Részben a korábbi törvény nem határozta meg, hogy hány ember szükséges ahhoz, hogy gyülekezésről lehessen beszélni, ugyanis a gyülekezésnek nem volt határozott definíciója. Ugyan a korábbi törvény sem zárta ki azt, hogy két ember nyilvános politikai kommunikációját gyülekezésnek tekintse a rendőrség, de most a fogalom meghatározást nyert (2. §). Ez tehát a jogbiztonságot szolgáló változtatásnak tekinthető.

A definíció – „gyűlés a legalább két személy részvételével közügyben való véleménynyilvánítás céljából tartott nyilvános összejövetel” – egyértelműsíti a helyzetet, közügyben való véleménynyilvánításról van szó, nem magánbeszélgetésről. Abból a szempontból is előrelépés, hogy a gyülekező személyeknek nem feltétlenül kell engedélyt kérnie, nem szükséges közterület-használati díjat fizetnie, illetve a rendőrség is köteles biztosítani az azt esetlegesen megzavarókkal szemben, illetve ez a védelem már két személyt is megillet.

A rendezvény betiltása

A korábbi szabályozás alapján csak két eset fordulhatott elő: a) bíróságok vagy népképviselői szervek működésének súlyos zavarása, b) közlekedés ellehetetlenítése. Minden más esetben tudomásul kellett vennie a rendőrségnek a gyülekezést. Ha ezzel szemben a megtartott gyülekezés bűncselekményt valósított meg, vagy mások jogainak aránytalan sérelmével járt, akkor azt fel kellett oszlatni. Ha a rendőrség előre valószínűsíthette, hogy egy gyülekezést majd fel kell majd oszlatni, csak annyit tehetett, hogy erre felhívta a szervező figyelmét. Ha pedig a várt esemény bekövetkezett, akkor oszlatta fel. A változás lényege tehát az, hogy az új törvény a tiltás és az oszlatás okait összhangba hozta.

Az új szabályozás ezen része elvi alapon tehát nem kifogásolható. Az esetleges önkényes jogalkalmazásra minden jogszabály esetében van lehetőség, ennek minden formáját viszont nagyon nehéz lenne előzetesen kivédeni. A gyűlés a bejelentés beérkezésétől számított 48 órán belül betiltható (13. §), több okból, de nincs benne az a fajta időtartam-meghatározás, ami az angol szabályozásban szerepel, ez pedig inkább kedvezően értékelendő.

A tiltás egyik okaként nevezi meg a törvény [13. § (3)] ha a gyülekezés *„a diplomáciai vagy nemzetközi jogon alapuló egyéb mentességet élvező, Magyarországon tartózkodó személy vonatkozásában vállalt kötelezettség teljesítését akadályozza”*. Ezt több esetben kifogásolták bizonyos szervezetek¹⁴, éppúgy mint a következőt: *„Mások jogainak és szabadságának sérelme különösen, ha a felhívás, illetve a gyűlés – az alkalmazott technikai eszközök, időtartama miatt – alkalmas mások magán- és családi életének védelméhez*

való jogának, otthonának, emberi méltóságának, a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére, vagy szabad mozgáshoz, tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogának korlátozására” [13. § (4)].

Ezek a rendelkezések is inkább előrelépést jelentenek, mert a korábbi szabályozás alapján ilyen esetben a gyülekezés felosztható volt, a változás abban áll, hogy ezen az alapon a hatóság előre megtilthatja a gyűlést, amivel szemben három napon belül bírósághoz lehet fordulni.

A „szükségtelen és aránytalan mértékben” [13. § (1)] megítélése mindig problémát jelentett vitás esetekben. A korábbi törvény alkalmazásakor is mindig ennek eldöntése vezetett jogvitákhoz. Viszont inkább helyeselhető, hogy a törvény elvi lehetőségként biztosítja annak megtiltását, hogy egy személy magánéletét korlátlan mértékben zavarják, és ez igaz egy politikusra is, mivel egy politikusnak sem kötelező mindent eltűrni, különösen nem családjának és a szomszédainak.

Indokoltnak tűnik továbbá a spontán és a gyors gyülekezések fogalmának meghatározása, a versengő (vagyis az egy időben egy helyre bejelentett) gyülekezések esetén követendő eljárás leírása, illetve például a szervező fogalmának definiálása is. Ugyancsak hasznos a gyűlések vezetője, rendezője és szervezője felelősségének pontos meghatározása is. Gyülekezés indokolatlanul korai időpontban – korábban, mint három hónap – előre történő bejelentésének tilalma szintén megfelel a racionalitás követelményeinek, mert ezzel nem lehet méltánytalanul hosszú időre „lefoglalni” közterületet.

Be kell jelenteni a szervező nevét, de a szervező jogi személy is lehet – könnyebben lehet érvényesíteni a kártérítési igényeket.

Ami kifogásolható: „a közlekedés rendjének aránytalan sérelme” megfogalmazás sok vitára adhat alkalmat, éppúgy, mint a gyülekezések nem erőszakos megzavarását, akadályozását büntetőjogilag üldözni. Ha egy tüntetés esetén ellentüntetők jelennek meg, az egyet nem értés erőszakmentes kifejezése alkotmányosan nem büntethető. A törvény szerint a gyűlést súlyosan megzavaró résztvevő a rendező felhívására ugyanis köteles elhagyni a helyszínt, és ehhez akár a rendőrség is segítséget kell, hogy nyújtson.

A harmadik érdemi változtatás, mely visszalépést jelenthet: a közterület fogalmának megváltoztatása. Nem állami tulajdonú területen akkor sem lehet gyülekezni, ha az a közforgalom számára nyitva áll. Ez korábban nem így volt, mert közterületnek minősült minden olyan terület, ami bárki által elérhető. Például említhető, amikor egy bevásárlóközpont parkolójában gyűltek össze az emberek, hogy a bevásárlóközpontban kapható bizonyos termék árusítása ellen tiltakozzanak. Ebben az esetben a gyülekezés helyszínére logikusan esett a szervezők választása, hiszen csak ott tudták kifejezni hatékonyan egyet nem értésük.

Összességében azt mondható el, hogy az új magyar gyülekezési törvény rendelkezéseivel inkább javította a korábbi jogszabály hiányosságait. Nemzetközi összehasonlításban pedig nem szab olyan speciálisan hátrányos, vagy előnyös feltételeket, melyek a gyülekezés szervezőit, résztvevőit, vagy a hatóságokat indokolatlan megkülönböztetett helyzetbe hoznák egymáshoz képest.

(Az angol és a magyar jogszabályok hasonló rendelkezéseinek összevetése) Amennyiben az angol jogszabályok esetében felvetett néhány elemzési szempontot a magyar törvénnyel összevetjük, akkor az alábbiakat lehet megállapítani. Nincs ugyan közvetlen, fogalmilag meghatározott különbség a magyar szabályozásban *dinamikus* – vonulások gyülekezés és a *statikus* között, de a felvonulások esetében természetesen más rendelkezések érvényesek, mint a helyben tartott demonstrációk esetén. Előbbieknél a közlekedés rendjéhez fűződő közérdeknek nagyobb szerepe van.

Ehhez kapcsolódóan a korábbi szabályozás – mely szerint csak akkor volt lehetőség a rendezvény megtiltására, ha az a közlekedést lehetetlenné tette volna – nagymértékben szigorodott. Az új törvény szerint a közlekedés közvetlen, szükségtelen és aránytalan sérelme is elegendő a felvonulás betiltásához, noha alternatív útvonal kijelölésére a legtöbb esetben volna lehetőség.

Korlátozások, tiltások

Nagyban hasonló az angol szabályozáshoz. A tiltások jogalapja sokrétű, melyek közül a következőket lehet kiemelni:

- mások magán- és családi életének védelméhez való jogának, otthonának, emberi méltóságának szükségtelen mértékű és aránytalan megsértése,
- a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a szükségtelen mértékű és aránytalan megsértése,
- szabad mozgáshoz, tartózkodási hely szabad megválasztásához való jognak szükségtelen mértékű és aránytalan korlátozása.

A felsoroltak ugyanakkor új tiltási okok, és számos bizonytalanságot hordoznak magukban. A rendőrségnek minden esetben alapjogok közötti mérlegelést kell elvégeznie, és arányos egyensúlyt kell találnia a gyülekezéshez való jog és a fenti, nem politikai jellegű szabadságjogok között.

Az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján azonban rendszerint a politikai véleménynyilvánítás más alapjogokkal szemben is elsőbbséget élvez. Ezért mások jogaira, szabadságára hivatkozva csak rendkívül szűk körben van lehetőség a gyűlések – jogszerű – betiltására.

Fontos továbbá a gyülekezési jog érvényesítésének megakadályozása esetén megszabott *szankciók* áttekintése:

- Három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki mást egyesülési vagy gyülekezési jogának gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz. (Az erőszakot és a fenyegetést nélkülöző jogtalan akadályozás csak szabálysértésnek minősül.)
 - » Ilyen eset lehet az, amikor a tüntetőkre erőszakos személyek rátámadnak, és ellehetetlenítik az adott helyen és időben tartott tiltakozó akciót.
- Két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki a gyűlésen a gyűlés szervezőjének, vezetőjének vagy a rendezőknek rendezői feladataik jogszerű teljesítése során erőszakkal vagy fenyegetéssel ellenszegül, őket rendezői feladataik ellátása közben bántalmazza.
 - » Erre lehet példa, ha a gyűlés egy vagy több résztvevője megpróbálná a szervezők tiltakozása ellenére átvenni az irányítást a gyűlés fölött.
- Egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az, aki valamely gyűlést megakadályoz, ellehetetlenít, vagy annak lebonyolítását valamilyen módon megüsti, illetve a gyűlést súlyosan megzavarja.
 - » E szabály alkalmazása azért lehet problémás, mert nemcsak a gyűlést megzavarni szándékozik, de azok ellen is felhasználható, akik a nyilvános, mindenki számára nyitott gyűléseken ki akarják fejezni a többségétől eltérő véleményük – pl. kifütyülik a szónokot. (Az sem egyértelmű, hogyan különíthető el a nem erőszakos, de jogtalan akadályozás a szabálysértéstől.)
- Egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a személy, aki a gyűlés békés jellegét biztosító korlátozásait megsérti, valamint a vezető, ha

az általa alkalmazott rendező a gyűlés békés jellegét biztosító korlátozókat megsérti és miután ez tudomására jutott, haladéktalanul nem intézkedik a rendező leváltásáról.

- » A gyűlés békés jellegét, mint az magától értetődő: elsősorban a fegyverviselés, a veszélyes anyagok bevitelének tilalma, illetve a megfélemlítő öltözékekben, egyenruhában, maszkban való megjelenésnek a tiltása biztosítja.
- A szabálysértések esetében 5000 Ft-tól 150 000 Ft-ig terjedő pénzbírságot rendelt kiszabni a törvényhozó azon személy esetében, aki a gyülekezésről szóló törvény hatálya alá tartozó rendezvény felosztatását követően a helyszínt nem hagyja el.

Az oszlatás, tömegoszlatás szabályai

- A vezető köteles felosztatni a gyűlést, ha a résztvevők magatartása miatt a gyűlés törvényessége nem tartható fenn.
 - » Okként leginkább a gyűlés békés jelleg elvesztése nevezhető meg és mások jogainak vagy szabadságának sérelme, illetve, ha a rendet más eszközökkel – pl. a békétlen hangadók kizárásával vagy eltávolításával – nem képes helyreállítani.

A rendőrség négy okból jogosult és köteles a gyűlést felosztatni:

- a gyűlést a tiltó határozat ellenére megtartják,
- a vezetőt a rendőrség felszólította arra, hogy a résztvevőknek a gyűlés törvényességét veszélyeztető magatartása miatt oszlassa fel a gyűlést, de ő ennek nem tett eleget, vagy a felszólítást nem tudták közölni a vezetővel;
- a gyűlést a tudomásul vett bejelentésben lévő helyszíntől, útvonaltól, időponttól, vagy időtartamtól eltérően tartják meg és így a gyűlést meg kellett volna tiltani;
- a gyűlést meg kellett volna tiltani, de azt a bejelentés hiánya miatt nem tiltották meg.

A korábbi szabályozástól eltérően jóval kevesebb előírás vonatkozik arra a helyzetre, hogy a felosztatást hogyan kell végrehajtani. A rendőrség elsődleges feladata természetesen, hogy biztosítsa a rendezvény békés lebonyolítását. Tehát a rendőrségnek fokozatosan kell fellépnie – az arányosság követelményét az intézkedések során a rendőrségi törvény is tartalmazza.

Amennyiben a gyülekezés elveszti békés jellegét, akkor elsőként a rendőrség figyelmezteti a szervezőt, illetve megkísérli a rend helyreállítását, az egyes olyan személyek elkülönítését, tömegből való kiemelését, akik megszegték a békés viselkedés rendjét.

A rendezvény felosztatásának első lépése – ha van erre lehetőség –, hogy a rendőrség igazoltatja a békétlen résztvevőket. Tömegoszlatás megkezdésére csak akkor kerülhet sor, ha a tömeg a felszólítás, illetve az igazoltatások ellenére nem oszlik szét. A tömegoszlatás a karhatalmi feladatokra vonatkozó előírások szerint kell, hogy végbemenjen.

A korábbi előírás – a rendőrség a gyűlés felosztatásakor jól hallható módon – hangosbeszélőn figyelmeztesse a résztvevőket –, már nem szerepel a törvényben. A rendőrség nem köteles közölni, hogy a gyűlés helyszínét a résztvevők milyen irányban hagyhatják el. Nincs már kétszeri figyelmeztetési kötelezettség sem, hogy kényszerítő eszközök alkalmazására fog sor kerülni.

Ugyanakkor a rendezvény résztvevője tizenöt napon belül a felosztatás jogellenessége miatt bírósághoz fordulhat, illetve a felosztatás folyamán tett rendőri intézkedések ellen panaszt tehet a rendőrségnél harminc napon belül, melyet újabb harminc napon

belül el kell bírálni. A határozat megfellebbezhető és a rendőrségi eljárónak tíz napon belül kell döntést hozni annak elfogadásáról, vagy elutasításáról.

Alapvető jogok sérelme esetén pedig a Független Rendőrségi Panasztestület hozhat döntést, melynek döntése ellen bírósághoz lehet fordulni.

Összességében a gyülekezési törvény fent ismertetett előírásai is mindenképpen megfelelnek a demokratikus normáknak és a gyűlések feloszlátása, kényszerítő intézkedések alkalmazása esetén is a jogorvoslati lehetőségeket korrekten biztosítják.

JOGSZABÁLYOK

Public Order Act 1986 – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/contents>

Anti-Social Behaviour Act – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/38/contents>

Social Responsibility Act – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/section/143>

Terrorism Act 2000 – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents>

Criminal Law Act 1977 – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/45/contents>

Human Rights Act 1998 – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>

<https://net.jogtar.hu>:

2018. évi LV. törvény a gyülekezési jogról

26/2018. (IX. 27.) BM rendelet a gyülekezési jogról szóló törvény hatálya alá tartozó gyűlésre irányuló bejelentés elintézésének és a gyűlés biztosításával kapcsolatos rendőrségi feladatok végrehajtásának részletes szabályairól

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról

IRODALOM

Bódi Stefánia: A gyülekezési jog szabályozásának és gyakorlati problémáinak összevetése Nagy-Britanniában, Észak-Írországban és Magyarországon. *Polgári Szemle*, 2014. március, 10. évf. 1–2. sz. [web:] http://epa.oszk.hu/00800/00890/00058/EPA00890_polgari_szemle_2014_1-2_591.htm

Bódi, Stefánia: A gyülekezési jog hazai szabályozásának története és dilemmái. *Magyar jog*, 58. évf. (2011) 9. sz. 527–536.

Horváth Attila: A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig. *Jogtörténeti szemle*, 9. évf. (2007) 1. sz. 4–15. [web:] https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/30368/A_gyulekezési_jog_elmeletének_u-new.pdf?sequence=5&%3BisAllowed=y

Szabó Máté: *A tüntetések szerepe a magyar demokratizálódásban*. [web:] http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp10/1-26_szabo.html

Porta, Donatella della – Reiter, Herbert: *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. /Social Movements, Protest, and Contention. Volume 6./ University of Minnesota Press, 1998 [web:] <http://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Policing-Protest-The-Control-of-Mass-Demonstrations-in-Western-Democracies-edited-by-Donatella-della-Porta-and-Herbert-Reiter-.pdf>

Waddington, P. A. J.: *Liberty and Order*. Taylor & Francis e-Library, 2003 [1994].

Sajtóhírek, vélemények:

<https://www.magyaridok.hu/belfold/életbe-lep-az-uj-gyulekezési-törvény-3530900/>

https://helsinkifigyelo.blog.hu/2018/10/08/uj_gyulekezési_törvény_inkább_jobb lett_de_van_vele_gond_eleg

<https://tasz.hu/gyulekezési-jogi-1x1>

https://hvg.hu/itthon/20180930_1_ember_1_ember_gyules_hetfön_lep_életbe_az_uj_gyulekezési_törvény

<http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/gyulekezési-hatarozatok/altalanos>

JEGYZETEK

- 1 Lásd a gyülekezési jog történetéhez: Bódi Stefánia (2011): A gyülekezési jog hazai szabályozásának története és dilemmái. *Magyar jog*, 58. évf. 9. sz. 527–536.; illetve Horváth Attila (2007): A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig. *Jogtörténeti szemle*, 9. évf. 1. sz. 4–15.
- 2 Porta, Donatella della – Reiter, Herbert: *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. University of Minnesota Press, 1998.
- 3 Ezzel kapcsolatban lehet utalni pl. Waddington, P. A. J. könyvére (*Liberty and Order*), aki a londoni tüntetések elemzésében mutatta be, hogyan szelektált az angol rendőrség a potenciális közrendvédelmi veszélyt jelentő csoportok és a veszélytelennek ítélt tüntetők között.
- 4 Lásd: Bódi Stefánia témát elemző cikke – A gyülekezési jog szabályozásának és gyakorlati problémáinak összevetése Nagy-Britanniában, Észak-Írországból és Magyarországon. *Polgári Szemle*, 2014. március, 10. évf., 1–2. sz. <https://polgariszemle.hu/archivum/85-2014-marcius-10->
- 5 [evfolyam-1-2-szam/jog-es-igazsagossag/583-a-gyuelekezési-jog-szabalyozasanak-es-gyakorlati-problemainak-oesszevetese-nagy-britanniaban-eszak-irorszagban-es-magyarorszagon#note20](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/contents).
- 6 [Public Order Act 1986 – https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/contents.](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/38/contents)
- 7 [https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/38/contents.](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/section/143)
- 8 [Section 12 of the Public Order Act: Public Processions és Section 14 of the Public Order Act: – Public Assemblies – https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/section/143)
- 9 [Section 14 \(4\) of the Public Order Act – Imposing conditions on public assemblies.](https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/)
- 10 [Terrorism Act 2000.](https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/)
- 11 [Criminal Law Act 1977.](https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/)
- 12 [Human Rights Act 1998.](https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/)
- 13 [2018. évi LV. törvény a gyülekezési jogról – https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800055.TV.](https://www.rmt.org.uk/member-benefits/resources/resources-for-reps/marches-assemblies-and-notice-of-protest/)
- 14 [Pl. Magyar Helsinki Bizottság.](https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800055.TV.)

A keresztény számszimbolika és az evangéliumok rejtett üzenete

(Misztikus számok és számszimbolika) A számok eredetéről számos teória született, ám kialakulásuk folyamatáról mindmáig hiányosak ismereteink. Feltehetően az első írásokkal egy időben – a Kr. e. V–IV. évezred tájékán – alakultak ki az első számjelek is, majd pedig a számjegyek és a számrendszerek. A számítás legrégebbi emlékei az ókori Kelet kiemelkedő folyamamenti civilizációitól, Kínából és Mezopotámiából származnak.¹

E magasan szervezett társadalmak működése, a korlátlan uralkodói hatalomnak a centralizált bürokratikus államapparátuson keresztüli kiterjesztése, a termelés és elosztás folyamatának központosítása, a hatalmas közmunkák (paloták, istenvárosok, piramisok emelése, infrastruktúra kiépítése) szervezése, irányítása éppen a számok és számrendszerek, valamint a csillagászati ismeretek tökéletesítésén alapult.

A matematika tudománya és a számmisztika – miként a csillagászatban az asztronómia és az asztrológia – már a kezdetektől összefonódott egymással. A számmisztika és az asztrológia a számok misztikus tulajdonságain, valamint a naptárrend és a zodiákus jegyek összefüggésein keresztül próbált választ találni – az ókortól mondhatni napjainkig – a világegyetem, az univerzum (makrokozmosz) és az emberi lét (mikrokozmosz) összefüggéseire, titkaira.

A numerológia az asztrológiához hasonlóan abból a feltevésből indult ki, hogy a világegyetem nem más, mint egy túldimenzionált emberi test, a bolygók állása pedig befolyásolja az ember jellemét és cselekedeteit, s ezek az égi jelek határozzák meg egyúttal az emberi élet menetét. Az ember viszont képes arra, hogy a bolygók által kibocsátott spirituális rezgéseket „a szférák zenéjét” felfogja, s az isteni számösszefüggések alapján (a bolygókat ugyanis 1-től 9-ig számozták, s ezáltal egy teljes rezgésciklust alkottak) sorsát jóra fordítsa.²

A zsidó-keresztény számmisztika elsősorban a híres görög filozófus és matematikus Püthagorasz (Kr. e. 570 – 500 k.) tanításain alapszik. Mivel a görögök is a tízes számrendszert használták, Püthagorasz úgy vélte, hogy az Univerzum teljessége legtökéletesebben az első négy szám összegével ($1+2+3+4=10$), azaz a tízessel jellemezhető. Az égi szférák és a természet harmóniájáról szóló tézisének követői, a püthagoreusok fejlesztették tovább a Kr. e. 5–4. század folyamán. E kozmogóniai tanítás szerint – amely a világmindenség működését matematikai összefüggésekre vezette vissza – a bolygók égi pályáikon, a szférákon keringve zenei hangzást bocsátanak ki. Ezt a zenét azonban az ember azért nem észleli, mert megszületésétől fogva folyamatosan hallja. A bolygók és a zenei hangrendszer közötti matematikai összefüggésekre alapozva a bolygók egymástól való távolságát a hét-, majd a nyolchangú skálának feleltették meg. Kezdetben a legkisebb számértéket és a mélyebb hangokat a legtávolabbi égitesteknek tulajdonították, később pedig éppen a legmagasabb hangúaknak vélték őket.³

Püthagorasz számelméleti örökségén alapult és fejlődött ki a számmisztika két fontos ága, a keresztény gnózis, valamint a zsidó kabbala. A középkor keresztény gnosztikusai ezoterikus módszerekkel – titkos jelrendszerrel, beavatási rituáléval –, valamint különböző számösszefüggésekkel próbáltak magyarázatot találni az emberi lét és az univerzum titkos összefüggéseire, amely által az isteni lényeg megfejtését, az öröklét elnyerését remélték.

A világmagyarázatok az antik civilizációs örökségben éppúgy, miként a nagy világvallásokban is a számok titkos üzenetére épültek. Szinte mindenütt kiemelt jelentőséggel bírt a hármas, a hetes, a tízes s különösképpen a tizenkettes szám misztériuma.

A brahmanizmusban a rendezett világegész, a világ körforgását az istenháromassággal (Brahma, Visnu, Síva) fejezték ki, miként a kereszténységben a Szentháromság tantétele a teremtő isteni lényeg hármas megtestesülésére utalt. Az ókori egyiptomiak Napisten-kultusza jegyében ugyancsak kiemelt szerepet tulajdonítottak az Istenháromságoknak, az isten-családoknak. Így a héliopoliszi istenvilágban (Isteni Kilencség) a fáraó isteni eredetét Ízisz és Ozirisz fia, Hórusz a sólyomisten testesítette meg. Szinte valamennyi kultúrában megtalálható a világegyetem három szintre tagolása (ég, föld, alvilág). A három nagy igehirdető apostolnak eredetileg Buddhát, Zarathusztrát és Jézust tartották, később pedig Mohamedet is hozzájuk sorolták. A **hármast** – a legfontosabb szakrális számként – azonosították a világmindenség három szférájával, az istentriászokkal. Az abszolút tökély számaként pedig a három az utolérhetetlen eszményi, szellemi szféra kifejezője, szimbóluma egyúttal az univerzum hármas (Isten–természet–ember) foglalatának, a tér három dimenziójának.⁴

A **szakrális hetes** az isteni tökéletesség, egyúttal pedig a démonikus erők megjelenítőjeként is ugyancsak kiemelt jelentőséggel bírt. A teremtő szellemi szféra hármasságának, valamint az anyagi világ négyességének (négy őselem) összegeként jelképezte Isten és a világmindenség összetartozását, az idő ciklikus törvényét.

A bibliai teremtéstörténet éppen ezért megy végbe hét nap alatt. Az ősi káoszból az Isten által rendezett világegész 2×3 nap alatt (a szétválasztás, valamint a feldíszítés isteni műveként) valósul meg. A hetedik napon pedig a teremtő – befejezve művét – megpihen, egyúttal megáldva és megszentelve ezt a napot. A bibliai tanítás ezáltal azt kívánta hangsúlyozni, hogy a világ jó és szent, mert isteni mű.⁵

A zsidó vallási hagyományban szent ünnepeik és gyászszerartásaik ugyancsak hét napig tartottak. A szent szombat pedig – a nyugalom napjaként – hetednaponként ismétlődik. Salamon király templomát éppen hét évig építették (Kr. e. 966–959). A hétágú menóra pedig – a zsidóság monoteizmusának kifejezőjeként – a Jahve hatalma alatt egyesített, a hét égi szférán uralkodó hét bolygó istenséget szimbolizálta.⁶

A keresztény vallásban a szakrális hetes liturgiai üzenetét közvetíti a hét szentség, a hét erény és hét főbűn, Mária hét fájdalma és hét öröme, a Szentlélek hét ajándéka, valamint a „Miatyánk” hét kérése is. A helyes imádságot teljes formájában csak a Máté evangélium közli (Mt 6,9–13). Az első három Isten jogainak és hatalmának érvényesüléséért fohászkodik, a további négy pedig az ember földi létének szükségleteit fogalmazza meg.

Ugyancsak a szakrális hetes rejtett üzenete fejeződik ki az evangéliumok Krisztus-életútjában. Így számos csodatételében (a két kenyérszaporítás [Mt 14,13–21 és 15,32–39], csodálatos halfogás [Jn 21,1–3]), valamint kereszthalálában is isteni lényegéről – éppen a hetes szám szakrális üzenetébe foglalva (hétszeri megszólalása a kereszten) – tesz tanúbizonyságot.⁷

A Jelenések könyvében pedig a pusztító erők megjelenítőjeként – az emberiséget sújtó sorscsapások (látomások a hét pecsétről, a hét harsonáról [Jel 6,1–11,19], a hét csapásról, Isten haragjának hét csészéjéről [Jel 15,1–16,21]) – a démonikus hetes számként nyer negatív értelmet.

A **tízes**, az első kétjegyű számként, ugyancsak különös jelentőséggel bírt. Az első négy szám összegeként a ciklus végét, a befejezettséget jelölte. Ugyanakkor a világmindenséget teremtő isteni tökéletesség páratlan egyes princípiumához társították a páros tízest – illetve ennek önnön szorzataként a százat és az ezret –, amellyel a teremtett világegész, az univerzumot fejezték ki.⁸

Az ókori görögök államszervezete, intézményrendszere ugyancsak a tízes beosztáson alapult. Az attikai félszigetet tíz kerületre tagolták, az évet tíz hivatali hónapra osztották, s az államügyek élére is tíz sztratégoszt választottak. Püthagorasz pedig az égi szférák zenei harmóniájáról szóló tiszteben, az Univerzum teljességét az első négy szám összegevel, azaz a tízessel jellemezte.

A kora római naptárrend ugyancsak tíz hónapból állt (az első négyet nevesítették, a többit pedig öttől tízig sorszámozták). Rómának tíz védőistenét tartották számon. A római közigazgatás és jogrend ugyancsak a tízes beosztásra épült, miként a hadsereg is (a római légiót tíz cohors alkotta).

A zsidóság monoteista Jahve-kultusza – a kiválasztottság megerősítéseként – a Mózes által közvetített tízparancsolatban, s a mindennapi szigorú életszabályokban nyert kifejezést. A hébereknek a vízözönig tíz pátriárkájuk volt. Ádámnak tizedik leszármazottja volt Noé, neki pedig éppen tizedik utóda Ábrahám, a zsidó nép ősatya.⁹

Az evangéliumok Krisztus-életútjában a tízes szám éppen a Megváltó isteni lényegét, természetfeletti hatalmát volt hivatott bizonyítani, amikor is csodatételei során éppen tíz leprást gyógyít meg (Lk 17,11–19). Hasonlóképpen ez az üzenete az okos és balga szüzekről szóló példabeszédnek is (akik ugyancsak tízen vannak), amely Krisztus második eljövételét, Isten országának közeli beteljesülését jövendöli (Mt 25,1–13). Az utolsó ítélettel bekövetkező messiási birodalom, e Mennyei Jeruzsálem pedig ugyancsak ennek az üzenetnek a jegyében fog fennállni éppen ezer esztendeig (Jel 20,1–6).

A tizenkettest a civilizációs örökségben mindig is kivételezett, szerencsés számnak tartották. Az idő három síkjának, valamint a tér négy égtájának szorzataként a teljességet, az Isten által teremtett Univerzumot, a birtoklást szimbolizálta.

Az uralom, a birtoklás számaként van éppen tizenkét fia Kalevalának, tizenkét társa Odüsszeusznak, tizenkét pásztora Romulusnak, s ugyancsak tizenkét lovagja Arthur királynak. A görög mitológia olimposzi istenei ugyancsak tizenketten vannak, s éppen tizenkét próbatételt kellett kiállnia Héraklésznek, a neves hősnek, hogy a görög istenek sorába emelkedhessen.¹⁰

Az egyiptomiak a teljesség jegyében osztották tizenkét hónapra az általuk számított napévet. A hinduktól ered a tizenkét állatövi jegy, amelyhez mindmáig számos asztrológiai vonatkozást társítanak. A tizenkét zodiákus jegyet pedig az anyagi világ négy őseleméhez (föld, levegő, tűz, víz) rendelték. S úgy vélték, hogy az emberre mint mikrokozmoszra az állatöv makrokozmikus rendszere éppúgy befolyást gyakorol, miként az elemek és a bolygók.

A keresztény hagyományban a tizenkettes számnak ugyancsak kivételezett szerepet tulajdonítottak. A teremtő isteni lényeg hármassá megtestesülésének, valamint az anyagi világ négyességének (négy őselem) szorzataként a világ teljességét, az Univerzumot, s az azt birtokló isteni hatalmat jelképezte. A tizenkettes isteni, szakrális jellegére utalt a szám aritmozfóiailag redukált összege is (1+2=3), amely az isteni lényeg hármassá megtestesülését, a Szentháromságot, a test-lélek-szellem elválaszthatatlan trilógiáját fejezte ki.¹¹

(Az evangéliumok és a keresztény számszimbolika) Szent Ágoston, a középkor keresztény világlképének megalapozójaként, teológiai rendszerének alaptételeit összegző művében (*De doctrina Christiana*) – az exegézis módszerét és nevezetes jel-elméletét kifejtve – maga is arra a megállapításra jut, hogy a Szentírás mélyebb üzenetét csakis a számok titkos jelrendszerén keresztül lehet feltárni; „Sok titok van a Szentírásban, amit nem értünk, mert nem ismerjük a számok jelentését.”¹²

Az evangéliumok Krisztus-életútja, miként a Jelenések könyvének apokaliptikus látomásai a végidőről ugyancsak a keresztény számszimbolika szabályrendjére, titkos

üzenetére épülnek. Hasonlóképpen a középkor irodalma is ezt a számszimbolikai szabályrendet követi. A középkori katedrálisoknak is – az evangéliumok világképi üzenetét közvetítve – ugyancsak ez a rendezőelve.¹³ A hit Krisztusáról szóló tanítások, a Megváltó életútjának fordulatai – isteni lényegének kifejezőjeként – a hármas, az ötös, a hetes, a nyolcas, a kilences, s legfőképpen a tizenkettes szakrális üzenetébe rejtve közvetítik a diadalmas megváltás ígérteit.

Az evangéliumokat az az őskeresztény hagyomány alakította ki – az 1. század utolsó harmadára (Kr. u. 70–110 között) –, amely a történeti hűséggel szemben – teológiai, tanító céllal – a hit Krisztusát, a keresztény üdvtan elemeit kívánta a középpontba állítani. A korai császárkor véres keresztényüldözéseinek időszakában ugyanis – Nero (54–68) majd Domitianus (81–96) véres uralma alatt – megerősítő, buzdító céllal kívánták közvetíteni Krisztusnak, a megváltó Messiásnak üzenetét. Ha pedig Krisztus – a hit szerint – feltámadt, ezzel fényes bizonyosságot tett Messiás voltáról, isteni lényegéről. Ezért életútját – megszületésétől keresztthalálán át feltámadásáig – isteni hatalmának megnyilvánulásaként csodáknak kellett kísérniük.¹⁴

A három ún. szinoptikus evangélium (Máté, Márk, Lukács) tartalmilag nagyrészt megegyező Krisztus-életutat mutat be. Mondandójukat tárgy szerint csoportosítva, elsődlegesen Jézus galileai működését, tanításait, csodatételeit beszélik el. Végül pedig a szenvedéstörténet, majd a feltámadás eseményeit közlik röviden.

Ugyanakkor számos ponton feltűnő az eltérés, az ellentmondás a szinoptikusok között. Így Jézus családfájának a bemutatása, a hegyi beszédben kifejtett krisztusi alapelvek, a „nyolc boldogság”, valamint a helyes imádság, a „Miatyánk” közlése is jelentős eltéréseket mutat.

Még feltűnőbb azonban az ellentét, amely a szinoptikusokat a negyedik, azaz János evangéliumától elválasztja. Amíg a szinoptikusoknál Jézus fő működési területe Galilea, addig Jánosnál már Júdea és Jeruzsálem lesz. A leglényegesebb eltérés azonban az eltérő Krisztus-képben nyilvánul meg. Amíg a szinoptikusok Jézust, az embert – mint az eljövendő Messiást és Isten fiát – csodatételein keresztül mutatják be, bizonyosságot téve isteni lényegéről, addig Jánosnál már Istenként, a hellenista felfogásban közismert – és megtestesült – Logoszként jelenik meg. Így a szinoptikusoknál Krisztusnak elsődlegesen emberi, Jánosnál pedig már hangsúlyozottan isteni vonásai kerültek előtérbe.¹⁵

Jézus születéséről két evangélium (Máté 1,18–25, Lukács 2,1–7) részletesen is beszámol. Mindkét evangélium úgy mutatja be a megszületett gyermeket, mint a zsidóknak megígért Messiást, akinek eljövetelét már az ószövetségi nagypróféták (Izaiás, Ezékiel) is megjósolták.

Megszületését pedig olyan csodajelek kísérték, amelyek éppen isteni lényegét voltak hivatottak kiemelni (szepplőtelen fogantatás, angyali üdvözlés, pásztorok imádása, napkeleti bölcsek hódolata, háromkirályok imádása).

Születése időpontját a kora keresztény egyház I. (Szent) Gyula pápa (337–352) 350-ben meghozott rendelkezése nyomán december 25-re tette. A pápa figyelembe vette ugyanis, hogy a Constantinus császár (306–337) által államvallásként elismert kereszténység térhódítását jelentősen előmozdítja, ha a Megváltó ünnepét a téli napforduló ős, évkezdő pogány ünnepköréhez – a legyőzhetetlen Napisten (Sol Invictus) kultuszához – köti. Így természetesen a pogány hagyományok is beépültek az ünnep szakrális és világi rítusai közé.¹⁶

Jézus megszületésének e fiktív időpontja számszimbolikailag ugyancsak isteni lényegét nyomatékosítja. Ugyanis az év utolsó, tizenkettedik hónapjában, karácsony éjjelén (december 25-én) született meg. A 12-es pedig – és aritmozfóiaailag redukált

3-asa – a teremtő isteni lényeg hármas megtestesülésének is szakrális kifejezője. A 25-ös aritmoziófiái 7-ese ugyancsak az isteni tökéletesség kifejeződése. Az evangéliumok Krisztus-életútjának számos fordulata – isteni lényegének bizonyítékaként – éppen ezért épül döntően a 12-es, illetve a 7-es szakrális üzenetére.

Ezért nyilvánul meg Jézus isteni bölcsessége éppen 12 éves korában. Ugyancsak ezért választ maga mellé tanításainak hirdetésére 12 tanítványt, egyúttal különleges, isteni hatalommal ruházva fel őket. Közülük pedig éppen a három bizalmas tanítvány (Péter, Jakab, János) lesz tanúja Krisztus színeváltozásának majd kereszthalálának. Krisztus megfeszítése is éppen déli 12 órakor, halála pedig délután 3 órakor következik be. Nyilvános fellépésének – a „nagyhétnek” eseményeit – az evangéliumok ugyancsak tizenkét fejezetre különítve beszélik el, s Jézus életútjának e tizenkét fordulatát a zodiákus jegyekkel is társították.¹⁷

Krisztus csodatételei során – isteni, természetfeletti hatalmának bizonyítékaként – éppen három ízben támaszt fel halottat, a naimi ifjút (Lk 7,11–17), Lázárt (Jn 11,1–44), valamint Jairus előljáró 12 éves leányát (Mk 5,21–43). Ugyancsak a tizenkettes szám-szimbolikai üzenete jegyében gyógyít meg egy 12 éve vérfolyásos asszonyt (Mt 9,20–22).

Hasonlóképpen a tizenkettes szakrális üzenetére épül a Krisztus által megjövendőlt messiási királyságának, Isten új országának, a Mennyei Jeruzsálemnek a leírása is (Jel 21,9–27, 22,1–5).

A négyszög alaprajzú város kiterjedése éppen tizenkétezer stádium. A város maga színarany, falait tizenkétféle drágakővel ékesítették. Tizenkét kapuzata – hármasával a négy égtáj felé nyílván – a tizenkét zsidó törzs nevével, alapkövein pedig a tizenkét apostollal megjelölve. A város közepén pedig Isten és a Bárány trónusából fakadt az élet vizének folyója, amelynek mindkét partján az élet fája tizenkét szer termett gyümölcsöt.

A bibliai üzenet az élet forrásának tehát magát Istent tekinti, rituális értelemben pedig a folyó, az élő víz a keresztséget szimbolizálja. Ebben az összefüggésben pedig az élet vize a Szentlélek keresztsége általi átlényegülésére utal.¹⁸

Mielőtt Jézus nyilvános működését megkezdte volna, felkereste a Jordán folyó mellett működő Keresztelő Jánost, hogy megkeresztelkedjék. A vízbemerítés a zsidó hagyományban is a lelki megtisztulás és megújulás rituális szertartása volt. A Jordánt az élő vizek forrásának tekintették, amely egyúttal a keresztséget – s az élet forrásaként magát Istent is – szimbolizálta.

A szeplőtelen fogantatás által a bűntől mentes Jézus – Isten fiaként, a Szentlélek üzenetével – azonban nem a megtisztulás céljából keresztelkedett meg, hanem hogy az emberiség bűneit megválthassa.

A keresztség szakrális üzenetét közvetítette az ókeresztény ikonográfiában a hal szimbólum is. A halábrázolások – a víz általános érvényű jelképeként – a vízzel való keresztelésre is utaltak. Jézus első tanítványait éppen ezért választotta a halászok közül, és az „emberek halászaivá” tette őket. A hal ebben az összefüggésben a megkeresztelt hívekre utalt, ugyanakkor Krisztus magát is jelképezte. Az ókeresztények ugyanis a hal görög elnevezésének (IXQYS) akrosztichonjait – I(észusz) X(risztosz) Q(eu) Y(iosz) S(óter) – Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó – Jézus nevének a titkos rövidítéseként értelmezték.¹⁹

A hal majd a kenyér így válik eucharisztikus jelképpé, Krisztus keresztfájdózatának szimbolikus kifejezőjévé. Jézus ugyanis kafarnaumi beszédében (Tanítás a mennyei kenyérről [Jn 6,32–59]) az „élet kenyere” – teste-kenyér, vére-ital – metaforikus példázatával, a benne hívők számára a diadalmos feltámadás ígértét, az öröklét elnyerését sugallja.

Ugyancsak ez az eucharisztikus üzenete az utolsó vacsorának, amelyen Jézus a zsidók pászkavacsoráját a saját halálát meghirdető búcsú és emlékező vacsorává tette

Az ókeresztény liturgiában így lényegül át a zsidók pászkabárány áldozata Krisztus feláldozásával.²⁰

A bárány mint Krisztus-szimbólum a Jelenések könyvének apokaliptikus látomásai-ban lesz – Isten Bárányaként, a világ uraként – a győzedelmes és felmagasztalt Krisztus jelképévé. Az evangéliumok tanítása szerint ugyanis a Messiás – mintegy áldozati bárányként – feláldozta magát a bűnös emberiségért, ezáltal pedig helyreállította az ember és Isten között a bűn által megbontott szövetséget: „Íme az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit.” (Jn 1,29)

Jézus az utolsó vacsorán – az evangéliumok tanúsága szerint – tudatosan készült megváltó szerepére, megjövendölve halálát, s egyúttal azt is, hogy tizenkét tanítványa közül az egyik el fogja őt árulni. Az utolsó vacsora számszimbolikai üzenetében ezért kerül egymással szembe a teremtő isteni tökéletesség tizenkettése, aritmozófiái hármasa, a végzet tizenhármásával, azaz az aritmozófiái négyessel. A négyes ugyanis jelképezte – a négy égtáj, illetve az anyagi világ négyességének foglalataként – Isten és a világ-mindenség összetartozását. A kereszt szakrális szimbólumaként pedig kifejezte Krisztus keresztthalálát és feltámadását (mennybemenetele éppen a 40. napon következik be), sírkereszt formában pedig a halált. A középkori irodalom ezért is társította a négyeshez – illetve tízes, százaz, ezres szorzataihoz – a tragédiákat, a vitézi halált.²¹

Éppen ezért négybetűs a felirat Krisztus fejfáján (INRI), amely keresztthalálának okát jelöli meg. Hasonlóképpen négyen vannak a római katonák, akik Krisztust feszítik meg. Ugyancsak ezért négy az apokalipszis lovasainak száma, a pusztítás, a háború, az éhínség, a halál megtestesítőiként. S ugyancsak ezért volt a felnégyelés a halálneme a felségárulóknak, a királygyilkosoknak a középkor folyamán. Ezért jutott hasonló sorsra az István hatalma ellen lázadó Koppány is.

Az utolsó vacsora számszimbolikai üzenetében a végzet tizenhármasa éppen ezért vetíti előre Jézus sorsának elkerülhetetlenségét. Az egybegyűlt tizenkét tanítvány mellett ugyanis éppen ő, a Mester, a tizenharmadik, akinek megjövendölt végzete nagypénteken beteljesedik.

Elárlatásában pedig éppen Júdás lesz az a baljós tizenharmadik, aki – Jézustól és a hűséges tizenegy tanítványtól elkülönülve – öngyilkosságával a közeli végzetet vetíti előre. Megüresedett helyére pedig – a tizenkettes szakrális üzenetének megerősítéseként – egy újabb apostolt (Mátyás) választottak (Csel 1,15–26). A tizenegy aritmozófiái kettése ugyanis (és ennek tízes, százaz, ezres szorzatai) – az isteni tökéletesség egyes princípiumának, az örök „Bonumnak” megbontójaként – a gonosz erőket, a „Malumot”, a jó és a rossz örök ellentétét testesítette meg.²² A Jelenések könyve apokaliptikus látomásaiban – a négy gonosz angyal pusztító erőinek elszabadulásával – az emberiség harmadrészét elpusztító lovas sereg száma éppen ezért lesz húszezerszer tízezer (Jel 9,13–20). S ugyancsak ezért lesz két fenevad a megtestesítője az Antikrisztusnak, azaz magának a Sátánnak is (Jel 13,1–15).

Az evangéliumi elbeszéléseknek mindvégig fontos elemét alkotják Jézus csodatételei, így a gyógyítások, ördögűzések, mentő, illetve ajándékozó csodák, valamint a halott-támasztások. Mindezekkel Jézus isteni lényegét, természetfeletti hatalmát kívánták igazolni, egyúttal pedig Isten országának a közeli beteljesülését is hírül adták.

Éppen ezért Jézus életének, nyilvános működésének a döntő elemét a környezet-tel, az emberekkel való találkozások sora jelenti. Tanításainak lényegét pedig olyan példabeszédekben fejt ki – képes, metaforikus prófétai beszédformában –, amelyek gyakran maradnak lezáratlanul, s talányos, titkos üzenetük többféleképpen is értelmezhető.²³

Az „Isten országáról” szóló példabeszédek értelmét és célját, illetve ezek magyarázatát Máté és Lukács evangéliuma is részletesen közli. Miután Jézus eljövendő messiási királyságának, a mennyországba jutásnak titkaiba csak – a természetfeletti hatalommal felruházott – kiválasztott tanítványait (12 apostol, 72 tanítvány) avatta be, ezért van szükség tanításainak közérthetőbb, gyakran metaforikus példázatokban való kifejtésére: „Azért szólok hozzájuk példabeszédekben, mert néznek, de nem látnak, s hallgatnak, de nem hallanak és nem értenek.” (Mt 13,13)

E messiási királyság legfőbb erkölcsi parancsa pedig az az egyetemes Isten szeretet („amor Dei”), amely a világmindenséget, s benne az embert, e teremtő isteni szeretet eredményének tartja. Az embereket pedig éppen a szeretet parancsa, a tevékeny „felebaráti” szeretet kell, hogy vezérelje (Mk 12,28–34). E kettős szeretet tehát Krisztus messiási királyságának legfőbb erkölcsi alappillére, amely által a mennyország, az örök üdvösség elnyerhető.

Szent János legendája megemlíti, hogy az idős apostol – Epheszoszban tartózkodván – tanítványainak állandóan a szeretet fontosságát hangsúlyozta, azzal az indokkal: „Mert ez az Úr parancsa, és ha csak ez az egy is megvalósul, az már elég.”²⁴

A keresztény számszimbolikában ennek az egyetemes Isten-szeretetnek volt a kifejezője az az ötös szám (ill. 10-es, 100-as, 1000-es szorzatai), amellyel az emberi boldogságot, a földi szerelmet, az „amor hominis”-t is jelölték. Ugyanakkor a testből és lélekből álló ember számának is tartották, a négy elem, valamint az ötödik, szellemi-isteni lényeg (kvintesszencia) összegeként. Leonardo a reneszánsz panteista világszemléletének kifejeződéseként megformált „tökéletes emberét” – a teremtő Isten szeretet ötösének jegyében, az aranymetszés szabályát követve – olyan ötagú csillagzatba foglalja, amely egyúttal szimbolikus kifejezője volt a tökéletes, eszményi univerzumnak is. Az ember földi és misztikus szellemi lényegét pedig az egymást fedő és azonos alapterületű négyzet (négy elem), illetve kör (isteni, szellemi szféra) foglalata alkotta.²⁵

Ugyancsak ennek az egyetemes Isten- és emberszeretetnek az ötöse fejeződik ki Krisztus szenvedéstörténetében, a Via Dolorosa 14 stációjában. A középkori Európában a 14. századtól kezdve – a közel-keleti keresztény befolyás összeomlásával – a ferencesek passió-kultusza nyomán a népi vallásosságban a keresztúti ájtatosság, a „szent circulus” egyre nagyobb teret nyert. A váltakozó számú stációkat végül is 1731-ben, XII. Kelemen pápa engedélyével – a ferences hagyományt követve – 14 stációban egységesítették.²⁶

A keresztút 14 állomása pedig – Krisztus halálra ítéletétől, szenvedéseinek majd keresztthalálán át sírba tételéig – megváltástani üzenetként, az egyetemes Isten- és emberszeretet kifejeződéseként, aritmozófiailag ugyancsak a számszimbolika ötösébe van foglalva (1+4=5).

Hasonlóképpen ez az üzenete a keresztény ikonográfiában a vadrózsa öt szirmának, amely Krisztus öt szent sebére utal. S az emberiségért elszenvedett sebeit tanúságként felmutató világbíró Krisztus – szenvedésének attribútumaival (kereszt, töviskorona, korbács, lándzsa, szegek) – ugyancsak központi témájává lesz a középkori katedrálisok „utolsó ítélet” kapujának (Amiens, Párizs – nyugati főkapuzat, Chartres – déli kereszt-hajó főkapuzata, Reims – északi kereszt-hajó bal kapuzata).²⁷ Ugyancsak ennek az Isten-szeretetnek a számszimbolikai üzenetként áll éppen ötven, illetve százötven (3×50) szemből a rózsafüzér vagy imafüzér, azaz – Mária-imádságként – az „olvasó”, amelynek minden tizedik (összesen öt) nagyobb láncszeme titkos, isteni üzenetet rejt magában.

Krisztus csodatételei sorában ugyancsak különös jelentőséggel bír a két kenyérszaporítás története. Mindkét esetben a legfontosabb krisztusi főparancs, az a d a k o z ó felebaráti szeretet

nyilvánul meg. Az elsőt mind a négy evangélium megemlíti, a másodikat azonban csak Máté és Márk beszéli el. Az első kenyérszaporítás helyszínét csak Lukács (Betsaida környéke) és János evangéliuma (a Tiberias-tónál) jelöli meg, a másodiknál minderről már említés sem történik. Az evangéliumok ellentmondásai ebben az esetben is abból a tanító-teológiai szándékból adódnak, amely e csodatételben is – a részletek egyezőségével szemben – elsődlegesen Krisztus isteni lényegét kívánta igazolni. Mindezt pedig a számszimbolika rejtett üzenete közvetíti.

Az első alkalommal – Jézus gyógyító csodáinak hírére – ötezer férfi gyűlt össze a Tiberias-tónál. Beesteledvén, a tanítványok arra kérték Jézust, hogy bocsássa el a tömeget, hogy a környéken szállást és ennivalót találjanak. Jézus azonban a tanítványokhoz fordult, hogy ők adjanak a tömegnek enni. Mire azt válaszolták, hogy csak öt kenyérük meg kettő haluk van. Jézus ekkor áldást mondott, majd – ötvenes csoportokban leültette a tömeget – elfogyasztották a szétosztott ennivalót. Mindenki jóllakott, és végül még maradt is, éppen tizenkét tele kosárral.

Miután e történetben Krisztus adakozó szeretete nyilvánul meg, az ötös szám – és tízes többszörösei – a krisztusi főparancs, a felebaráti és egyetemes Isten-szeretet kifejezője. Az öt kenyér meg a két hal – eucharisztikus szimbólumként – a hetes szakrális üzenetébe foglalva, az isteni tökéletességet, Krisztus isteni lényegét emeli ki. A tizenkettő és aritmozófiái hármasa ugyancsak Krisztus isteni lényegének, e csodatételében is megnyilvánuló természetfeletti hatalmának a kifejeződése.

A második kenyérszaporítás hasonlóképpen a hármasság és a hetes számszimbolikai üzenetére épül. Az összegyűlt tömeg ezúttal ugyanis három napja volt együtt. Krisztus most hét kenyéret áldott meg, s végezetül megmaradt még, hét tele kosárral. Itt négyezer férfi gyűlt össze, „az asszonyokat és a gyerekeket nem számítva”. (Mt 15,32–39)

A négyes ebben az összefüggésben – az anyagi világ négyességének szimbólumaként – az ember testi lényegének, egyúttal létszükségleteinek is kifejezője.

Dionüsziosz Areopagita értekezésében – a teremtő isteni szeretet kifejeződéseként – Isten magát a fényvel azonosítja. E teremtő isteni fényből minden egyes teremtmény részese. A világegyetem pedig, amely e sugárzásból jött létre, voltaképpen egy fényáradat. E teremtő fény visszatükröződési folyamatában pedig – a láthatatlan égi hierarchián egyre feljebb emelkedve – minden a teremtőhöz tér vissza. Az abszolút fény, azaz Isten, többé-kevésbé minden teremtményben benne rejlik, ezáltal egyesíti valamennyiüket, és kozmikus szeretetével átfogja az egész világot.²⁸

Ennek a teremtő isteni fénynek a szakrális üzenetét közvetítik építészetileg a középkori katedrálisok. A katedrális a Mennyei Jeruzsálem földi képmásaként – az isteni fényteológia építészeti foglalataként – a megváltás, a diadalmas feltámadás ígérését hirdeti.

Alaprajzi elrendezésében a kereszt forma a világmindenséget leképező négy égtájat, egyúttal Krisztus testét és feltámadását – a megváltás győzelmes jelképét – szimbolizálja. A teremtő isteni lényeg hármasságának szakrális üzenete fejeződik ki a templomhajó hármasságában, a kapuzatok (3×3) kialakításában. Az összesen kilenc kapuzat ugyanis számszimbolikailag – az isteni tökéletesség misztikus szakrális számaként – Isten országának, a Mennyei Jeruzsálemnek kifejezője.

Krisztus istenségének és megdicsőülésének bemutatása – egységes ikonográfiai elvek alapján – a kapu-szobrászatban vált különleges jelentőségűvé.

A kapuzati orommezőben a trónon ülő (jobbát áldásra emelő, balján az élet könyvét tartó) világbíró Krisztust – a Jelenések könyvének bevezető égi látomásaira alapozva (Jel 4,6–8) – Szent Jeromos (347–420) nyomán a négy evangélista szimbólumaival körülvéve ábrázolták. Eszerint az ember-angyal = Máté, mert evangéliumát Krisztus

emberi családfájával kezdi, a bika = Lukács, mert az ószövetségi áldozatokról szól, az oroszlán = Márk, mert történetét Keresztelő Jánossal a pusztában – az oroszlánok lakhelyén – kezdi, a sas = János, mert a Logoszról szóló tanítása, Jézus istenségének felmutatása, az emberi lélek – sashoz hasonlatos – égi magasságokba szárnyalásának inspirálója. A négy evangélista szimbólumot – zodiákus jegyként – az univerzumot leképező négy őselemhez is társították. Így Máté (Vízöntő jegye) a levegőt, Márk (Oroszlán jegye) a tüzet, Lukács (Bika jegye) a földet, János (megváltott Skorpió jegye) a vizet testesítette meg. A négy élőlényt ugyanakkor a keresztény üdvtörténet fontos eseményeivel is párhuzamba állították. Így a megtestesülésnek az ember, Krisztus áldozati halálának a bika, a feltámadásnak az oroszlán, a mennybemenetelnek pedig a sas lett jelképévé.

A feltámadás üzenetét közvetítette a katedrálisok padlózati labirintusa is. A labirintus ugyanis – az építőmesterek misztikus ikonográfiai kézjegyeként – szimbolikus kifejezője volt a földi lét útvesztőiből – a feltámadás ígéréteivel – Isten országába való bejutásnak. A feltámadás számszimbolikai üzenetének jegyében képezték éppen nyolcszögletűre számos középkori katedrális (Amiens, Reims) padlózati labirintusát. Ezért nevezték „Jeruzsálem útjának” is, amelyet a zarándokok – a bűnbocsánat elnyeréséért (a jeruzsálemi zarándoklat szimbolikus kiváltójaként) – térden tettek meg. A katedrálisok labirintusait pedig egységesen tizenegy tekervényre osztották. A tizenegy és aritmozófia kettese ugyanis a gonosz erőket, a bűnös világot szimbolizálta, amelyből a kiutat, a lelki megtisztulással – a labirintus centrumát (a földi létet) a szimbolikus újjászületés által elhagyva – a mennyország ígérete jelentette.

A szentély, a katedrális szakrális központjaként – a fő és a kereszthajók metszéspontjában – a gótikus rózsablakok fényszimbolikáján keresztül egyesítette magában a transzcendens isteni fény misztikus – bíborvörös – kisugárzását. Az evangéliumi ikonográfia a kapuzatok tanítását – Mária, Krisztus és a szentek életútja, utolsó ítélet – a színes üveglablakokon át folytatta.

Az üveglablakok művészete a monumentális rózsablakokban teljesedett ki. A tizenkettes számszimbolikai üzenetét közvetítve egyszerre fejezték ki az univerzum, a végtelen idő ciklikus változását, együttál pedig a fény istenének, magának Krisztusnak – a testet öltött Logosznak – a misztériumát. A rózsablakok centrumában pedig az a teremtettesten szeretet sugárzódott ki, amely a megváltás diadalát, Isten győzelmét hirdette.²⁹

Jézus tanításainak lényegét, a legfontosabb keresztény erkölcsi elveket – Isten országának elnyeréséért – az ún. „hegyi beszédben” fejt ki. Minderről Máté és Lukács evangéliuma is részletesen beszámol (Mt 5–7; Lk 6,17–49).

A Máté-evangélium – zsidókeresztényekhez szólva – elsődlegesen a zsidóknak kívánta bebizonyítani, hogy Jézus a megígért Messiás, aki az új szövetség messiási királyságának törvényeit – Mózeshez hasonlóan – egy hegyről nyilatkoztatja ki. Lukácsnál viszont – a pogánykeresztények evangélistájánál – Jézus egy síkságon, tanítványai és hallgatósága körében, közvetlenül fejt ki nézeteit.

Az evangéliumok tanítása nyomán így válik Krisztus – az ószövetségi mózesi törvények helyreállítójaként – az általa meghirdetett messiási ország törvényhozójává, e Mennyei Jeruzsálem messiás királyává, az ezredéves messiási birodalom beteljesítőjévé.³⁰

A Máté-evangélium öt nagy beszédgyűjteményben – az ötös számszimbolikai üzenetébe foglalva – összegzi Jézus tanításait. Ennek első részét képezi a hegyi beszéd, amely Krisztus tanításainak alapvető – a szeretet parancsán alapuló – erkölcsi foglalatja. A hegyi beszéd a boldogmondásokkal veszi kezdetét, az ún. „nyolc boldogsággal”, amely Jézus tanításainak kiindulópontja. A nyolc boldogság értékrendje azonban alapvetően eltér az emberi lét normáitól. Valójában a mennyországba,

Isten országába való bejutásnak a feltételeit szabja meg. Ez az út pedig a vízbe merítés keresztség rituáléjához hasonlítható. Az első négy boldogmondás ugyanis – a szimbolikus alámerüléssel – elhagyott evilági létre utal (szegény, szelíd, sír, éhezik), a következő négy pedig (irgalmas, tisztaszívű, béketeremtő, üldözést szenved) – a kilépéssel, felemelkedéssel – a halál utáni újjászületés, a diadalmas feltámadás hitét sugallja.³¹

E nyolc boldogság szakrális üzenetét nyomatékosítja a keresztény számszimbolika is. A nyolc ugyanis a rendíthetetlen igazság szimbólumaként utal a tér és idő visszafordíthatatlanságára, a hanyatlásra, az elmúlásra. Egyúttal azonban a megújulásnak – a teremtés hét napját követő 8. nappal – az újrakezdésnek, szimbolikusán az emberi élet újjászületésének, azaz a diadalmas feltámadásnak a szakrális száma is. Éppen ennek az üzenetnek a jegyében képezték nyolcszögletűre már az ókeresztény időkől – a keresztség általi szimbolikus újjászületés kifejezőjeként – a keresztelőkápolnákat és keresztelőmedencéket.³²

Az evangéliumok Jézusnak a feltámadásától mennybemenetelig éppen nyolc megjelenését beszélnek el. A nyolcas szakrális üzenetében rejtve ugyanis azt kívánják hangsúlyozni, hogy Krisztus – isteni lényegéről tanúbizonyságot téve – a maga fizikai valóságában feltámadt, s a benne hívők számára – a végítélettel bekövetkező – megváltás ígéretét hamarosan beteljesíti.

Az evangéliumi elbeszélések azonban számos ponton eltérnek egymástól, így a megjelenések helyszínére, sorrendjére és számára vonatkozóan is. Ennek magyarázata pedig abban a teológiai, tanító célzatban rejlett, amellyel elsődlegesen a feltámadás tényét kívánták igazolni, éppen a számszimbolika szabályrendjét követve.³³

Eképpen jelenik meg Jézus feltámadása első napján – öt alkalommal – a sírtól távozó asszonyoknak (Mt 28,9–10), majd Mária Magdolnának (Jn 20,11–18), akiből éppen hét ördögöt űzött ki (Mk 16,9–10). Megjelent az Emmauszba tartó két tanítványnak, akik csak az esti vacsoránál, a kenyértöréskor ismerik fel (Lk 24,13–35). Ugyancsak megjelent még aznap este a tanítványoknak zárt ajtók mögött (Jn 20,19–23), és külön Péter apostolnak is (Lk 24,34).

Feltámadásának éppen a nyolcadik napján, másodízben jelent meg a tanítványoknak, s a hitetlen Tamás apostolnak (Jn 20,24–29). A nyolcas számszimbolikai üzenete ugyanis Krisztusnak a maga testi valóságában való feltámadását hitelesíti, az addig – még a sebeiben is – kételkedő Tamás apostolnak: „Mivel láttál engem, hittél. Boldogok, akik nem láttak és mégis hittek.” (Jn 20,29)

A tanítványainak való harmadszori megjelenését pedig – a Tiberias-tónál – újabb csodatételével is igazolta (Jn 21,1–14). E csodálatos halfogás története – Krisztus isteni lényegének bizonyítékaként – a szakrális hármas, hetes és kilences számszimbolikai üzenetében van foglalva. Jézus ezúttal ugyanis éppen harmadszor jelenik meg tanítványainak, akik összesen heten vannak (Péter, Tamás, Natanael (Bertalan), Jakab és János apostolok, és még két tanítvány). Ők részesülnek a bőséges halfogásban, amelynek nyomán a partra vont hálóban 153 nagy halat számolnak össze. A hal és a halászat ebben a történetben is Krisztus eucharisztikus szimbólumaként jelenik meg, egyúttal pedig utalás Krisztus követőire, a megkeresztelt hívekre is. Éppen ezért lesz a hal mindvégig szimbolikus tápláléka Jézusnak és tanítványainak.

A hálóval való halfogásnak ugyancsak szimbolikus üzenete van. Krisztus ugyanis a hálóról szóló példabeszédében a hálót a mennyországhoz, az embereket pedig a halakhoz hasonlítja (Mt 13,47–50). A hálóba mindenféle hal bekerül ugyan, de a jókat (kiválasztott igazakat) kigyűjtik, a hitványakat (hitetlen gonoszokat) pedig

kidobják. Azaz az utolsó ítélettel majd mindenki megmérettetik: a jók, az igazhitűek Krisztus ezredéves messiási birodalmába, a gonoszok pedig a pokol tüzére fognak jutni, ahol „lesz majd sírás és fogsikorgatás”.

Krisztusnak e csodatétele nyomán hálóba gyűjtött 153 nagy hálnak ugyancsak a mennyországra utaló rejtett számszimbolikai üzenete van. A 153 ugyanis aritmozófiailag ($1+5+3=9$) a teremtő isteni tökéletesség szakrális kilences számaként – a háló hasonlat is megerősített – mennyországnak, Isten országának a kifejezője.

Ugyancsak ennek a számszimbolikai üzenetnek a jegyében gyűjt maga köré Jézus éppen 72 kiválasztott tanítványt. Miként a tizenkét apostolt, őket is – különleges hatalommal felruházva – az eljövendő messiási birodalom hirdetésével bizza meg (Lk 10,1–20). A 72 aritmozófiailag kilencese – a tanítványok küldetését nyomatékosítva – hasonlóképpen a mennyország kifejezője.

Ugyancsak a kilences, illetve a tizenkettes számszimbolikai üzenetébe van rejtve az utolsó ítélettel megváltottak száma is. Az evangéliumok tanítása szerint ugyanis Jézus messiási birodalmába – az első feltámadás nyomán – a zsidóságból kerülnek ki a „szepelőkiválasztottak”. A tizenkét zsidó törzsből – törzsenként tizenkétezen – összesen 144 ezren nyerne megváltást és „követik a Bárányt, amerre csak megy” (Jel 7,1–4, 14,1–5).

A szakrális tizenkettes vonatkozik itt egyrészt az univerzumra, a makrokozmoszra, másrészt – a test és lélek szorzataként (4×3) – magára az emberre, a mikrokozmoszra. A tizenkettes aritmozófiailag hármasa pedig a teremtő isteni lényeg hármasságának a kifejeződése. A 144 aritmozófiailag kilencese – a három önnön szorzataként is (3×3) – ugyancsak kifejezője az isteni tökéletességnek, egyúttal pedig Isten országának, a „civitas Dei”-nek, azaz a mennyországnak. Ezért 144 ezer tehát az elsőként megváltottak száma, mert a rejtett számszimbolikai üzenet egyszerre kifejezője a teremtő isteni lényegnek, az univerzum hármas foglatának (Isten–természet–ember), és végső céljának, Isten országának.

A Jelenések könyve apokaliptikus látomásaiban ugyancsak kiemelt szimbolikus üzenete van a sátáni gonosz erők és az Isten népe elleni harc bemutatásának. A Sátánt, a „malumot”, a gonosz erők ketteseként, két fenevad – egy tengeri és egy szárazföldi – testesíti meg. Miután Szent Mihály arkangyal – a Paradicsom védelmezőjeként, s a lelkek mérlegelőjeként és kísérlőjeként – ádáz küzdelemben diadalmaskodik a sárkány és gonosz angyalai, azaz a Sátán felett – letaszítván őket az égből a földre – a gonosz erők megindítják harcukat a Föld birtoklásáért, az isteni teremtés kisajátításáért. Uralmuk alá hajtják az egész emberiséget hamis próféciák ígéréttel.

Az elsőként fellépő tengeri fenevad hét fején tíz szarvával, s azokon tíz királyi koronával, fejein pedig a káromlás neveivel, negyvenkét hónapra kapott hatalmat mindazok felett, „akiknek a neve nincs beírva a megölt Báránynak életkönyvébe a világ kezdete óta”. (Jel 13,1–8) A második, szárazföldi fenevad pedig – a Bárányhoz hasonlatosan két szarvval – megteveszti az embereket az első fenevad képmásának bálványimádatával, s a mennyország ígéréttel.

A bibliai hermeneutika a Szentírás újabb kritikai kiadása nyomán³⁴ a hétfejű és tízszarvú vadállat, azaz az Antikrisztus lényegének megfejtését a Babilon bűnhődését látomásokba foglaló fejezet magyarázatára alapozza (Jel 17,7–18).

Miután a Jelenések könyve – az általánosabb nézet szerint – az 1. század vége felé, Domitianus véres uralma idején keletkezhetett – a zsidóságot elnyomó, majd a kora keresztényeket véresen üldöző világhatalmak (Babilon, Róma) bukásának profetikus látomásokba foglalásával, s az ezredéves messiási birodalom végső győzelmének megjelölésével –, ezért a szövegkritika a fenevadat – történeti párhuzamként – a római világhatalomra vonatkoztatja. A másik értelmezés szerint viszont a – Rómára aktualizált – „parázna Babilon” bukását megjövendölő fejezet (Jel 17,1–18) üzenete általános érvényű, s valamennyi keresztényellenes erőre vonatkozatható.

A Jelenések könyvének prófétai beszédformáját azonban, s többféleképpen is értelmezhető szimbólumrendszerét – miként az evangéliumokét – a számszimbolika titkos jelrendszere oldja fel. Ezért nyer a konkrét szövegtartalom egy mélyebb, általános érvényű jelentést is – az isteni lényeg titkára vonatkozó – számszimbolikai üzenettel.

A látomásban megadott magyarázatként ugyanis a fenevad hét feje, hét hegyet és hét királyt is szimbolizál, amelyre a szövegkritika is többféle értelmezést valószínűsít, Róma császáraira, illetve a végidők királyaira vonatkozóan. Hasonlóképpen a tíz szarv – tíz király párhuzam a Róma-barát és keresztényellenes kliens királyságok feltételezésén alapul, miközben a tízes csak egyszerű kerek számként kerül megemlítésre. A szövegértelmezés ebben az esetben is azért kerül a szimbólumrendszer többféleképpen is értelmezhető dilemmájába, mert a számszimbolikai üzenet továbbra is rejtve marad.

A Jelenések könyvének fenevad előképe ugyanis az újra aktualizált Dániel-féle próféciából merít (Dán 7,1–28). Ezért is egyesíti magában a dánieli látomások négy vadállatának vérsomjasságát a Jelenések könyvének két fenevadja. A Dániel-könyv látomásai ugyanis – a zsidóság közeli megszabadulását jövendölve a véres Szeleukida uralom (Kr. e. 197–142) alól – a római elnyomatás időszakában ismét aktualitást nyertek, s a Róma hatalmát megdöntő Emberfia – Messiás király győzelmes eljöveteleként értelmezték.³⁵

Krisztus kereszthalálával ugyanis nem vált valóra sem a zsidó állam, sem a zsidó vallás egysége, a kereszténység pedig megújuló, véres üldözéseket szenvedett el. Az ókori Palesztina pedig – a zsidó felkelések leverését követően – római provinciaként, Hadrianus korára (Kr. u. 117–138) végképp római uralom alá került, kiváltva egyúttal a zsidóság szétszóródási folyamatát is.

A leverett zsidó háborúk nyomán a zsidókeresztények harcos messianizmusát felváltotta a megszabadító Messiásba vetett hit, aki majd túlvilági, isteni ítélettel fog véget vetni az idegen elnyomatásnak. A Jelenések könyve éppen ezért foglalja profetikusan látomásokba – a gonosz földi és az isteni birodalom világméretű harcaként – e római világhatalom szimbolikus bukását, s a megszabadító Messiás-király, a világbíró Krisztus – evangéliumokban megjövendölt – másodszori, végső eljövételét.

Ebben a szimbolikus, kozmikus méretűvé dimenzionált hűzdelemben a földet hatalmába kerítő Sátán – két vadállat képében – a démonikus hetes számba foglalva indítja meg harcát a szakrális tizenkettes üzenetébe foglalt Isten országa, a mennyei Jeruzsálem és kiválasztott, megváltást nyert népe, a száznegyvennégyezer (12×12 ezer) ellen.

A hetes szám a Jelenések könyvében elsődlegesen a démonikus erők kifejezője. Ezért szólnak az apokaliptikus látomások a természeti sorscsapásokat megjelenítő hét pecsétről, a hét harsonáról, Isten haragjának hét csészéjéről. Éppen ezért van hét feje a fenevadnak is. Tíz szarva pedig – az Isten által teremtett világegész szakrális tízeseként – az isteni teremtés sántáni kisajátításának a kifejezője. Amiként a negyvenkét hónap aritmozófiái hatosa is – a teremtés, a teremtett ember számaként – az emberiségnek a gonosz hatalma alá kerülését jelzi.

A Sátán hatalma alá kerülteket pedig hasonlóképpen megjelölték, amiként Krisztus, azaz a Bárány kiválasztott, igaz követőit – a száznegyvennégyezret – „akiknek a homlokára volt írva az ő neve, és az ő Atyjának neve”. (Jel. 14,1)

A Sátán által megbélyegzettek pedig a vadállat nevét, illetve mindmáig rejtélyes névszámát kellett, hogy viseljék. A Sátán kilétére vonatkozó üzenet pedig így hangzik: „Akinak van értelme, számítsa ki a vadállat számát, mert ember száma az, és a száma hatszázhatvanhat.” (Jel 13,18).

Miután a Jelenések könyve az 1. század vége felé keletkezett, így a Sátán, azaz az Antikrisztus névszámát a korszak két véreskezű, keresztényüldöző császárával (Nero, Domitianus) rokonították. A héber, a görög, illetve a latin ábécé numerikus értékeit egybevetve

végül is Nero császárban vélték felfedezni az Antikrisztus névszámát. A rejtélyes 666-ot azonban csak egy bonyolult alfabetikus kombinációval lehetett Neróra adaptálni. E megoldás szerint ugyanis Nero császár görög megnevezésének (Neron kaiszar) héber mássalhangzós átírata – NRVN KSZR – adta volna ki a megoldani vélt névszámot.

A középkori eretnekmozgalmak nyomán, a 16. század első felében fellépő reformátorok, így maga Luther is a pápát tekintette az Antikrisztus megtestesítőjének. A pápaság tekintélyvesztési folyamatát a 15–16. század fordulójára ugyanis azok a reneszánsz pápák (IV. Sixtus, II. Gyula, VI. Sándor, X. Leo) idézték elő, akik világias beállítottságukkal, bőkezű mecénásokként pompakedvelő, fényűző pápai udvartartást vittek. Miután a pápát a kereszténység fejének, az isteni hatalom földi helytartójának tekintették, a pápasággal meghasonlott reformáció hívei a pápa helytartói titulusának (Vicarius Filii Dei) római számértékét az Antikrisztus számával azonosították.³⁶

Az Antikrisztus számának megfejtésére a későbbiekben is számos téves feltételezés született.

E megoldási kísérletek ugyanis csak a névszám megszemélyesítésére szorítkoztak, miközben a 666 tényleges, általános érvényű számszimbolikai üzenete továbbra is rejtve maradt.

A Jelenések könyvének apokaliptikus látomásai ugyanis a végítéletéről – a természeti sorscsapásokról, a Sátán és Isten harcáról, Krisztus végső diadaláról és az ezredéves messiási birodalom beteljesüléséről – az evangéliumokhoz hasonlóan a keresztény számszimbolika rejtett üzenetére épülnek. Éppen ezért a démonikus hetes számban nyer kifejezést a sátáni gonosz erőnek profetikus látomásokba foglalt kozmikus méretű harca Isten országáért, a világ feletti uralomért. Ebben az adáz küzdelemben pedig a Sátán az isteni teremtés kisajátításával „elcsábítja a föld lakóit a jelekkel, amelyekre hatalmat kapott” (Jel 13,14).

Az általa megbélyegzettek pedig a mennyország hamis ígéretével téveszti meg.

Éppen ezért lesz tehát 666 a Sátán száma, mert a számszimbolikai üzenet kifejezi egyrészt a teremtés, illetve a teremtett ember hatóságának a gonosz hatalma alá kerülését, másrészt a 666 aritmozófiái kilencesével ($3 \times 6 = 18$, $1 + 8 = 9$), azaz a mennyország ígéretével viszi tévútra mindazokat, akik „a vadállat bélyegét, vagy nevét, vagy nevének számát viselik” (Jel 13,17).

Az evangéliumok tanítása szerint Jézus feltámadását követően negyven napig tartózkodott a földön. A negyvenedik napon Jeruzsálemben – a negyedik alkalommal – utoljára jelent meg az apostoloknak. Feltámadását követően éppen ez volt a nyolcadik megjelenése. Tanítványait missziós küldetéssel bízta meg, majd – a Szentlélek oltalmára bízva őket – az Olajfák hegyén, a szemük láttára a mennyekbe emelkedett.

Krisztus mennybemenetelének leírásával az evangéliumok azt kívánták igazolni, hogy az őskeresztény missziós tevékenység nyomán egyházzá szerveződő kereszténység, magának a feltámadt Krisztusnak a parancsát követi.

E szerveződő egyházban pedig a főhatalmat Péterre bízta, aki háromszor megtagadta ugyan Jézust, de feltámadását követően háromszor meg is követte. Ezért hagyta rá örökül az ősegyház szervezésének feladatát e szimbolikus paranccsal, „Legeltesd juhaimat”.³⁷

Krisztus feltámadásának, majd mennybemenetelének számszimbolikai összefüggéseit az újjászületés nyolcása, illetve a várakozás negyvenese fejezi ki. A bibliai tanítás szerint ugyanis Isten negyvenes időegységekként avatkozott a világ menetébe. Ezért a vízözön 40 napig tartott, a zsidók 40 évig vándoroltak a pusztában, Mózes ugyancsak 40 napig tartózkodott a Sínai-hegyen. Hasonlóképpen Jézus is – nyilvános fellépésének megkezdése előtt – 40 napig böjtölt a pusztában, miközben éppen háromszor kísérte meg őt az ördög. A keresztény liturgiában a nagyböjt időszaka (Quadragesima) ugyancsak ezért veszi kezdetét a húsvétvasárnapot megelőző 40. hétköznappal,

azaz – a farsangot lezáró – hamvazószerdával. Mária megtisztulása – Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe – karácsonytól, Jézus születésétől számítva ugyancsak a 40. napra következnek be. A keresztény hit szerint az elhunyt lelke is – mérlegre tétetve – 40 nap elteltével juthatott a mennybe, vagy éppen a pokolra.³⁸

Krisztus mennybemenetelét a keresztény dogmatika a Szentlélek elküldésével, valamint Jézusnak – a végítélettel bekövetkező – másodszori eljövételével kapcsolja egybe. Amíg keresztalálában csak a hívők, megjelenéseiben csak a kiválasztottak láthatták meg Krisztus fölmagasztalását, második eljövételével viszont – a világ uraként – mindezt nyilvánvalóvá fogja tenni. Ennek az eljövendő messiási birodalomnak a hirdetőjévé pedig az a kora keresztény egyház lett, amelyre e missziós küldetést – apostolai révén – örökül hagyta.

A Szentlélek eljövetele pedig ennek az egyházszervezésnek lesz szimbolikus kiindulópontjává. A keresztény hit szerint ugyanis a Szentlélek – az Atya és a Fiú kölcsönös szeretetének kisugárzásaként, kiadásaként – erősíti meg hitében Krisztus követőit.

Éppen ennek az egyetemes Isten szeretetnek a kifejeződéseként – az ötös számszimbolikai üzenetének megerősítéseként – esik pünkösd napja a Jézus feltámadását követő ötvenedik napra. Megváltástani üzeneteként pedig a földi élet végső célját – a Szentlélek küldetésével megerősítve – az örök mennyei üdvösség elnyerésében jelöli meg. A hit szerint föltámadt, majd a mennyekbe emelkedett, megdicsőült Krisztus így válik az általa megjövendőlt messiási birodalom beteljesítőjévé.

Az evangéliumok teológiai célzatú tanításait a hit Krisztusáról, már az ókortól kezdve számos bíráló érte. Ennek alapjául nagyrészt – a 2. század első felében keletkezett – gnosztikus apokrif evangéliumok szolgáltak. E nem kánoni evangéliumok ugyanis (Tamás, János, illetve Fülöp evangéliuma) mondanivalójukat elsődlegesen Jézus rejtett életére, titkos tanításaira összpontosították. Hasonlóképpen eretnek irányzatot képviselt a gnosztikus egyiptomiak evangéliuma, az ebioniták evangéliuma, valamint Péter evangéliuma is.³⁹

Napjainkban is tovább gyarapszik a Krisztus-életúttal, Krisztus megváltó szerepével kapcsolatos hipotézisek száma. Az újabb elméletek – döntően az apokrif anyag alapján – vitatják Jézus istenségét, kiemelve egyúttal Keresztelő János próféta küldetését. Jézus életútját pedig – titkos, profán vonásai alapján – a hellenisztikus misztériumvallásokkal, elsődlegesen az egyiptomi Ízisz–Ozirisz-kultusszal kapcsolják egybe. Nagyrészt az egzisztenciális hermeneutika nyomdokain – a Bultmann-féle mítosztalanítási teória átértelmezésével – kívánnak egy újabb és úgymond emberibb Krisztus-képet felmutatni.⁴⁰

A kereszténység világvallássá fejlődését azonban mind a mai napig a keresztény dogmatika azon krisztusi hitelvei mozdították elő, amelyek az evangéliumok teológiai célzatú tanításain, elsődlegesen Krisztus isteni lényegének – a számszimbolika üzenetébe rejtett – bemutatásán alapulnak.

JEGYZETEK

1	Rosta Erzsébet: Titokzatos számok. (Pécs), 6	Vö. Rosta E.: i. m. 60–61. p.; Geese G.: i. m. 40–44. p.; Jelképtár. Bp., 1990, Helikon, 78. p.
2	Rosta E.: i. m. 13. p.	7 Vö. Rosta E.: i. m. 61. p.; Geese G.: i. m. 324–325. p.
3	Rosta E. i. m. 81. p.	
4	Rosta E.: i. m. 28–35. p.; Glasenapp, H.: Az öt 8	Vö. Süpek Ottó: A középkori irodalom számszimbolikus szerkezete. Tekintet, 1994. No. 5–6. 93–96. p.; Rosta E.: i. m. 79. p.
5	Rosta E.: i. m. 28–35. p.; Glasenapp, H.: Az öt 8	
5	Geese Gusztáv: Bibliai történetek. Bp., 1985, 9	Rosta E.: i. m. 80–81. p.
	Kossuth K., (2. kiad.) 70–72. p.	10 Vö. Rosta E.: i. m. 83. p.; Hamilton, E.: Görög

- és római mitológia. Bp., 1992, Holnap, 195–212. p.; Kerényi K.: Görög mitológia. Bp., 1977, Gondolat, 275–303. p.
- 11 Vö. Rosta E.: i. m. 28. p., 83. p.; Süpek O.: i. m. 101–102. p.
- 12 Vö. Szent Ágoston: A keresztény tanításról. Bp., 2012, Kairosz K., 320 p.; Heller, A.: Bibliai szimbólumok – bibliai számszimbolika. Bp., 1989, Corvina.; Duby, G.: A katedrálisok kora. Bp., 1984, Gondolat.; Demouy, P.: La cathédrale de Reims. Saint Ouen, 1999, La Goélette.
- 14 Gecse G.: i. m. 278–279. p.
- 15 Gecse G.: i. m. 281. p.
- 16 Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium. Bp., 1988, Panoráma, 320. p.
- 17 Vö. Rosta E.: i. m. 86. p.; Gecse G.: i. m. 319–322., 345. p.
- 18 Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai. Bp., 2000, Jel, 163. p.
- 19 Vanyó L.: i. m. 168. p.
- 20 Gecse G.: i. m. 340. p.
- 21 Vö. Rosta E.: i. m. 41–47. p.; Süpek O.: i. m. 99. p.
- 22 Vö. Jankovics M.: i. m. 303. p.; Rosta E.: i. m. 24–25. p.; Süpek O.: i. m. 96. p.
- 23 Dér K. – Horváth P.: Bibliaismeret. Bp., 1999, Műszaki, 192–193. p.
- 24 Jacobus de Voragine: Legenda aurea. Bp., 1990, Helikon, 33. p.
- 25 Vö. Süpek O.: A Gargantua „rejtett tanítása”. Filológiai Közlöny, 1976/3. sz. 260–261. p.; Falus R.: Az aranymetszés legendája. Bp., 1982, Magvető, 130–195. p.; Naert, D.: Le labyrinthe de la cathédrale de Reims. Fontenay, 1996, SIDES, 68–69. p.
- 26 Gergely J.: A pápaság története. Bp., 1982, Kossuth K., 256–257. p.
- 27 Vö. Jantzen, H.: i. m. 168–176. p.; Demouy, P.: i. m. 30–31. p.
- 28 Duby, G.: i. m. 95–96. p.
- 29 Vö. Duby, G.: i. m. 284–287. p.; Jantzen, H.: i. m. 78–93. p.; Naert, D.: i. m. 54–55. p.
- 30 Vö. Dér K. – Horváth P.: i. m. 194–198. p., 204–208. p.; Gecse G.: i. m. 323–325. p.
- 31 Dér K. – Horváth P.: i. m. 368–377. p.
- 32 Vö. Vanyó L.: i. m. 130–138. p.; Rosta E.: i. m. 69–72. p.
- 33 Gecse G.: i. m. 348–350. p.
- 34 Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás (sajtó alá rend.: Rózsa Huba) Bp., 2005, Szent István Társulat, 1914 p.
Vö. Peters, B.: A Jelenések könyvének magyarázata. Bp., 2007, Evangéliumi K., 160 p.; Takács Gy.: A Jelenések könyve exegézis. Bp., 2000, Paulus Hungarus Kairosz K., 518 p.
- 35 Gecse G.: i. m. 212., 268. p.
- 36 Vö. Gecse G.: i. m. 388–389. p.; Rosta E.: i. m. 124–127. p.; Grebe, D.: Az ő száma pedig 666. Bp., 1996, Evangéliumi K., 48 p.
- 37 Gecse G.: i. m. 350. p.
- 38 Vö. Jankovics M.: i. m. 76–78. p.; Rosta E.: i. m. 91. p.
- 39 Dér K. – Horváth P.: i. m. 64–67. p.; Porter, J. R.: Az elveszett Biblia. Az elfeledett szent könyvek titkai. Bp., 2003, Magyar Könyvklub K., 255 p.
- 40 Vö. Bultmann, R.: Az Újszövetség teológiája. Bp., 2003, Osiris K., 490 p.; Dér K. – Horváth P.: i. m. 304–309. p.; Gecse G.: i. m. 272–276. p.; Gecse G.: Történelem és kereszténység. Bp., 1977, Magvető K., 437–573. p.; Picknett, L. – Prince, C.: A templomosok titka. Debrecen, (é. n.), Gold Book, 262–299. p.

Konferencia korunk földkérdéséről Tanka Endre monográfiája alapján (Földrablások a világban és magyar földvédelem)

Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala adott otthont 2018. november 30-án Tanka Endre: Korunk földkérdése, létünk a tét – Földrablások a világban és magyar földvédelem – című új könyvének bemutatására (magánkiadás, 4 Pont Nyomda Kft., Eger, 2018, 286 o.) A rendezvényhez egy kisebb konferencia kapcsolódott, amelyen a földügyben jártas, néhány ismert kutató korreferátumban fejtette ki álláspontját a könyv főbb témáiban. Mivel a globális tőke földrablásainak kérdésköre és következményei a nemzetállamok földvédelmi stratégiájának kiépítését a legújabb kori civilizációs világválságban döntően meghatározzák, ugyanakkor ez az alaptény mindaddig kiesett a hazai kutatások látószögéből, a szerző kutatási eredményei e terepen hézagpótlók.

A házigazda, Bándi Gyula professzor, a jövő nemzedékek szószólója a megnyitóban hangsúlyozta, hogy a fenntartható fejlődés talajaink védelmével kezdődik. E téren a szerző felvetései közvetlen folytatását jelentik az ombudsman 2016. évi talajvédelmi állásfoglalás-csomagjának, amit a földvédelem új intézményrendszerének a könyvben kimunkált javaslatjai tesznek teljessé.

Tanka Endre professor emeritus (Károli Gáspár Református Egyetem) előadásában kiemelte, hogy az egész világra kiterjedő földrablások a tőke globális uralmi rendjének a 21. századi, új jelenségei. A tőke minden korszakban mohó nyomulással megszerezte és ma is elsajátítja az uralmához szükséges emberi, természeti és egyéb erőforrásokat. Az eredeti tőkefelhalmozás folyamatát a közgazdaságtan a 16. századtól elemzi. Már Max Weber jelzi: a szervezett tőkehatalom birtokosa a legtipikusabb és a legerősebb elsajátító valamennyi piaci szereplő között, mert a piac feletti és a politikai uralom megszerzésével az egész társadalmat ellenőrzése alá kívánja vonni, így válik a világtörténelmet formáló erővé.

Ebben az elsajátítási folyamatban a globális tőkeerő paradigmaváltáshoz érkezett: az egész világot leigázó új világrendet (NWO <> new world order) hoz létre, amelynek fontos pillére a világelelmélet tőkés monopóliuma, amit csak a saját erőforrásaival működtethet. Az intézményi uralom eszköztára közismert. (Például az iparszerű mezőgazdasági nagyüzem kizárólagossága, az élelemtermelés és -forgalmazás termék-pályáinak tőketulajdona, a génmódosított növénytermesztés és a hormonkezelt állatok tenyésztésének kiterjesztése stb.) A tőkeszerveződés ezért arra kényszerül, hogy a saját és egyetlen döntési központjába sűrítse az élet fenntartásához és újratermeléséhez szükséges, alapvető javokról és erőforrásokról való rendelkezést. Ezek közt legfontosabb a föld, az édesvízkészletek és a helyi energiaforrások kizárólagos birtoklása, amin a tőke nem osztozhat a helyi közösségekkel. A 21. század elején emiatt indult meg a világtőke új elsajátítási háborúja, a földrablás (land grabbing), avagy – amint a Világbank nevezi – a földroham (land rush). Ez átgázol a helyi népség alapvető emberi jogain (akár fizikai megsemmisítésük árán is, a földműveseket elűzi földjeikről, otthonaikból) és a helyi közösségeket megfosztja létfeltételeiktől, nyers erőszakkal megszerzi nemcsak a földjüket, hanem az ahhoz kötődő minden erőforrásukat. Tudományos bizonyosság: a

21. században a globális földügy lényege már nem az, hogy egy adott állam az államterületének földjére milyen szabályozókat alkalmaz a földtulajdon, a földhasználat és a földvédelem terén. *A földügy mai kulcsa, fő mozgatója és uralmi lényege egyrészt a tőke világhatalmi szerkezetmozgásából eredő, új minőségű tőkés földarablás, másrészt az ellenerek ezzel szemben fellépő önvédelme.* Az utóbbiak széles köre a spontán ellenállástól és az éhséglázadásokon át a nemzetközi mozgalmakig (La Vía Campesina < a „paraszti út”, a WTO elleni fellépés: Nyéléni Nyilatkozat), továbbá a FAO és az EU jogi fellépéséig terjed.

A szerző vázlatosan jelezte, hogy a földarablás miképp illeszkedik az NWO építési folyamatába. Ennek meghatározó eleme a legújabb kori civilizáció – pusztulással is fenyegető – világválsága, az uniós integráción belül a tőkeszabadság korlátlan intézményi uralmának megszilárdítása és a hat évtizedes folyamatban a tagállamok szuverenitásának felszámolása, ami három történelmi szakaszban kiterjed az állam földre fennállt, garantált önrendelkezésének a megszüntetésére is. A földarablás ökológiai és társadalmi-gazdasági értelemben egyaránt átfogó kategória: kiterjed a földhöz kapcsolódó más természeti erőforrásokra, az egész természeti környezetre és átfogja a tőke uralta termelési viszonyt, sőt elszennvedőinek döntő életviszonyait is. Lényeges ismérve a sajátos jogi minősége: mivel a közösség és az egyén földhöz fűződő jogait sajátítja el, durván sérti a nemzetközi jog alapnormáit, melyeket az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az EU Alapjogi Chartája szavatol. A nagybirtokrendszer történelmi újjászületését hozza, ami – a földműves tulajdonának megsemmisítése és durva kizsákmányolása miatt – önmagában is társadalmi negatívum.

A tőke ellenérdekeltsége miatt a földarablások mértéke nem ismert, azt csak eltérő szakértői becslések jelzik. A 2011. évi – nem cáfolható – adatai így is figyelemre méltóak: 227 millió hektárt értek el, ami túlnő az EU termőterületén. (Az utóbbi 184 millió ha.) Az előző számban nem szerepel az orosz és az ukrán földarablások jelentős aránya. Tipikus terepe Afrika (amelyre a földarablások 60%-a jut, ami önmagában gazdasági magyarázata az Európára zúdított, migrációs népvándorlási hullámoknak), továbbá Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia. Ezekkel lényegében egyező gyökerűek Kelet-Európában a jogállami földreformokkal álcázott, egyes földarablások is. (Lásd Ukrainát és Oroszországot.) Az EU már a FAO 2012. évi önkéntes birtokpolitikai irányelveinek kimunkálásában sürgette a földarablások visszaszorításának és az általuk kiváltott jogsértések orvoslásának az igényét. Az EP Emberi jogi Albizottsága 2016-ban jelezte: az EU közösségi politikái elősegítik a földarablásokat, s emiatt felülvizsgálatra szorulnak, továbbá az emberi jogvédelem követelményeit be kell építeni az EU összes nemzetközi szerződésébe. Az Európai Parlament 2017. április 27-i állásfoglalása pedig rámutat: az EU birtokszerkezetében az iparszerű nagybirtok túlsúlyát vissza kell szorítani, mert az a fenntarthatóság és az élelmezésbiztonság kerékkötője. Az EU törekvései azon törnek meg, hogy nincs jogi kötőerejük – nem kötelezőek, csak ajánlások –, így a tőkehatalom a „puha jogot” semmibe veszi.

Egy uniós tagállam a földarablásokkal szemben az intézményvédelmet leghatékonyabban a közérdekű talaj- és földvédelmi rendszerével alapozhatja meg. Ez kizárólagos tagállami hatáskör, amit az uniós szabályozók nem csorbíthatnak. A világtőke elvakult önzése, hatalmi és profitéhsége gyorsítja az ökológiai katasztrófát, ami a termőtalajok végzetes pusztulására vezethet. Ha a közhatalom ezt nem állítja meg, úgy hazánkban – hasonlóan a világ más országaihoz – 60 év múlva már nem lesz termőföld, az élelmezésbiztonságunk megszűnik.

A szerző a földpolitikai döntéshozó részére ezért dolgozott ki – koncepciókban és új rendező elvekben, olykor normaszöveg-javaslatokban is megfogalmazott – földvédelmi stratégiát. Az előadás ebből egy új javaslatot emelt ki: *a föld művelésből való végleges*

kivonását annak jogosultja, a tőkeberuházó javára a jog nem tekintheti jogszerű tevékenységnek, hanem azt jogellenes károkozásnak kell minősítenie és az ügyletre az ebből eredő jogkövetkezményeket kell alkalmaznia. Mégpedig amiatt, mert ez a földkivonás (nem élelmezési célú talajfedés és a föld ingatlanná átsorolása) a talaj élővilágát, az edafont (humuszt) végleg megsemmisíti. A talaj – mint természeti elem – beruházási célú megsemmisítése – hasonlóan a természet- és környezetpusztítás mai jogi megítéléséhez – attól függetlenül jogellenes károkozás, hogy a közigazgatási szerv azt engedélyezte. Ezért beáll a beruházó kármegelőzési és kárenyhítő felelőssége, ami – mivel a károkozás előtti, eredeti állapot helyreállítása fogalmi szinten kizárt – abban csapódik le, hogy a természetközeli állapot visszaállítása címén a kivont föld értékét, valós piaci árát és a társadalmi használati értékét egyaránt köteles megtéríteni. (Az utóbbi kiterjed a talaj ökológiai értékképző elemeire, illetve a visszahagyott földterület és a táj esetleges ökológiai értékvesztésének a számszerűsítésére, sőt annak a vagyoni és nem vagyoni kárnak a rögzítésére is, ami a földkivonással a társadalmat, különösen pedig a helyi közösséget éri.) Mivel – a földvédelmi járulék mai, jelképesnek tekinthető mértékéhez képest – a tőkeberuházó nyereségét a földkivonás ára jórészt elvonná, a beruházó kénytelen a földkivonással felhagyni és ingatlanfejlesztését eleve a barnamezős és rozsdaterületekre tervezni.

A konferencia második részében a korreferátumok a magyar talaj- és földvédelem drámai sorskérdéséről, a gyökeres fordulat intézményi követelményeiről szölkáltak. A nap folyamán öt szakmai hozzászólás hangzott el, elsőként Kurucz Mihály tanszékvezetőt (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar) hallgathattuk meg. Előadásában méltatta a könyv hézagpótló jellegét, melyben a szerző a földrablások filozófiai háttérét is bemutatandó az embert három szemszögből ábrázolja, ezek a homo oeconomicus, mint a közgazdaságtani ember modellje: individualista, a saját hasznát keresi, senki mással nem törődik, míg a homo socialis a közösségi ember, akinek célja, hogy megfeleljen közössége elvárásainak, normáinak. A harmadik emberkép a homo naturalis a természeti ember, aki még együtt él a környezettel. Az előadó hangsúlyozta, hogy a világban jelenleg zajló földrablás oka, hogy az ember mint homo oeconomicus viszonyul a természethez, ezért felszámolja a létfeltételeit biztosító természeti erőforrásokat, így a talajt elveszítve ezzel a környezeti biztonságot és az olyan alapvető emberi jogot, mint az élelmezésbiztonság. Nemzetközi jogi példákat hozva kiemelte, hogy a jövőben a föld nem lehet tőkejóság, és meg kell jelennie a természet és környezet el nem ismert jogalanyiségának, biztosítva ezzel a talaj sokrétű funkcióinak megfelelő szabályozást.

A második előadást Tóth Gergely tanszékvezető (Pannon Egyetem Georgikon Kar) és tudományos tanácsadó (MTA Agrártudományi Kutatóközpont) tartotta. Előadásában a talaj multifunkcionalitására és a talajt érintő legnagyobb problémára, a talajfedésre hívta fel a figyelmet. Ugyanis Magyarországon az utóbbi évtizedekben a mezőgazdasági terület jelentősen csökkent, míg a művelés alól kivett területek (pl. települések, ipari létesítmények, utak, hulladékelhelyezés területe) folyamatosan növekedtek. Az épületek, építmények, burkolt felületek területfoglalása miatt nagyon jelentős a termőtalaj megsemmisülése. Napjainkra olyan állapot alakult ki, hogy nagyjából azonos mértékben van jelen az ökológiailag értékes elemekből álló terület és az ökológiai szempontból jellemzően kevésbé értékes, vagy ember által jelentősen átalakított térhálózat. Előadásában kiemelte, hogy bár Magyarország lakossága fogy, a mezőgazdasági terület nagyobb arányú csökkenése miatt egyre kisebb az egy főre jutó, hasznosítható mezőgazdasági terület.

Tóth Gergely előadását Hetesi Zsolt tudományos főmunkatárs (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Fenntartható Fejlődés Tanulmányok Intézete) szakmai beszámolója követte. Az előadó jelezte, hogy a Kárpát-medence éghajlata melegebbre fordul, a szélsőségek pedig növekednek. A csapadék éves eloszlása és intenzitása szintén kedvezőtlen irányba változik, így ehhez a mezőgazdaságnak alkalmazkodni kell és csökkenteni kell az üvegházhatású gázok kibocsátását. A mezőgazdasági művelés gépiesítése mélyebb és gyakoribb talajmozgatást hozott magával. A forgatás miatt a bomló szerves anyag a légkörbe jut, ami jelentősen hozzájárul a mezőgazdasági eredetű CO₂ kibocsátáshoz. A kutató szerint a mezőgazdaságnak át kellene térnie az egyik legtöbb előnyt egyesítő módszerre, a talaj forgatás nélküli, takarásos művelésre. Ezt a módszert az USA-ban számos farmon évtizedek óta sikerrel alkalmazzák. Az előadó kiemelte, hogy a kedvező ökológiai hatások mellett a talajmozgatás elmaradása csökkenti a gazdálkodók költségeit.

Pump Judit vezető főtanácsos (Alapvető Jogok Biztosának Hivatala) előadásának alapját a jövő nemzedékek szószólójának a talaj védelméről szóló 2016. évi elvi állásfoglalása adta. Az állásfoglalás a legsürgetőbb talajvédelmi intézkedéseket foglalja össze 15 pontban, melyeket a talajvagyon megőrzése érdekében mielőbb foganatosítani kell. Az előadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a Magyarország talajvagyonának megőrzésével kapcsolatos első általános kihívás az, hogy megállítsuk a mennyiségi fogyását, minőségi romlását, ezáltal megőrizzük a talaj multifunkcionalitását és az egyes funkciók ellátására való képességét. Pump Judit korreferátumában azt is értékelte, hogy 2016 óta a 15 pontot végignézve milyen eredmények, változások születtek. Ezek közt szerepelt a talajfedés megállítása a városokban, a zöldmezős helyett a barnamezős beruházások támogatása, illetve a talajminőséget figyelő rendszerháló kiépítése.

Az előadásorozatot Fidrich Róbert programvezető (Magyar Természetvédők Szövetsége) zárta. Beszámolójában statisztikai adatokkal, konkrét példákkal jellemezte a földrablások nemzetközi térben zajló jelenségeit és kiemelte, hogy az új könyv egyedülálló módon feltárja a földrablások háttérének folyamatát, öntörvényeit, mozgatóit, szerkezeti és intézményi sajátosságait.

A könyvbemutató és a hozzá kötődő szakmai konferencia fő hozadéka, hogy a társadalom és a földpolitikai döntéshozó figyelmét egyaránt felhívja a hazai földvédelem meg nem kerülhető létkérdéseire és ezzel a megmaradásunkat szolgáló, közcélú cselekvésre mozgósít.

(Tanka Endre: Korunk földkérdése, létünk a tét. Földrablások a világban és magyar földvédelem. Eger, 2018, magánkiadás, 286 p.)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A publikáció elkészítését az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00008 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Csíki vallásosság, avagy a keresztény társadalom szigete a szekularizált Európában

Fejes Ildikó doktori értekezésében a csíki vallásosság jellegzetességeinek feltárására és társadalomtudományi szempontú megértésére vállalkozott. Több évtizede él Csíkban, disszertációját, melynek szerkesztett változata a tavalyi évben jelent meg, 2014-ben védte meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

A Székelyföld részét képező Csík régió 61 települését körülbelül 100 ezer fő lakja, 86%-uk magyar nemzetiségű és 83%-uk római katolikus. A térség sajátosságát ez az etnikai és vallási homogenitás adja, amely néprajzilag is jól körülhatárolható. Csíkban a katolikus vallás nem marad a templom falai között, a mai napig meghatározó a térség társadalmi, gazdasági és kulturális életében. Ez a kompakt, egyházián vallásos tömb sziget-jelenségnek számít a 21. századi szekularizált Európában. A szerző kutatásában arra kérdésre kereste a választ, melyek azok a tényezők, amelyek a történelem folyamán meghatározóak voltak Csík egyedi, sajátos jellegének kialakulásában, és amelyek ma is éreztetik hatásukat.

A kutatás részleteinek és eredményeinek ismertetése előtt a szerző röviden bemutatja Székelyföld és a „Csíki Régió” természeti, társadalmi és vallástörténeti arculatát. A „nemes székely nemzet” speciális, határvédő feladatai miatt sokáig kiváltságos helyzetben volt, a székely szabadság, az egyenlőség gondolata büszke öntudatot alakított ki az itt élőkben. A nyugati világ határvidékét képező Székelyföld mindig is periférikus szerepben volt, a Kárpátok bércei közé a gazdasági fejlesztések, modernizációs törekvések (de még a reformáció) is nehezen jutottak el. A kommunista rezsim leváltása után a '90-es évektől az itt élők visszatértek a térségben hagyományos, családi léptékű életvezetésre és gazdálkodásra, azaz groteszk módon, modernizációs folyamatok nélkül jutottak el a posztmodern értékekig. A székely mentalitásban a konzervatív értékek és a vallásosság szimbiotikus módon kapcsolódik össze, a magyar nyelvű vallásgyakorlás pedig a nemzeti identitás megélésének és a kisebbségvédelemnek természetszerű közegévé vált. A régióban az ún. urbánus vákuum, valamint a ferences rend évszázadok óta tartó jelenléte még inkább felerősíti ezeket az attribútumokat. A ferencesek a 15. századi megtelepedésük óta a pasztorációs és missziós munkán túl oktatási, művelődési funkciót is vállaltak, a helyi társadalom aktív, nagy megbecsülésnek örvendő szereplői ma is. A csíksomlyói kegyhely és a pünkösdi búcsú a helyiek lokális, nemzeti és vallási identitásának fontos metszete, amely az utóbbi években egyre inkább össznemzeti zarándokhellyé változott.

Az önérzetes csíki mentalitásnak szemléletes példája a csíkkarcsfalvi hívek ötvenes években írt számonkérő levele plébánosuknak, aki – a csíki papok közül egyedülként – részt vett egy békepapi gyűlésén:

„Kedves plébános urunk!

Ugy látjuk kérésünk falra hánt borsó. Szépen kértük hogyha más papok nem járnak gyűlésekbe maga sem menjen.

A mult honnap végén hányan voltak Szeredában. Most hajjuk hogy egész Csíkból egyedül a mi papunk vót. Miért büntet minket a jó Isten ijjen papval, idegenbe is kezdik hordani, jó emléket hagy Karcsfalvának. [...]

Mult vasárnap mustár magról hogy beszélt. Szépen mondta hogy erős az egyház. Csak a mi papunk nem volt erős az egyházban.

Próbáljon erős lenni. Még eccer szépen kérjük. Ne botránkoztasson, ne fertőzze a falunkat. Tugyon ellent mondani, ha akar inkább hagyjon itt minket. Kérjük hogy válasszon.

*Dicsértessék a Jézus Krisztus
Kelt Karcfalva 1952. november 23.
Többen a hivek!”*

Fejes Ildikó a csíki vallásosság jellemzőit és háttértényezőit kérdőíves módszer segítségével tárta fel, kvalitatív, mélyinterjú vizsgálatral árnyalva az eredményeket. A kérdőív a vallásosság különböző dimenzióinak mérésén (egyéni, közösségi vallásosság) mellett a vallásossággal kapcsolatba hozható dimenziókat tartalmaz, úgy, mint a nemzeti, kisebbségi identitás, az egyház és a ferences szerzetesek történelmi szerepvállalása, a kérdezettek társadalmi helyzete, a térség lakóinak mentalitása, valamint a térség gazdasági elmaradottsága. A 2010-es személyes kérdezés során a kérdőívet több mint 600 fő töltötte ki, a minta Csík felnőtt lakosságára nézvést reprezentatív.

A vallásosságot mérő indikátorok megerősítették, hogy a Csíkban élőket mind erdélyi, mind romániai és magyarországi viszonylatban erőteljesebb vallásosság jellemzi egyéni és közösségi szinten egyaránt. A mintába került csíkiak fele heti rendszerességgel jár templomba, míg – a 2007-es „Aufbruch”-kutatás eredményei szerint – a kelet-közép-európai országok lakóinak ötöde, a magyarországiaknak pedig alig tizede vesz részt hetente misén, istentiszteleten. A vallásgyakorlás személyesebb módját vizsgálva ugyanez a tendencia: a Csíkban élők több mint 70%-a naponta imádkozik, ugyanez az arány a kelet-közép-európai országokban 31, Magyarországon pedig 18%. A vallásgyakorlat intenzitásával leginkább a gyermekkori vallásos szocializáció mutat összefüggést, de a nemi hovatartozás, településnagyság, iskolai végzettség, az életkor és a jövedelemnagyság is befolyásolja.

Az elemzés ezután azokat a tényezőket próbálta felfejteni, amelyek összefüggést mutatnak a csíkiak vallási miliójével. Mindenekelőtt, a felmérés eredményei alátámasztják, hogy a vallásosság egyértelműen összefonódik a csíkiak identitásával, a lokális identitásnak elválaszthatatlan része a katolicizmus. A csíki identitásban kevésbé a székelység iránti elfogultság domináns, mint inkább a lakóhely szeretete, otthonosságérzése. Az itt élők többsége konzervatív, hagyománytisztelő attitűddel bír, melynek integráns része a vallásosság is.

Ahogy a bevezető fejezetekből kiderül, az egyház hatása századok óta meghatározza a csíkiak mindennapjait. Ennek egyik legjelentősebb oka, hogy a templom a vallásgyakorlás mellett a nemzeti identitás megélésének alapvető terét is adja. A térség intézményei közül az egyházba vetett bizalom a legmagasabb, illetve a papság rendelkezik a legnagyobb szimbolikus tőkével. A ferences rend csak erősíti ez előbbi kapcsolatot, jelenlétük a csíkiak vallásosságának fontos tartópillére. A kutatás eredményei alapján a csíksomlyói kolostor központi szerepe mellett a pütkösdi búcsú, a kegyszobor csodatévő erejében való hit hangsúlyos részét képezi az itt élők hitéletének.

Csík erőteljes vallásosságának egy másik lehetséges magyarázata a térség hagyományos, premodern típusa: az itt élők többsége rurális környezetben él, viszonylag alacsony iskolai végzettséggel és jövedelemmel bír, a rendszerváltás után pedig a hagyományos, családi önellátó életformához tért vissza, amely a vallásossághoz erőteljesen kapcsolódó népszokások, ünnepek rehabilitálását is maga után vont.

A csíkiak mentalitása, életformája, valamint a ferencesek munkája tehát egyaránt összefonódik az intenzívebb vallásossággal. Ezt a sajátos kapcsolódást még inkább

felelősíti a térség társadalomtörténete és a szociálpszichológiai mechanizmusok: a hányattatott történelem, a kommunizmus vallásellenessége a vallási és etnikai védekezés szimbiotikus kapcsolatát hozta létre. Mindezen tényezők együttjárása, ezenfelül a periférikus elhelyezkedés az évszázadok során egy zárt, önálló, külön kis világot teremtett, amely a keresztény társadalom ismérveit hordozza magán. Csík tehát egy különleges sziget a szekularizálódó Európában, amelyet Ferenc pápa idei látogatása még inkább reflektorfénybe helyezett.

Az eljövendő kutatásoknak kell majd megválaszolni azt a kérdést, hogy a 21. századi információs társadalom kihívásaira milyen válaszokat tudnak adni az itt élők. A kötetben – a táblázatok és grafikonos ábrák, valamint a gazdag forrásjegyzék mellett – szerepel az empirikus kutatás kérdőíve is, s ez lehetővé teszi, hogy a jövőben végzett felmérések hasonló módszerrel nyert adatai összehasonlíthatók legyenek Fejes Ildikó könyvének eredményeivel.

(Fejes Ildikó: A vallásosság történelmi és szociológiai dimenziói Csíkban. Csíkszereda, 2018, Státus Kiadó, 259 p.)

Szabad György, a kiváló történész, professzor és politikus önvallomása

Az elmúlt években számos visszaemlékezés látott nyomdai napvilágot a rendszerváltás politikai küzdelmeinek kiemelkedő egyéniségeiről. Ezek egy része valóban „önvallomás”, amikor a történészek egyik kiemelkedő alakja „maga” írja le az eseményekben való szerepét, a történészek folyamatát, illetve életének korábbi politikai kapcsolódásait. Ez a memoár. A másik az a forma, amikor a kötet írója az adott politikus életútját kíséri végig – érintve gyerekkorát, családját, tanulmányait és így tovább – a lényegesnek tekintett politikai időszakig, elemezve az illető politikában vállalt szerepét. Ezt a formát éri a legtöbb bírálat: elfogultsággal, fontosnak vélt szempontok és események elhallgatásával, félremagyarázásával lehet „vádolni” a szerzőt. Az író a „hiteltelenség” vádja akkor érinti a legjobban, amikor több olyan politikusról írt hasonló könyvet, akik nem egy politikai táborhoz tartoznak/tartoztak.

A harmadik forma az „életinterjú”, amikor a „főszereplő” egy felkészült személynek – legyen az újságíró, történész – mondja el élettörténetét (családi múlt, tanulmányok, szakmai pályafutás stb.) középpontba állítva a politikai életbe történt bekapcsolódást, szerepvállalást, az ország életére ható döntések folyamatát, a politikai szövődményeket. E műfaj lényege, hogy a középpontba állított személy maga mondja el az eseményeket, a fontos történéseket, nem titkolva politikai véleményét. Erre több példa is van: Varga Béla nyomtatásban megjelent életinterjúja (= *A nemzetgyűlés elnöke volt: kilenc évtized a 20. századból : Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben*), vagy az Antall József miniszterelnökről készült – Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk* – könyv. És ide, ebbe a kategóriába tartozik Szabad Györgynek az *Aradtól az Országgyűlésig* címet viselő visszaemlékezése. A beszélgetéseket – egyfajta életinterjút – egykori tanítványa, Pavlovits Miklós újságíró készítette vele el, s ugyanő rendezte kötetbe.

Minden könyvnek van „saját” története. Az országgyűlés elnöke, számos generáció professzora és az egykori tanítvány – előzetes megegyezés után – 1991 őszén kezdték el beszélgetéseiket és találkozásaik sora 1992 közepén fejeződött be. A táskamagnóra rögzített vékony szalagok hatvan-, illetve kilencvenperces időtartalomban egy folytatólagos füzetért, hosszú beszélgetések anyagát őrzik. Már akkor is az volt a cél, hogy az életinterjú anyagát majd könyvformában jelentetik meg, ami csak huszonöt év elteltével valósult meg. Pavlovits Miklós a könyv bevezetőjében kiemeli, hogy „kötelesség a hangfelvételek újbóli megszólaltatása és közreadása, aktualitásuk miatt is, hiszen a tanár úr felfogása és évrendszere a parlamentáris demokráciáról negyedszázad elteltével is tanulságos – minden magyar polgár számára...” A bő húszórás beszélgetéssorozat az önvallomás hitelességével mutatja be az akadémikus, a rendszerváltás egyik legmeghatározóbb történész-tudós, politikus személyisége felmenőinek és a maga életpályájának történetét. Szóba került az is, milyen levéltárosi-történelmi tapasztalatok által kialakult meggyőződés vezette az ország sorsfordító éveinek aktív alakításában. Nem tudom, hogy mi készítette arra az ezernyi elfoglaltsággal, kötelezettséggel küszködő házelnököt, hogy hónapról hónapra időt szakítson a beszélgetésekre, amelyben feltárta gyökereit, családját és a maga élettörténetét, tudósi, emberi kapcsolatait, egyszeri hatásokat és maradandó motivációkat.

Az interjúkból kirajzolódik egy közép-európai értelmiségi sors: a háborús hányadtások, az ötvenes–hetvenes évek bölcsészkarai, levéltári, akadémiai élete, a nagy történelemszviták, az 1956-os események, annak utóélete, amely gyakran sokkal veszélyesebb volt, mint azok az őszi napok. Szabad György népszerű és nagyszerű tanára volt az egyetemnek, így az ellene szövetkezőknek kétszer is meg kellett gondolni az esetleges eltávolítás lehetőségét. Érdekes, hogy akik ilyen terveket szőttek, később támogatóinak álcázva magukat éppen ők emelték az akadémikusi rangra. El kellett ismerni, hogy Szabad György kiváló pedagógus, előadó volt, aki tudásával magával ragadta tanítványait, sőt a későbbiekben támogatta igaz életpályájuk megtalálását és előbbre jutásukat.

A kötet kétharmadát a politikai élet eseményei töltik ki: a lakiteleki találkozók, az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalások felidézése markáns képet ad a rendszerváltás körüli évek politikai, társadalmi hangulatáról. Kitűnő betekintést kap az olvasó a rendszerváltás legfontosabb eseményeibe, a választások menetébe, sőt az új országgyűlés belső életébe, a pártok egymáshoz való kapcsolatába, feszültségeibe, a kormányoldal és az ellenzék heves csatáiba. Szabad György elemző értékelést ad a kárpótlás, a jóvátétel, az „ügynök törvény” viharos parlamenti vitáiról, a Kormány és az Országgyűlés kapcsolatáról. Elég részletes elemzést kapunk az 1991-es úgynevezett költségvetési záró szavazás eseményeiről, amikor a tét nemcsak a költségvetés elfogadása volt, hanem az első szabadon választott kormány maradása, hiszen az ellenzék a kormányt szerette volna lehetetlen helyzetbe hozni, amivel a lemondását akarta kicsikarni. Sokban a „Tisztelt Ház” elnökének bölcsességén, nyugalmán és remek taktikai érzékén, határozottságán múlt a „költségvetési csata” lezárása. Bebizonyosodott, hogy az Országgyűlés elnöke kiváló mérlegelő és indulatoktól mentes, távolságtartó politikus.

Szabad György tanárként és politikusként nagy taktikus, jó helyzetfelismerő volt, bizonyítja ezt a könyv reklámjaként kiemelt történet, amikor a bölcsészkarai párttitkár szerette volna rávenni arra, hogy lépjen be az MDP-be, amit rendkívül bölcs és „taktikus” válasszal hárított el, amit a másik oldalnak is el kellett fogadni.

A beszélgetés politikusi aktív éveinek derekán, még 1992 nyarán megszakadt, s huszonöt év elteltével, már halála után – egy segítő csapat segítségével – jelenhetett meg, emléket állítva Szabad Györgynek és a rendszerváltás első parlamentjének. A könyv elsősorban a hazai humán értelmiség és a politika iránt érdeklődők körében tarthat érdeklődésre, kiváló jegyzetekkel és életrajzi mutatókkal ellátott munka.

(Szabad György: Aradtól az Országgyűlésig. Pavlovits Miklós interjúja Szabad Györggyel 1991–1992. /Tények és tanúk./ Budapest, 2017, Magvető Könyvkiadó, 288 p.)

Robert Sapolsky

Nacionalizmusra hangolva
A mi és ők biológiája

Soha nem volt esélye. Az első hibát azzal követte el, hogy egyedül keresgélte az ételt; talán másképp alakultak volna a dolgok, ha még valaki ott lett volna vele. A másik, súlyosabb hiba az volt, hogy túl messzire vándorolt a völgyben egy veszélyes fás területen. Itt fennállt annak a kockázata, hogy összefut „Azokkal”, akik a völgy feletti hegygerincről valók. Először ketten voltak, és megpróbált küzdeni ellenük, de aztán még négyen mögé lopakodtak és körbevették. Otthagyták, hogy elvérezzen, majd később visszatértek, hogy megcsónkítsák a testét. Végül, közel húsz ilyen öldöklés zajlott le, amíg senki sem maradt, és „Azok” átvették az uralmat az egész völgy felett.

Ennek a vérengzésről és hódításról szóló mesének, amelyet John Mitani primatólógus [főemlőskutató] mondott el először, a szereplői nem emberek; csimpánzokról van szó egy ugandai nemzeti parkban. Egy évtized leforgása alatt egy csoport csimpánzai módszeresen kiirtottak minden környéken élő hím csimpánzt, elrabolták a nőstényeket, és kiterjesztették területüket. Másutt is hasonló támadások zajlanak a csimpánzpopulációkban; egy 2014-es tanulmány szerint harmincszor valószínűbb, hogy a csimpánzok egy szomszédos csoport tagját ölik meg, mintsem valakit a sajátjukból. Átlagosan nyolc hím támad rá az áldozatra.

Ha a majmok élete ennyi erőszakkal van tele, meglepő-e egyáltalán, hogy az emberek, akik a csimpánzokéval egyezőnek mondhatják DNS-ük több mint 98 százalékát, szintén „mi” és „ők” kategóriákra osztják a világot, és háborúznak miattuk? Természetesen veszélyesek a leegyszerűsített összehasonlítások; az embe-

reknek épp annyi DNS-ük közös a bonobókkal [az utolsóként felfedezett emberszabású majomfajjal], akik körében elképzelhetetlen az effajta kegyetlen viselkedés. S bár az emberek nemcsak egy völgy feletti uralom miatt ölnek, hanem olyan elvont dolgok miatt is, mint az ideológia, a vallás és a gazdasági hatalom, páratlanok azon képességüket tekintve, hogy megváltoztassák magatartásukat. (A svédek a tizenhetedik századot Európa fosztogatásával töltötték; ma pedig – hát igen – ők a svédek.) Ugyanakkor az emberiség legnagyobb és legszörnyűbb pillanatai adódnak egy olyan rendszerből, amely mindent magába foglal az előző másodperc idegi tevékenységétől az evolúció utolsó évmilliójáig (társadalmi tényezők bonyolult halmazától kísérve). Az ezeket formáló biológiai és kognitív alapok megragadására van szükség, hogy megértsük az emberi csoportidentitás dinamikáját, többek között a nacionalizmus feleledését – amely valószínűleg a csoporton belüli elfogultság legrombolóbb formája.

Az effajta elemzés nem sok okot ad az optimizmusra. Agyunk a másodperc töredéke alatt képes különbséget tenni a csoporthoz tartozók és a kívülállók között, és arra ösztönöz bennünket, hogy barátságosan viselkedjünk az előzővel, és ellenségesen az utóbbival. Ezek az elfogultságok belénk idegződtek és nem tudatosak, továbbá megdöbbentően fiatal életkorban jelennek meg. Természetesen önkényesek és gyakran változnak. A mai „öket” holnap felválthatja a „minket”. Ez azonban sovány vigasz. Az emberek képesek úgy megfékezni ösztöneiket és úgy építeni társadalmakat, hogy a csoportos versengést a háborúzásnál kevésbé romboló színterekre irányítsák, ugyanakkor továbbra is makacsul tartják magukat a törzsi szellem pszichológiai alapjai, még akkor is, amikor az emberek végre felfogják, hogy

nemzetükhöz, bőrszínükhöz, istenükhöz vagy sportsapatukhoz való ragaszkodásuk éppolyan esetleges, mint hogy melyik oldalára esik a feldobott érme. Az emberi elme szintjén nem sok akadálya van annak, hogy új csapattagok ismételten jövőbeli ellenségekké váljanak.

Törzsi elmék

Az emberi elmében mélyen gyökerezik a hajlam a „mi és ők” szembeállításra. Számtalan alapos tanulmány megmutatta már, hogy az agy automatikusan, és elképesztő gyorsasággal tesz ilyen megkülönböztetéseket. Vessünk agyi szkennelés alá egy önkéntest, és villanásnyi időre mutassunk neki arcokat ábrázoló képeket. A szkennert által mutatott tipikus fehér arcok között egy fekete ember arcának látványa egy tizedmásodperc alatt működésbe hozza az amigdalát, a félelem és az agresszió érzéseiben központi szerepet játszó agyi területet. Az esetek többségében néhány másodperccel később akcióba lép a prefrontális kéreg, az ingerek kordában tartása és érzelmi szabályozása szempontjából kulcsfontosságú rész, és elnémitja az amigdalát: „Ne gondolkodj így, én nem vagyok ilyen.” Mégis, a kezdeti reakció rendszerint a félelem, még azok körében is, akik ennél bőlebbben gondolkoznak.

Ez a megállapítás nem kiugró példa. Ha a főemlős egy ugyanabból a fajtól származó egyed arcára néz, agyának egy külön – arcfelismerő – területe, a *fusiform gyrus* aktiválódik, de ez kevésbé történik így, amikor a kérdéses arc egy másik fajtól származó egyedhez tartozik. Ha egy ugyanolyan emberfajtaéhoz tartozó társunk kezét nézzük, amint túvel szúrják meg, ez működésbe hozza az elülső cinguláris kérget, amely terület az empátia érzésében játszik szerepet; Ha ugyanezt egy más emberfajta kezével látjuk, ez már kevesebb aktivitást eredményez. Nem mindenki arca vagy fájdalma számít egyformán.

Az emberek lépten-nyomon önkéntelenül értékítéleteket hoznak társadalmi csoportokról. Tegyük fel, hogy ellenérzéssel viseltetünk az ogrék [emberévó óriások] iránt, és ezt általában titkoljuk. Némely eszköz, nevezetesen az implicit asszociációs teszt, mindazonáltal képes

kimutatni előítéleteinket. Egy számítógép képernyője arcokat és érzelmi töltéssel rendelkező kifejezéseket, mint például „hősies” és „tudatlan” mutat felváltva. Válaszként két gomb egyikét kell gyorsan megnyomnunk. Ha a gombok párosításai egyeznek az előítéleteinkkel („nyomd meg az A gombot, ha ogré-arcot vagy negatív kifejezést látsz, és a B gombot, ha emberi arcot vagy pozitív kifejezést”), akkor könnyű dolgunk van. Ám ha a párosítás megcserélődik („nyomd meg az A gombot, ha emberi arcot vagy negatív kifejezést látsz, és a B gombot ogré-arc és pozitív kifejezés esetén”), lelassul a válaszadásunk. Minden alkalommal van egy kis késedelem, mivel nehezen megy az ogréknak a „kecsessel” vagy az embereknek a „büdössel” való összekapcsolása, és ez gátló tényezőt jelent a másodperc töredékéig. Kellő próbálkozás után észlelhetők ezek a késések, és felfedik előítéleteinket az ogrékkal – vagy, a ténylegesen érintettek esetében, az adott emberfajtákkal, vallásokkal, népcsoportokkal, korcsoportokkal és bizonyos testi tulajdonságokkal szemben.

Szükségtelen megjegyezni, hogy ezeknek az előítéleteknek a zöme az idők során alakul ki. Ugyanakkor a hozzájuk szükséges kognitív struktúrák gyakran már a kezdetektől fogva jelen vannak. Már a csecsemők is jobban szeretik azokat, akik szüleik nyelvét beszélik. Továbbá pozitívabban viszonyulnak a szüleik emberfajtajához tartozó emberek arcához – és könnyebben emlékeznek vissza rájuk. Hasonlóan a háromévesek jobban szeretik a saját rasszkörükhöz és nemükhöz tartozókat. Ez nem azért van, mert a gyerekek született rasszisták, valamint azt sem tételezi fel, hogy a szülők tevékenyen vagy burkoltan faji vagy nemre vonatkozó előítéleteket töltenének kisgyermekük fejébe, jóllehet a kicsiket igen zsenge korban is érhetik effajta környezeti hatások. Inkább arról van szó, hogy a kisgyermekesek szeretik a megszokottat, és ez gyakran azt eredményezi náluk, hogy utánozzák szüleik saját csoporton belüli etnikai és nyelvi kategorizálását.

Néha a szeretetnek és az együttműködésnek az alapjai szolgálnak az emberiség sötétebb indíttatásainak mozgatórugójául is. Vegyük

például az oxitocint: azt a vegyületet, amely bolyhos „ölelkezős” hormonként elég nagy népszerűsége tett szert. Az emlősöknél az oxitocin központi szerepet tölt be az anya-gyerekek kapcsolatban, és elősegíti a monogám párok szoros kötelékeit. Az embereknél a közösséget szolgáló magatartásmódok egész sorához járul hozzá. Az oxitocinnal kezelték nagylelkűbbek, bizakodóbbak, jobbak mások megértésében és az önkifejezésben. Ugyanakkor a legfrissebb kutatások arra engednek következtetni, hogy az oxitocin csak saját csoportunk tagjaival – például egy játék során a csapattársainkkal – szemben sarkall ilyen viselkedésre. A kívülállókkal szemben agresszívvá és idegengyűlölővé teszi őket. A hormonok ritkán hatnak ily módon viselkedésünkre; normális esetben egy olyan hatásról van szó, amelynek az erőssége egyszerűen a körülmények függvényében változik. Viszont az oxitocin hatására mélyül agyunkban a törésvonal a „mi” és az „ők között.

Leegyszerűsítve, a neurobiológia, az endokrinológia, és a fejlődéslélektan egyaránt komor képet fest társadalmi lényként élt életünkről. A csoporthoz tartozást illetően az emberek nem sokban különböznek az ugandai erdőkben egymást gyilkoló csimpánznemzetségektől: az emberek a legmélyebb elkötelezettséget a megszokott iránt érzik. Valószínű, hogy bárki vagy bármi mást – legalábbis kezdetben – egyfajta kételkedéssel, félelemmel vagy ellenségességgel fogadunk. A gyakorlatban az emberi lények utólag visszafogják és megszelídíthetik a Mások iránt érzett agresszív hajlamaikat. Ugyanakkor ez rendszerint egy kiigazító jellegű lépés.

Turbán és hipszterszakáll

Minden borulátás ellenére óriási különbség van az emberek és a háborúzó csimpánzok között. Az emberekben legbelül igencsak hajlamosak a saját csoporttal szembeni elfogultságra, ugyanakkor ez viszonylag értéksemleges. Jóllehet biológiai működésünk miatt gyakorlatilag elkerülhetetlen, hogy rögtön és hallgatólagosan kialakítsuk a mi és ők kettősségét, az viszont nincsen köbe vésvé, hogy ki számít kívülállónak. Voltaképpen ez egy pillanat leforgása alatt változhat.

Először is, az emberek egy időben tartoznak több, egymást átfedő saját csoportba, amelyeknek mind megvan a maguk listája a kívülállókról – azokról, akiknek más a vallásuk, a népcsoportjuk vagy más emberfajtaéhoz tartoznak; azokról, akik más sportsapatnak szurkolnak; akik a vetélytárs cég munkatársai; vagy pusztán csak mást szeretnek jobban, például a Coca Colát vagy a Pepsit. Lényeges, hogy ezeknek a különböző csoportoknak a szembetűnő jellemzői állandóan változnak. Ha éjszaka egy sötét utcán járva észrevesszük, hogy „azok közül” jön valaki felénk, amigdalánk rögtön a legaktívabban jelzi a veszélyt. Ülünk le azonban e mellé a személy mellé egy stadionban, és skandáljuk együttesen a rigmusokat ugyanannak a csapatnak szurkolva – amigdalánk nyugodtan szendereg. A Kaliforniai Egyetem kutatói Santa Barbarában szintén kimutatták, hogy a vizsgálati alanyok gyorsan és automatikusan osztályozták a képeken látható embereket a fajtájuk alapján. Ugyanakkor, ha a kutatók két különböző színű egyenruhát viselő, fekete és fehér emberek fényképeit mutatták nekik, az alanyok ehelyett önkéntelenül az egyenruhák alapján kezdték el osztályozni az embereket, jóval kevesebb figyelmet szentelve az emberfajtáknak. Más szóval a saját csoportba és a külső csoportba soroló gondolkodásra való hajlamunk többnyire nem kötődik olyan sajátos emberi tulajdonságokhoz, mint az emberfajta. Ehelyett ez a kognitív építmény úgy fejlődött, hogy minden lehetséges jelet észleljen a társas szövetkezést és egyesülést illetően – azáltal növelve az egyén túlélési esélyeit, hogy meg tudja különböztetni a barátot az ellenségtől. Azok a sajátos jegyek, amelyekre az emberi lények ennek megállapítása érdekében összpontosítanak, a társadalmi háttér függvényében változnak, és könnyen befolyásolhatók.

Még ha állandósultak is a csoporthatárok, változhatnak azok a jellemvonások, amelyeket az emberek magától értetődően azonosítanak a „másikkal” – gondoljunk például arra, hogy miként változott az idők során az amerikai felfogás a különböző bevándorló csoportokat illetően. Az adott hely függvénye, hogy egyáltalán meghúzzák-e a választóvonalat. New York egy

súlyos etnikai feszültségekkel teli részén nőtem fel, majd később kellett felfedeznem, hogy Közép-Amerikában alig tesznek különbséget régi lakóhelyem „mi” és „ők” kategóriái között. Sőt, a színészek egy része egész pályafutása során felváltva alakítja két csoport tagjait.

Egyedülállóan emberi ez a képlékenységek és helyzetől függőség. Más fajokban a saját csoport és a külső csoport megkülönböztetése a biológiai rokonság fokait tükrözi, amit a fejlődésbiológusok „rokonszelekciónak” hívnak. A rácsálók szag alapján – vagyis állandósult, genetikailag meghatározott feromon jelzők – tesznek különbséget testvér, unokatestvér és idegen között, és ennek megfelelően alakítják ki együttműködésüket. A csimpánzok gyilkos hajlamú csoportjai többnyire testvérekből és unokatestvérekből állnak, akik együtt nőttek fel, és alapvetően a kívülállók bántalmazására szakosodtak.

Az emberek maguk is jócskán képesek a rokonszelekción alapuló erőszakra; ugyanakkor az emberi csoportmentalitás gyakran teljes mértékben független az effajta ösztönök diktálta családi kötelékektől. A legtöbb társadalomban ehelyett a kulturális alapú rokonszelekcióra hagyatkoznak, amely folyamat lehetővé teszi az emberek számára, hogy szoros kapcsolatban érezzék magukat azokkal, akik biológiai értelemben vadidegennek számítanak. Ez gyakran az emlékeztetbe vésés rendkívül tevékeny folyamatát követeli meg saját rítusokkal és szókinccsel kísérve. Gondoljunk csak a „bajtársiasságot” kialakító hadgyakorlatokra, vagy az egyetemi gólyákra, akikből később elválaszthatatlan barátnők lesznek, vagy arra a régi gesztusra, ahogyan a bevándorlókat befogadták az „amerikaiak családjába”. Az identitás kialakításának ez az inkább képlékenyen változtatható, semmint genetikailag kötött módja arra is ösztönzi az embereket, hogy önkényes jeleket fogadjanak el, amelyek képessé teszik őket arra, hogy meglássák kulturális rokonukat az idegenek tengerében – innen ered annak jelentősége, amelyet különböző közösségek tulajdonítanak a zászlóknak, az öltözetnek vagy az arcszörzetnek. A hipszterszakáll, a turbán vagy a politikai jelmondatot hirdető sapka ugyanezt

a szerepet töltik be azáltal, hogy határozott jelzéseket küldenek a törzsi hovatartozásról.

Ráadásul ezek a kulturális közösségek önkényes alapon szerveződnek a biológiai rokonszelekció viszonylag állandó logikájával összevetve. Kevés dolog mutatja jobban ezt az önkényességet, mint a bevándorló családok tapasztalata, ahol a vízumlottó esetlegessége alaposan átrendezheti egy gyerek neveltetését, álláslehetőségeit és kulturális irányultságát. Ha nagyszüleim és apám annak idején lekésték volna a Moszkvából induló vonatot, amelyet ehelyett nagy nehezen sikerült elérniük, akkor talán láncdohányos orosz tudós lennék, és nem pedig Birkenstock-szandálban járó amerikai, és a sztálingrádi csata alatt tanúsított hősiességtől hatódnék meg könnyekig, nem pedig a Pearl Harbor-i miatt. Az egyedi családi történetek szintjétől kiinduló, tágabb értelemben vett csoportazonosságunk – a nemzeti identitások és az életünket szervező kulturális identitások – épp olyan önkényesek és épp úgy alá vannak vetve a történelem kiszámíthatatlanságának.

Forradalom vagy reform?

Nemzeti és egyéb csoportidentitásaink esetlegessége nem jelenti azt, hogy kevesebb – kedvező vagy kedvezőtlen – következménnyel járnak a gyakorlatban. Ideális esetben a nacionalizmus és a patriotizmus arra sarkallja az embereket, hogy befizessék adóikat, és törődjenek nemzetük nincstelenjeivel, köztük olyanokkal, akikkel nem állnak rokoni kapcsolatban, soha nem találkoztak velük, és a jövőben sem fognak. Mivel azonban ez a szolidaritás történelmileg nem a vérrokonság szilárd kulturális jegyeire épült, könnyen meggyengül, különösen a globalizáció erőinek hatására, amelyek a valamikor kultúrájuk őstípusainak számító emberekben azt az érzést keltik, hogy jelentéktelenek és – nagyszüleik korával összevetve – nagyon másfajta szomszédokkal hozzák kapcsolatba őket. Az adófizető polgárok nacionalizmusa ekkora zűrzavarral szembesülve valami sokkal sötétebb érzésbe fordulhat át: emberi mivoltunktól megfosztó gyűlöletbe, amely a zsidókat „élősködökként”, a tuszikat „csótányokként”, a muszlimokat

„terroristákként” láttatja. Napjainkban a nacionalizmusnak ez a mérgező fajtája jelenik meg újra világszerte, olyan politikai vezetők gerjesztik, akik előszeretettel használják ki ezt választási előnyserzésre.

Ilyen újraéledés közepette erős a kísértés, hogy az emberek józan észére hagyatkozzunk. Ha az emberek megértenék, milyen önkényes alapokra épül a nacionalizmus, bizonyára nevetégesnek tűnne az elgondolás. A nacionalizmus az emberi megismerés terméke, ezért a megismerésnek kellene felszámolnia is azt.

Mindez azonban csupán vágyálom. A valóságban nemigen gyengíti különféle társas kötelékeinket annak tudata, hogy alapvetően esetlegesek. Az 1970-es években Henry Tajfel pszichológus ezt minimális csoportközi helyzetnek (minimal group paradigm) nevezte munkáiban. Vegyünk egy csapatnyi idegent, és találomra osszuk őket két csoportra egy érme feldobásával. A résztvevők tisztában vannak a felosztás értelmetlenségével. Ennek ellenére percekben belül nagyvonalúbbá és bizakodóbbá válnak saját csoportjuk tagjai irányában. A fej vagy írással szétválasztottak nem szívesen tartoznak egymás társaságába. A „mi vagy ők” gondolkodás húzóereje még akkor is nagy, ha teljesen nyilvánvaló a társadalmi határok önkényessége, nem beszélve arról, amikor mindez a szülőföld iránti hűség összetett narratívájába van beleszőve. Nem lehet észérvekkel hatni az emberekre egy olyan álláspont feladása érdekében, amelyre alapvetően nem észérvekkel vették rá őket.

A modern társadalomra súlyos örökségként maradt rá a nacionalizmus és az emberi megosztottság számos más formája, és talán többre vezetnek ezeknek az erőknak az előnyös felhasználása, semmint a leküzdése, illetve megbélyegzése. A vezetőknak a sovinizmus és az idegengyűlölet táplálása helyett az emberek velük született saját csoport iránti hajlandóságokra kellene hagyatkozniuk oly módon, hogy ösztönözzék az együttműködést, az elszámoltathatóságot és embertársainkkal való törődést. Képzeljük el, hogy a nemzeti büszkeség nem egy ország katonai erején vagy etnikai homogenitásán múlik, hanem azon képességén, hogy

gondot visel az idősekre, neveli a gyermekeket, akik jól teljesítenek az empátiateszteken, vagy hogy magas szinten biztosítja a társadalmi mobilitást. Az ilyen előremutató nacionalizmus bizonyára szerencsésebb lenne az áldozatmítoszra és a bosszúvágásra épülő ellenpárja helyett. Azonban mivel még mindig mélyen az agyunkba van vésvé a kísértés, hogy tévesen a megszokottat tekintsük különbnek, nem lehetetlen az emberi faj számára, hogy háborút indítson amiatt, hogy melyik ország népe hajtja végre a legtöbb önzetlen nemes cselekedetet. Akkor nem valószínű, hogy a közeljövőben le kell majd küzdenünk a legrosszabb fajta nacionalizmust.

(Foreign Affairs)

J. Merion Thomas

Elég az idecsábított orvosokból Kísérletek az orvoshiány orvoslására az Egyesült Királyságban

Nagy-Britanniának éveken át nem sikerült elég orvost képeznie, ehelyett külföldről importálta őket. Ez mindig is köztudott tény volt, amely sok siránkozás forrása volt, és számos erkölcsi kérdést vetett fel. Helyesen cselekszünk, amikor a fejlődő országokat megfosztjuk az orvosaitól, akikre olyan égetően szükség van? Simon Stevens, az NHS [Országos Egészségügyi Szolgálat] vezérigazgatója nemrégiben úgy nyilatkozott a Spectator egészségügyi csúcsértekezletén, hogy Nagy-Britanniának fel kellene hagynia a „gyakorlatlan, melynek során az alacsony jövedelmű országokból »elrabolja« az ott kellő egészségügyi dolgozókat”. Tökéletesen igaza van.

Ezt a kijelentést még inkább megdöbbenőbbé teszi, hogy 2018-ban – első alkalommal – több külföldi orvos érkezett az országba, mint amennyit képeztek. A Stevens által kiemelt probléma pedig, hivatali ideje alatt, egyre súlyosbodik. Vessünk egy pillantást az Általános Orvosi Tanácsnál regisztrált új orvosok számára:

három évvel ezelőtt 44 százalékuk szerezte más országban a diplomáját. Tavaly ez a szám 53 százalék volt. 2018 nyarán bejelentette a kormány, hogy az egészségügyi dolgozók esetében eltörli az Egyesült Királyságba belépni kívánó szakmunkások felső határát (a „Tier 2” kategóriás vízum felső határát). Az NHS volt orvosként nem nehéz elképzelnem, mi fog most történni: két éven belül akár a 60 százalékot is elérheti ez a szám.

Tovább ront a helyzetet, amire egyre több bizonyíték is van, hogy gyakornokok hagyják el a pályát – vagy úgy döntenek, hogy nem akarnak szakosodni. Ennek a két tényezőnek az egybeesése már magában hordozza a katasztrófát, és még ehhez adódik az erkölcsi probléma, tekintve, hogy a külföldi orvosok valamennyien alacsony jövedelmű országokból érkeznek, ahol az állam finanszírozta a képzésüket. Olyan helyekről orozzuk el az orvosokat, ahol égető szükség van rájuk.

Mért hagyják el a pályát hazai orvosaink? Talán a körülmények okolhatók. Két év képzés után gyakran mély vízbe dobják őket, és egy tizenkét órás éjszakai műszak során akár 60 betegre is kell figyelniük, nem egyszer egyedül, kellő gyakorlati tapasztalat vagy felettesek támogatása nélkül. Magányosan átélt, kegyetlen tapasztalat lehet ez; néhány fiatal orvos soha nem heveri ki.

Nem meglepő ezekután, hogy nemrégiben közzétett számadatok a gyakornokok közti elégedetlenségi szintet támasztják alá. Kilenc évvel ezelőtt azoknak a fiatal orvostanhallgatóknak, akik már maguk mögött tudták a rezidensképzés első két évét, a 83 százaléka lépett a szakosodás útjára. Ez az arány mára 38 százalékra esett vissza.

Azt hiszem, hogy a gyakornokok közt uralkodó szellem romlásáért nagy mértékben felelős Jeremy Hunt. Mint a leghosszabb ideig szolgáló egészségügy-miniszternek sikerült előidéznie egy – téves feltételezésen alapuló – felesleges sztrájkot a fiatal orvosok körében. Az ő szolgálati beosztásukkal hozott összefüggésbe tizenegyezer „szükségtelen” hétvégi halált – amely érthető okokból igen demoralizálóan hatott rájuk.

Honnan érkeznek a külföldi doktorok? A brexit miatti félelmek ellenére az Európából (ez alatt az Európai Gazdasági Térséget értjük) évente érkezők száma állandónak mutatkozik: az elmúlt három évben épp 2000 fölött volt. Az orvosi alapdiplomát kölcsönösen elfogadják Európa-szerte, és nincs szükség a szakértelem vagy a hozzáértés ellenőrzésére sem, jöllehet elvárás a jó angoltudás. Mindent egybevéve körülbelül 31 000, az EGT-ből érkező orvos van regisztrálva, hogy az Egyesült Királyságban dolgozzon; ők többnyire Kelet-Európából származnak vagy azokból a dél-európai országokból, amelyeket a legsúlyosabban érintett a gazdasági világválság. Igen kevesen jönnek jómódú nyugati-európai államokból, ami természetesen érthető.

Mi is vinne rá egy francia orvost, hogy a rosszabb színvonalú egészségügyi rendszerben dolgozzék?

A többi külföldről érkező orvos többnyire Pakisztánból, Indiából, Nigériából és Egyiptomból jön, bár hosszúra nyúlna az országok teljes listája. Most pedig még hosszabb lesz majd a vízumhatár eltörlésével.

Teljes mértékben eltekintve attól a tényről, hogy saját országuknak is szüksége van rájuk, az innen származók esetében gyakran a hozzáértéssel van gond. Ha a nem európai orvosok regisztrálni szeretnének Általános Orvosi Tanácsunknál, egy készségeket, tudást és alapvető angoltudást mérő teszten, az ún. PLAB-vizsgán kell átesniük: ez a szakmai és nyelvi értékelést végző bizottság (Professional and Linguistic Assessments Board) vizsgálja.

Ez aligha tekinthető hatalmas kihívásnak, mégis aggasztóan alacsony (50-75 százalék) azok aránya, akik sikeresen teszik le a vizsga különböző részeit, továbbá a jelentkezők akár öt alkalommal is próbálkozhatnak. Ráadásul, a *British Medical Journal* folyóirat két cikkében rámutatott, hogy azok az orvosok, akik átmennek, a későbbiekben a brit diplomásoknál lényegesen rosszabbul teljesítenek a két leggyakoribb szakvizsgán. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy jelentős mértékben fel kellene emelni az alsó ponthatárt – ez azonban (udvariasság megfogalmazásukkal élve) „bonyodalma-

kat okozna az orvosi munkaerő- tervezésben”. Jeremy Hunt bocsánatkérő, büntudatos és bűnbánó időszak alatt – a 2017-es tél válsághelyzetét követően – számos bejelentést tett, amellyel politikai hitelességét szándékozott helyreállítani. Öt éven keresztül további 20 milliárd font áll majd rendelkezésre az NHS, 3000 új szülésznő (vajon honnan jönnek majd?) és öt új orvosi egyetem számára, amely utóbbiak 25 százalékkal lesznek hivatottak megnövelni a végzett orvostanhallgatók számát, hogy az Egyesült Királyság „orvosok szempontjából 2025-re ön-ellátóvá váljon”. A jelenlegi tendenciákat figyelve ez az elképzelés annyira valószínűtlennek néz ki, hogy szinte nevetséges.

Mit tehetünk a probléma megoldása érdekében? Az orvoslás nehéz hivatás, állóképességet, kitartást és a siker iránti eltökéltséget kíván reménytelen helyzetekben is. Az én időmben megfelelő érettségi, egy jó igazgatói ajánlás, vezetői képességeinkről vagy más látványos eredményünkről szóló igazolás birtokában egyenes út vezetett az orvosi egyetem felvételi interjújáig. Más szóval a kiválasztás a jellem alapján történt. Jelenleg ez teljes mértékben tanulmányi alapú. A diákoknak a következőkre van szükségük a mérce eléréséhez: négy A*, azaz jeles érettségire, megkérdőjelezhető alkalmassági tesztek sikeres teljesítésére, a célirányosan szerzett munkatapasztalat igazolására és egy ügyesen megírt motivációs levélre. Nem világos, hogy épp ezek lennének azok a készségek, amelyeket majd sikeresen kell kamatoztatniuk a mindenki által nehéznek ítélt körülmények között. Arra nincsen bizonyíték, hogy az átlagnál okosabb diákokból jobb orvosok válnak.

A kezdő orvosoknak sok kintartásra van szükségük – ugyanakkor több támogatásra és felügyeletre szorulnak, mikor azt tanulják, hogy miként küzdjenek az élet-halál kérdésére vonatkozó döntési helyzetekkel. Nem igazságos, ha velük végeztetjük el a munkát, alantans rutinfeladatokat rájuk bízva, mert ez a végén visszaüt. Meg kell találni a megoldást, ezt pedig nem a külföldi orvosok vég nélküli bevándoroltatása jelenti.

(The Spectator)

Zanny Minton Beddoes

Felszámolás fenyegeti a világ legnagyobb hajóbontó városát

A Maersk dán hajózási óriásvállalat szigorítani próbál a biztonsági és környezetvédelmi előírásokon az indiai hajóbontókban

Hogyan tüntethető el egy tízezer tonnás konténerhajó? A válasz Alangban, az India nyugati partján fekvő Gudzsarát állambeli kisvárosban keresendő. Külterületének útszéli standjain a boltosok együtt árulják a bútorokat a mentőcsónakokkal; a mosógépeket a jelzőfényekkel. A város felé közeledve a standok helyét raktáruházzak és hatalmas szabadban lévő telepek foglalják el; daruk ágaskodnak az ég felé. A part egy szakaszán szétszedett Lego-építményeknek kinéző hajók hevernek.

Alang a világ legnagyobb hajóbontó városa. Ide küldik a kiszolgált hajók csaknem egyharmadát – évente legalább kétszázat –, hogy szétszedjék őket abban a több mint száz különböző bontóműhelyben, amelyek a tíz kilométernyi homoksávon helyezkednek el. Az iparág közel húszezer embert foglalkoztat; szinte kizárólag férfiak, akik India északi, hindu-nyelvű övezetének szegényebb államaiból vándorolnak ide. A hajóbontók által fizetett adók igen sokat hoznak az államkasszába. Ugyanakkor az ipar veszélyes a dolgozók számára, és sok szennyet okoz környezetvédelmi szempontból.

A tavaly világszerte szétszedett 744 hajóból 518-at a tengerparton bontottak el. Csak 226 hajó került feldolgozásra távol a parttól e célra szolgáló ipari telepeken a Shipbreaking Platform civil szervezet szerint, amely a „partra vetés”, azaz a parton végzett hajóbontás ellen kampányol. A nagy hajózási cégek túlnyomó többsége a tengerpartot használja, kivéve néhányat, mint a német Hapag Lloydot vagy a holland Boskalis.

A szokásos eljárás során a hajót aszály idején futtatják partra. Miután eltávolítják a szerelvényeket és más leszedhető részeket, munkások százai másznak fel a hajótestre lángvágókkal, és nagy acéltömbökre darabolják azt. Ezeket utána a partra dobják, ahol eladás előtt még to-

vább darabolják, majd újrakeresztik őket, hogy építkezéseknél lehessen használni őket.

Amellett, hogy veszélyes nagy magasságból több tíz tonnás acéltömböket ledobálni, a módszer rendkívül környezetszennyező. A Litehauz, a dán tengeri környezetvédelmi tanácsadó cég 2015-ös felmérése szerint egy tízezer tonnás hajóból az ócskavas begyűjtése közben legalább 120 tonna acél olvad meg és kerül a tengerbe. A higany, az ólom és az olaj szintje Alang vizeiben legalább százszorosa a más partokon mért értékeknek. A munkások azbeszttel és veszélyes kémiai anyagokkal dolgoznak. Gyakoriak a balesetek. 2018-ban tizennégyen haltak meg itt.

Alang pusztán csak egy a számos dél-ázsiai hajóbontó központ közül. Találunk belőlük még a bangladesi partokon (ahol állítólag gyerekeket is dolgoztatnak) és Pakisztánban. Tavaly a szubkontinens hasznosította újra a világ hajóinak a 90%-át úrtartalom szerint nézve. Három oka van annak, hogy a térségben ennyi a hajóbontó üzem. A hulladékacél ára magasabb, mint másutt (általában acélból van egy hajó 90 százaléka), mivel nagy a kereslet az építkezéskor használt újrakeresztett acél iránt. A munkabérek alacsonyabbak, mint az európai, amerikai vagy törökországi bontókban (Alangban a munkások legfeljebb 800 rúpiát – 11 dollárt – vagy rendszerint kevesebbet keresnek naponta), a biztonsági és környezetvédelmi előírások pedig sokkal kevésbé szigorúak. A legtöbb értékesítő Dél-Ázsiában bontatja szét a hajóját, mert ott jobb árat kap érte.

Alang néhány telephelyén ugyanakkor elkezdtek jó irányba változni a dolgok. Szigorodtak a hajóbontásra vonatkozó európai előírások. A hajótulajdonosok, különösen a dán Maersk, amely a világ legnagyobb szállítmányozási vállalata, pedig készülnek arra, hogy tisztelőben tartsák ezeket.

A Bajjnath Melaram hajóbontóban hatalmas pontondaru terpeszkedik a vízen egy „áthatolhatatlan” betonsáv mellett. Régebben csörlővel emeltük ki az acéltömböket a partra – meséli Siddharth Jain, a cég üzleti menedzsere. Most a daru közvetlenül a betonra teszi őket a hajóról, így soha nem kell érintkezésbe kerülniük

a homokkal. Ellentétben a közeli bontókkal, ahol a munkások egyszerű munkaruhában, védőszemüveg nélkül dolgoznak a lángvágókkal, Bajjnath Melaramban kezeslábast, védőmaszkot és -sisakot viselve tevékenykednek.

A változásokért legnagyobb részben a Maersk felelős. Korábban nem akarta dél-ázsiai bontókba vinni a hajóit, de most úgy számol, hogy javítani tud a helyzeten. A Maersk akár 40 százalék fizetési engedményt is elfogadott a hajóira, hogy Bajjnath Melaramhoz hasonló újrafeldolgozókat rábírja a fejlesztésre. A Maersk állítása szerint tíz alangi telep színvonala olyan, hogy azzal elégedett. Körülbelül még 70 más helyen is fejlesztenek, hogy megfeleljenek azoknak az előírásoknak, amelyeket a hajók biztonságos és környezetkímélő újrafeldolgozásáról szóló 2009. évi hongkongi nemzetközi egyezmény – egy nem ratifikált szerződés – fogalmaz meg.

A Maersk kampánya válasz arra a 2018. december 31-e óta hatályban lévő rendeletre, amely megköveteli, hogy minden európai zászló alatt közlekedő hajót Brüsszel által jóváhagyott hajóbontóban hasznosítsanak újra. A világon a hajók több mint egyharmada ebbe a kategóriába tartozik. A Maersk, amelynek flottája közel 40 százalékán európai lobogó van, azt reméli, hogy Alangban a legjobb telepek megfelelnek majd az új előírásoknak. Két indiai bontót már megvizsgáltak az európai minősítés elnyeréséhez; további tizenegyen pályáztak. „Ha sikerülne fenntartanunk a lendületet, öt, hat vagy hét éven belül Alang egésze valóban megbízhatóan működhetne” – mondta John Kornerup Bang, a Maersk fenntarthatósági menedzsere.

Ez év január 30-án azonban az Európai Unió bejelentette, hogy a megvizsgált indiai hajóbontók nem kerülnek fel a listára, ami igen kínosan érintette a Maersket. Hivatalos források szerint bár történt tényleges javulás, még több változásra van szükség. Némelyek kétségbe vonják, hogy vajon Alang roncsbontó létesítményei valaha elérik-e ezt a szintet. Ingvild Jenssen a Shipbreaking Platform civil szervezettől úgy nyilatkozott, hogy még Alang legjobb telephelyei sem elég tiszták. Azt állítja,

hogy a Maersk erőfeszítései csupán egy olyan modellnek a zöldre festését jelentik, amely teljes átalakítást igényel.

Az európai hitelesítés birtokában az alangi hajóbontók maguk mögött hagyhatnák Ázsia többi részét, és olyan helyé válhatnak, ahová még a legkörültekintőbb hajótulajdonosok is szívesen küldik vízijárműveiket. Enélkül azonban fennáll a veszély, hogy partravetett halként fogják végezni: nem felelnek meg Európa számára, ugyanakkor túl drágák ahhoz, hogy versenyezhessenek a bangladesi és pakisztáni roncsbontókkal, amelyeket nem érintett meg a változás szele. Ha ez bekövetkezik, akkor az alangi hajófeldolgozó-ipar – együtt a munkahelyekkel és a belőle származó busás bevétellel – olyan gyorsan eltűnhet majd, mint az itt szétszedett hajók.

(The Economist)

Kwame Anthony Appiah

A másutt fontossága A kozmopolitizmus védelmében

2016 októberében Theresa May brit miniszterelnök a konzervatívok egy konferenciáján pártvezetőként mondta el első beszédét. Nyilvánvalóan az elődjének lemondásába kerülő brexit-szavazás körüli populista hangulatot próbálta megragadni, amikor arról beszélt, hogy „ma sok embernek – mélyen, legbelül és mondjuk ki, jogosan – olyan érzése van, hogy a világ jól működik a kevés kiváltságos szempontjából, az ő szempontjukból azonban nem.” Ennek a megkérdőjelezéséhez – érvelt May – „az állampolgárság szellemére” volt szükség, amely hiányzik a pártja bázisának egyik részét alkotó üzleti elitből. Az állampolgárság, mondta, „elkötelezettséget jelent a körülöttünk élő nők és férfiak irányában, akik dolgoznak nekünk, akik megvásárolják az általunk eladott árukat és szolgáltatásokat.” Majd így folytatta:

Ma túl sok hatalmi pozícióban lévő ember viselkedik úgy, mintha több köze lenne a

nemzetközi élthez, mint a közelükben lévő emberekhez, azokhoz, akiket alkalmaznak, akik mellett elmennek az utcán. Ha valaki azonban világpolgárnak hiszi magát, akkor sehonnai állampolgár. Az nem érti, mit jelent az állampolgárság.

Bár May soha nem használta a szót, világos volt, kikre céloz: az úgynevezett kozmopolita elitre.

Pár nappal ezután a beszéd után a nacionalizmusról tartottam előadást a BBC számára. A miniszterelnök Birminghamban beszélt, az öt brit nagyváros közül az egyetlenben, ahol – a legminimálisabb fölényrel, 50,4 százalékkal 49,6 százalékos ellenében – a brexitre szavaztak. Én a legnagyobb skóciai városban, Glasgowban voltam, ahol a lakosság kétharmada az Európai Unióban maradásra szavazott, ahogy tette ezt minden más skóciai körzet. Természetesen valaki megkérdezte, mit gondolok May „sehonnai állampolgár” megjegyzéséről.

Nem ez volt az első eset, hogy ezt a vádat hallottam, és nem ez lesz az utolsó sem. Charles Dickens Mrs. Jellybynek, a távolba tekintő emberbarátnak az alakjában emlékezetesen idézett meg olyasvalakit, aki elhanyagolja saját gyerekeit, miközben áldásos terveket gyárt egy messze fekvő ország lakosai számára, és akinek a szeme „furcsa szokással mintha mindig messze tekintett volna”, mintha „Afrikánál semmi közelebbit nem látna!” A May által felidézett magatartást hasonló betegség jellemzi: a gyarkorta repülő emberé ez, aki alig képes meglátni földhözkött honfitársait a felhőkön keresztül.

Ez azonban majdhogynem a kozmopolitizmus ellentéte. A kozmopolita feladat valójában abban áll, hogy képesek legyünk mind messze, mind közelre látni. A kozmopolitizmus az erkölcsi képzelőerő tevékeny kiterjesztése. Úgy tekint az emberi lényekre, mint akik életüket egymásba illeszkedő tagságok révén formálják: ezek a család, a szomszédság, egymást átfedő identitáscsoportok sokasága, amelyek körkörösön ölelik magukba az egész emberiséget. Azt kívánja tőlünk, hogy sokfélék legyünk, hiszen sokfélék vagyunk. S ha a bíráló hangja ritkán volt ennél hangosabb, ekkora hitre sem volt még szükség.

Schonnai emberek

A kozmopolitizmus Kr. e. a negyedik században született egyfajta tagadásként, amikor Diogenész, a cinikus filozófus – aki Szinopéból, a Fekete-tenger partján lévő görög nyelvű városból származott – elsőként jelentette ki magáról, hogy *koszopolitész*. A saját neologizmusának tűnő szót nagyjából úgy lehet lefordítani, hogy a „világ polgára”. Diogenész szerette próbára tenni korának közgondolkodását, és ez a szó arra szolgált, hogy eleve egy paradoxont fejezzen ki: egy *politész* szabad felnőtt férfi polgár volt egy poliszban, Délkelet-Európa és Kis-Ázsia egyik városállamában, a kozmosz pedig voltaképpen az egész világmindenséget jelentette. Diogenész bármely kortársa számára nyilvánvalónak kellett lennie, hogy nem lehetett oly módon a világmindenséghez tartozni, ahogy egy Athénhoz hasonló városhoz, amelynek akkoriban 30 000 szabad felnőtt férfi polgára volt (az össznépesség pedig jó, ha 100 000 volt). Ez olyan szembetűnő fogalmi ellentmondás volt, mint a „globális falu” kifejezés, amelyet Marshall McLuhan médiaelméleti szakember alkotott meg alig több mint fél évszázaddal ezelőtt. A falu a kicsivel egyenértékű; a világ pedig a hatalmassal. A kozmopolitizmus valami kicsi és jól ismert dolgot vetít ki egy egész világnyi idegenre.

Mindazonáltal ez a paradox megfogalmazás bolygónkon ma rendkívüli népszerűségnek örvend. Lehet, hogy a konzervatív populizmus fellendülőben van Európában, de egy a BBC által végzett 2016-os felmérés szerint a megkérdezett kínaiak és a nigériaik közel háromnegyede nyilatkozott úgy – együtt a megkérdezett brazilok, kanadaiak és ghánaik több mint felével – hogy inkább látják magukat „világpolgárnak”, semmint saját országuk polgárának. Sőt, öt amerikaiból kettő ugyanígy érez.

Van azonban valami félrevezető ebben az identitás-felfogásban. A BBC közvélemény-kutatása azt tételezi fel, hogy mérlegelnünk kell globális és helyi elköteleződéseink viszonylagos fontosságát, mintha versenyben lennének egymással. Nem helyes mindezekről így gondolkodnunk. Végül is, jómagam is, amerikaiak millióihoz hasonlóan legalább három

politikai jellegű szervezetben rendelkezem szavazati joggal: New York városban, New York államban és az Egyesült Államokban. Ha megkérdeznék tőlem, melyik iránt érzek több elkötelezettséget, nehéz lenne válaszolnom. Ugyanakkora fejtörést okozna, ha metaforikus világpolgárságomat hozzátennék a listához. Mivel az állampolgárság egyfajta identitást jelent, húzóereje – mint minden identitása – a körülmények és az adott ügy függvényében változik. A polgármesteri választások alatt az a legfontosabb, hogy New York-i vagyok; ha szenátort választunk, a város, az állam és az ország egyformán fontosak számomra. Az elnökválasztási kampány során azon kapom magam, hogy egyszerre gondolkodom az Egyesült Államok állampolgáraként és világpolgárként. Az előttünk álló legsúlyosabb problémák többsége számára – az éghajlatváltozástól a világválságokig – nem léteznek a politikai határok.

Theresa May konzervatív párttársaihoz intézett beszédében nemcsak állampolgárság, hanem a hazaszeretet érzületét is megkövetelte, amely érzelmi kötődést, és nem pusztán hivatalos viszonyt tételez fel. Ugyanakkor nincs ok arra, hogy egy hazafi időnként ne tartaná fontosnak bolygónk sorsát, ugyanúgy, ahogy egy hazafi szívén viselheti egy város jövőjét. Ennek a többszörös polgári odatartozásnak a kezelése olyasvalami, amely mindenkinek feladatul jut: ha az emberek elköteleződhetnek egy város vagy egy ország iránt, amelyeknek különbözőek lehetnek az érdekeltségeik, miért lenne olyan érthetetlen a nagyvilág iránti hűségéről beszélnünk? Apám, Joe Appiah, aki Ghána egyik függetlenségi vezetője volt, és életrajzának az „*Egy afrikai hazafi önéletrajza*” címet adta, azt látott következetlenséget abban, amikor azt mondta a gyerekeinek, halála előtt hozzánk írott levelében, hogy sose felejtsek el: mi a nagyvilág polgárai vagyunk.

Hazafias kozmopoliták

Ezt a gondolatot apám valószínűleg Marcus Aureliustól, a második századi római császártól vette át, akinek *Elmélkedések* című írását a Bibliával együtt éjjeliszekrényén tartotta. Marcus Aurelius azt írta, hogy számára emberi

lényként városa és szülőföldje jelentik a világ-mindenséget. Ezt könnyen elutasíthatjuk, mint afféle császári fellengzősséget, mindazonáltal, a hozzá hasonló sztoikusoknak szóló metafora lényege az volt, hogy az ember köteles gondoskodni az egész közösségről, felelősségteljesen cselekedni valamennyi világpolgár-társuk jólétét illetően. Több mint két évezreden keresztül ez volt a kozmopolita hagyomány központi gondolata.

Van azonban még valami fontos ebben a hagyományban, amely tizennyolcadik századi európai kozmopolitizmusban öltött világosabb formát: annak a ténynek a felismerése és ünneplése, hogy világpolgár-társaink, a maguk különböző helyén, különböző nyelvével, kultúrájukkal és hagyományaikkal, nemcsak erkölcsi törődésünket érdemlik meg, hanem érdeklődésünket és kíváncsiságunkat is. A külföldiekkel való kapcsolat, épp különbözőségük miatt, új lehetőségeket tárhat fel számunkra, ahogy mi is új lehetőségeket nyitunk nekik. A világpolgárság metaforájának a megértésében fontos mind az idegenek irányában érzett törődés, mind a velük kapcsolatos kíváncsiság.

Friedrich Meinecke német szellemtörténész ennek az elképzelésnek a modern filozófiai gyökereit fedezte fel 1907-es *Világpolgárság és nemzetállam* című könyvében. Alaposan áttanulmányozta a német értelmiség írásait a felvilágosodástól a tizenkilencedik század végéig, és rámutatott, hogy a német nacionalizmus felemelkedése miként fonódik össze egyfajta kozmopolitizmussal. A tizennyolcadik század végén Johann Gottfried Herder és más kozmopolita gondolkodók egy olyan német nemzetet kezdtek elképzelni, amely független államok tucatjainak német ajkú népeit hozza össze egy közös kultúrára, nyelven és nemzeti szellemele alapuló egységbe.

Egy évszázadba telt a modern Németország számára ennek az elképzelésnek a valóra váltása (jóllehet az Osztrák–Magyar Monarchia németül beszélő részei nélkül). 1871-ben egy porosz uralkodó vezényletével zajlott le több mint két tucat szövetséges királyság, hercegség, fejedelemség és szövetséges város egyesítése. Mint azonban Meinecke rámutatott, a véghez-

vitel során a gondolkodók mélyen tiszteletben tartották más nemzetek nemzeti szellemét és népeit is. Herder igazi kozmopolita szellemben nagyra becsülte a külföldiek irodalmát és művészetét. A nemzeti kultúráról szóló elképzelései néprajzkutatók nemzedékének, köztük a Grimm-testvéreknek szolgálták ösztönzésül, de írt esszékét Homéroszról és Shakespeare-ről is. Lehetünk egyszerre kozmopoliták és patrióták is; valóban, a tizenkilencedik század nagyszerű liberális nacionalistái számára hazájuk szeretete végső soron a kozmopolitizmus előmozdítójává vált. Ezért sürgette polgártársait Giuseppe Mazzini, az olasz egyesítés bajnoka, hogy „szeretettel öleljük a keblünkre az emberiség egész nagy családját”.

A kozmopoliták elleni szokásos modern rágalom, hogy „gyökértelenek” – ez központi szerepet játszott a második világháború utáni sztálini időszak antiszemita szovjet propagandájában. Ez a vádaskodás nemcsak erkölcsi vakságot tükröz, hanem intellektuális zavart. A modern kozmopolitizmus jellegzetessége, hogy ünnepli azt, amivel minden egyes nemzet hozzájárul az emberiség kórusához. A megosztásról szól. Ha pedig nincs semmink, amit az asztalhoz vigyünk, akkor nem tudunk megosztani. A kozmopolita névre méltóknak vízszintesen terjeszkedő rizómái vannak, és mélyre hatoló karógyökerei is; mindennek nevezhetők, csak gyökértelenek nem.

Érdeemes hangsúlyozni a világpolgári szemlélet másik következményét: miközben tisztelik mások különbözőséghez való jogát, a kozmopoliták kiterjesztik a nem kozmopolitákra is. Az a gondolat, amely szerint minden emberi lény számít – a kozmopolitizmus lényegét képező univerzalizmus – nem választás kérdése. Ily módon a kozmopolitizmus az iránt az eszme iránt is elkötelezett, hogy az egyéneknek és a társadalmaknak megvan a joga, hogy sok kérdést elrendezzenek a maguk számára az arra érdemes dolgokról és társadalmi szerveződések számos sajátosságairól. Mindenekelőtt, sok ember nagyra értékeli a hely szellemét, és szereti, ha olyanokkal van körülveve, akik ismerős nyelven beszélnek, és olyan szokásokat követnek, amelyeket a sajátjuknak tudnak.

Ezek az emberek – David Goodhart brit újságíró „valahollévoőknek” nevezte őket, szemben a „bárhollévoőkkel” – jogosultak egy olyan társadalmi világot formálni, amely lehetővé teszi számukra ezeket a dolgokat, amely a közmondásos otthon melegét nyújtja nekik. Ha pedig szeretnék megőrizni otthonuk kényelmét a tőlük különböző emberek és a máshonnan származó kultúra távol tartásával, akkor joguk van ehhez (feltéve, hogy tiszteletben tartanak bizonyos erkölcsi alapokat a megkülönböztetés tilalmát illetően).

A probléma természetesen abból adódik, hogy ezek a nem kozmopolita lokalisták olyanokkal élnek egy társadalomban, akik másként gondolkodnak. Együtt kell élniük a kozmopolitákkal, éppúgy, ahogy a kozmopolitáknak együtt kell élniük velük. Továbbá a társadalmaknak erkölcsi és jogi kötelessége, hogy legalább néhány idegent beengedjen – mégpedig azokat, akik üldöztetés és halál elől menekülnek. Ezek a kötelezettségek együtt terhelik a nemzetek közösségét, ezért igazságosan kell elosztani a terheket. Azonban minden egyes társadalomnak hozzá kell járulnia az igények kielégítéséhez.

Az a tény, hogy lokálpatrióták élnek együtt a kozmopolitákkal olyan országokban, amelyeknek kötelességeik vannak a menedékkérőkkel szemben, korlátozza annak módját, ahogy a lokálpatrióta tábor meg tudja őrizni az otthon kényelmét. Ugyanakkor a lokálpatrióták létezése szintén korlátozza azt, amit a kozmopoliták tehetnek. A demokrácia arról szól, hogy tiszteljék polgártársaink törvénybe nem ütköző vágyait, és hogy megpróbálunk igazodni hozzájuk, már amennyire azt az észszerűség engedi.

Kivételezés

Ha a nacionalizmus és a kozmopolitizmus, amelyek korántsem összeegyeztethetetlenek, ténylegesen összefonódnak, miképpen vált a kozmopolitizmus mindig kéznél lévő mumussá azok számára, akik Steve Bannon politikai tanácsadóhoz hasonlóan, a nacionalizmus szellemével igyekeznek szövetkezni? Az egyik ok, hogy néhány ember túlzott igényeket támasztott a kozmopolitizmussal szemben. Gyakran

megkísértette őket az alábbi csábító gondolat: ha mindenki számít, akkor ugyanolyan mértékben kell számítaniuk, és ha ez így van, akkor mindannyiunknak ugyanazon erkölcsi kötelessége van mindenkivel szemben. A részrehajlás – azok előnyben részesítése, akikhez vérségi, kulturális vagy területi kapcsolat köt – erkölcsileg önkényesnek tűnhet. A „sehonnai polgárok” miatti aggódók igazi ellensége nem az elfogadható mértékű kozmopolitizmus, hanem az a másik elképzelés, amelyet a magukat „világpolgároknak” nevező emberek tesznek néha magukévá: eszerint helytelen, ha saját helyünkhöz vagy népünkhöz húz a szívünk.

A kozmopolitizmus pártatlan változatának nem sikerül megértenie azt a tényt, hogy ha az általános erkölcsiség szempontjából mindenki egyformán számít, ez nem jelenti azt, hogy mindegyikünknek ugyanolyan kötelezettségei vannak mindenkivel szemben. Rendkívül kedvelem unokatestvéreimet, de az az érzés nem terjed ki mások unokatestvéire. Valóban, úgy gondolom, erkölcsileg téves lenne nem a saját rokonaimat szeretni jobban, ha korlátozott figyelmem és javaim szétosztásáról van szó. Az következne ebből, hogy gyűlölnöm kellene mások unokaöccseit és -húgait vagy hogy igyekeznék hátrányukra alakítani a világot? Biztosan nem. Képes vagyok felismerni mások családjának jogos erkölcsi érdekeit, miközben a sajátoméra is figyelek. Itt nem arról van szó, hogy az én családom fontosabb, mint másé; hanem hogy számomra fontosabbak. Továbbá azt megkövetelni az emberektől, hogy külön figyelmet szenteljenek övéiknek, a kiváló kozmopolita filozófus, Martha Nussbaum megfogalmazásával élve, „az egyetlen értelmes mód arra, hogy jót tegyünk”.

Általában jobban ragaszkodunk azokhoz, akikkel együtt nőttünk fel és akikkel együtt éljük életünket, mint azokhoz, akik kívül vannak a családon. De azokat is szeretetünkben részesítjük, akikkel közösek elképzeléseink és identitásaink, valamint az emberi pszichológia sajátos ismérve, hogy heves érzelmekre vagyunk képesek idegenek millióival vagy milliárdjaival közösen vallott identitások miatt. Voltaképpen ez a jellemző nyilvánul meg

a nacionalizmus azon formájában, amelyből nem következik más népek tisztelete – mint ahogy ez Herdernél volt –, hanem ellenségeség és idegengyűlölet árad belőle. A nacionalizmusnak ez az oldala megszelídítésre szorul; a kozmopolitizmus pedig az egyik eszköz ennek eléréséhez. Ostobaság lenne azonban a nacionalizmus másik oldalát figyelmen kívül hagyni: tudniillik azt a képességét, hogy olyan projektekben hozza össze az embereket, mint a jóléti állam megteremtése vagy az egyenlők társadalmának építése.

A globális identitás politikája

Túl azon a vádon, hogy a kozmopolitizmus öszszegegyeztetetlen a nacionalizmussal, a vele kapcsolatos másik kifogás szerint az emberiség mint egész túl elvont ahhoz, hogy erős identitásérzést váltson ki. A méret azonban önmagában nem lehet probléma. Közel 1,4 milliárd kínai van, kínaiságuk tudata mégis igazi hajtóerőt jelent életükben és politikájukban. A modern nemzetállam mindig is túl nagy közösségnek bizonyult, hogy mindenki személyesen találkozzon a másikkal; nem szó szerint vett társaságot, hanem képzeletbeli azonosulást jelent. A kozmopoliták képzelőrejuket pusztán csak egy lépéssel tágitják tovább, és miközben így tesznek, nem feledkeznek meg gyökereikről. Igaza volt Gertrude Steinnek, a pittsburgh-i születésű, Oaklandban nevelkedett írónak, aki négy évtizedig élt Párizsban, amikor ezt kérdezte: „Mire valók a gyökerek, ha nem vihetjük magunkkal őket?”

Ha a világpolgárság mellett emeljük fel a szavunkat, ez nem az adott helyhez kötődő állampolgárság ellenében történik. Apám, aki magát világpolgárnak nevezte, teljesen belemerült szülővárosának, Kumasinak a politikai életébe; az egykori Asante birodalom fővárosához tartozás büszkeséggel töltötte el. Tevékenyen részt vett az Afrikai Egységsszervezet munkájában is (ebből lett az Afrikai Unió). Szolgált a országát, Ghánát az ENSZ-ben, amelynek szenvedélyes híve volt. Szerette az asante hagyományokat, közmondásokat és népmeséket, ahogy Shakespeare-t is; jogászként csodálta Cicerót, akit kapásból tudott idézni, de ugyanígy tudta Thurgood Marshallt és Mahatma

Gandhit is. Hallgatott Bessie Smith-t (a Blues afro-amerikai „sászárnőjét”), Sophie Tuckert (egy ukrán születésű revüénekest) és Umm Kulthumot (egy egyiptomi énekest), és az angol szerzőpáros, Gilbert és Sullivan zenés színházi műveit is végigénekelte. Mindez nem akadályozta meg abban, hogy csatlakozzon a ghánai függetlenségi mozgalomhoz, hogy szolgáljon a ghánai nemzeti parlamentben, vagy hogy lefedtesse a pro bono – közjőért végzett – tevékenység alapjait az országban. Felismerte, hogy amit May „a társadalmunkat működtető köteleknek és kötelezettségeknek” hívott, ugyanúgy globálisak, mint helyi szintűek. Meglátta, hogy ezek a kötelezettségek nemcsak saját hazájában és szülővárosában léteznek, hanem nemzetközi téren is. Felismerte, amit az igazán angol költőnek tekinthető Philip Larkin egyszer a „másutt fontosságának” nevezett.

Akik a másutt fontosságát tagadják, visszavonultak a világból, ahol a nemzetek közösségének kell szembenéznie a legnagyobb próbatételekkel és fenyegetésekkel, a határokat meghaladó köteleltségű ösztinte érzésével. Mára a légkör szén-dioxid szintje az eddigi legmagasabb pontra jutott nyolcszázézer év alatt. Az óceánok savasodása évről évre súlyosbodik. Továbbá az ENSZ adatai szerint 2017-ben csaknem 260 millió migránst tartottak számon a világon; sokuk az Afrikában, Közel-Keleten és Ázsiában dülő háborúk és elnyomás elől menekülnek.

Ahogy a populista demagógok világszerte kihasználják a gazdasági elégedetlenség miatti aggályokat, fennáll a veszély, hogy az elköteleződés politikája utat enged a visszavonulás politikájának. Ha sikerre akarjuk vinni a kozmopolitizmust, akkor mindenem rajta kell tartani a szemünket, és olyan politikai rendszerekre kell támogatnunk, amelyek a helyi értékekhez ragaszkodóknak is megfelel. A „Bárhol lévőknél” foglalkozniuk kell a „Valahol lévőknél” ügyével is. Ha viszont megfeleledkeznénk arról, hogy valamennyien a világ – egy kicsi, melegebb, rendkívül sebezhető világ – polgárai vagyunk, az az éberség nemtörődöm lazítását jelentené. A „Másutt” még soha nem bizonyult ennyire fontosnak.

(Foreign Affairs)

Zanny Minton Beddoes

Szenegáli birkaőrület
A fenséges állatoknak csodájára járnak a
szomszédok

„Ha lenne százezer dollárom, mindet birkákra költeném” – mondja Abib Seck juhkereskedő. Az effajta lelkesedés nem ritka Szenegálban. Az itteni emberek szinte istenítik a birkákat. Nemcsak ízletesek, hanem akár státuszszimbólumnak is számíthatnak. Százezrével áldozzák fel őket a Tabaski, egy vallási ünnep idején (hogy aztán bekebelezzék őket). A szegény családok sokszor majd belerokkannak a kölcsönbe, hogy megvásárolhassanak egyet, és ne veszítsék el társadalmi pozíciójukat.

A legutóbbi őrület egy különösen divatos fajtaról szól. Az ún. ladoum fajtájú birkák óriásiak és méltóságteljesek – a kosok három felnőtt férfi súlyát is kitehetik. Meglepő módon gypjuk sincsen (ami nem okoz gondot Nyugat-Afrikában, hiszen túl meleg van pulóver viseléséhez). Némelyik ladoum-birka inkább kisebb-fajta lónak néz ki, semmint birkának.

Ezek az állatok túl értékesek ahhoz, hogy bármilyen istennek feláldozzák őket. Ehelyett a kereskedők a gazdagoknak – üzletembereknek, vallási vezetőknek és kormány tagjainak – adják el őket, akik házikedvencként tartják a birkákat. Annyira népszerűek, hogy még szépségversenyt is rendeznek nekik a tévében több ezer dollárt érő díjakkal. Dakarban, Szenegál fővárosában egy mezőgazdasági vásáron tehető házaspárok vizsgálgatják a befektetésnek kiszemelt birka családját. Számos kereskedő azt állítja, hogy ők látják el a nemes fajtával magát a szenegáli elnököt is.

A ladoum juh ára az egekbe szökött. Az új tenyésztők szinte előzönlük ezt a kereskedelmi területet. Seck úr 2016-ban vásárolta első három birkáját összesen 8500 dollárért, és tenyésztésbe fogott. Pusztán csak az egyik utód, a Kronosz névre hallgató hatalmas kos közel 70 000 dollárt ér most becslése szerint. Némelyek úgy vélik, hogy ezek az árak szintiszta örültségnek számítanak egy olyan országban, ahol az egy főre jutó GDP aránya 1000

dollár (280 000 forint). A ladoum-rajongók azonban ragaszkodnak hozzá, hogy megérnek ennyit az állatok.

„Boldoggá tesznek. Karizmájuk van” – állítja Abib Seck. Jelenleg több mint 40 állata van otthon. Felfogadott két embert, akik gondozzák őket, ennek ellenére legtöbb idejét mégis birkáira szánja. Azt mondja, felesége nem bánja ezt, mert az állatok nagy hasznot hajtanak. A ladoum-bárányokat nem ritkán 2500-5000 dollárért adja el. Azt reméli, hogy külön házat vesz majd birkabarátainak.

Az efféle kincset érő állatok tenyésztése veszélyekkel is járhat. „[A birkatolvajok] okozzák számunkra a legnagyobb problémát” – mondja Mamadou Touré, egy másik kereskedő. Egy éjszaka felfegyverzett férfiak törtek be egy barátjának a házába, és elloptak hat anyajuhot; 85 000 dollárt értek. Kérdéses, hogy vajon egy év múlva is ennyit fognak-e még adni ezekért a becses állatokért. Néhány közgazdász azon a véleményen van, hogy a ladoumánia napjai meg vannak számlálva.

(The Economist)

Áradások és viharok változtatják meg az amerikai hozzáállást a klímaváltozáshoz

Egy amerikai család négy nemzedéke működte a Riverdock éttermet Hardinban, a megduzzadt Illinois és Mississippi folyók közti kis erdős földnyelven épült kisvárosban. A családfő a piros pólóinget és farmernadrágot viselő Sara Heffington. Mint megtudjuk tőle, az Illinois folyó rendszerint százhusz méter távolságra folyik attól a hosszú, földszinti helyiségtől, ahol a finom házias fogásokat szolgálják fel. Ottlétünkkor a víz a küszöböt nyaldossa. Felidézi egy korábbi özönvíz emlékét, amikor éppen nyitásra készültek 1993-ban. Akkor a töltés szakadt át, és elárasztotta őket a nyakig érő, sáros víz. „Az akkora árvíz volt, ami ötszáz évenként csak egyszer fordul elő” – mondta.

Azokban az években, amikor sok hó olvad el a folyó felső folyásánál vagy az egyre viharosabb tavaszi esőzés miatt túlradnak a középnyu-

gati folyók, a Heffington család sódert hozat a közeli kavicsbányából, zsákokba tölti és védőfalat épít. Jelenleg megint egy szivárgó fehér gát veszi körbe az éttermet, miközben a dízelszivattyúk dacosan köpik vissza a vizet a folyó irányába.

Épp csak sikerül kordában tartaniuk a természetet, miközben egy gyorsan mozgó vízáradat majdnem eléri Hardin zöld fémhídjának autótújtját. Amikor huszonhat évvel azelőtt azt lezárták, a város öt hónapon keresztül szinte el volt vágva a külvilágtól. Az Illinois hamarosan újra tetőzni fog, majdnem ugyanazon a magasságon. „Most már kezd ijesztővé válni a helyzet”, vallja be Heffington asszony.

Ha felteszem neki a kérdést, hogy egy csak ötszáz évente előforduló árvíz miért ismétlődik meg ilyen hamar, akkor először az elmaradt mederkotrást okolja, aztán a „rendkívüli esőzésekről” beszél „ott fenn északon”. Hosszú távú „körforgásként” látja az éghajlat változását, de „az Úrnak terve van”, és kétli, hogy az emberek túl sok befolyással lennének az időjárásra. A fiatal pincérnő, Skylar Giberson nem ért egyet idősebb rokonával. „A tagadásnak nem sok értelme van”, mondja. Az emberek és a széndioxid-kibocsátás végérvényesen megváltoztatják az éghajlatot. Mik a tervei? „Egyszerűen el kellene költöznünk.”

Lehetséges, hogy igaza van Giberson kisasszonynak, aki nemrég fejezte be a középiskolát. Amerika minden eddiginél esősebb tizenkét hónapját jegyezhetette fel, az áradások pedig egyre súlyosabbak Közép-Nyugaton. Az elmúlt száz évben tíz százalékkal emelkedett a térségben az éves csapadékmennyiség, amely gyorsabb emelkedést jelent, mint ha Amerika egészét tekintjük. A Nagytavak környéke átlagosan 0,9 Celsius (1,6 Fahrenheit) fokkal lett melegebb a 2016-ig tartó 115 év során, vonták le a térség tudósai a következtetést egy márciusi jelentésben. Ez szintén gyorsabb volt az országos tendenciánál.

Mivel a melegebb levegő több nedvességet tartalmaz (és azt hirtelen engedheti ki magából), emelkedik a csapadék mennyisége. A tavalyi év végi Nemzeti Éghajlat-értékelést

(NCA) készítő szövetségi ügynökségek szerint ebben az évszázadban 30 százalékos növekedés várható a térségben, ha továbbra sem mérsékeljük világszerte a globális széndioxid-kibocsátást. Az értékelés figyelmeztet, hogy a több téli és tavaszi esőzés azt jelenti, hogy több helyen lesz felázott talaj, kioldódnak a tápanyagok, és késik a gazdák ültetési időszaka.

Robert Criss, a St. Louis-i Washington Egyetem hidrogeológusa azt mondja, hogy a felhőszakadások a legpusztítóbbak, és nagy galibát tudnak okozni a kisebb folyómedrekben. De még a Mississippihez hasonló hatalmas folyók is küzdenek a nagyobb áradattal. A több évtizedes töltésépítés a folyókhoz közel keskenyebbé tette őket, torlaszt emelt az árterületek felé, és megemelte a vízszintet. Még egyik év sem múlta felül az 1903-as nagy árvizet, de mint a szakembertől megtudjuk, a Mississippi St. Louisnál az elmúlt hét évből négyben ért el történelmileg magas vízszintet.

„A folyók kisebb helyre vannak szorítva, mint ez idáig bármikor” – mondja. Például a Missouri folyó csak fele olyan széles, mint korábbi természetes állapotában volt. A leszűkített csatornák együtt a növekvő mennyiségű esővel még inkább valószínűvé teszik a töltések hirtelen összeomlását, mint ahogy ez 1993-ban a Riverdock étterem pusztulását okozta, vagy egy másik esetben, amely Davenportnak, a Mississippi partján fekvő iowai városnak egy részét sújtotta ez év kora májusában. A villámáradások „letéphetik az aszfaltot az utakról, letarolhatják a talaj felső rétegét, tönkretesznek a gabonasilókat, ami pusztítóbbá teheti őket a fokozatos áradásoknál.

Ahogy emelkednek a vizek, a politikusok egész Közép-Nyugaton egyre többet beszélnek az éghajlatváltozásról. Ez részben azért van, mert számos helyen demokraták ültek a kormányzói székekbe tavaly a választások után. Április végére 24 kormányzó, köztük olyan iparvidékek, mint Illinois, Michigan, Pennsylvania és Wisconsin kormányzói már csatlakoztak egy 2017-ben létrejött állam-

szövetséghez, amely a klímaváltozást volt hivatott leküzdeni. A tagok fogadalmat tettek, hogy teljesítik a párizsi éghajlatvédelmi egyezmény kitűzött céljait, dacolva Donald Trump elnök ígéretével, mely szerint Amerika kilép belőle.

Tony Evers, Wisconsin demokrata kormányzója például azt mondja, hogy „visszahozta államába a tudományt” a „klímaváltozás tagadásának” nyolc éve után, amely Scott Walker republikánus elődje idején zajlott. Azért tette ezt, mert aggódik „az államra zúduló vízmennyiség miatt, miközben folytatódnak az örült időjárási jelenségek. Most pár évente akkora árvizek vannak nálunk, mint máskor száz évben egyszer.” Megerősítette az állam korábban elhanyagolt környezetvédelmi ügynökségét is. J. B. Pritzker, Illinois demokrata kormányzója januárban bejelentette, hogy az „éghajlatváltozás valóság”, és hogy az állam károsanyag-kibocsátása legalább 26 százalékkal fog csökkenni 2025-re (2005-höz viszonyítva).

A demokraták a szavazóknak is meg akar-nak felelni, akiket a közvélemény-kutatások szerint jobban foglalkoztat a téma, mint valaha. Számos, elnöki székbe pályázó jelölt támogatja egy „zöld New Deal” valamilyen formáját. Jay Inslee, Washington kormányzója erre alapozza elnöki kampányát. Pete Buttigieg Indianában úgy látja, hogy a „klímaváltozás épp most zajlik Közép-Nyugaton, s nem csak elmélet”.

Azt mondja, hogy Indiana államban még a katolikus konzervatívok is lelkesen foglalkoznak a témával, miután 2015-ben megjelent a környezetvédelemről szóló pápai enciklika.

Trump elnök épp olyan ellenséges, mint valaha. A *New York Times* arról tudósít, hogy kormányzata azt mondta a tudósoknak, hogy a következő, 2022 előtt esedékes Nemzeti Éghajlat-értékelés ne tartalmazza a legrosszabb esetekről szóló forogatókönyveket. Néhányukkal pedig közölték, hogy ne készítsenek előrejelzéseket a 2040-en túli időszakról, amikor a legnagyobb zűrzavar várható. Ugyanakkor a szavazók közül mind többen és többen tapasztalják meg első kézből, hogy mi történik.

Egy a Pew által készített közvélemény-kutatás azt sejtette, hogy a partvidéken lakók sokkal riasztóbbnak találják a klímaváltozást, mint azok, akik négy-ötszáz kilométernyire laknak onnan. De a szárazföld belsejében lakók nézetei is változnak. A Chicagói Egyetem részeként működő Energiapolitikai Intézet felmérése szerint az amerikaiak 70 százaléka véli úgy, hogy a klímaváltozás valós probléma. Közel fele jobban hallgat a klímakutatók figyelmeztetéseire, mint öt évvel korábban.

Sokan elmondták, hogy a szélsőséges időjárási jelenségek – mint a Közép-Nyugatot sújtó tornádók, viharok és áradások – járultak hozzá leginkább nézeteik formálódásához. Michael Greenstone, az intézet vezetője azt mondja, hogy a Közép-Nyugatra már hatással vannak a „forróbb nyarak, és több a gond a mezőgazdaságban”. A térség gazdálkodói már a változás sűrűjében vannak.

Greenstone jelenlegi, még nem publikált kutatása rámutat, hogy a szokatlanul magas nyári hőmérsékletek akár már a század közepe előtt fenyegethetik a térség két fő terményének, a kukoricának és a szójababnak a fennmaradását. Ha csak nem sikerül szárazságtűrő fajtákat kifejleszteniük a genetikusoknak, a növénytermesztés folyamatosan észak felé fog terjeszkedni. Más kutatók az Indiana Egyetemen arra hívták fel a figyelmet tavaly év végén, hogy a gyakoribb nyári aszályok, együtt a kártevők terjedésével melegebb telek során, szintén veszélyeztetik a mezőgazdasági termelékenységet a Közép-Nyugaton. Egy 2012. évi száraz nyári időszak a becslések szerint 30 milliárd dollárjába (8453 milliárd forintjába) került a térségnek.

A folyó mentén akad pár dolog, ami kárpótást nyújt. A Riverdock étterembe betér néhány turista, aki az áradást akarta látni – mondja Heffington asszony. Folyásirányban, Altonnál a magas vízállás jelei díszítik a fehér gabonátárolókat szemben a turisztikai központtal. Molly Price, a központ vezetője szerint az árvíz-téma felélénkíti a társalgást. „Aztán mindenki csak a klímaváltozásról beszél.”

(The Economist)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- Dr. Gazdag László* agrárközgazdász, *Palkó László András* postai alkalmazott,
Tatabánya Budapest
- Kapronczay Károly* történész, egyetemi ta- *Payer Gábor* nyugdíjas tanár, Várgesztes
nár, Budapest *Stankovics Petra* PhD-hallgató, Pannon
- Koudela Pál* tanszékvezető főiskolai tanár, *EgyetemGeorgikonKar, Növénytermesztés*
Törökbálint és Földhasználati Tanszék; Keszthely
- Lakatos Adél*, a Kalocsai Főegyházmegyei *Dr. Tóth I. János* habilitált egyetemi docens,
Levéltár levéltárosa Szeged
- Lukács J. Ágnes* szociológus, Budapest *Tóth Zoltán*, a Nemzeti Közszolgálati
Dr. Ménes András (MBA; PhD) közgaz- *Egyetem PhD-hallgatója, nemzetközi*
dász, Budapest nyugdíjszakértő, tanár; Budapest

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2019. július LXII. évfolyam 7. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf. 176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértes Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Tehetség Program,
Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő, Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Szerkesztőbizottság

Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tellér Gyula

Főszerkesztő

Kucsera Tamás Gergely
Tőkéczki László (1994–2018)

Szerkesztők

Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető

Deme Livia

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természet-tudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2019. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2019. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2017. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 250 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 800 Ft • Előfizetéssel: 700 Ft

Nemzeti Kulturális Alap

